

**KATONAI NEMZETBIZTONSÁGI
SZOLGÁLAT**

XI. évfolyam 3-4. szám

2013. február

**FELDERÍTŐ
SZEMLÉ**

ALAPÍTVÁ: 2002

BUDAPEST

**A Katonai Nemzetbiztonsági Szolgálat
tudományos-szakmai folyóirata**

Felelős kiadó

Kovács József altábornagy, főigazgató

Szerkesztőbizottság

Elnök: Dr. Resperger István mk. ezredes

Tagok: Dr. Kobilka István ezredes
a Tudományos Tanács titkára
Dr. Magyar István nyá. dandártábornok
Dr. Tömösváry Zsigmond nyá. dandártábornok
Dr. Bagi József okl. mk. ezredes
Dr. Fürjes János okl. mk. alezredes
Dr. Magyar Sándor mk. alezredes
Dr. Tóth Sándor mk. alezredes
Dr. Vida Csaba mk. alezredes

A kézirat lezárva: 2013. február 25-én

Felelős szerkesztő: Ledács Kiss Jenő nyá. ezredes

Tördelőszerkesztő: Juth Marianna nyá. törzsszázlós

A kiadásban közreműködött az MH Geoinformációs Szolgálat
Szabályzatszerkesztő és Kiadó Osztálya

Nyomdai munkák: HM Térképészeti Közhasznú Nonprofit Kft.

Felelős vezető: Németh László ügyvezető igazgató

HU ISSN 1588-242X

TARTALOM

BIZTONSÁGPOLITIKA

DR. HABIL KIS-BENEDEK JÓZSEF NYÁ. EZREDES VILÁGPOLITIKAI TRENDEK 2012-2030.....	5
DR. RESPERGER ISTVÁN MK. EZREDES A NÉMET HADERŐ ÁTALAKÍTÁSA	32
BALI TAMÁS ALEZREDES MAGYARORSZÁG ALAPVETŐ BIZTONSÁGPOLITIKAI DOKUMENTUMAI, AZ AZOKBÓL LEVEZETETT FELADATOK A HELIKOPTERES FEGYVERNEM VONATKOZÁSÁBAN.....	56
MARSAI VIKTOR OKL. TÖRTÉNÉSZ A KENYAI VÉDELMI ERŐK 2011-12-ES SZOMÁLIAI HARCAI ...	65
TORMA BÉLA NYÁ. MK. EZREDES AZ IRAK-IRÁNI HÁBORÚ (1980-1988) 2. rész SZADDAM HUSSZEIN SZEMBEFORDUL AZ ENSZ-SZEL (FORDULÓPONT A SZADDAM REZSIM TÖRTÉNETÉBEN) (1991-1992)	99

HÍRSZERZÉS – FELDERÍTÉS

BALOGH PÉTER MK. EZREDES A SZÖVETSÉGI FELDERÍTŐ RENDSZER KORSZERŰSÍTÉSE, AVAGY NÉHÁNY GONDOLAT A NATO FÖLDFELSZÍN FELDERÍTŐ RENDSZERÉNEK MEGTEREMTÉSÉRŐL	126
DR. VIDA CSABA MK. ALEZREDES MŰVÉSZET VAGY TUDOMÁNY GONDOLATOK A HÍRSZERZŐ-ELEMZÉS-ÉRTÉKELÉSRŐL ..	139

ORSZÁGISMERTETŐ

VARGA CSILLA NKE DOKTORANDUSZ A KÖZÖS KÜL- ÉS BIZTONSÁGPOLITIKÁT TÁMOGATÓ CIVIL-KATONAI EGYÜTTMŰKÖDÉSI INTÉZMÉNYEK TEVÉKENYSÉG ÉS DOKTRINÁK AZ EURÓPAI UNIÓ TAGÁLLAMAIBAN 2. - BALTI ÁLLAMOK	152
--	-----

NÉGYESI JÓZSEF NYÁ. MK. DANDÁRTÁBORNOK BOSZNIA-HERCEGOVINA AZ OSMÁN BIRODALOM IDŐSZAKÁBAN	164
SZAKMATÖRTÉNET	
SZABÓ ERVIN ANTAL NYÁ. ALEZREDES A KATONAI HÍRSZERZÉS (FELDERÍTÉS) OROSZORSZÁGBAN 1917-IG (II. RÉSZ)	181
DR. DOBÁK IMRE NKE EGYETEI DOCENS A SZOVJET ÉS MAGYAR ÁLLAMBIZTONSÁGI SZERVEK OPERATÍV TECHNIKAI EGYÜTTMŰKÖDÉSÉNEK KEZDETEI	193
FÓRUM	
DR. ERDŐDI ÁKOS, PHD. HALLGATÓ, ELTE ÁJK A TERRORIZMUS KRIMINOLÓGIÁJA	202
BÁLINT TAMÁS SZÁZADOS - DR. ZSIFKÓ MARIANN FŐHADNAGY KARRIER I. A HÁTTÉR	213
KISS PETRA PHD. HALLGATÓ EURÓPAI HADERŐK A HANYATLÁS UTÁN A 2008-AS GAZDASÁGI VÁLSÁG HATÁSA AVÉDELMI SZFÉRÁBAN	232
AZ OLVASÓHOZ	
DR. BESENYŐ JÁNOS ALEZREDES A NEMES PÉLDA A NEHÉZ TETTEKET IS KÖNNYŰVÉ TESZI RECENZIO FÖLDESI FERENC - KOVÁCS TIBOR „JUTASTÓL SZENTENDRÉIG - ALTISZT ÉS TISZTHELYETTES-KÉPZÉS A MAGYAR HADERŐBEN” CÍMŰ KÖNYVÉRŐL	252
DR. TÓTH SÁNDOR MK. ALEZREDES FONTOS KÖNYV A TERRORIZMUSRÓL RECENZIO PAUL SHEMELLA (SZERK.)”FIGHTING BACK, WHAT GOVERNMENTS CAN DO ABOUT TERRORISM.” CÍMŰ KÖNYVÉRŐL	255
A FELDERÍTŐ SZEMLÉBEN ÉS A SZAKMAI SZEMLÉBEN TÖRTÉNŐ PUBLIKÁLÁS FELTÉTELEI.....	261

Rezümé

Az Egyesült Államok Nemzeti Hírszerzési Tanácsa ötévente prognózist készít a világ hosszú távú (20-25 éves) fejlődéséről. Az anyag az előttünk álló időszakot markánsan meghatározó biztonságpolitikai kérdésekkel foglalkozik globális és regionális szinten, főként a válság területekre koncentrálna. Nagy előnye a prognózisnak, hogy elkészítésében húsz ország szakértői vettek részt, akik nézeteiket videó konferenciákon és műhelyvitákon hangolták össze. Prognóziskészítéssel más szervezetek is foglalkoznak, de biztonsággal jelenthető ki, hogy a szóban forgó anyag megalapozott elemzéseken alapul, amit alátámaszt, hogy a korábbi hasonló anyagok zöme is kiállta az idő próbáját.

Kulcsszavak: trendek, előrejelzések, kihívások, lehetőségek, régiók, politika, gazdaság.

Resume

The National Intelligence Council of the United States prepares once in five years a long time (20-25 years) forecast on the world's development. The product deals with the most important security issues ahead of us on global and regional level concentrating mainly on crisis areas. Experts from 20 countries participated in the production of the forecast harmonizing their views via videoconferences and workshops. Of course there are other organizations in the world dealing with forecasts, but we can declare with confidence that this forecast is based on well-founded analyses because the previous analyses have stood proof as well.

Keywords: trends, forecast, challenges, possibilities, regions, politic, economic.

Az Egyesült Államok hírszerző szolgálatai – együttműködve a világ több szolgálatával, kutató intézeteivel – ötévente adnak ki egy hosszabbtávú prognózist, amely a világ fontosabb biztonságpolitikai kérdéseivel foglalkozik. Nem teljes véletlen, hogy a most már ötödik alkalommal kiadott anyag az amerikai választásokat követően, de az új amerikai adminisztráció beiktatása előtt jelent meg. A vizsgált időszak 2012-től 2030-ig tart. A globális trendek 2030, alternatív világ címet viselő anyagot az Amerikai Egyesült Államok Nemzeti Hírszerző Tanácsa adta ki. Az összeállítást öt kontinens, húsz országának szakértői készítették. Ez értelemszerűen eltérő értékeléseket is ad. A kínai szakértők például az „Arab Tavasz” nagyon kaotikus időszaknak, rendetlenségnek értékelik, amely sok

váratlanságot hordoz magában. Az orosz elemzők szerint az alakuló stratégiai környezet nemcsak multi poláris, hanem multi civilizációs is. Az orosz elemzők a globális instabilitás okát a muzulmán közösség szélsőségeinek tevékenységében látják. Az Egyesült Arab Emírátságok képviselői szerint nem létezik mérsékelt dzsihádisták, az arab felkelés pedig még hosszú távon sem vezet demokráciához. Kínával kapcsolatban kiemelték, hogy az elkövetkező időszak a legjobb és a legrosszabb is lehet. A legrosszabb a korrupció, a legjobb a politikai reform. Az afrikaiak félelmüket fejezték ki Kínával kapcsolatban, véleményük szerint nem engedhető meg, hogy a távol-keleti írja elő a játékszabályokat Afrikában. Nagyon sokan egyetértettek abban, hogy az amerikai–kínai viszony meghatározó jelentőségű lesz. A teljes anyag a National Intelligence Council's website, www.dni.gov/nic/globaltrends alatt található meg. A tanulmány alapját ez az anyag képezi, hangsúlyozva az Európát érintő kérdéseket.

Globális trendekkel nem csak az említett anyag foglalkozik. Feltétlenül meg kell említeni az Európai Unió Biztonsági Tanulmányok Intézetének Global Trends 2030 című anyagát is, amely 2012 áprilisában került kiadásra és a Citizens in an Interconnected and polycentric world (Polgárok az összekapcsolt és többpólusú világban) alcímet viseli¹. Ez az anyag nagyobb teret szentel a humán kérdéseknek (középosztály felemelkedése nők helyzete, oktatás, klímaváltozás hatása az emberekre) de foglalkozik a többpólusú világgal, a gazdasággal, a politikával és a kormányzással is. Mindkét anyag megjelenését széleskörű nemzetközi visszhang kísérte, amelynek elemzésére e tanulmány kereteiben nincs lehetőség, kizárólag a kínai értékelést ismertetem. A China Daily 2012. június 12-i számában az alábbiakat emeli ki az ESPAS jelentésből:

2030-ra a világ többpólusú lesz, ahol a legnagyobb gazdasággal az a Kína rendelkezik majd, amely a világ GDP-jének egyötödét birtokolja. Kínát követi majd India, és a két óriás pedig a világ legnagyobb középosztályával fog rendelkezni. Ha Kína és India békés együttműködést folytat, akkor a 21. század Ázsia-százada lesz. A gazdasági erő eltolódása az Egyesült Államokból, Európából és Japánból Kína és India irányába nem feltétlenül jelenti a politikai erő eltolódását. A világ legerősebb katonai hatalma 2030-ban is az Egyesült Államok lesz. A jelenlegi trendek alapján nem lesz egyedüli uralkodó hatalom a világon. A két legfontosabb szereplő az Egyesült Államok és Kína lesz, akiket India követi. Oroszország és Japán a 20. században élvezett nagyhatalmi státuszát elveszíti, az EU, amennyiben a tagállamok képesek lesznek összetartani, fontos szerepet játszik majd a nemzetközi biztonsági környezet alakításában. A kínai elemzők a középhatalmak közül Indonéziát, Törökországot és Dél-afrikai Köztársaságot emelik ki. A kínai értékelés külön hangsúlyozza Kína nemzetközi szervezetekben játszott szerepét.

De térjünk vissza az Egyesült Államok Nemzeti Hírszerző Tanácsának értékelésére, hiszen ez a legátfogóbb, szinte valamennyi fontos kérdésre kiterjedő elemzés.

¹ Egyes helyeken ESPAS jelentésként is ismert (European Strategy and Policy Analysis System-Európai Stratégiai és Politikai Elemző Rendszer).

Az elemzés szerint 2030-ig a világ radikális változásokon megy át, de egyetlen ország, sem az Egyesült Államok, sem Kína, sem más nagy állam nem fog egyedüli hegemóniával rendelkezni. A világ alakulását olyan megatrendek fogják meghatározni, mint az egyének szerepének növekedése, az erőközpontok Nyugatról Keletre és Délre történő áthelyezése, a lakosság előregedése, a középosztály megerősödése, valamint a természeti forrásokkal kapcsolatos kihívások (különös tekintettel az élelemre és a vízre). Ezek ma is létező kihívások, de szerepük és fontosságuk nőni fog. Hat fontos tényező a jövőben is érvényesülni fog, ezek a következők: a globális gazdaság, a kormányzás, a konfliktusok, a regionális instabilitás, a technológia és az Egyesült Államok szerepe. A jövőt e kérdések alakulása fogja meghatározni.

1. Az egyének szerepének növekedése

Az egyének (kisebb csoportok) szerepének növekedése lényegesen hozzájárul a szegénység csökkentéséhez, a középosztály megerősödéséhez, az oktatásban való nagyobb részvételhez és a jobb egészségügyi ellátáshoz. A középosztály megerősödése szerkezeti változással jár, a Föld lakosságának többsége nem fog elszegényedni, a legfontosabb szociális és gazdasági tényező a világon a középosztály lesz. Az egyének képessége érinti a kormányzást, alkalmazza a kommunikáció már egyes ma is létező, de a jövőben kifejlesztendő új vívmányait. Ma körülbelül egy milliárd ember él mélyszegénységben, kevesebbet keres naponta 1,25 dollárnál. Hozzávetőleg egy milliárd ember alultáplált. A mélyszegénységben élők száma hosszú idő óta viszonylag stabil, de aránya a lakosság növekedése miatt csökken. A gazdasági fejlődés következtében a mélyszegénység szintje alatt élők közül sokan kerültek a szint közelébe. Néhány modell szerint ez a szám 2010–2030 között 50 % körül mozog. A számok Dél-Ázsiában, a Közel-Keleten és Észak-Afrikában növekszenek, a szubzaharai régióban 10 % körül alakul.

A globális kihívások kezelésének kulcskérdése az előttünk álló 15–20 évben az egyéni kezdeményezések lehetőségének kihasználása. A középosztályhoz tartozó emberek száma a jelenlegi egy milliárdról két milliárdra növekszik. A középosztály hosszú távon a leginkább Ázsiában, ezen belül Indiában fog markánsan jelentkezni (megelőzve Kínát). Az Ázsiai Fejlesztési Bank szerint, „ha Kína eléri azt a célját, amelynek értelmében a háztartások kiadását legalább a GDP szintjén akarja tartani, akkor a kínai középosztály száma eléri a lakosság 75 %-át és a napi kétdolláros szegénységi szint felelhető lesz. Goldman Sachs tanulmánya szerint, még ha Kínát és Indiát nem is számítjuk be, a világon a középosztály nagyobb lesz, mint amit évtizedeken keresztül láttunk.² A leggyorsabb fejlődés számos tanulmány szerint Afrikában várható a középosztály vonatkozásában, de meg kell azt is jegyezni, hogy a kiindulási alap igen alacsony.

A középosztály létszámnövekedésének számos következménye lesz, például a fogyasztási javak iránti igény területén. Kérdés, hogy az igények kielégítése hogyan valósítható meg. Történelmi tapasztalat, hogy a középosztály felemelkedése populizmushoz és diktatúrákhoz, illetve nagyobb demokrácia igényéhez vezetett. A tapasztalatok szerint 12 ezer dollár egy főre eső GDP az a

² A tanulmány 2008-ban készült.

határ, ami felett a demokráciákból nem lesz autoriter rendszer. A középosztály helyzete másképpen jelentkezik az OECD országokban. Az Ázsiai Fejlesztési Bank szerint, amíg Észak-Amerikában és Európában a középosztály fogyasztása 2030-ig 0.6 %-kal nő, addig ez a szám Ázsiában 9 %.

1.1. Oktatás és nemek közötti különbség

A középosztály növekedésének és feljövételének hajtóereje az oktatás. Az egyének és az országok gazdasági fejlődése az oktatástól függ. Afrikában és Ázsiában az oktatásra fordított idő 7,1 évről 8,7-re emelkedik. A nők esetében ez ötről hét év. A nők és a férfiak közötti különbség az oktatásban, tendenciájában csökken. A nemek közötti különbség a leggyorsabban Kelet-Ázsiában és Latin-Amerikában csökken, Észak-Amerikában és Európában a különbség kicsi.³

1.2. A kommunikációs technológiák szerepe

A második generációs vezeték nélküli kommunikációs technológiák hozzájárulnak az egyének szerepének növekedéséhez, csökkentik a falu és a város közötti különbséget. Afrikában a mobil telefonok száma az elmúlt néhány évben 65 %-kal nőtt. Afrikaiak milliói kapcsolódnak a világháléhoz, amelynek segítségével nemcsak a tájékozódási képesség javul, hanem számos betegséget is le lehet küzdeni.

1.3. Javuló egészség

2030-ig hozzávetőleg 30 %-kal csökkennek az olyan betegségek, mint a malária, a vérbaj, az AIDS és a légúti fertőzések száma. Az AIDS úgy tűnik 2004-ben érte el a csúcspontját a világban, évi két millió halottal. Nagy erőfeszítések történnek a malária visszaszorítására, remélhető, hogy ezek eredményt hoznak majd. 2030-ra javulnak az idősebb emberek életkörülményei is, ehhez azonban sikereket kell elérni a keringési, a cukorbetegség és a rák gyógyítása területén is. Mindezek ellenére jelentős különbség lesz a gazdag és a szegény országban élők életfeltételei között.

1.4. Ideológiai körülmények

A növekvő létszámú középosztály, az eltérő gazdaságok, a különböző erőviszonyok eltérő ideológiát is hoznak magukkal. A gazdaság globalizálódása együtt jár az individualizmussal, a szekuláris kormányzással, a jogi primátussal, ami a Nyugat előrehaladását tűzi célul, de nem enged a kulturális identitásokból és a politikai tradíciókból. A Nyugat politikai, gazdasági, kulturális és vallási normái komoly kihívást jelentenek a fejlődő országok számára. Ebben a cseppfolyós ideológiai környezetben nem feltétlen a Nyugat koncepciói határozzák meg a nemzetközi rendszert. Új hibrid ideológiák kerülhetnek felszínre, mint azt az EU új globális trendek tanulmánya is hangsúlyozza, azaz a gazdasági és politikai kihívásokban több konvergencia, mint divergencia mutatható ki.⁴ Az ideológiai viták középpontjában az állam a társadalom és a vallás viszonya fog állni. A

³ A Világgazdasági Fórum nemek közötti különbségekről szóló jelentése elérhető: http://ww3.weforum.org/docs/WEF_GenderGAP_Report_2012.pdf.

⁴ European Strategy and Policy Analysis System (ESPAS) Report on Global Trends 2030, Institute for Security Studies, European Union, October, 2011

vallások közül különösen az Iszlám hat a globális politikára, az állam és az egyház viszonyára, a demokráciára, a politikai szabadságra és nem utolsósorban a társadalomra. Jó néhány szolgáltatást, ami az állam feladata lenne, a vallás vesz át. A vallási szervezetek, amelyek képesek a kormányzás feladatát átvenni, növekvő befolyást gyakorolnak a lakosságra és a társadalom elit rétegére.

Másik fontos erő a nacionalizmus, amely különösen Kelet-Ázsiában fog erősödni, ahol megoldatlan területi viták vannak. Ezen kívül számos afrikai, különösen szubszaharai országban, ahol nyersanyagviták, törzsi és vallási ellentétek, klímaváltozás hatásai érzékelhetők, jelentkezik a nacionalizmus. Az urbanizáció a szekularizálódás helyett inkább a vallási ellentéteket erősíti. A városi bevándorlókat, különösen a muzulmánokat Európában és Oroszországban a vallás egyesíti. Az urbanizációval nőnek a szociális igények, amit az egyházak teljesítenek.

2. Az erőközpontok megosztása

Az erőközpontok megváltozása drámai hatást fog kiváltani 2030-ig, ami a Nyugat 1750-től tartó történelmi megerősödésének visszaszorulásával, illetve Ázsia globális gazdasági és politikai szerepének helyreállításával jár. A globális erőt illetően 2030-ra Ázsia túlszárnyalja Európát és Észak-Amerikát a GDP, a lakosság létszáma, a katonai kiadások és a technológiai beruházások területén. A legnagyobb gazdasággal Kína fog rendelkezni, megelőzve 2030 előtt az Egyesült Államokat. Európa, Japán és Oroszország relatív lassulást fog mutatni. Fontos az is, hogy egyéb, nem a Nyugathoz tartozó ország gazdasága is javulni fog (Kolumbia, Egyiptom, Indonézia, Irán, Dél-Afrika, Mexikó, Törökország). Ha ezeket az országokat egy csoportként kezeljük, akkor elmondhatjuk, hogy megelőzik Európát, Japánt és Oroszországot. Más modellek, például a Goldman Sachs szerint a Next Eleven (a következő 11) közösen megelőzik 2030-ra az EU 27 tagállamát.⁵ Ha ezt a csoportot hozzáadjuk Kína és India megerősödéséhez, a különbség a Nyugat hátrányára még számottevőbb. 2030-ra Kína GDP-je 140%-kal szárnyalja túl Japánét.

Kína és India közül 2030-ra Kína marad gazdasági szempontból erősebb, de a két ország közötti különbség csökkenni fog. Kínában a munkaképes lakosság létszáma 2016-ra éri el a csúcst, ettől kezdve csökkenni fog (994-ről 961 millióra). Ezzel szemben az indiai munkaerő 2050-re éri el a csúcst. India Pakisztánhoz képest tovább erősödik, jelenleg gazdasága nyolcszor nagyobb, mint Pakisztáné, ez 2050-re megduplázódhat.

Afrikában Egyiptom, Nigéria és Etiópia gazdaságilag túlszárnyalhatja Dél-Afrikát, Dél-Ázsiában Vietnam regionális hatalom lesz és megközelíti Thaiföldet, Dél-Amerikában Brazília vezet, Európában pedig Németország. Oroszország lakossága 10 millióval kevesebb lesz, de gazdasági erejét nem veszíti el.

3. Demográfiai szerkezet

2030-ra a jelenlegi 7,1 milliárd lakossal szemben 8,3 milliárddal kell számolni. A trendek az alábbiak: elöregedés Nyugaton és a fejlett országokban,

⁵ Next Eleven országok: Banglades, Egyiptom, Indonézia, Irán, Mexikó, Nigéria, Pakisztán, Fülöp-szigetek, Dél-Korea, Törökország, Vietnam.

jelentős, majd csökkenő számú fiatalság a fejlődő országokban, határokon átnyúló migráció, növekvő urbanizáció, ezzel együtt gazdasági fejlődés, de egyben élelmiszer és vízellátási problémák.

Az előregedő országokban lassabb gazdasági fejlődés várható. Néhány elemző szerint egyes előregedő nyugati országok kevesebbet fordítanak katonai kiadásokra, az ázsiai és afrikai munkaerőt nehezen tudják integrálni, szociális feszültségek keletkezhetnek, amelynek politikai hatásai is lesznek. Ez azonban spekulatív elemzés is lehet, hiszen az egészségügyi ellátás javulásával is számolni kell. Ma több mint 80 országban a 25 év alatti lakosság dominál. A '70-es évektől a konfliktusok 80 %-a ilyen országokban keletkezett. 2030-ra az ilyen korarányú országok száma 80-ról 50-re csökken. A fiatalok száma a legnagyobb a szubszaharai országokban és a Közel-Keleten (palesztin területek, Szaúd-Arábia, Jordánia, Jemen, Dél-Amerikában Guatemala, Haiti és Bolívia, Ázsiában Afganisztán).

A migráció jobban globalizálódik, mint a képzett és képzetlen munkaerő iránti igény. A világ migránsainak több mint fele a G-8 országokba megy. A migránsok továbbra is betöltik a lakosság csökkenéséből adódó különbséget. Németországban és Japánban a 15–24 év közötti fiatalok száma 25 %-kal csökken. A kor és a jövedelem paradox módon érvényesül. Azt remélhetnénk, hogy a gyorsan fejlődő országok inkább több migránst vonzanak, mint a lassabban fejlődők, de nem ez a tendencia. A fiatalok oda mennek, ahol többet keresnek, így az ilyen irányú migráció a jövőben is megmarad. A fejlődő országok közül Brazília és Törökország vonz migránsokat, főként Afrikából és Dél-Kelet Ázsiából.

A Világbank értékelése szerint a migránsok számának három százalékpontos növekedése 2026-ra a globális bevételeket 368 milliárd dollárral emeli, ami több bevételt jelent, mint ami a szabad kereskedelem korlátozásából adódik. A fejlődő országokban a gyors urbanizáció, az azzal együtt járó lakás, irodaház és közlekedési építkezések az elkövetkezendő 40 évben hozzávetőleg annyi lesz, mint eddig a világtörténelemben, ami óriási munkalehetőséget teremt a képzett és képzetlen munkaerő számára. Ha a migráció jelenlegi szintje folytatódik, a legtöbb OECD ország szerény növekedéssel számolhat a saját munkaerőjéről. Csak hat OECD országban nem képes a migráció kompenzálni a saját munkaerőt (Cseh Köztársaság, Finnország, Magyarország, Japán, Lengyelország és a Szlovák Köztársaság). Ugyanakkor a muzulmán országokból érkező migráció befolyásolja a születési arányt ennek összes következményével együtt. Az európai muzulmán lakosság 2030-ra megduplázódik, a jelenlegi 4,1 %-ról 8,5 %-ra nő. A legnagyobb muzulmán kisebbséggel rendelkező európai országok (Belgium, Ausztria, Franciaország és Svédország) lakosságának 9–10 %-a muzulmán lesz.

A jelenleg városban élő lakosság száma körülbelül 10 %-kal fog növekedni. Jelenleg a 7,1 milliárd lakos közül 3,5 milliárd lakik városban. ENSZ adatok szerint 2011 és 2030 között Kínában 276 millióval, Indiában pedig 218 millióval fognak többen városban lakni. A leginkább városiasodó országok: Brazília, Banglades, Indonézia, Kongói Demokratikus Köztársaság, Mexikó, Nigéria, Fülöp-szigetek és az Egyesült Államok. A legszegényebb fejlődő országokból a közepesen fejlett és gazdag országokba történő migrációs hullám humanitárius visszaélésekhez és az emberek kizsákmányolásához vezethet. A városok perifériája gyorsabban fog nőni,

mint a városközpontok. Megarégiók jönnek létre, 2030-ra legalább 40 olyan város alakul ki, amely két-, vagy háromnemzetiségű lesz. A hatalmas városok víz-és csatornahálózattal való ellátása komoly gondokat fog okozni (ez már ma is érezhető például Kinában). A gyors városiasodás Afrikát és Ázsiát hosszú távon versenyképessé teszi. 2030-ra több nagyvárosban ellentétek alakulnak ki a hatóságok és az önkényes letelepedők, az adómegkerülők között, ami kihívást jelent a hatóságok számára, különösen Latin-Amerika és Afrika nagyvárosaiban.

4. Az élelmiszer, a víz és az energia összefüggései

Az előttünk álló 15–20 évben az élelmiszer, a víz és az energia, a klímaváltozással együtt messzire nyúló hatást gyakorol az életünkre. A már említett középosztály növekedés, valamint a városi lakosság létszámaránya a kritikus megélhetési tényezők (élelem, víz) biztosítása érdekében komoly kihívást jelent és a hiány sem elképzelhetetlen. Nem feltétlenül a hiány felé haladunk, de ennek megakadályozása érdekében a politikusoknak és a magánszférának együtt kell működniük. Az élelmiszer igény 2030-ra a maihoz képest 35 %-kal nagyobb lesz, de a gyártási profit 1970 és 2000 között 2-ről 1,1-re esett vissza és ez a tendencia folytatódik. Az elmúlt hét évben a világ többet fogyasztott, mint amit megtermelt. Egy nemzetközi tanulmány szerint a világ ivóvíz igénye 2030-ra 6900 milliárd köbméter lesz, ami 40 %-kal több mint a jelenleg biztosítható vízellátás. A jelenlegi mutatók alapján OECD becslés szerint a Föld lakosságának közel fele nem jut megfelelő ivóvízhez. A fejlett országok húsfogyasztási igénye megnőtt, ami azt jelenti, hogy több takarmányra van szükség. A bioüzemanyagok csökkentik a gabonakészletet. Az Egyesült Államok a megtermelt gabona 30–40 %-át üzemanyag előállítására használja fel.⁶ A gabona előállításához vízre van szükség, amit befolyásol a klímaváltozás. A gabonatermelés tehát klímfüggő. A csapadékszint főként a Közel-Keleten, Észak-Afrikában, Dél-Afrikában, Dél-Ázsiában, Dél-Európában és az Egyesült Államok dél-nyugati területén csökken. Kevesebb víz fog származni az Andokban és a Himalájában a jégolvadásból, ami érinti a régió országait. Kinában és Indiában csökken a gabonatermelés, amelyben szerepet játszik a kemény víz, a talaj kimerülése, a klímaváltozás és nem utolsósorban a városiasodás miatti termőföld csökkenés (mindkét ország a világ legnagyobb gabonatermelői közé tartozik).

Az előttünk álló 15-20 évben a világ energiaigénye 50 %-kal fog nőni. Az Egyesült Államok Energia Információs Ügynöksége szerint 2035-ig az OPEC és nem hagyományos termelésből az energiatermelés folyamatosan nőni fog. Az olajtermelés évente 1 %-kal emelkedik. Az Egyesült Államok képes lesz az energia-szükségletét biztosítani. Kína a világ legnagyobb gázkészletével, amellet jelentős agyagpalával is rendelkezik. Az európai vezetők nem biztosak a geológiai kutatások jövőjét illetően, a palagáz felhasználása sem biztos, főként pénzügyi és környezetvédelmi okok miatt. A hatósági engedélyezések sokkal bonyolultabbak, mint az Egyesült Államokban. Lengyelország viszont a palagáz kitermeléssel az orosz függőséget kívánja csökkenteni. A fosszilis energiaforrások kiváltására

⁶ A NIC (National Intelligence Community) 2012 februárjában konferenciát szervezett Élelmiszer biztonság 2040-ig címmel. A konferencia anyaga megtalálható a NIC honlapján (*Global Food Security to 2040*, NICR 2012-05, February, 2012)

leginkább az alternatív energiák alkalmasak. 2007 és 2050 között a megújuló energiák felhasználása 4 %. A nap- és a szélenergia felhasználása 2050-ig 12, illetve 25 %-kal fog nőni.

A vizsgált „megatrendek”-et követően az egyéb befolyásoló tényezők vizsgálata következik.

5. A globális gazdaság

A nemzetközi gazdaságot regionális és nemzeti gazdaságok különböző sebességű mozgása jellemzi, amely különösen érzékelhető a 2008-ban kezdődött globális pénzügyi válság óta. A különböző gazdaságok eltérő sebességű fejlődése globális kiegyensúlyozatlansághoz vezet és feszültségeket indukál országok és nemzetközi szervezetek között. Alapkérdés, hogy a különbségek rövid életűek, töréshez vezetnek a gazdaságban, vagy a gyorsabban növekvő gazdaságok ezt közömbösítik és rugalmasan kezelik. A 2008 előtti növekedéshez való visszatérés az elkövetkező évtizedben valószínűtlen. A G-7 országokban a teljes, nem pénzügyi eladósodás 1980-tól megduplázódott, a GDP 300 %-ával nőtt. Nem zárható ki egy másik nagy gazdasági válság sem. A Mc Kinsey Global Institut szerint Görögország euró zónából való kilépése nyolcszor nagyobb járulékos kárral járna, mint a Lehman Brothers csődje. A válságkezelési módszertől függetlenül az euró zóna stabilitásának biztosítása elkerülhetetlen. Ez több évet, de akár egy évtizedet is igényel. Ma a nyugati országokban hiányzik az a demográfiai előny, ami az 1930-as években megvolt Európában. Kérdés, hogy a technológia mennyire képes biztosítani a gazdaság termelőképességét. A világgazdaság fejlődése a Kelettől és a Déltől függ. A fejlődő világ a gazdasági fejlődés 50 %-át, a globális beruházások 40 %-át biztosítja már most. Kína hozzájárulása másfélszerese az Egyesült Államokénak. A fejlődőben lévő országok annyi infrastruktúrát, lakást, fogyasztási javakat, gyárakat és berendezéseket igényelnek, mint amit nem láttunk az elmúlt negyven évben.

A fejlődő országok sem fognak töretlen lendülettel előre haladni. A kínai gazdaság növekedése az elmúlt harminc évben több magánszektori előrejelzés szerint 10 %-os volt, ez 2020-ra 5 %-ra esik vissza. Az egy főre eső nemzeti jövedelem tekintetében még nagyobb visszaesés várható. India hasonló, valamivel kisebb növekedésre számíthat. Kihívást jelentenek a város és vidék közötti különbségek, a vízproblémák és a fejlett technológia hiánya.

A világ egyes régióinak különböző sebességű fejlődése súlyosbítja a gazdasági válság hatását. Alapkérdésként merül fel, hogy a gazdasági különbségek és a gazdaságok sebezhetősége okoz-e globális törést, illetve a különböző növekedési központok képesek-e rugalmasan reagálni. További kérdésként merül fel, hogy a fejlett és a fejlődő országok koncentrált politikai kiigazítások és irányítás hiányában képesek-e újabb gazdasági és politikai válságok elkerülésére. A 2008-as válság és annak hatásai egy kiterjedt válság kilátását vetik fel, amely aláassa a fejlett országok szociális és politikai szerkezetét és hosszú távú következményekkel bír. A fejlett és a fejlődő országok komoly kihívással állnak szemben, hogy a globális gazdaságban alkalmazkodjanak az új állapotokhoz. A Nyugat számára kihívás, hogy a 2008 óta megnyilvánuló gazdasági lassulás, vagy stagnálás ne vezessen újabb

pénzügyi válsághoz. Számos európai országban és Japánban kihívás az is, hogy a növekedést egy öregedő lakossággal kell megoldani. Egyetlen ország sem rendelkezik a növekedést serkentő minden feltétellel. Ebből az következik, hogy a válság tíz évnél hosszabb lesz.

A 2008-as válság és hatásai elhúzódó válsághoz vezetnek Nyugat-Európában, számos országban aláássák a szociális és politikai rendszert és potenciális destabilizáló hatással járnak. A csökkenő munkaerő kompenzálására a nyugati országok jobban alapoznak a termelékenységre. A lassan növekvő számú munkaerő sem kerülhet teljes mértékben alkalmazásra a külső feltételek, főként a külföldi alacsony képzettségű munkaerő miatt. A fejlődő országokból körülbelül egy milliárd munkás szeretne bekerülni a munkaerő piacra. Európában a gazdasági és pénzügyek összefonódnak az EU jövőjével és sokszínűségével, ami a kérdést még komplexebbé teszi. Az Egyesült Államok és a nyugat-európai országok csökkenő gazdasági súlya növeli a globális gazdaság törékenységét. Az erős globális kormányzó mechanizmus hiányában a globális súllyal rendelkező országok is kevésbé figyelnek egymásra, inkább a belső követelmények teljesítésére összpontosítanak. Az előttünk álló évtizedekben a fejlődő országok közül nemcsak Kína, India és Brazília fejlődik gyorsabban, hanem Kolumbia, Indonézia, Dél-Korea, és Mexikó, de potenciálisan Nigéria is. Kína és India perspektívában fogyasztás és tudás bázisú gazdaságot hoz létre, a globális gazdaság pedig nagymértékben függ attól, hogy ezek az országok hogyan tudnak nagyobb politikai és gazdasági felelősséggel részt venni a világgazdaságban.

Európa helyzete azért különleges, mert a gazdasági és pénzügyi kérdések összefonódnak az EU átalakításával, az EU centralizált pénzügyi vezetésével. Az Unió vezetői el akarják kerülni az euró zóna összeomlását. A jelenlegi válságkezelés hosszú távon tarthatatlan. A lehetséges megoldások, például a többsebességes Európa kérdéseket vet fel az EU egységét illetően. A gazdasági különbségek és a piac sokszínűsége továbbra is hatást gyakorol az EU-ra, még akkor is, ha sokan azt állítják, hogy az EU a gazdasági és a pénzügyi egyesülés felé halad.

A globális gazdaság jövője inkább függ a fejlődő országoktól, mint a hagyományos Nyugattól. A fejlődő világ a globális növekedés több mint 50 %-át, a beruházások pedig 40 %-át biztosítja. A globális beruházásokhoz 70 %-ban járul hozzá. Kína hozzájárulása másfélszer nagyobb, mint az Egyesült Államoké. A Világbank értékelése szerint India 2025-re csatlakozik Kínához, mint a világ gazdasági hajtóereje. India növekedése az elkövetkező 15–20 évben meghaladja a világ összes országának növekedési ütemét az Egyesült Államok kivételével. Kína és India együttesen gazdasági teljesítmény szempontjából 2025-re meghaladja az Egyesült Államok és az EU együttes képességét.⁷

Számos szakértő úgy vélekedik, hogy a globális gazdasági rendszer nagy nyomás alá kerül. Ennek oka, hogy ma kevesebb, mint egy milliárd ember a globális fogyasztás háromnegyedét fogyasztja, az előttünk álló húsz évben a lakosság növekedése miatt újabb két milliárd emberrel kell számolni. Ez küzdelmet jelent a nyersanyagok és az ipari termékek megszerzéséért. A jövő persze nem ismétli a

⁷ Lásd: Global Development Horizons 2011: Multipolarity: The New Global Economy, The World Bank 2011.

múltat, ma a globális gazdaság sokkal erősebb, mint a 19. század végén. Sokkal erősebb és stabilabb a pénzügyi rendszer is.

A globális gazdaság kilátásaival a PWC (Pricewaterhouse Coopers) tanulmánya is foglalkozik 2050-ig történő kitekintésben.⁸ Az anyag főbb megállapításai az alábbiak:

A globális válság felgyorsította a világgazdasági átrendeződést: 2050-re Kína, az Egyesült Államok, valamint India válnak a három legnagyobb gazdasággá. A globális gazdasági válság sokkal inkább megrázta a G7 országait, mint az E7-et. A válság a G7-ek hosszú távú növekedési kilátásait is negatívan befolyásolta, főként azokat az európai gazdaságokat, amelyek korábban túlzottan is a magán-, valamint a közszféra hitelezésére alapozták növekedésüket. Az EU folyamatosan veszít majd relatív világgazdasági súlyából és Törökország lesz az egyik legnagyobb európai gazdaság.

A következő negyven évben a fejlődő gazdaságok nagyobb ütemben növekednek majd, mint a G7-ek. A vásárlóerő-paritás alapján számított GDP átlagos növekedését tekintve Nigéria vezet a 2012-től 2050-ig terjedő időszakban, majd Vietnám, India, Indonézia, Malajzia, Kína, Szaúd-Arábia és Dél-afrikai Köztársaság következik.

Vásárlóerő-paritást tekintve az E7 átveheti a gazdasági vezetést a G7-től még 2020 előtt, 2050-re pedig a vezető hármas (Kína, USA, India) mögött jelentősen elmaradva Brazília lesz a negyedik gazdasági hatalom, megelőzve Japánt. Oroszország, Mexikó és Indonézia nagyobb gazdaságokká válnak, mint Németország vagy az Egyesült Királyság. Törökország megelőzheti Olaszországot, és hosszú távon Nigéria is előretörhet, Vietnámmal és Dél-afrikai Köztársasággal együtt. A legnagyobb gazdaságokon túl Malajzia, Európában pedig Lengyelország rendelkezik a legjobb hosszú távú növekedési kilátásokkal. A tanulmányokat összehasonlítva megállapítható, hogy a trendeket illetően nincs lényeges eltérés.

6. A kormányzás

A kormányzásban az előttünk álló húsz évben az eddigieknél sokkal nagyobb lesz a különbség, ami állami, nem állami, nemzetek alatti (pl. városi) szereplők megjelenésében lesz érzékelhető. A magasabb résztvevők száma nehezíti a konszenzusteremtést, így a döntéshozatalt. A kormányzási nehézségek főként a belpolitikában nyilvánulnak meg, aminek hajtóereje lehet az egészségügy és az oktatás. A demokrácia irányába való átmenet stabilabb és tartósabb lesz, ha a fiatalok számának növekedése csökken és ezzel együtt a bevételek nőnek. Ma körülbelül 50 ország van az autokrata és a demokratikus állapot határán, ezek többsége szubszaharai vidék, Dél és Közép-Ázsia, a Közel-Kelet és Észak-Afrika. Az autokrata és a demokratikus rendszerek közötti átmenet a tapasztalatok szerint instabilitással jár. Számos ország demokrácia deficitet küzd, például az Öböl-menti országok és Kína. Ezeknél az országoknál magasabb a fejlettségi szint, mint a

⁸ Az anyag letölthető: http://www.pwc.com/en_GX/gx/world-2050/assets/pwc-world-in-2050-report-january-2013.pdf

kormányzási képesség. Az információs technológia fejlődése kétirányú változást eredményezhet a kormányzásban. Az egyik oldalról lehetőséget biztosít az állampolgároknak az együttműködésre, amint azt az „arab tavasz” esetében is láthattuk, a másik oldalon viszont lehetővé teszi az állam számára az állampolgárok ellenőrzését. A ma nyugati dominanciával rendelkező globális szervezetek, mint az ENSZ BT, Világbank, IMF 2030-ra jobban fognak alkalmazkodni a gazdasági szereplőkhöz. Mint ahogy a G-20 jobban tudta kezelni a 2008-as pénzügyi válságot, mint a G-7(8), valószínűleg új struktúrák fognak létrejönni a kihívásokra adandó válasz kezelésére.

Az információs technológiák, a kommunikáció és egyéb technológiák révén a lakosság és az intézmények jobban tudják kezelni a regionális és a globális kihívásokat. A növekvő számú hatalmi tényezők (országok, nagyhatalmak) nagy transznacionális kihívásokkal fognak szembenézni, ami viszont nehezíti a döntéshozatalt. A kormányzási problémák elsősorban belföldön jelentkeznek (egészségügy, oktatás). Demokrácia többletről akkor beszélünk, ha egy országban a demokrácia szint magasabb a fejlettségi szintnél. Ha ez fordítva van, akkor demokrácia deficitről beszélünk. Mindkét esetben instabil helyzet alakulhat ki. A demokratikus deficittel rendelkező országok (pl. Kína és az Öböl-államok) nagy kockázatot jelentenek a nemzetközi rendszerre. A demokratizálódási folyamatot gyakran politikai és társadalmi bomlás kísérheti. Számos kutató úgy véli, hogy egy demokratizálódó Kínában nő a nacionalizmus, legalábbis rövid és középtávon, ami feszültséget generálhat a szomszédságpolitikában. Hosszabb távon a jogállami intézmények kialakulásával és a politikai rendszer stabilizálódásával ez a helyzet megszűnik. Több Öböl-menti és közel-keleti ország gazdasági jólétet tud teremteni állampolgárainak, ezzel megakadályozza a politikai változások iránti törekvést. Nem biztos, hogy erre mindenki képes lesz. Számos közép-ázsiai, dél-ázsiai és szubszahari ország küzd demokrácia deficittel.

Az információs technológia terjedése hozzájárul az elszigetelt régiók gazdasági fejlődéséhez. A társasági hálózatok egyben politikai fegyvert is jelentenek. Kormányzati szinten várható, hogy a nyomás a társasági hálózatokra növekedni fog. Az IT fejlesztés legfontosabb területei: felhőalapú számítástechnika,⁹ mobil eszközök, digitális adattárolás. Az állampolgárok egyre inkább követelni fogják ezen eszközök szabad használatát, az átláthatóságot és a korrektséget. Azok a kormányok, amelyek ez ellen lépnek fel, hosszú távon csatát vesztenek.

A gyors gazdasági fejlődés kísérő jelensége lesz az országon belüli, országok és régiók közötti jövedelmi és gazdagsági különbségek. A különbségek nemcsak jövedelmi, hanem más területen is megnyilvánulnak. Ilyenek például a fiatalok és idősebbek közötti ellentétek, a város és vidék közötti különbségek, vagy a gazdasági élet különböző szereplői közötti különbségek (multicégek, családi vállalkozások, stb.). Ezért 2030-ra a politikai viszonyok is mások lesznek. Ez különösen a mega városok esetében nyilvánul meg, amelyek sokkal nagyobb részt kívánnak maguknak a hatalomból. Ezzel párhuzamosan nagyobb szerepet kap a lokalizmus.

⁹ Cloud computing: a külső, elsősorban virtuális internetes háttereken elhelyezett adatokat kezelő eljárás gyűjtőfogalma. A technológia lehetővé teszi, hogy egyes internet felhasználók bizonyos tartalmakat adattárolás céljából feltöltsenek ezekre akár az Egyesült Államokból működtetett szerverekre.

Nem világos ma még, vajon létrejön-e Ázsiában egy kollektív biztonsági rendszer. A mai helyzet szerint vannak, akik kínai vezetés alatt képzelnek el, da léteznek olyanok is, akik nem szeretnék a kínai befolyást. Regionális integráció elképzelhető, ennek intenzitása és sebessége azonban változó. Dél-Ázsiában és a Közel-Keleten nem valószínű regionális szervezetek kialakulása. A régiók létrejöttében Európát nem tekintik modellnek. A jelenlegi nagy és főleg Nyugat által uralt globális struktúrák, mint például az ENSZ BT, a Világbank és az IMF 2030-ra úgy alakul át, hogy jobban figyelembe veszik a globális gazdasági szereplőket (Brazília, India nem tagja az ENSZ BT-nek, Kína ugyan vétójoggal rendelkezik az ENSZ BT-ben, de nincs vétó joga az IMF-ben, annak ellenére, hogy gazdasági nagyhatalom). A G-8, G-20-hoz hasonlóan új szervezetek is létrejöhetnek, főként a gazdasági válság kezelésére.

A nukleáris proliferáció attól függ, hogy Észak-Korea és Irán atomhatalommá válik, vagy sem. Ha Irán sikerrel jár, fegyverkezési verseny indul el a Közel-Keleten, ami aláássa a non-proliferációs rendszereket. A nagyhatalmak konvergenciája elképzelhető, különösen akkor, ha érdekeik úgy kívánják. A feljövő országok (Brazília, India, Dél-afrikai Köztársaság) már ma is aktívak a békeműveletekben. Kína, amely korábban ezt ellenezte, ma több mint kétezer fővel vesz részt. Az önkéntes koalíciók szerepet fognak játszani olyan esetekben, amikor népiirtás, háborús bűnök, etnikai tisztogatás és emberiség elleni bűntettek fordulnak elő.

7. Konfliktus lehetőségek

Az elmúlt húsz év tapasztalata alapján a konfliktusok száma és intenzitása csökkent a világban. A fejlődő országok belső viszonyai alapján a jövőben is kevesebb belső konfliktus prognosztizálható. A nagyhatalmak közötti konfliktusokról hasonló mondható el, ugyanis nagy a tét. Országon belüli konfliktusok ott jelentkeznek, ahol a lakosságon belül is disszonáns rétegek vannak (kurdok Törökországban, síiták Libanonban, pattan muzulmánok Thaiföld déli részén). Potenciális konfliktusterület marad a szubszahari régió, Dél és Kelet-Ázsia, beleértve Kínát és Indiát. A konfliktusok okai: etnikai és törzsi viszályok, víz és művelhető föld hiánya. Számos országban (Afganisztán, Pakisztán, Szomália, Banglades) kormányzási nehézségek is felmerülnek.

Az államok közötti konfliktus is kockázatot jelent az elkövetkező 15–20 évben, vélik az amerikai értékelések, ha az Egyesült Államok nem lesz képes megőrizni és garantálni a globális rendet. Ennek az esélye Ázsiában és a Közel-Keleten a legnagyobb. Egy, a mainál széttöredezettebb nemzetközi rendszerben, ahol az együttműködés jelenlegi formái nem előnyösek a résztvevők számára, nő a verseny és a konfliktus lehetősége. A nagy államok a túl nagy kockázat miatt nem akarnak államok közötti háborút felvállalni. Ha konfliktus keletkezik, azt nem egy világháború formájában kell elképzelni, amelyben a nagyhatalmak valamennyien részt vesznek. Az államok célja a gazdasági fejlődés, amit egy háború akadályozna. Az államok közötti feszültségek oka három csoportra osztható: kulcsszereplők (Oroszország, Kína és India) számításainak megváltozása, a természeti kincsek fölötti uralom megszerzése, háborús eszközök szélesebb köre. A potenciális

prolifерáció és nukleáris biztonság miatt kialakuló nukleáris elrettentés igénye nagyobb kockázatot jelent Dél-Ázsiában és a Közel-Keleten.

Az elmúlt évtizedek globalizálódó világa egymástól függő államokat hozott létre, ami a gazdasági lassulás miatt változhat, a sérülékeny gazdaság pedig önmagában is válságforrás. A Közel-Keleten és Dél-Ázsiában kitörhet nagyobb háború, annak ellenére, hogy ez igen költséges. Számos kutató feltételezi, hogy a források kimerülése államokon belüli, esetleg államok közötti konfliktusokhoz vezethet. De ahogy az elmúlt években is történt, a konfliktusok nem tekinthetők állami monopóliumnak. Kisebb csoportok is juthatnak tömegpusztító eszközökhöz, vagy képességre tesznek szert a kiberhadviselésben.

A '70-es évektől a fegyveres konfliktusok (évi 25 harcban elesett halottal) azokban az országokban törtek ki, ahol a fiatalok vannak többségben. Ezek a konfliktusok éveken át tartottak. Találkozhatunk viszont olyan konfliktusokkal is, amelyek évtizedekig is eltartanak (Afganisztán, Angola, Észak-Írország). Az államok közötti háborúk átlagban kevesebb, mint két évig tartottak. A '90-es évektől a béketámogató műveletek mérete és időtartama jelentősen megnőtt. Ezek többnyire elfojtották a konfliktusokat, vagy megakadályozták, hogy megismétlődjenek. A jövőt illetően az államokon belüli konfliktusok száma csökkenni fog, különösen ott, ahol a lakosság átlagéletkora 25 év fölött van. A Latin-amerikai és Karib-tengeri országokban, Bolívia, Guatemala, Paraguay és Haiti kivételével a lakosság idősödik, a konfliktusok esélye pedig csökken. Ugyanez a tendencia várható a kontinentális Kelet-Ázsiában, ahol a lakosság gyorsan öregszik. Mindamellett a konfliktus kockázata magas marad az elkövetkező két évtizedben Afrika déli részén, a Közel-Kelet és Dél-Ázsia egy részén, több ázsiai szigeten (Timor, Pápua-új Guinea, a Fülöp-szigetek és a Salamon-szigetek). Az államokon belüli konfliktusok számának és intenzitásának csökkenésével azonban óvatosan kell bánni. Először is ez függ a nemzetközi szervezetek egyébként nem olcsó válságkezelési tevékenységétől. Másodsorban függ attól is, hogy a fejlődő és egyre érettebb középosztály hogyan tudja „kordában tartani” az elégedetlen fiatalságot és a politikai ellenzékét és nem utolsósorban az etnikai kisebbségeket. A gazdagabb országok közül többen kezelni tudják ezeket a problémákat, de ahol gyenge kormányzás van (Afganisztán, Pakisztán, Szomália, Banglades), ott nem biztos, hogy kezelni tudják a környezeti kihívásokat és a lakossági nyomást.

Az államok közötti konfliktusok esélye növekszik. Egy évtizede kevés ilyen konfliktus keletkezett, a nagyhatalmak pedig 1939 óta nem vettek részt egymás közötti háborúban. Ma az Egyesült Államok katonai képessége bármely összefüggésben is vizsgáljuk, egyedül álló a világon és az is marad több évtizeden keresztül. Új hatalmak tűnnek fel, de ezek a létező nemzetközi rendhez és az adott status quo-hoz igazodnak. Számos ország a katonai erejét a meglévő képessége alatt tartja fenn, mert politikai és nem katonai megoldással számol. Ettől függetlenül számos szakértő úgy vélekedik, hogy az államok közötti konfliktus esélye növekszik. A hidegháború utáni egyensúly elkezdett megbillenni. Ha az Egyesült Államok nem szándékozik, vagy nem tudja a globális biztonságot 2030 után fenntartani, a világ instabilabbá válik. Ha a nemzetközi rendszer széttöredezik, és az együttműködés jelen formája nem felel meg több országnak, akkor a versengés és a konfliktus lehetősége nőni fog. Kockázat háromféle módon növekedhet:

megváltozik a kulcsszereplők számítása, a természeti forrásokért folytatott verseny és a háborús lehetőségek szélesebb és könnyebben elérhető eszközei. Növekszik az esélye annak, hogy a regionális konfliktusok – különös tekintettel a Közel-Keletre és Dél-Ázsiára – hatása továbbterjed és újabb tüzfészkeket generál. A Közel-Kelet a legingatagabb, még akkor is, ha nagyobb lesz a demokrácia. A fiatal demokráciák nagyobb kockázatot jelentenek. Térségi rivalizálás kezdődik, ha Irán atomfegyverhez jut. Az ilyen jellegű konfliktusok, ha elkezdődnek, nehéz lesz megállítani és globális következménye lesz. A nem állami tényezők, például a Hezbollah nagyobb hatalma további konfliktusokhoz vezethet. A dél-ázsiai instabilitásnak is lehet globális hatása, különösen akkor, ha a térség a globális gazdasági növekedés hajtóerejévé válik. Az indiai-pakisztáni konfliktus előtérbe kerülhet, ha például egy pakisztáni ellenőrzés alatt lévő területről indított terrorakció fordul elő Indiában. Egy konfliktussal teli Kelet-Ázsia fenyegetést jelenthet a globális gazdaságra. A regionális és globális érdekekkel bíró feljövő nagyhatalmak, amelyek érdeke állandóan változik, drámai változásokon mennek át az előttünk álló 15–20 évben. A kínai vezetésben komoly viták folynak arról, hogy az ország megtartsa-e tradicionális politikáját, vagy tartson- fenn országon kívüli katonai bázist, legyen tagja katonai szövetségnek, avatkozzon be más ország belügyeibe. E kérdések alakulása kritikus indikátora annak, vajon akar-e Kína világhatalommá válni, beszáll-e a nagyhatalmi versenybe.

India regionális jelentősége egyre növekszik, különösen Ázsiában és a Perzsa (Arab)-öböl térségében, de globális szinten is érezheti hatását. India és Kína között a kétoldalú gazdasági és kereskedelmi mutatók javulása ellenére bizalmatlanság van, és nem lehet ennek megváltozásával számolni még akkor sem, ha mindkét ország növekszik, India ugyanis úgy véli, hogy Kína elszigeteli. Kína nukleáris és rakétafejlesztési területen való együttműködése Pakisztánnal irritálja Indiát.

Oroszország stratégiai fejlődése attól függ, hogy a vezetés miként dönt az ország nemzetközi rendszerbe történő bekapcsolódásáról, csökkentve ezzel egy konfliktus lehetőségét, vagy relatív izolációról dönt, ami belső konfliktusokat okozhat. Oroszország komolyan aggódik Kína gyors növekedése és nyersanyagok iránti étvágya miatt, különös tekintettel Oroszország távol keleti részére és Szibériára. Oroszország aggódik amiatt is, hogy az Egyesült Államok és a NATO beavatkozhat a volt szovjet köztársaságokkal kialakult vitájába.

Európa rendkívül óvatos lesz az erő alkalmazásával és katonai intervencióval kapcsolatban. Európa úgy véli, hogy a legfontosabb biztonsági kihívás számára a globalizációból adódik. Ilyen például a tömegpusztító eszközök proliferációja, a kritikus infrastruktúrát (beleértve az új létesítményeket is) érintő kibertámadások, az anyagi javak, a természeti források megszerzéséből adódó versengés, vagy a potenciális instabil övezetekből érkező menekültek áradata. A belátható jövő költségvetési megszorításai a védelmi erők koncentrációját követeli meg, amiből az következik, hogy Európa és a globális világ új szereplői közötti különbség csökkenni fog. A védelmi együttműködés javulásával az európai országok hatékonyabban tudnak részt venni a jövőbeni katonai együttműködésben és a humanitárius válságok kezelésében.

Az európai országokkal együtt az Egyesült Államok is költségvetési megszorításokkal küzd akkor, amikor egyre több kihívással áll szemben. Ez felveti azt a kérdést is, vajon mennyire képes az USA részt venni a nemzetközi rendszerben és garantálni a biztonságot. Az Egyesült Államok történelmi küldetése az ázsiai biztonság garantálása, ennek eszköze a katonai jelenlét, ezáltal versenyhelyzetbe kerül a feltörekvő ázsiai országokkal, amelyek szintén nagyobb regionális szerepet kívánnak betölteni, különös tekintettel Kínára. A hajózási útvonalak védelme, különösen a Perzsa (Arab)-öböl térségében, amelynek biztonsága érinti Európát, a Közel-Keletet és Ázsiát, számos ország szimpátiáját váltja ki. Ezek közé nem tartozik Kína, ezért a feszültség nőni fog. Kínai stratégiai elemzők attól tartanak, hogy az Egyesült Államok bábáskodása a nemzetközi hajózási útvonalak felett sérti Kína érdekeit egy jövőbeni konfliktus esetén, például Tajvannal kapcsolatosan, hiszen az Egyesült Államok olajembargót vezethet be Kína ellen. Erre válaszul Kína erősíti haditengerészeti képességét és igyekszik az energiához való hozzáférését diverzifikálni.

A biztonsági kihívásokkal párhuzamosan újabb feszültségek megjelenése várható a vízforrásokhoz és a nyersanyagokhoz való hozzájutás terén. Mindkettő különösen fontos a fejlődő országok esetében, ahol a gazdasági növekedés jelentős mértékben függ a külső forrásoktól. Viták várhatók a tengerfenék birtoklásával kapcsolatban, különösen a Dél-kínai-tengeren, az Indiai-óceánon és az Atlanti-óceán déli részén. A vitákat nem csak a terület hovatartozása generálja, hanem az új technológiák egyre nagyobb lehetőséget kínálnak a tengerfenék alatt lévő területek kihasználásában is. A nyersanyagokhoz képest országon belül és országok között még nagyobb vitaforrás lehet a víz. A leginkább vízszegény területek közé tartozik a Közel-Kelet, Afrika, Közép és Dél-Ázsia és Kína északi területei.¹⁰ Fontos vízgyűjtő területnek számít a Nílus, a Tigris és az Eufrátesz, a Mekong, a Sárga és a Jangce folyók. A Mekong és a Jangce folyók kivételével az összes többi közepes és nagy kihasználtságnak vannak kitéve. A történelemben több megállapodás született a vízmegosztásról, mint konfliktusok lezárásáról. A vízhiány gyakran vezet migrációhoz országon belül és országok között is.

Az előttünk álló 15–20 év több új eszközt fog biztosítani a hadügyben, ilyen például a precíziós csapásmérő képesség, a kibertechnológia és a bioterror eszközei. A precíziós csapásmérő képesség fejlődéséhez hozzájárul a képtechnológiák és a GPS rendszerek korszerűsödése állami és nem állami szereplők esetén egyaránt. A precíziós fegyverek proliferációja a potenciális ellenfeleknél kockázatot jelent a kritikus infrastruktúrák számára. Ez a Közel-Keleten olyan országoknál, amelyek használnak, vagy szándékoznak használni ilyen eszközöket, új biztonsági dinamikákat testesít meg. A nagytávolságú precíziós eszközök és hajók elleni rakéták használata komoly kockázatot jelent az amerikai és NATO-erők számára, mivel a hadszíntéren korlátozza a katonai műveletek végrehajthatóságát. Korlátozza harmadik fél koalíciós részvételét, mert tartanak a precíziós eszközökkel végrehajtott csapások következményeitől. A precíziós fegyvereket birtokló országok nagyobb önbizalommal rendelkeznek, ennek következtében könnyebben szánják el magukat támadásokra. A precíziós fegyverek

¹⁰ Vízszegény területnek számít, ahol az egy főre eső évi vízfelhasználás 1700 köbméter alatt van.

terjedése téves felfogás kialakulását is lehetővé teszi, amely szerint a felhasználók képesek korlátozott célú, kis hatást kiváltó csapásokra is.

A kiberfegyverek – beleértve a vírusokat, férgeket, trójai falovakat, szolgáltatások megtagadását és különféle csalásokat kódok megszerzésére is – különböző formákban jelennek meg.¹¹ A kiberhadviselés szcenáriói a jelzett eszközök kombinált alkalmazását foglalják magukban, akár egyidejűleg is. Ilyen foratókönyv lehet például, ha az Internetet, a bankokat, a rádióadásokat, a közlekedési lámpákat, a pénzügyi rendszert, a légi irányítást egyidejűleg támadják néhány hétig. A trendek azt mutatják, hogy az említett rendszerek közül egyik jobban védett, mint a másik, ugyanakkor nem minden támadás ellen van tökéletes védelem. A támadók számára olyan előnyt biztosít, ami más hadviselési módokra nem jellemző, azaz a névtelenség és az alacsony költség. Ez kedvező azoknak a csoportoknak és egyéneknek, amelyek ilyen módon akarnak zavart kelteni. A jelenlegi trendek azt mutatják, hogy a szoftverek között szoros kapcsolat van, amely lehetőséget biztosít a rendszerek távirányítására. A mindennapi tevékenységünk egyre inkább függ a szoftverektől, amelyek összeköttetésben vannak egymással, viszont annál könnyebb a támadók dolga.

A terroristák ma még a minél nagyobb embervesztés elérésére törekednek, de ez meg fog változni, ha rájönnek arra, hogy a kibertámadásokkal is nagy veszteségeket lehet okozni. Ma az interneten kevés alternatíva létezik a védelemre. Ezek közül kiemelendő a hálózatok szétválasztása, ami megnehezíti a kibertámadók dolgát. Egyes országok saját, belső hálózat kiépítését kezdték el. Hosszú távon azonban egyének és szervezetek nem tudnak együttműködni, ha nincs internet kapcsolat közöttük, ezért inkább arra törekszenek, hogy ne maradjon digitális nyom. A potenciális célok különbözők (a katonai rendszerektől az elektromos hálózaton át a bankrendszerig), de az is megállapítható, hogy a támadók is különfélék. A bűnözők és a rosszindulatú programokat alkalmazók az államhoz képest egyszerűbb eszközöket alkalmaznak, ez veszélyesebb lehet akkor, ha a bűnözők rosszindulatú „szolgáltatásaikat” állami, vagy nem állami tényezőknek adják el.

Nukleáris eszközökkel rendelkező országok arra törekedtek, hogy megakadályozzák a szembenálló felet a másokkal történő együttműködésben. Számos mai eszköz nem képes ellenséges elektromágneses, vagy sugárzó környezetben működni. Ezért a nukleáris első csapás célja nem feltétlen az emberek elpusztítása, hanem inkább az elektronikus eszközök működésképtelenné tétele. Az űr, az óceánok és partközeli szűk területek lehetnek optimális célok, amelyek viszont kevés humán veszteséggel járnak. Kiberfegyverkezési verseny indulhat el akkor, ha az államok védeni kezdik a köz és magán infrastruktúrát más állami és nem állami tényezők ellen és kiber, illetve más fizikai eszközöket állítanak be stratégiájukba és fegyver arzenáljukba. Hadtörténészek szerint a kibererő jelentősége összehasonlítható a légierő erejével a 20. században. Egyet azonban nem

¹¹ Vírusok: öngerjesztő programok, amelyek emberek beavatkozásával indulnak el. Trójai faló: hivatalos programba beágyazott rosszindulatú program. Férgek: emberi beavatkozás nélkül terjedő vírusok. Szolgáltatások megtagadása: szerverek túlterhelése, ami a rendszer összeomlásához vezet.

szabad elfelejteni: a légierő rendkívül fontos szerepet játszott a 20. század háborúiban, nem képes azonban egyedül győzelmet aratni.

A szintetikus biológiának is kettős hatása lehet a jövőben, amit öntevékeny biológusok és hackerek is használhatnak. A DNA kutatások és szintézisek olcsóbbá váltak, a kutatók számos eredményt nyilvánosságra hoztak, ennek eredményeképpen az eszközök és a módszerek nem csak jóindulatú célokra használhatók.

7.1. A háborúk új formái

Ha államok közötti konfliktusok alakulnak ki, azok a háború különböző formáit alkalmazzák. Az Oroszországra, Pakisztánra, Indiára és Kínára is kiterjedő háborúkban nagy valószínűséggel a hagyományos eszközön mellett nukleáris fegyvert is fognak alkalmazni. Ha a nukleáris eszközök proliferációja folytatódik, akkor ez a Közel-Keletről is elmondható. Az államilag támogatott terrorszervezetek esetében (Hezbollah, Hamasz) a nem hagyományos hadviselési módokat és eszközöket keverik a korszerű fegyverekkel és a légvédelmi eszközökkel. A jövő háborúinak jellegét a versengő államok sajátosságai is befolyásolják. A légi és tengerészeti erők amerikai fejlesztése magával hozza a hasonló erők kínai fejlesztését is. A versengés a tenger és a légtér ellenőrzéséhez és a térségbeli szövetségesek támogatásához vezet. Az elmúlt húsz évben az Egyesült Államok és Oroszország nukleáris törekvései két irányban alakultak. Az Egyesült Államok az atomfegyverek csökkentését tűzte ki célul, míg Oroszország új koncepciókat és képességeket fejlesztett ki és építette be a stratégiájába. Más nukleáris képességgel rendelkező államok, például Pakisztán és Észak-Korea egyéb biztonsági gyengeségeinek pótlására tervezi ezeket az eszközöket.

A rakétaproliferáció állami és nem állami szereplők számára egyaránt fontos és része a modern hadviselésnek. A rakéták fenyegetés jelentenek a kritikus infrastruktúrák (gazdasági, energia és politikai) számára, pontos találatot tesznek lehetővé és nem utolsó sorban alkalmasak tömegpusztító eszközök szállítására. Ennek ellensúlyozására számos ország rakétavédelmi rendszereket hoz létre. Kérdés, hogy a rakétafejlesztés és a védelem hogyan tud lépést tartani egymással. A hadviselésben nagy szerepe lesz az információs fölénynek, vagy az információ hiánynak. Az Egyesült Államok és a NATO igyekszik információs fölényre szert tenni a célmeghatározásban, a precíziós fegyverek használatában és a hatékony vezetés-irányításban. Ebben a versengésben Kína komoly szerepet játszik. A harcok reguláris és irreguláris formái nem újak, ami az állami alapon szervezett erők és a decentralizált, szabálytalan hadviselést folytatók között zajlik. Az irreguláris hadviselés Irakban és Afganisztánban folytatódni fog, új dimenziót a hibrid hadviselés jelent, amelyben keverednek a reguláris és irreguláris elemek.

7.2. A terrorizmus jövője

Számos jel mutat arra, hogy az 1880-90-es évek anarchista terrorizmusához, a háború utáni gyarmatosítás elleni harcokhoz, a 1970-es évek baloldali terrorista mozgalmaihoz hasonlóan 2030-ra a terrorizmus iszlám korszaka is befejeződik. A terrorizmus nem fog megszűnni, hiszen nem csak egy oka van. A terrorizmus elleni küzdelemben az a kifejezés, hogy ki kell irtani az okokat, erősen félrevezető. Elemzők erdőtűzhöz hasonlítják, amelynek több oka lehet, például egy szikra, szárazság, vagy szél. Az al-Kaida küzdelmének középpontjában az Egyesült

Államok állt (a nagy ellenség). Az Egyesült Államok kivonult Irakból, kivonul Afganisztánból, ez nem lehet indok. A harag egyedüli oka lehet Izrael támogatása. Az arab változások a nem erőszakos küzdelem lehetőségét mutatták meg, a tüntetők inkább a demokratikus változásokért tüntettek és nem a vallás nevében. Jóllehet a háború lehetősége reális, az emberek többsége ma már nem hisz az ellenséggel kapcsolatos régi megfogalmazásokban. Az al-Kaida magja évek óta gyengül, Afganisztánból Pakisztánba költöztek, az Egyesült Államok rendszeresen csapásokat mér a vezetők megsemmisítése érdekében. Az al-Kaida hasonló helyzetben van, mint a Baader Meinhof csoport volt a 70-es években. Ma már az al-Kaida ihletésű csoportok és egyéb iszlám szélsőséges szervezetek jelentenek veszélyt. A síita csoportok, mint például a Hezbollah nem mondtak le céljaik megvalósítása során az erőszakról. Perspektívában a terrorizmus más vallási irányból is megnyilvánulhat, mint például a kereszténység és a hinduizmus. A bal és jobboldali terrorszervezetek sem tűnnek el.

Számos állam (Irán, Pakisztán) alkalmaz terrorcsoportokat a jövőben, még annak ellenére is, hogy nemzetközi szinten ezt elítélik. A terrorcsoportok a jövőben kevésbé koncentrálnak a tömeges veszteségek okozására, inkább a gazdasági és pénzügyi rombolásra fókuszálnak.

A terrorizmus nem fog eltűnni. Néhány állam alkalmazhat terrormódszert, de a költségek növekedni fognak azért, mert a terrorizmus elleni fellépés is erősödik. A szervezetek a fejlett technológiát alkalmazzák, tevékenységüket pedig a tömeges halál helyett gazdasági és pénzügyi rombolásra koncentrálják (pl. kiberterrorizmus).

8. Regionális instabilitás

A regionális válságok magukban hordozzák annak a veszélyét, hogy továbbterjednek, és globális bizonytalanságot okozhatnak. A válságtérségek közül leginkább a Közel-Kelet és Dél-Ázsia gyakorol nagy hatást a világ biztonságára. Az „arab tavasz” hajtóerejéből, a fiatalságból 2030-ra idősebb generáció válik, a kőolajat és gázt a korszerű technológiákkal igyekeznek kiváltani, ami a térséget még inkább diverzifikálja. Ha Irán atomfegyvert fejleszt ki, ez az egész térséget bizonytalanná teszi, ugyanakkor, ha a palesztinkérdést megoldják, az óriási pozitív változásokhoz vezethet. Dél-Ázsia egy sor belső és külső problémával néz szembe. Lassú gazdasági növekedés, magas élelmiszer árak, energiahiány fogja jellemezni Afganisztánt és Pakisztánt. A demográfiai hullám hasonló az afrikaihoz, ha ez a lassú gazdasági fejlődéssel párosul, akkor növekvő instabilitással kell számolni. India helyzete a jobb gazdaság miatt kedvezőbb, de nehézséget jelent a fiatalok elhelyezkedése. Indiában problémát jelentenek az egyenlőtlenségek, az oktatási rendszer hiányosságai, a rossz infrastruktúra. A külső környezet mindig is hatással volt a belső fejlődésre, mert a hadseregre sokat kellett költeni. Egy regionális biztonsági keret nélküli multi poláris Ázsia az egyik legnagyobb globális fenyegetettséget jelenti. A bizonytalanságot növeli a kínai nagyhatalom, a növekvő kínai nacionalizmus és az Egyesült Államok jelenléte, egy instabil Ázsia pedig nagy károkat tud okozni a világ gazdaságban.

Európa komoly hozzájárulást nyújtott a világ biztonságához, például a hidegháború után Közép-Európa Nyugathoz történő integrálásával.

Egy befelé forduló és kevesebb képességgel rendelkező Európa kisebb stabilizáló lehetőségekkel rendelkezik a szomszédos régiókban. Európa azonban túl fog jutni a politikai és gazdasági válságon, amelynek eredményeképpen hozzájárulhat a Közel-Kelet, a szubszaharai vidék és Közép-Ázsia világgazdaságba való integrálódásához. Egy korszerűsödő Oroszország önmagát integrálhatja a nemzetközi közösségbe, ugyanakkor, ha Oroszország nem lesz képes egy változatos gazdaságot és liberalizált belpolitikát kialakítani, regionális és globális fenyegetést is jelenthet.

Nagyobb regionális kohézióval és integrációval Latin Amerika és a szubszaharai térség nagyobb stabilitást és kisebb globális fenyegetést jelent. Mindettől függetlenül néhány szubszaharai, Karib térségi és közép-amerikai ország sebezhető marad, akár szét is eshet 2030-ra, szabad működést biztosíthatnak szervezett bűnöző és terrorista hálózatoknak, helyi felkelőknek.

A Közel-Kelet jövője a politikai helyzet alakulásától függ. Ha az Iráni Iszlám Köztársaság atomfegyverekhez jut, akkor a közel-keleti helyzet rendkívül instabillá válik. A szaúd-arábiai uralkodó ház összeomlása nagy károkat okozhat a régió gazdaságára. Az egyiptomi iszlám vonal erősödése több fronton okozhat regionális feszültséget. Irak és Szíria etnikai felosztása a jelenlegi határok teljes összezavarodását okozhatja. Ugyanakkor a demokratikus változások, az izraeli palesztin feszültség rendeződése óriási pozitív következményekkel járhat.

A Közel Kelet jövőjét illetően hat terület vizsgálata indokolt:

- *Mérsékeltté válik-e a politikai Iszlám a hatalomra kerüléssel?*

20 évvel ezelőtt az algériai választásokat követően az Iszlám Megmentési Front győzelme erőt adott a szunnita politikai iszlámnak az egész iszlám világban. Törökországban az Igazság és Fejlődés Pártjának, Egyiptomban a Szabadság és Igazság Pártjának, Tunéziában az Ennahda, Gázában a Hamasz, az iszlám potenciális győzelmi lehetősége Líbiában és Szíriában alapvetően átalakítja a Közel-Kelet politikai képét. Az iszlám pártok, például Egyiptomban a középosztálynak biztonságot kínáltak, a közzférában több ezer munkahelyet, megtartva közben a támogatást az élelmezésben és az energiában. Ez a politika már nem tartható fenn. Az uralkodó iszlám pártoknak a piacgazdaságot kell építeniük és a Muzulmán Testvéreknek azt az új gárdáját kell támogatniuk, akik a gazdaságot előre tudják vinni. Egy pragmatikus, vállalkozóképes társadalmat kell létrehozni, amit eddig az autokrata rendszerek megfojtottak. Általános jellemzőként mondható el, hogy az államok különbözőek, de sajátosság, hogy az iszlám szervezetek igyekeznek legitimitásukat biztosítani. Az Asszad utáni időszakban, Szíriában a városi szunniták szövetséget kötnek a Muzulmán Testvérekkel, vallási kisebbségekkel, a drúzokkal, a kurdokkal stb. 40 évvel ezelőtt, amikor Hafez Asszad vette át az uralkodást, szunnita pártok uralkodtak Szíriában, gyakori kormányváltásokkal. Nem zárható ki a visszatérés egy ilyen Szíriához. Irakban ennek már mutatkoznak jelei, amennyiben a síiták megosztják a hatalmat a szunnitákkal és a kurdokkal. Ha fennmarad a korrupció, a munkanélküliség és az emberek úgy érzik, hogy életük nem javul, akkor új politikai, esetleg radikális vezetőket választanak. A kemény vonalú,

valláshoz közelebb álló iszlámok a lakosság számára kedvezőbbek, mint a nyugati kapitalizmus és a demokrácia.

- *Képesek lesznek-e megelőzni a polgári összetűzéseket az átmeneti kormányok?*

Az állam gyengesége, a szektaizmus, az iszlám és a törzsek erősödése a térség krónikus instabilitásához vezet. Ebből a szempontból vizsgálva veszélyes Irak, Szíria, Líbia és Jemen. Egy szétesett Irak és Szíria esetében nem elképzelhetetlen egy Kurdisztán létrejötte. Jemen a maga gyenge kormányával komoly biztonsági kockázatot jelent, különösen, ha figyelembe vesszük, hogy a jelenlegi 28 milliós lakosság 2025-re 50 millióra szaporodik. Bahrain is a síita–szunnita ellenségeskedések központjába került, destabilizálva ezzel az Öböl-térséget. Belső összetűzések és polgári engedetlenségek azonban nem lesznek jellemzők olyan, a térségre hatást gyakorló, nem arab országokban, mint Törökország, Irán és Izrael.

- *Képesek-e a közel-keleti országok gazdaságuk erősítésére és a globalizációs versenyben való részvételre?*

A termékenységi ráta csökkenni fog, de a fiatalok nagy létszáma 2025-ig megmarad. Az idősödő lakosság egészségügyi ellátási problémákat fog okozni. A külföldi beruházókat nem vonzza a térség, mindössze két százalék irányul ide. Ami vonzó, az az energia, turizmus és a lakásépítés. A Közel-Kelet tradicionális partnere Európa csökkenő gazdasági eredményeket mutat, egyedül a szubszaharai Afrika kínál némi lehetőséget.

Más a helyzet az Öböl-menti Együtműködési Tanács országaiban, nyilvánvalóan a kőolajnak köszönhetően. Ezek az országok mágnesként vonzzák Európa, Ázsia és egyéb térségek befektetőit. Annak ellenére, hogy a palagáz felhasználása növekszik és egyéb lelőhelyek is bekapcsolódhatnak, Szaúd-Arábia egyéksziki a jelenlegi hordónkénti 67 dolláros olajárát 100-ra növelni.

- *Hogyan lehet Irán regionális hatalom?*

Az iráni befolyás az atomhatalomhoz kötődik. Számos kutató úgy véli, hogy Irán leállítja nukleáris fegyverfejlesztését, de a képességet megtartja. Ebben az esetben a proliferációs rendszerben mindenképpen törés következik be, mert Szaúd-Arábia is atomfegyver kifejlesztésére, vagy megszerzésére törekszik (Pakisztántól). Törökország is reagálni fog, vagy saját fejlesztéssel, vagy garanciát kér a NATO-tól. Az Egyesült Arab Emírátságok, Egyiptom, esetleg Jordánia is atomprogramba kezd az energiaellátás területén. Ha ez bekövetkezik, a régió állandó válságba kerül. A síita–szunnita, az arab–perzsa ellentétnek messzemenő hatása lesz a térségen kívül is.

Egy másik szcenárió lehet, ha az iráni lakosság nyomást gyakorol a rezsimre és inkább gazdasági felemelkedést szeretne atomfegyver helyett és nem szeretne nemzetközi elszigetelődést sem. Egy rezsimváltás esetén a helyzet jelentősen megváltozna, Irán gazdaságilag fejlődne, demokratizálódna, közelebb kerülne a Nyugathoz, ami mindenképpen pozitív fordulatot jelentene.

- *Létrejöh-e egy izraeli–palesztin megállapodás, ami a térség stabilizálódását jelentené?*

Izrael katonailag továbbra is erős marad, de folyamatos alacsony intenzitású konfliktussal áll szemben, amit csak növel az iráni atomprogram. Ezek mellett számos belső tényező mutatható ki, mint például a telepés mozgalom, a demográfiai problémák, belső arab–izraeli ellentét. Ezek a problémák 2030 előtt tetőznek. A palesztin–izraeli konfliktus rendeződésének pozitív értelemben drámai hatása lenne a térségre. Izrael számára ma elképzelhetetlen regionális kapcsolatokat nyithatna meg. Irán terrorszervezetek (Hezbollah, Hamasz) támogatása okafogyottá válna. Ha ez nem következik be, akkor Izrael a korlátozott jogú palesztin lakossággal és a szomszédos Gázai övezettel állandó konfliktusban lesz.

- *Hatással lesznek-e az arab változások Szaúd-Arábiára és az Öböl-menti államokra?*

Amennyiben a kőolaj iránti érdeklődés alternatív források beállítása miatt csökken, ennek komoly gazdasági és társadalmi következményei lesznek ezekre az államokra. Szaúd-Arábián belül különböző csoportok, szekulárisak és síiták – beleértve a Muzulmán Testvéreket, iszlám csoportokat is – versengése indulhat be. Egyiptomhoz hasonlóan bonyolult és rendezetlen helyzet állhat elő. A szunnita befolyású országok (Irak, Libanon, palesztin területek) kisebb támogatást kapnak, míg a síita befolyás növekszik. Ha az Öböl-menti monarchiák sikerrel jönnek ki az arab változásokból, ez pozitív hatással lehet a most gyengélkedő monarchiákra (Jordánia, Marokkó), de az átmeneti állapotban lévő Egyiptomra és Szíriára is. Ha Irán atomhatalommá válik, ez növeli a hidegháborús dinamikát az Öböl-menti államokkal.

8.1. Dél-Ázsia

A Közel-Kelethez hasonlóan jelentős változásokon megy át. Klímaváltozás, vízproblémák, gazdasági teljesítmény lassulása, emelkedő élelmiszer árak, és az energiahányó kormányzati nehézségeket okoz Afganisztánban és Pakisztánban. Mindkét említett ország fiatalságának létszáma legalább úgy növekszik, mint az afrikai országokban, ami szociális feszültségekkel jár. Nem jellemző ez Indiára, ahol a fiatalság álláshoz juthat. Itt a problémát az oktatás alacsony színvonala és az infrastruktúra hiánya okozza. Pakisztán nagy és gyorsan erősödő atomkapacitása és főként az „első csapás”-ra vonatkozó doktrínája elrettenti és kiegyensúlyozza India hagyományos katonai képességét. A Mumbaihoz hasonló, Pakisztánra visszavezethető, nagy áldozatokkal járó terrortámadás nagy nyomást gyakorolhat az indiai kormányra azzal, hogy erőszakkal, esetleg tévesen atomeszközök bevetésével válaszoljon. A 2014-es NATO kivonulást követően Afganisztán a pakisztáni–indiai versengés fókuszába kerülhet. Az erősödő Kína is növeli India fenyegetettség érzetét, egyrészt Kína regionális és globális szerepe, másrészt Pakisztán támogatása miatt. Az indiai elitet zavarja a két ország gazdasága közötti növekvő különbség. A kínai és indiai gazdasági verseny nem marad meg a térségen belül, hanem érinti a nagyhatalmakat, beleértve az Egyesült Államokat is.

Ha a kínai gazdasági növekedés a 90-es évekhez hasonló jó szomszédsági kapcsolatokkal párosul és India is erősödik gazdaságilag, akkor ez új alapot teremthet a dél-ázsiai regionális együttműködéshez.

Kritikus lehet Pakisztán jövője, ha nem javul a kormányzás, az adó és beruházási politika, az iparosítás, a foglalkoztatás és az oktatás. Afganisztán összeomlása biztonsági félelemhez vezet, ha pedig az iszlamosítás szcenárió következik be, az együtt jár a saria még szigorúbb bevezetésével, a dzsihád irányultságú katonai bázisok kialakításával és a helyi kormányok iszlám ellenőrzésével. A haderő és az iszlamisták között egyre mélyülő kapcsolat alakul ki, ami együtt járhat azzal is, hogy a haderő a területek fölötti ellenőrzést átadja az iszlamistáknak. A legpesszimistább forgatókönyv lehet ezek együttes megnyilvánulása, amikor a gyenge kormányzás, a víz és élelmiszer ellátási problémák, a fiatalok foglalkoztatási gondjai Afganisztánban és Pakisztánban összeadódnak, növekszik a lakosság körében a radikális iszlamizáció, Kasmír kapcsán felerősödik a feszültség India és Pakisztán között, India pedig tart a militáns szellem áthúzódó hatásától.

8.2. Kelet-Ázsia

Erőátrendeződés, hullámmó gazdasági teljesítmény, nacionalizmus, agresszív katonai programok, a koreai félsziget állandó feszültsége, Japán és a fejlődő országok közötti ellentét, történelmi sérelmek jellemzik a térséget az elkövetkező években. A gazdasági növekedés nem csökkentette a vitákat Japán-Kína, Japán-Korea, Kína-Vietnam, India-Kína Vietnam és Kína között. *A regionális trendek két irányba viszik el az országokat: gazdaságilag Kína, biztonsági szempontból pedig az Egyesült Államok felé.* Ezek a tendenciák, beleértve Kína liberalizálódását, demokratikus fejlődését, katonai programjainak átláthatóságát, folytatódni fognak 2030-ig. Mivel a globális gazdasági hatalom Ázsia irányába tolódik, növekvő szerephez jut az Indiai és a Csendes-óceán. Katonai oldalon ez főként Kína és az Egyesült Államok között vezet konfrontációhoz, hiszen előbbi védi saját területi vizeit, míg az utóbbi igyekszik a nemzetközi hajóforgalmat ellenőrzés alatt tartani.

India high-tech képessége nagymértékben függ a környezetétől, ezért javítja kapcsolatait Kínával és törekszik a történelmi okokból kialakult feszültségeket csökkenteni Pakisztánnal. Az elkövetkező évtizedekben négy fő irány prognosztizálható makroszinten:

- A jelenleg kialakult rend folytatása, együttműködés és verseny, amit az Egyesült Államok is támogat. Ebbe belefér az Egyesült Államok tengeri jelenléte, Kína katonai erejének növekedése és Észak-Korea „kilengései”. Az ázsiai intézmények inkább a Csendes-óceán, mint Ázsia felé irányulnak.
- Az erőegyensúly a térség országainak nagyhatalmi versengésében realizálódik, amelynek során az Egyesült Államok szerepe csökken. Ennek ellensúlyozására egyes államok igyekeznek atomképességre szert tenni.
- Egy konszolidált regionális rend alakul ki, az európai demokratikus békéhez hasonlóan. Ehhez Kína liberalizálódására feltétlenül szükség van. A regionalizmus pluralisztikus lesz, amelyben a kisebb országok is megőrzik önállóságukat. Ezek az országok igényelni fogják az Egyesült Államok folyamatos biztonsági garanciáját.

- Kína központú rendszer, amely térségbeli befolyásának növekedésén alapul. Tipikus ázsiai rendszer alakul ki, csúcspontján Kínával, amely többé-kevésbé zárt módon valósul meg, ellentétben a 90-es évek óta kialakult viszonylag nyitott regionalizmussal. Ha India nem fejlődik megfelelően, vagy Japán nem szünteti meg relatív hanyatlását, akkor ez a forgatókönyv bekövetkezhet. Ehhez még hozzájárulhat az is, hogy az Egyesült Államok ázsiai szövetségesei kevesebb képességgel, esetleg szándékkal rendelkeznek Kína kiegyensúlyozására, akkor ezt a feladatot felvállalja az Egyesült Államok, ami összeütközéshez vezethet Kínával.

A legnagyobb bizonytalanságot Kína jelenti. Ha nem sikerül kiépítenie egy innováción alapuló, fenntartható gazdasági modellt, akkor harmadrendű szereplő lehet Ázsiában. Szélsőséges esetben Kína összeomolhat, elkülönül egymástól a gazdag tengerparti és a szegény központi terület, felerősödhet a szeparatizmus, kiszámíthatatlan agresszív országgá válik, amelyben a vezetés a belső problémákról igyekszik a figyelmet elterelni. Ellenkező esetben azonban az előző pontban már említett Kína központú rendszer esélye megnő.

8.3. Európa

A legtöbb mutató alapján – GDP, kereskedelmi mutatók, transznacionális vállalatok, technológiai képességek - Európa összességében nagy hatalom marad 2030-ban is. Gazdaságilag és politikailag a kockázat azonban nagy, így Európa jövője bizonytalan. *Már az adósságválság előtt a jelentkező ellentétek kiszámíthatatlan szereplővé tették.* A „népek uniója” politikai célt nem sikerült megvalósítani, az euró válság pedig tovább növelte a tagállamok közötti feszültséget és megosztottságot, évtizedek óta először vetette fel a kérdést Európa jövőjét illetően. A válságon túl az európai gazdaság számos strukturális gyengeséggel is küzd. Az elmúlt 15 évben a gazdaságok teljesítő képessége más, fejlett gazdaságokhoz viszonyítva csökkent. A kutatás-fejlesztésre fordított pénzek csökkentek, a kormányok létszáma nőtt, a munkaképes lakosság száma csökkent. Mivel az euró zóna nem rendelkezik megfelelő képességekkel (munkaerő mobilitás, pénzügyi transzfer, hasonló gazdasági kultúra, szolidaritás) az euró zóna első évtizede a gazdaságban jelentős eltéréseket mutatott 2010-ben elkezdődtek a reformok, de ezek nem bizonyultak elégségesnek. Az integráció felé történő nagy előrelépés nagyobb szuverenitást biztosítana a központi szerveknek és kisebbet a kormányoknak, amit nem fogadnak el. Populáris hangok ütötték fel a fejüket még a tradicionálisan nagy EU-barát országokban is. Megállapítható azonban, hogy az euró válság ösztönzőként hat a politikai és a gazdasági átalakulásra.

Európa jövőjét illetően 2030-ig három forgatókönyv vázolható fel:

- Összeomlás, amelynek valószínűsége kicsi, nemzetközi kockázata viszont igen nagy. Ebben az esetben a hazai cégek és háztartások kivonnák pénzüket a hazai pénzügyi intézményekből. Ez hatással lenne az euró zónán kívüli országokra is, az első veszteség pedig az euró lenne. Áldozatul esnének az európai intézmények, a piacot veszélyeztetné a szabad mozgás korlátozása, ugyanis bevezetnék a határokat és a határellenőrzést az országok között. Ha az összeomlás gyorsan és váratlanul történik a következmény egy gazdasági világválság is lehet.

- Lassú összeomlás, ami azt jelenti, hogy Európa kijut a jelenlegi válság legrosszabb jellemzőiből, de nem valósítja meg a szükséges strukturális reformokat. A tagállamok lassú gazdasági fejlődésen mennek keresztül, az EU intézmények fennmaradnak, a lakossági elégedetlenség viszont növekszik. Az euró fennmarad, de nem lesz versenytársa a dollárnak. A lassú gazdasági növekedés miatt Európa nemzetközi szerepe csökken, a tagállamok előnyben részesítik a saját külpolitikát.

- Újjászületés, amit Európa a történelem során már többször megvalósított. Ez a föderalizmusban nyilvánul meg, amit több vezető politikus támogat. A nagyobb föderalizmus néhány euró zónához tartozó országgal kezdődik, néhányan elutasítják és a „majd meglátjuk” álláspontra helyezkednek. A többsebességes Európa után a piachoz csatlakoznak a többiek is, szorosabbá válik a kül- és biztonságpolitika. Ezzel Európa szerepe a világ színpadán erősödni fog.

8.4. A szubszaharai térség

A térség országai rendkívül változatos képet mutatnak. Lesznek olyan országok, amelyek gyors előrehaladást mutatnak és lesznek lemaradók, válságokkal küzdők. A választások gyakoriak, de a demokrácia ezzel nem jár együtt. A lakosság létszáma nő, de nem öregszik, a térséget sújtja a klímaváltozás és a források hiánya. Az egyéni elszegényedés ellenére a térség fogékony marad az új technológiák bevezetésére. A nemzetközi pénzügyi válság hatását az afrikai országok nagyon megérezték, mert a magánbankokból történő pénzkölcsönzési lehetőség erősen korlátozott. A nemzetközi szervezetekben való érdekérvényesítő képesség nem fog javulni 2030-ig, mivel az afrikai országok gazdaságérvényesítő képessége alacsony marad. A konfliktusok esélye közepes, vagy magas szintű, ezt csökkentheti a jó kormányzás, a források helyes felhasználása és a gazdasági fejlődés. A legveszélyeztetettebb a Kongói Demokratikus Köztársaság és Szomália. A hagyományos konfliktusokon túl a szervezett bűnözés és szélsőséges csoportok is veszélyeztetik a biztonságot. A konfliktusok továbbterjedésének megakadályozására a térség továbbra is igényli a humanitárius és gazdasági segítséget.

8.5. Latin-Amerika

A kontinens fejlődőképes, da hagyományosan törékeny. Az elmúlt évtizedben messzemenő változások történtek, beleértve a gazdasági fenntarthatóságot és a szegénység csökkenését. A régió belüli és azon kívüli szabad-kereskedelmi megállapodások (Kanada Chile, Mexikó, Peru) segítették a gazdasági fejlődést, a GDP átlagosan 4 %, a középosztály létszáma nőtt, a nők nagyobb számmal vesznek részt gazdasági és politikai életben. A térséget továbbra is érzékenyen érinti a bűnözés, a bűnbandák aktivitása és a kábítószer csempészet. Az elkövetkező 18 évben két tényező gyakorol hatást a dél-amerikai országokra, a világgazdaság lassú fejlődése és az olcsó kínai áruk terjeszkedése, ami jelentősen csökkenti az itteni ipar fejlődését. A másik kulestényező az oktatás, a piacgazdaság és a jogállam fejlődése. A térség jövőjének fontos tényezője Brazília. A környezetvédelem Brazília esetében befolyásoló szerepet játszik az egész világon az Amazonas vidék miatt.

8.6. Oroszország

A hatalmas ország szerepe meghatározó jelentőségű lesz a régióban és az egész világon. Kulcsszerepet játszik a gazdaság, amely jelenleg az energia bevételen alapul, a gazdaság korszerűsítése eddig kevés eredményt hozott. Oroszország lakossága a 2010-es 143 millióról 2030-ra 130 millióra csökken. Az átlagéletkor Oroszországban 15 évvel kevesebb, mint Európában. Sajátosan nyilvánul meg a muzulmán lakosság aránya. Jelenleg Oroszországban 20 millió muzulmán él, ami a lakosság 15 %-a. 2030-ra ez 19 % lesz, ami komoly szociális feszültség forrása lehet. A gazdasági fejlődés érdekében Oroszország kénytelen lesz megfelelő feltételek biztosításával a külföldi beruházásokat és az iparcikkek kivitelét növelni. Ezt a folyamatot segítette az ország belépése a Világkereskedelmi Szervezetbe (WTO), ami rövidtávon 3 %-os, hosszú távon 11 %-os GDP növekedést eredményez. Oroszország és a Nyugat kapcsolatában az elkövetkező két évtizedben az alábbi lehetőségek kínálkoznak:

- Oroszország egyre inkább partnerré válik, melynek alapja nem az érték, hanem a megfelelés. Oroszország évszázados ambivalenciáját ugyanis eddig és ma is a stratégiai céljai és irányai határozták meg.
- Oroszország folytathatja a jelenlegi kapcsolatait a többi hatalommal, de több nehézséggel kell számolnia abban az esetben, ha katonai képességét újra akarja építeni és versenyeznie kell az egyre erősebb Kínával.
- Oroszország rendkívül zavaró lesz, ha katonai erejét szomszédjai megfélemlítésére, vagy uralmára fordítja. Ez az eredmény akkor következhet be, ha az orosz vezetők nem kapják meg a lakossági támogatást, a romló életkörülmények és a gazdasági kilátástalanság következtében. Ez együtt jár a nacionalista érzelmek erősítésével az egyébként magabiztos szomszédokkal szemben.

Összességében megállapítható, hogy mivel Oroszország a kutatástól és a technológiától függ, ezek fejlesztését belátható időn belül nagy figyelem fogja kísérni.

9. Az új technológiák hatása

2030-ig a technológiákon belül négy terület lesz nagy hatással a világ gazdasági, szociális és katonai fejlődésére. Az információs technológián belül meghatározó jelentősége lesz az adattárolásnak, adatkezelésnek, amelyek óriási hozzáférést biztosítanak az információkhoz, a kiberbiztonság pedig új üzletággá válik. Az állami adattárolással szemben az állampolgárok nyomást fognak gyakorolni a kormányokra a nagy adattároló rendszerek megsemmisítése érdekében. Az új gyártási és automatizálási technológiák (3D, robottechnológia), javítja a termelékenységet, csökkenti az outsourcing tevékenységet, a fejlett gazdaságokban főlegessé teszi az alacsonyan képzett munkaerőt, a fejlődő országokban erősíti a gyártási képességeket, növelve ezzel az ázsiai gyártók versenyképességét és beszállítói lehetőségeit. Áttörés várható az alapvető szükségleteket előállító technológiák (élelmiszer, víz, napenergia) területén.

Az információs technológiákon belül hatalmas adatmennyiséggel dolgozó „iparágak” jönnek létre, de az adatok nagy mennyisége nem teszi lehetővé azok hatékony feldolgozását. A szoftverek és a hardverek további fejlődése következtében új megoldások megjelenése várható a még több adat gyűjtése, elemzése és kezelése területén. Meghatározó jelentőséggel bír a nagy adatok gyors továbbítása, mégpedig biztonságos módon. A kormányok és a kereskedelmi központok egyaránt a vevők jobb megismerésére törekcsenek. Az adatokat felhasználók igyekeznek a meglévő információk fuzionálására, olyan területen, mint például vásárlási szokások, hitelezések, weboldalak nézése, ami lehetővé teszi a célirányos fellépést. A nagy adatfelhalmozás arra ösztökélheti a lakosságot, hogy fellépjen a kormányok ilyen törekvése ellen és arra készíti, hogy korlátozza az adatok felhasználását, esetleg semmisítsen meg nagy rendszereket.

A robottechnológia nemcsak a katonai célú alkalmazásban, hanem a szolgáltatásban is egyre inkább elterjed. Számos olyan területet, ahol embereket foglalkoztattak, a jövőben robotokkal váltják ki. A kutatások a robotok költségének csökkentésére és képességeik növelésére irányulnak. Az automatizálás költséghatékonyabb lesz a munkaerő felhasználástól, ami érinti az outsourcing tevékenységet is. Távirányítású járműveket használnak katonai területen, a bányászatban és a kutatásban. Pilóta nélküli eszközöket fognak nagyobb számban használni az államon belüli és az államok közötti konfliktusok kezelésében, a határok ellenőrzésében (megjegyzendő, hogy már kifejlesztettek olyan ruházatot, amely védelmet biztosít a levegőből történő megfigyelés ellen).

Komoly technológiai fejlődés várható az élelmiszertermesztés technológiában, a vízgazdálkodásban és az energiagazdálkodásban (beleértve a bio- és napenergiát is). Az egészségügy területén kiemelt szerepet kap a betegségek megelőzése, a korszerű teszvizsgálatok, amelyek a jobb életkörülményekhez és az élet meghosszabbításához járulnak hozzá. Nem mellőzhető azonban az, hogy ezek a lehetőségek csak azok részére biztosítottak, akik képesek a költségek megfizetésére.

KONKLÚZIÓ

Az Egyesült Államok Nemzeti Hírszerző Tanácsának elemzése kétségkívül fontos, az egész világra érvényes trendeket fogalmaz meg, amelyből a legfontosabbakat igyekeztem kiemelni. Az elemzés színvonalához nagymértékben hozzájárul, hogy húsz ország szakértőinek a munkája is beépítésre került, a korábbi anyagokkal összevetve megállapítható, hogy objektív és nem túlzottan Egyesült Államok centrikus. Az Egyesült Államok szerepét külön fejezetben tárgyalják (ezzel a tanulmányban nem foglalkoztam). Összességében rendkívül hasznos anyag a politikai elemzők és főként a politikaformálók, a stratégiakészítők részére. Előnye, hogy bizonytalan részletekbe nem bocsátkozik, ahol több változat is elképzelhető, azokat jelzi.

FELHASZNÁLT IRODALOM:

- Global Trends 2030: Alternative Worlds. Elérhető: <http://www.acus.org/publication/global-trends-2030-alternative-worlds> Letöltve: 2012. december 28.
- European Union Institute for Security Studies: Citizens in an Interconnected and Polycentric World. Elérhető: <http://www.iss.europa.eu/publications/detail/article/espas-report-global-trends-2030-citizens-in-an-interconnected-and-polycentric-world/> Letöltve: 2013 január 23.
- PwC Economics: World in 2050 The BRICs and beyond: prospects, challenges and opportunities. Elérhető: http://www.pwc.com/en_GX/gx/world-2050/assets/pwc-world-in-2050-report-january-2013.pdf Letöltve: 2013. január 15.
- Annual forecast 2013, January, 7 2013. www.stratfor.com Letöltve: 2013. január 16.

DR. RESPERGER ISTVÁN MK. EZREDES

A NÉMET HADERŐ ÁTALAKÍTÁSA, FINOMHANGOLÁS SZÜKSÉGES

Rezümé

A gazdasági válság hatása következtében a német kormány is a haderő költségvetésének csökkentésére kényszerült, ezért szükségessé vált a csapatok díszlokációjának az átgondolása. Az átalakítás célja, tovább kell növelni a csapatok harci bevetésekre történő alkalmasságát. A jelenleg 7000 főt békeműveletekben állomásoztató német haderő 10 000 főre növeli a bevethető erői létszámát. Közben a Bundeswehrben történt felmérés alapján ellentmondásokat tártak fel a reformfolyamatban.

Kulcsszavak: haderő reform, védelmi minisztérium szárazföldi haderő, haditengerészet, légierő átalakítás, missziós feladatok, védelmi költségvetés, rang pozíció,

Resume

As a result of the financial crisis, the German government has also been forced to cut the military budget, therefore the reconsideration of forces' location becomes necessary. The aim of this transformation is to strengthen the forces' suitability for combat missions. German armed forces, which station 7,000 people in peacekeeping operations currently, will increase the number of deployable forces to 10,000 people. Meanwhile, according to a Bundeswehr survey, inconsistencies were explored in the reform process.

Keywords: army reform, Ministry of Defence, Army, Navy, Air Force, change, mission, Defence budget, Rank, Position,

Bevezetés

A német haderő átalakításának terve évről évre egyre fontosabb és sürgetőbb feladat lett a védelmi minisztérium számára. Köszönhetően ez többek között a fokozott diplomáciai és gazdasági nyomásnak és az átalakult biztonságpolitikai kockázatok, kihívások és fenyegetések által napirendre került új feladatoknak.

Az aszimmetrikus hadviselés megjelenése a hagyományos haderő feladatát teljesen átformálta, ezzel új utat nyitva a katonai alkalmazások újszerű lehetőségeinek. A terrorizmus elleni küzdelem és a fokozott missziós szerep-

vállalással járó megnövelt képességekből fakadó költségek és ezek egybeesése a 2008-2009-es gazdasági válsággal lelassították a teljes haderő átalakításának tervét.

A belpolitikai kötöttségek és ellentétes érdekek éveken keresztül hátráltatták a védelmi költségvetés megszorítási tervét. Mivel a NATO aktívabb szerepvállalást várt a határokon kívüli békeműveletekben, így az ezzel kapcsolatos megoldások egyre sürgetőbbé váltak. Első nagyobb lépés a 2010-es Afganisztáni harcoló alakulatok bevetése volt, mellyel a német haderő egy teljesen új szerepkört vállalt a nemzetközi konfliktusok kezelésében. Az ezzel járó fokozott terhelés felgyorsította a haderő átszervezését. A missziós tevékenységet ellátó csapatok mennyiségi és minőségi fejlesztése ezzel napirendre került és a Védelmi Minisztérium számára a költségvetési terv újragondolását szorgalmazta. A következő években a minisztériumokra nehezedő nyomás folyamatosan nőtt a 2010-es főszemléli jelentés és a 2011-es beszámoló által is.

Végül, de nem utolsó sorban a diplomáciai célok járultak hozzá az átalakítási terv megvalósításához, mivel Németország számára fontos, hogy a jövőben is az ENSZ Biztonsági Tanácsának az állandó tagja legyen, politikai törekvéseinek megvalósítását egyre fokozottabb katonai szerepvállalással is alá kívánja támasztani. A törekvésekhez a 2012-ben kidolgozott katonai reformot használta fel. Bár a felmérések azt mutatják, hogy a reform nem minden területen halad jó irányba, a politikai és katonai felső vezetés elkötelezett a reform véghezvitelében.

A közel két és fél éve folyó német haderőreform¹ megkezdése után a csapatoknál frusztrációt mutatott ki az 1800 fős felmérés.²

A német védelmi miniszterhez kapcsolódó reform (Thomas de Maizière)³ a többségben erős elutasítást váltott ki. A megkérdezettek 88 %-a nem tartja tartós reformnak és azonnali kiigazítást tart szükségesnek. A kialakult helyzetet jobban árnyalja, hogy a katonák közel kétharmada gyermekének nem ajánlaná a hadsereget. 75 % pedig azt mondja, hogy a hadseregben „rosszul és nagyon rosszul” mennek az

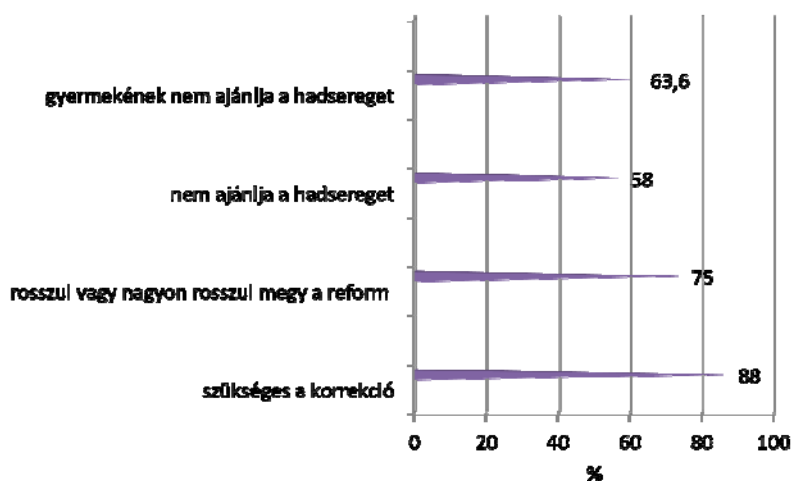
¹ *Neuausrichtung der Bundeswehr- a Bundeswehr új iránya*

² A felmérést a chemnitz-i egyetem végezte el. Forrás: Bundeswehr-Studie. De Maizières Reform frustriert die Truppe <http://www.spiegel.de/politik/deutschland/bundeswehr-studie-maizieres-mega-reform-frustriert-die-truppe-a-854446.html> (Letöltés ideje: 2013. 01.20.) Lásd még Korge, Johannes: Bundeswehr in Aufregung. Blitz-Reform verunsichert Soldaten, Forrás: <http://www.spiegel.de/politik/deutschland/bundeswehrreform-de-maizieres-probleme-mit-dem-umbau-der-bundeswehr-a-846438.html> (Letöltés ideje: 2013. 01.20.)

³ 2012. 03. 01-óta védelmi miniszter. Elődje Theodor zu Guttenberg, 2012. 03. 01-én mondott le, miután az ellenzék távozását követelte, mert kiderült, hogy doktori értekezésének nagy részét hivatkozás nélkül vette át más tanulmányokból. Érettségi után a sorkatonai szolgálatot a 142. páncélgránátos zászlóaljnál teljesítette Koblenzben. Rendfokozata tartalékos főhadnagy. 1974-1979 Münsterben és Freiburgban jogot tanult, 1986-ban lett jogi doktor a westfáliai Vilmos egyetemen Münsterben. 1983-as berlini polgármester munkatársa, 1985-1989 között a kancellária osztályvezetője Berlinben. a CDU sajtófőnöke Berlinben. 1990-ben az utolsó NDK kormány minisztere. Egyik kidolgozója a német egyesítésnek. 1990-1994 államtitkár, 1999-től államminiszter Mecklenburg-Vorpommern szövetségi tartományban. 2001-2002 Szászország pénzügyminisztere, 2002-2004 jogi államminiszter Szászországban. 2009 szövetségi miniszter a szövetségi kancellárián, 2009-2011 belügyminiszter. Forrás: <http://www.bmvg.de/portal/a/bmvg/> (Letöltés ideje 2013. 01.20.)

átalakítási folyamatok. A diagram a reformmal kapcsolatos véleményeket mutatja be.

A Bundeswehrben szolgálók véleménye a reformról

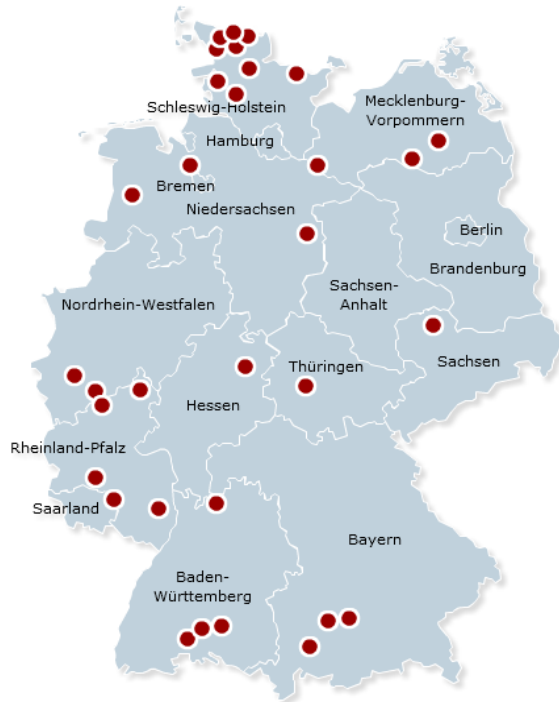
1. számú diagram

Forrás: / <http://www.spiegel.de/politik/deutschland/bundeswehr-studie-maizieres-mega-reform-frustriert-die-truppe-a-854446.html> (Letöltés ideje. 2013. 01.20.)
/(Szerkesztette. Resperger István)

A védelmi ügyek állampolgári biztosa Hellmut Königshaus nagy megértést mutat a katonák nézetével: „*az eredmények a csapatoknál azt mutatják, amit a rendszeres csapatlátogatások során átéltem és az éves jelentésemben megírtam*”. Az egyes parancsnokok véleménye szerint is szükséges kiigazító lépéseket tenni, mert a csapatokat a kiégés veszélye fenyegeti, továbbá megterhelő, hogy a mostani helyzetben a hivatásos állomány közel 80 %-a bejáró, ez a további laktanya- és helyőrség- megszüntetésekkel tovább nőhet. A katonák főként azt nehezményezik, hogy ez rossz hatással lesz a családnak, a csapatok hangulatára, egyértelmű jelzést adtak a felszerelés, az eszközök és a szállások javítására.

A csapatok a bevetésekből adódó nyomás, az alulfinanszírozás és a reform miatt kialakult stresszhelyzetben nem érzik jól magukat. További problémák az önkéntes haderővel: a kimutatások alapján az önkéntesek 25-30 %-a nem állja meg a helyét az első hat hónap után, tehát a Bundeswehrnek az előre tervezett 15 000 önkéntesnél a sorozásnál jóval nagyobb rátartással kell számolnia. A következő tényező a bizonytalanság. 32 helyőrségben 2015-ben véglegesen kialszik a fény, további 33 létszáma jelentősen csökken, sokan már most egy kialakuló szociális válságról, összeomlástól tartanak.

A bezárásra, vagy jelentős létszámcökkentésre tervezett helyőrségek

1. számú ábra

Forrás: <http://www.spiegel.de/%2Fpolitik/%2Fdeutschland/%2Fbundeswehrreform-de-maizieres-probleme-mit-dem-umbau-der-bundeswehr-a->
(Letöltés ideje: 2013. 01. 20.)

Az átalakítási folyamatokat néha kisebb zavarok is nehezítik, hiszen a fegyvereket a katonák nem minden esetben tartják alkalmasnak az adott hadszíntér körülményeihez a legalkalmasabbnak. Példaképpen a 160 000 darab Heckler und Koch G36 gépkarabély bevezetése előtt nem tartottak alapos csapatpróbát, a fegyverek összehasonlítva a régi G3 gépkarabéllyal jelentős lőtávolság csökkenést mutatnak, hiszen 200 m felett nem teszi lehetővé a célok leküzdését, lövedéke már kisebb szél esetén is jelentős eltérést eredményez, ami az afganisztáni hadszíntéren a csapatok személyi biztonságát veszélyeztetheti.⁴ A fegyvert a '90-es évek óta nagyon jó, megbízható eszköznek tartják, több ország haderejében rendszeresítették. A tudósítás további problémákat is feszeget, például a speciális erők 156 darab fegyverét 3,2 millió euró értékben, amit szintén nem előzött meg alapos csapatpróba.⁵

⁴ A jelzett problémát valamennyi 5,56 x 45 NATO/223 Rem kaliberű löszert tüzelő fegyvert érint az afganisztáni hadszíntéren. A régi típusú 7,62 x 51/308 Win kaliber nehezebb lövedék alkalmasabb lenne erre a területre.

Forrás: <http://www.spiegel.de/%2Fpolitik/%2Fdeutschland/%2Fbundeswehrreform-de-maizieres-probleme-mit-dem-umbau-der-bundeswehr-a-> (letöltés ideje 2013.01.20.)

⁵ uo.

A politika reakciók:

A kancellár véleménye:

1. számú kép

Merkel kancellár /Forrás: *spiegel.de* (letöltés ideje (2013.02.15.)/

Közel 100 tábornok és tucat magas beosztású civil vezető részére tartott beszédében hangsúlyozta, hogy a katonák aggodalmait komolyan kell venni, mert ez mind kihat a harckészségükre. A reformmal kapcsolatban a legfontosabbnak tartotta, hogy a katonákat reform folyamaton végig kell vinni. Meggyőző érvek alkalmazását kérte a vezetőktől, a „szív és a megértés” fontosságát emelte ki.⁶

A miniszter véleménye:

2. számú kép

Thomas de Maizière védelmi miniszter

/Forrás: *bundeswehr.org*. (Letöltés ideje: 2013.01.20.)/

A reformot sokkal jobban kell közvetíteni. „A Bundeswehrben az élet nem olyan, mint egy póni-udvarban. A fiatal emberek számára vonzó, tisztességes, Németország javáért dolgozni.” Sokan fogadták kétkedve a miniszter hazafias kijelentéseit, amely elegendő lehet a fiatalok mozgósítására a hadsereg számára, de a legtöbben azt remélik, hogy egy olyan reform folyamatról van szó, melyet végig visznek, és nem kell évek múlva változtatásokat eszközölni.⁷

A német haderő⁸ átalakításának előzményei a biztonságpolitikai dokumentumok függvényében

*Védelempolitikai Irányelvek (2003)*⁹

A 21. század első évtizedében a Bundeswehr átlépett az észak-atlanti térség földrajzi határain, és túllépett a békeműveletekben való részvétel önkorlátozásán. A dokumentum a korábbiakhoz képest két jelentős újítást rögzített. Egyrészt **kimondta, hogy Németország biztonsága már nem értelmezhető kizárólagosan földrajzi határokhoz kötötten.**

⁶ JUNGHOLT, Thorsten "Die Bundeswehr bietet kein Leben auf dem Ponyhof" Forrás: <http://www.welt.de/politik/deutschland/article110133411/Die-Bundeswehr-bietet-kein-Leben-auf-dem-Ponyhof.html> (Letöltés ideje: 2013.01.20.)

⁷ Forrás: <http://www.welt.de/politik/deutschland/article110133411/Die-Bundeswehr-bietet-kein-Leben-auf-dem-Ponyhof.html> (Letöltés ideje: 2013.01.20.)

⁸ A német fegyveres erők (Bundeswehr): A haderő létszáma 251 465 fő hivatásos katona és 40 396 fő kiképzett tartalékos. Főbb rendszeresített haditechnikai eszközei: 768 db harckocsi, 4 499 db páncélozott harcjármű, 824 db 100 mm feletti űrméretű tüzérségi eszköz, 318 db harci repülőgép és 150 db harci helikopter, 188 szállító helikopter, 27 UAV, 4 tengeralattjáró, 7 romboló, 37 aknaszedő, 13 fregatt 10 parti és 31 logisztikai és támogató hajó. Forrás: Military Ballance 2011.

⁹ Forrás: CSIKI, Tamás: A német védelempolitika régi-új alapjai és felépítménye In: NKE SVKK 2012/1 pp. 1-3.

A területvédelmi célokra szolgáló **nagyméretű hagyományos haderő fenntartása korábbi formájában nem szükséges**. Másrészt a védelempolitikai irányelvek tudatosították, hogy a Németország területe ellen irányuló hagyományos katonai agresszió veszélye belátható időn belül nem fog fennállni, ezzel szemben olyan **aszimmetrikus fenyegetések jelentek meg** – vallási szélsőséges mozgalmak, nemzetközi terrorista szervezetek, valamint a tömegpusztító fegyverek ellenőrizetlen terjedése –, amelyek ellen az ország határain kívül is fel kell lépni.

A Fehér Könyv (2006)¹⁰

A 2006-ban kiadott Fehér Könyv tovább **erősítette a nemzetközi válságkezelés feladatrendszerét, és egy ennek megfelelően mozgékonyabb, nagy távolságra is telepíthető és ott fenntartható egységekkel is rendelkező haderő kialakítását tűzte ki célul**. A haderőt inntól szervezték képességek szerint három kategóriába: reagáló, (35 000 fő) stabilizációs (70 000 fő) és támogató erőkbe (147 500 fő). Mindez a nagy létszámú Bundeswehrt a sorkötelezettség fenntartása mellett nem tette valóban korszerű haderővé, ugyanis **a reagáló erők – a műveleti tapasztalatok alapján – egyre inkább teherbíró képességük határán működtek, amellet egészen 2009-ig messzemenő nemzeti korlátozásokat tartott fenn**.

A német szerepvállalás Afganisztánban **2010-től döntően megváltozott: felvállalták a harci feladatokat, kibővítették a mandátumot, növelték a létszámot**. A Bundestag hozzájárult, hogy a létszámot az addigi 4500-ról 5350-re emeljék, melyből 350 fő tartalékként szolgált.

Védelempolitikai Irányelvek (2011)¹¹

Bár a főszemlélő 2010-es jelentése, valamint a Bundeswehrről szóló 2011. januári beszámoló egyértelműen **ráműtöttak a műveletek során tapasztalt hiányosságokra**, e két motiváló tényezőt – **a műveleti és a pénzügyi kényszert** – össze kellett kapcsolni, és egy átfogó stratégiát kellett felvázolni. A 2011 májusában kiadott Védelempolitikai irányelvek és „A Bundeswehr átszervezése” címmel megjelent miniszteri iránymutatás képezi azt a stratégiai alapot, ami tisztázta a nemzeti érdekeken alapuló, a multilateralizmus és a pacifizmus hagyományait követő, **nemzetközileg aktív, de a korábbinál önállóbb német védelempolitikának a jelenét és jövőképét**.

Emellet a biztonsági környezet több jellemzője és az ezekből eredő fenyegetések megnövekedett hangsúllyal jelentek meg:

- **kiszámíthatatlanság:** „bármikor, rövid időn belül, komoly előjelek nélkül történhetnek olyan változások, amelyek gyors választ követelnek meg nagy földrajzi távolságokon át-ívelve”;
- **hatalmi vákuumok:** „a kockázatot ma nem az erőközpontok, hanem a gyenge vagy bukott államok hordozzák magukban”, amelyek hatásmechaniz-

¹⁰ Forrás: CSIKI, Tamás: A német védelempolitika régi-új alapjai és felépítménye In:NKE SVKK 2012/1 pp. 1-3.

¹¹ Forrás: CSIKI, Tamás: A német védelempolitika régi-új alapjai és felépítménye In:NKE SVKK 2012/1 pp. 11-13.

musukon keresztül a kihívások és fenyegetések széles körének biztosíthatnak táptalajt: polgárháború, regionális destabilizáció, humanitárius válságok, szélsőséges mozgalmak, migráció (menekültek), szervezett bűnözés, terrorizmus;

– **globális összeköttetések:** a fejlett technológia és az információ gyors terjedése „egyidejűleg hordoz magában nagy lehetőségeket és veszélyeket”, mobilizáló erőként hathatnak a demokratikus mozgalmaknál, ugyanakkor állami és nem állami szereplők, szélsőséges mozgalmak is felhasználhatják politikai-gazdasági manipulációra;

– **sebezhető ellátórendszerek:** a természeti erőforrások és nyersanyagok szűkösségéből eredő ellátási nehézségek, a piacokhoz való hozzáférés és a globális kereskedelmi útvonalak biztonsága; „a közszférát és magánszférát egyaránt működésben tartó kritikus infrastruktúrák elleni gyors és előre nem jelezhető (kiber)támadások, amelyek eredetét és motivációját szinte lehetetlen felderíteni”.

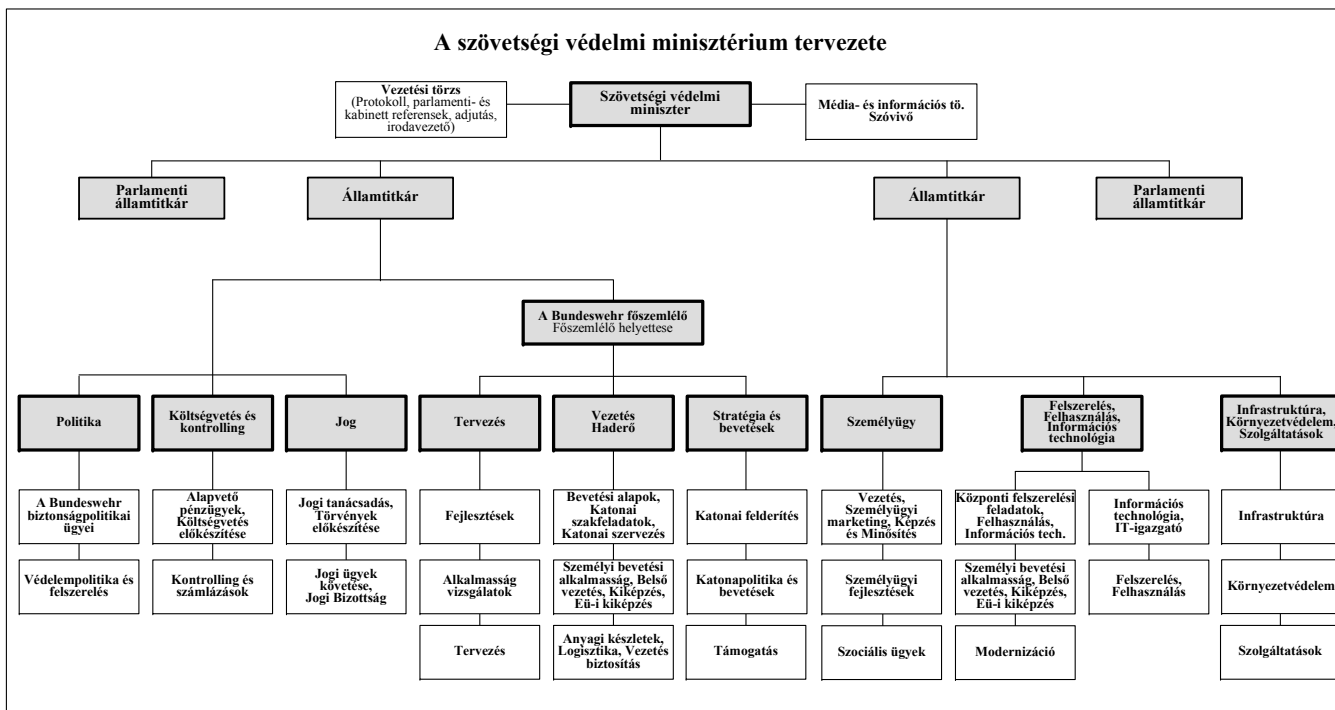
Németország, bár a haderő missziós szerepvállalásnak a határára érkezett, a katonai-, biztonságpolitikai kudarcok ellenére töretlenül folytatja diplomáciai törekvéseit, hogy az ENSZ Biztonsági Tanács állandó tagja legyen.

A haderőreform lépései

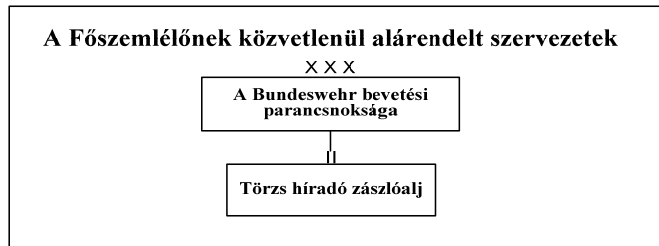
*Az új védelmi miniszter joggal állította beilleszkedése után rövid idővel, hogy ezt a szervezetet a jelenlegi formájában nem minden tekintetben lehet jól vezetni. A főszemlélőnek nem volt joga közvetlenül utasítani a haderőnemi szemléltetőket, azok a miniszterhez alárendeltségébe tartoztak. **Problémát okozott műveleti területen, a missziós feladatok irányításának kérdése is.** A minisztériumban lévő jelenlegi Bevetés Irányító Törzs (továbbiakban BT) nem adhatott közvetlen utasítást a potsdami Bevetés Irányító Parancsnokságnak.*

A kialakítás alatt álló minisztérium új struktúrájában várhatóan 2013. április 01-től kezdi meg a működését. Jelentős a létszámcsökkentés mintegy, 1200 fő, de ennél sokkal fontosabb az irányítási rendszer lényegének átalakulása, egyszerűsítése. A védelmi minisztériumban 26 alosztályt és mintegy 150 referenst érint az átszervezés. A minisztérium átszervezésével összefüggésben pontosították a hatásköröket és döntési jogköröket, ezekben jelentős változás nem történt. A miniszter birtokolja a parancsnoki jogkört a haderő felett. A legmagasabb szintű elöljárója minden katonának. A főszemlélő a legmagasabb rendfokozatú katonája a haderőnek. A legmagasabb katonai képviselője és katonai tanácsadója a szövetségi kormánynak. Felelős az egységes katonai védelmi koncepcióért, a vezetésért, a haderő bevetéséért.

Az új struktúrában a BT átalakulva a főszemlélő alárendeltségébe tartozó három osztály egyikébe, a Stratégiai és Bevetési Osztály két alosztályába betagozódva irányítói jogkörrel fog rendelkezni. A BT feladatait a minisztérium katonapolitikai területével, a kancellári hivatallal, a külügyminisztériummal és a fejlesztési minisztériummal szoros együttműködésben, velük összhangban látja el.

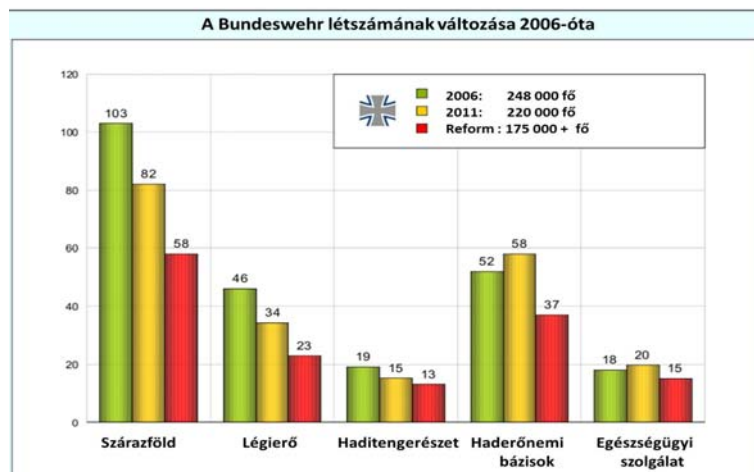
2. számú ábra
/Szerkesztette. Resperger István /

3. számú ábra

2011. 04. 20-án a Védelmi Minisztérium meghirdette a haderő átalakítás céljait. **A bevetésekre történő jobb megfelelés, a hatékonyság, a haderő szervezeti átrendezése, a vezetési szintek számának a csökkentése, az állomány fiatalítása, a professzionalizmus növelése, továbbá a kiadások csökkentése** szerepelt közöttük. Ennek megfelelően a Bundeswehr 185 000 főre csökken. Az alkalmazottak létszámát 76 000 főről 55 000 főre redukálják.¹ A szárazföld 57 500 főre, a légierő 22 500 főre, a haditengerészet 13 050 főre, a haderőnemi logisztikai bázisok állománya 36 750 főre, az egészségügyi szolgálat 14 620 főre csökken. További 30 460 katona a kiképzésben és más szervezeti egységekben teljesít szolgálatot.

A reform közel egyformán érinti a haderőnemeket, de érdekes, hogy 2006 óta a szárazföldi haderőnem közel felére csökkent (108 000-58 000 fő) pedig a reform alapját ők képezik, továbbá a mobil, moduláris felépítésű dandár. A reform másik nagy vesztese a légierő (46 000-23 000 fő). (Lásd 6. számú ábra.)

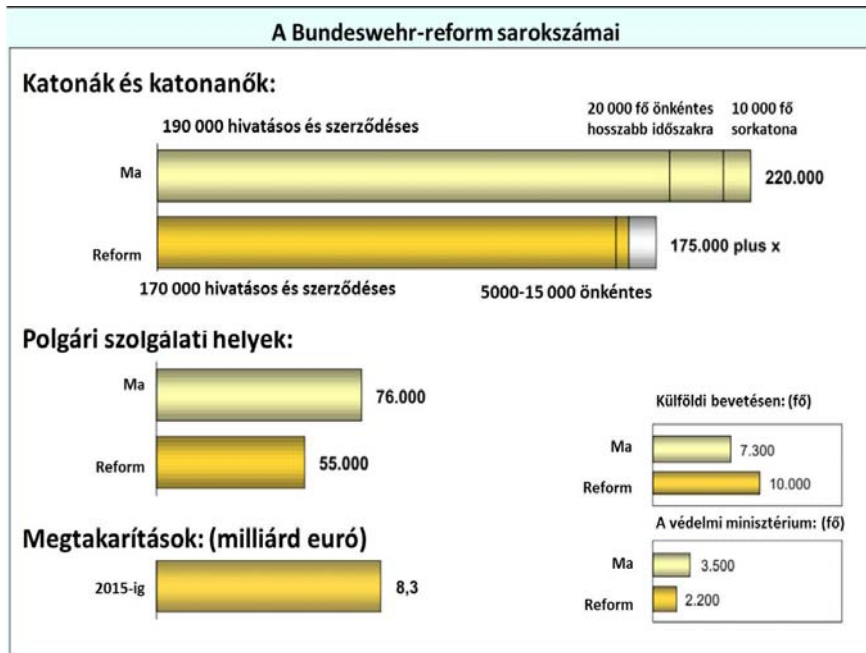
4. számú ábra

/Forrás: http://www.crp-infotec.de/05sipo/bundeswehr/reform_2011.html
 Letöltés ideje: 2013.02.15./ Szerkesztette: Resperger István

¹ A 185 000 főbe beletartozik a hivatásos és a szerződéses állomány, a 15 000 fő önkéntes katonai szolgálatot teljesítő és a 2 500 tartalékos.

2011. 05. 18-án a német védelmi miniszter (Dr. Thomas de Maiziere) meghatározta a honvédelmi minisztérium és a haderőnek nagybani felépítését. A minisztérium szolgálati helyeinek száma 3500 főről 2000 főre csökken.

A reform sarokszámait a hatékonyság, rugalmasság, csökkentés szavakkal tudnánk a legjobban jellemezni. A központi szervek jelentősen, (3500-2200 fő), a költségek a tervek szerint 2015-ig 8,3 milliárd Euróval csökkennek. Nagyon jelentős a polgári munkahelyeken dolgozók létszámának a csökkentése. (76 000-55 000 fő). (Lásd 7. számú ábra.)

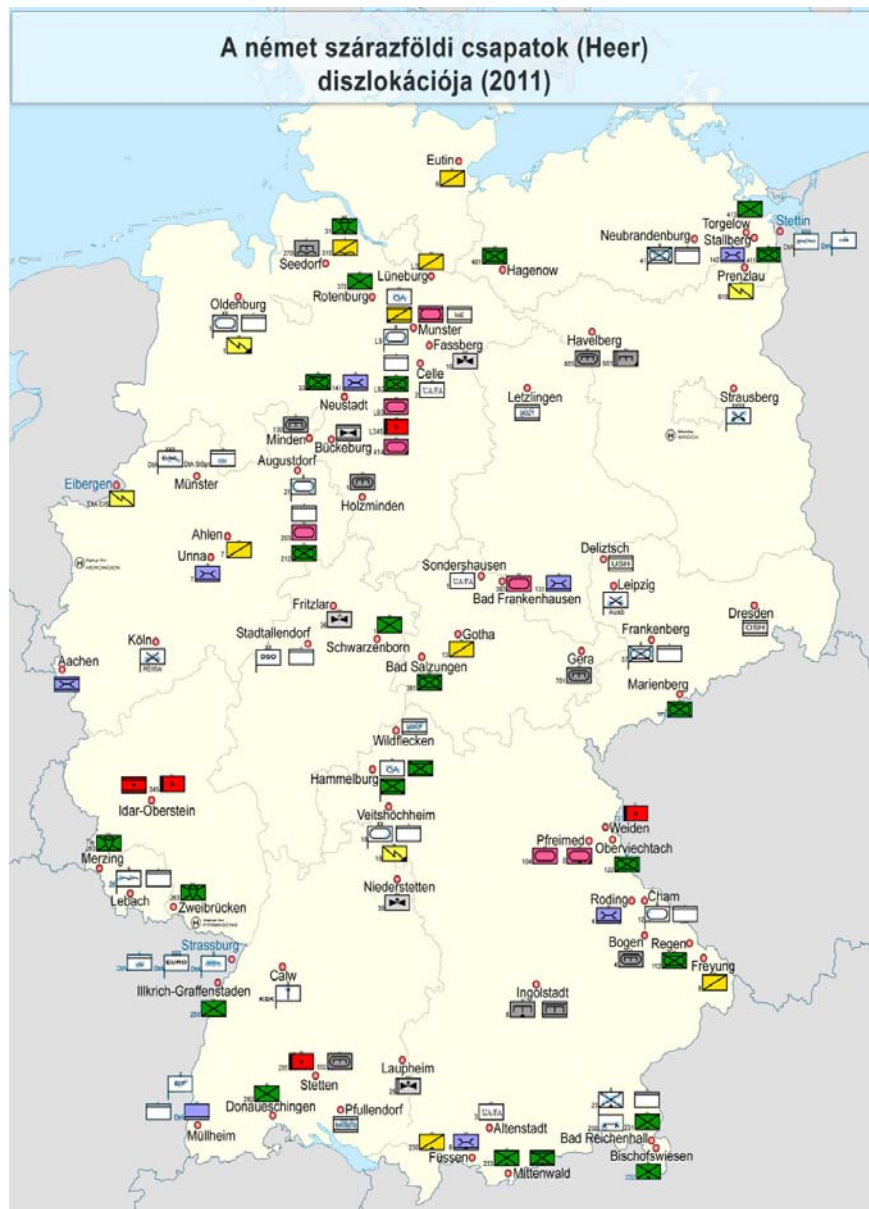
5. számú ábra

/Forrás: http://www.crp-infotec.de/05sipo/bundeswehr/reform_2011.html
 Letöltés ideje: 2013.02.15./Szerkesztette: Resperger István

A kialakításra kerülő új szervezetek a következő elveknek kell megfelelni:

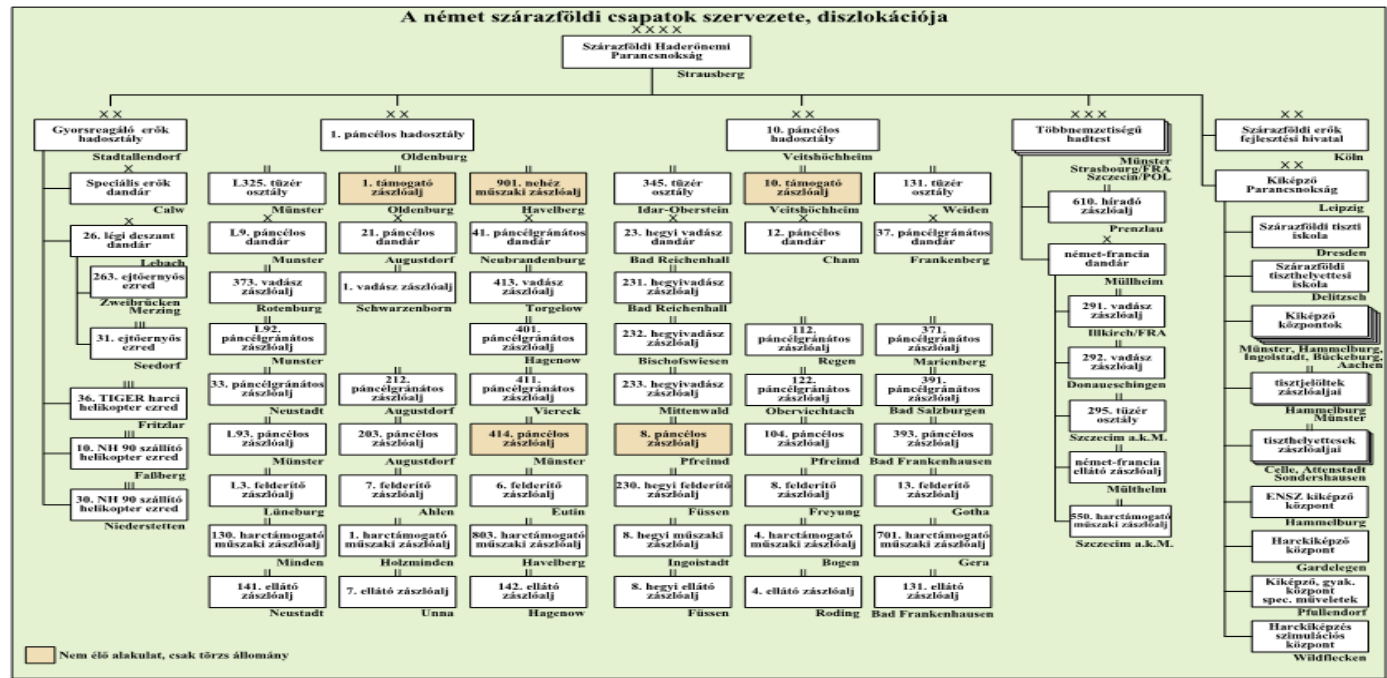
*Szárazföldi haderőnem:*² a teljes feladatrendszerben a konfliktusok széles spektrumát lefedve, gyors reagáló képesség jellemzi. Az átalakítás elvi és gyakorlati középpontjában a dandár, mint moduláris, megerősíthető és minden feladatra alkalmas, túlélőképesség áll.

² A haderőnem Leopard-2 típusú közepes harcokocsijainak számát 350 darabról 225 darabra csökkentik. A Puma típusú lövész harcjármű 410 darabról 350 darabra csökken.

6. számú ábra

*/Forrás: Bundeswehr Aktuell: Neuausrichtung der Bundeswehr. 2011. 11. 21./
Szerkesztette: Resperger István*

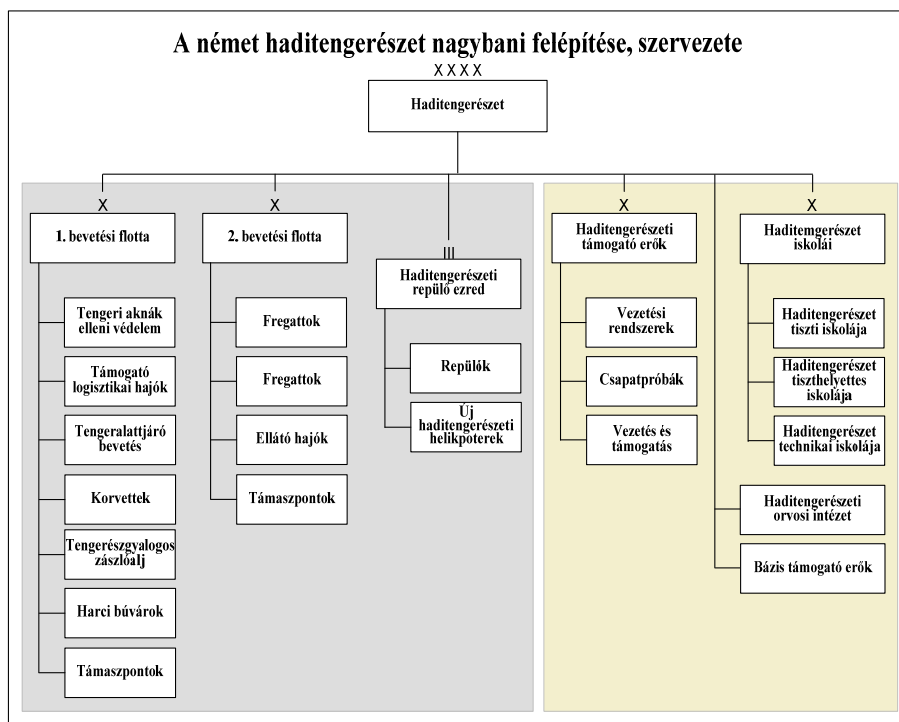

7. számú ábra
Szerkesztette: Resperger István

*Légierő haderőnem:*²⁵ a magas intenzitású légi hadművelet vezetési képessége megőrzése mellett, a súlypontot áthelyezi a potenciális ellenséges légierők elleni harcra a támogatandó légi műveletekre (légtérelenőrzés, felderítés). *Haditengerészeti haderőnem:*²⁶ egy integrált haditengerészeti parancsnokság létrehozásával, a hadosztály szintű vezetési szint megszüntetésével a műveleti alkalmasság növelése a cél.

Egészségügyi szolgálat: javítania kell a csapatszintű ellátást belföldön, missziós területeken megtartani az ellátás színvonalát. Képességorientált összefogás a regionális egészségügyi szolgálatok által.

Haderőnemi logisztikai bázisok: a logisztika, a vezetés biztosítása, a katonai hírszerzés területén minden feltétel biztosítása a műveletek végrehajtásához.

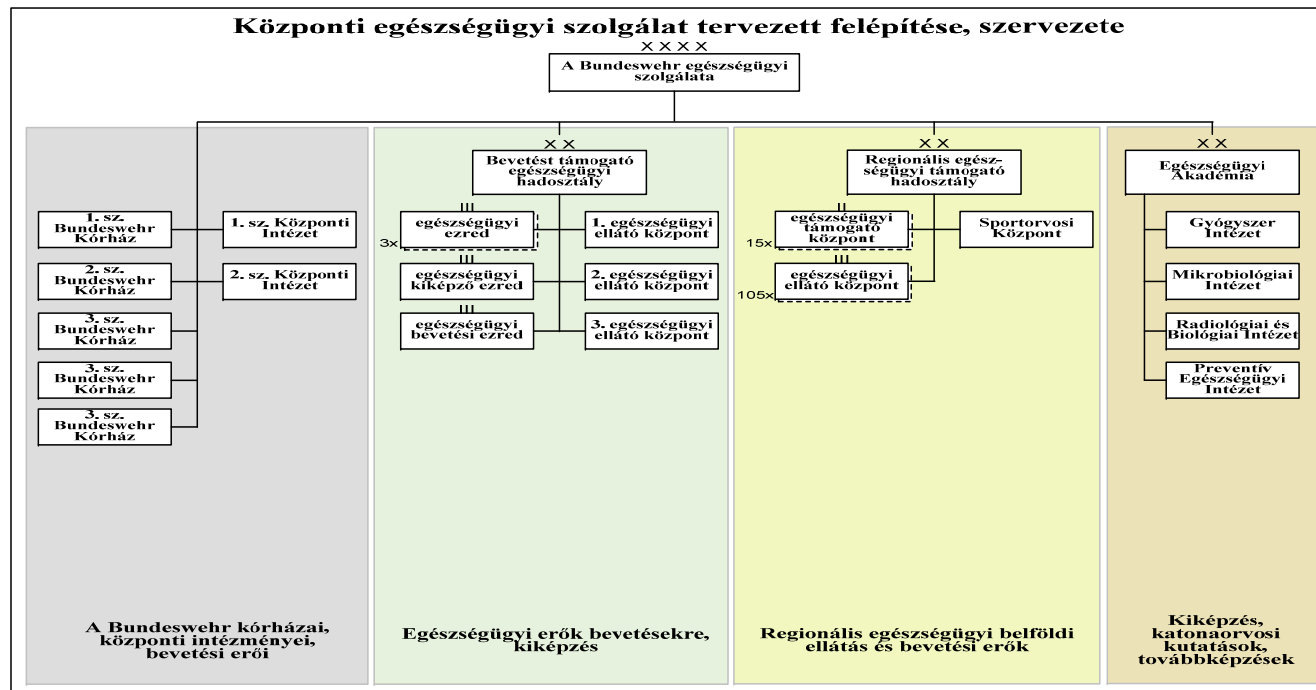
/Forrás: Bundeswehr Aktuell: Neuausrichtung der Bundeswehr. 2011. 11. 21./

/Szerkesztette: Resperger István/

8. számú ábra

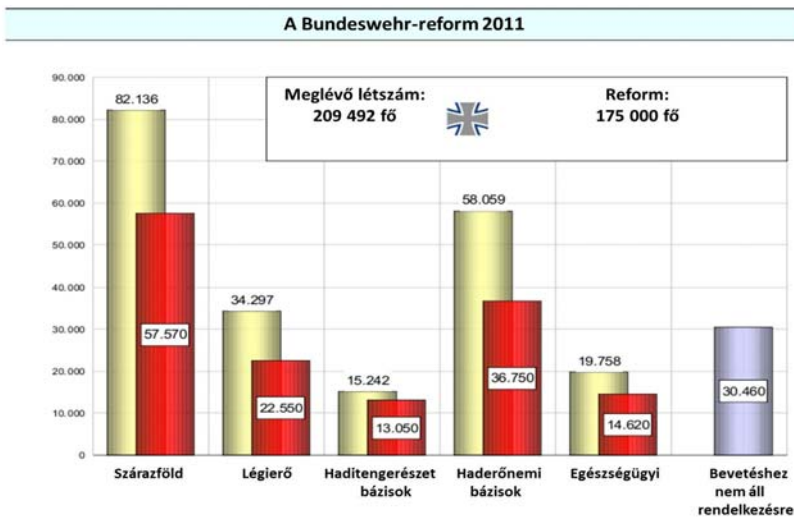
²⁵ A haderőnem 80 darab NH90 típusú könnyű szállító helikopterre csökken az előirányzott 122 helyett. 40 darab Tiger típusú harci helikopter lesz a tervezett 80 darab helyett, 140 db Typhoon típusú többcélú harcászati repülőgép a 177 db helyett, 40 db A400M típusú szállító repülőgép lesz a 60 db helyett. A Tornádó típusú többcélú harcászati repülőgépek száma 185-ről 85-re csökken, a C-160 Transall típusú szállító repülőgép 80-ról 60-ra csökken.

²⁶ 8 darab F122 típusú fregatt kerül kivonásra, 6 darab MCS 180 típusú többcélú hadihajó lesz szolgálatban. A helikopterek száma is jelentősen 43-ról 30 db-ra csökken.

/Forrás: Bundeswehr Aktuell: Neuausrichtung der Bundeswehr. 2011. 11. 21./
Szerkesztette: Resperger István

10. számú ábra

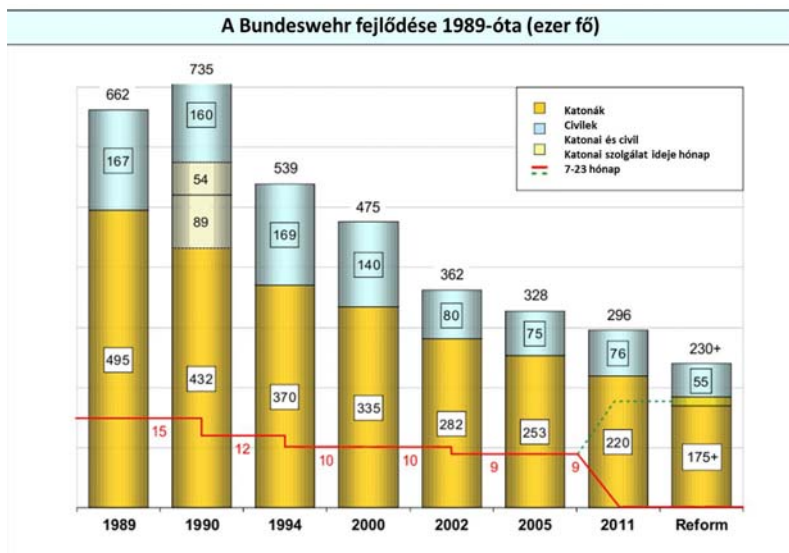

/Forrás: http://www.crp-infotec.de/05sipo/bundeswehr/reform_2011.html

Letöltés ideje: 2013.02.15./

Szerkesztette: Resperger István

11. számú ábra

/Forrás: http://www.crp-infotec.de/05sipo/bundeswehr/reform_2011.html

Letöltés ideje: 2013.02.15./Szerkesztette: Resperger István/

12. számú ábra

A haderő részére még jobban előtérbe kerül a harcra és a műveletekre történő még jobb felkészülés és végrehajtás. A közeljövőben a jelenlegi 7000 fős missziós létszámot 10 000 főre kívánja bővíteni a Bundeswehr. Konkrét nemzeti célkitűzésként meghatározták, hogy a haderő képes legyen egyidőben két

misszióban főként szárazföldi támogatású területeken - a keretnemzeti felelősséget átvéve - és egy haditengerészeti bevetésben részt venni. A célok megvalósításához az átszervezéssel optimalizálni törekednek a harcászati, hadművelleti légi szállító képességet, (a CH-53 típusú szállító helikopter), a harcászati légi szállító képesség (az NH-90 típusú szállító helikopterekkel), az ideiglenes robbanóeszközök elleni védelmet (Counter IED).²⁷

A szárazföldi csapatok (Heer)²⁸ képességeinek növelése

A szárazföldi szemlélő úgy fogalmazta meg az átalakítás szükségességét: A bevetések környezete²⁹ nagymértékben megváltozott. Bevetési keretszámok: Kereken 6100 katonája teljesít szolgálatot a Bundeswehrtől külföldön.

A Bundeswehr műveletekben levő erőinek létszámadatai					
Bevetés	Terület	Létszám	nő	tartalékos	önkéntes
ISAF	Afganisztán, Üzbegisztán	4.332	246	308	16
KFOR	Koszovó	1.210	123	76	22
Active Fence	Törökország	-	-	-	-
UNMISS	Dél-Szudán	15	0	0	0
UNAMID	Szudán	10	0	0	0
OAE	Földközi-tenger	-	-	-	-
UNIFIL	Libanon	148	6	2	4
Atalanta	Horn fok Afrika	324	17	16	17
UNAMA	Afganisztán	1			
STRATAIR MEDEVAC	Németország	41			
EUSEC RD Congo	Kongói Demokratikus köztársaság	2			
EUCAP NESTOR	Horn fok Afrika	1			
EUTM SOMALIA	Uganda	24			
Összesen 6108 fő					

1. számú táblázat

/Forrás: <http://www.bundeswehr.de/portal/a/bwde/!ut/p/>

(Letöltés ideje: 2013.01.15.)

²⁷ A Bundeswehr haderőreformját különös tekintettel a szárazföldi alegységek és egységek a dandártörzsek vonatkozásában lásd még: RÜDIGER, Otto: Die neue struktur des Heeres - Die Brigaden, Regimenten und Bataillone des Heeres In: Wehrtechnik 44. Jahrgang V 2012. pp. 57-63.

²⁸ Heer - szárazföldi haderőnem. A szárazföldi csapatok létszáma: 105 291 fő, 15 351 kiképzett tartalékosal.

A bevetések megnevezése

ISAF	International Security Assistance Force	Nemzetközi Biztonsági Közreműködő Erők
KFOR	Kosovo Force	Koszovói Erők
ACTIVE FENCE	Operation Active Fence	Aktív Kerítés Művelet
UNMISS	United Nations Mission in South Sudan	Az ENSZ Dél-Szudáni Missziója
UNAMID	United Nations / African Union Mission in Darfur	Az ENSZ és az Afrika Unió Darfuri Missziója
OAE	Operation ACTIVE ENDEAVOUR	Aktív Endeavour Művelet
UNIFIL	United Nations Interim Force in Lebanon	Az ENSZ Libanoni Erői
EU NAVFOR Atalanta	European Union Naval Force – Operation Atalanta	Az EU Haditengerészeti Erőinek Atalanta Művelete
EUTM SOMALIA	European Union Training Mission	Az EU Szomáliai Kiképző Missziója
UNAMA	United Nations Assistance Mission in Afghanistan	Az ENSZ Afganisztáni Segítségnyújtó Missziója
STRATAIRMEDEVAC	Strategic air Medavac	Stratégiai Légi Mentő és Kiürítő Szolgálat
EUSEC RD Congo	European Union Advisory and Assistance Mission for security reform in the Democratic Republic of Congo	Az EU Tanácsadó és Közreműködő Missziója a Biztonsági Reformért a Kongói Demokratikus Köztársaságban
EUCAP NESTOR	European Union NESTOR Mission	Az EU Afrika Szarván a Regionális Tengeri Kapacitásépítést célzó NESTOR Missziója

Az új misszió, bevetés Törökországban

A Törökországba vezényelt 3 Patriot³⁰ üteg helyét 2012. 12. 22-én meghatározták. Az ütegek állománya a biztosító nemzetek (USA, Hollandia, Németország) Incirlik légi bázison, Kahramanmaras és Diyarbakir helyőrségekben kerülnek elhelyezésre. A német Patriotok Kahramanmaras helyőrségbe diszlokálnak 2013. év elején. 2013. 01. 08-án az alegység előkészítő törzse kitelepült. A misszió mandátuma 2014. 01. 31-ig szól. Ebben a misszióban a németek maximum 400 fővel vesznek részt. A kontingens fő részét a 21. és 24. légvédelmi rakéta csoport Sanitz és Bad Sülze helyőrség képezik.

³⁰ Patriot mobil légvédelmi rakéta rendszer. 1989-óta rendszeresített eszköze a Bundeswehrnek. A legmodernebb PAC3-irányított rakétával ballisztikus rakéták ellen is hatásos, közel 1000 km hatótávolsággal.

A bevetés védelmi jellegű, melyet a rakéta ütegek és repüléstilalmi övezetek kerülnek kijelölésre a török-szír határ mellett, az eskaláció megakadályozása céljából.

A hadsereg vezetése a kötelező sorkatonai szolgálat kérdésében, azt a szükséges következtetést vonta le, hogy felfüggesztése szükségszerű. Csökkenteni kell a sorkatonai behívások tervezett létszámát, így növekedni fog a szakértelem és a tapasztalat és nincs szükségünk költséges és hosszú alapkiképzésre. A szárazföldi csapatok a műveletek fő hordozói, végrehajtói. A konfliktus megoldásának alapelve, hogy a haderő képes legyen a harc megvívására. A Heer képességei komplexek, soha sem egy fegyverrendszerhez, vagy egy eszközhöz köthetők, hanem a haderőnem minden képességét alkalmazza az adott feladat megoldására. A szárazföldi csapatok, ha szükséges minden haderőnemmel együtt, a nem katonai szereplőkkel, hálózati képességeket³¹ felhasználva működnek.

A változásuk súlypontja, a harcra való alkalmasságuk javítása. Ezt azáltal valósítják meg, hogy növelik a harcoló alakulatok számát, megerősítik a csapatokat és egységeket. A haderőnem struktúrája a dandár köré épül. A dandár a legfontosabb manőver elem. Egy jövőbeni erős és kiegyensúlyozott lövész fegyvernemre alapozó rendszer tartalmazza azt a gépesített képességet, amely még több mozgékonyt, és modularitást biztosít.

A gazdasági válság hatása alatt levő a német kormány közel 8,3 millió euróval csökkenti a haderő költségvetését. Ennek okán is szükséges a haderő díszlokációjának és egységeinek a harcra történő még jobb felkészítésének az átgondolása. A műveleti területre alkalmas létszámot 3000 fővel növelik, amit úgy alakítanak ki, hogy a szükséges összevonásokat, megerősítéseket és vezényléseket a műveleteket végrehajtók részére biztosítják. A szárazföldi alakulatok alapegysége a dandár lesz, minden erőt, eszközt, megerősítést moduláris jelleggel ezek köré szerveznek. A fegyvernemek közül a gépesített lövész alegységek kapnak

³¹ Network Centric Warfare – Vernetzte Kriegsführung - Hálózat Központú Hadviselés

jelentősebb szerepet, mert a misszióknak és bevetéseknek is ők a fő teherviselői. Prioritása lesz a harcképesség, a túlélőképesség, a kitartás, a bevetéseken történő legjobb megfelelés.

A légerő feladatainak súlypontja a szárazföldi bevetések támogatására helyeződik át, úgy, hogy képességeit ne veszítse el. A haditengerészet a műveletekre alkalmas erőit növeli, egy haditengerészeti bevetés végrehajtása érdekében.

Összességében egy gondosan mérlegelt, alaposan előkészített, mindenoldalúan támogatott haderő-átalakítást kezd meg a német haderő 2013-ban, melyet jól előkészített és átgondolt személyzeti és pénzügyi tervvel alapoztak meg. Igaz, kiigazításokra a tervben szükség lesz, de a bevethetőség, az átalakítás alapját képező dandár, a reform „nyertese” mindenképpen a növekvő missziós szerepvállalás irányába mutat.

MELLÉKLETEK

Ország	Harcokosi	Páncélosított szállító harcjármű	Tűzérőcső	Harc repülőgép	Látnadó helikopter
Németország	350	2276	288	160	13
Luxembourg	0	48	6	0	0
Franciaország	254	4149	375	60	36
Svájc	344	500	497	87	0
Ausztria	88	374	156	37	0
Csehország	154	538	103	47	24
Engyelország	944	1710	1 102	112	0
Dánia	71	611	44	45	0
Hollandia	0	278	61	72	29
Belgium	30	331	64	88	0

Ország	Harcosok	Páncélozott szállító harcjármű	Tüzérségi eszköz	Harci repülőgép	Támadó helikopter
Németország	2	2	4	1	4
Luxembourg	10	10	10	10	-
Franciaország	4	1	3	6	1
Svájc	3	6	2	4	-
Ausztria	6	7	5	9	-
Csehország	5	5	6	7	3
Lengyelország	1	3	1	2	-
Dánia	7	4	9	8	-
Hollandia	9	9	8	5	2
Belgium	8	8	7	3	-

Forrás: Military Ballance 2012.

Ország	Harcosok	Páncélozott szállító harcjármű	Tüzérségi eszköz	Harci repülőgép	Támadó helikopter
Németország	2	2	4	1	4
Luxembourg	10	10	10	10	-
Franciaország	4	1	3	6	1
Svájc	3	6	2	4	-
Ausztria	6	7	5	9	-
Csehország	5	5	6	7	3
Lengyelország	1	3	1	2	-
Dánia	7	4	9	8	-
Hollandia	9	9	8	5	2
Belgium	8	8	7	3	-

A német rang és pozíció számítás a katonai-technikai eszközök területén azt mutatja, hogy Németország szomszédjaihoz viszonyítva általában az 1-3. hely valamelyikén található, azaz jelentős katonai potenciálja van a nagyszabású csökkentések ellenére. Az átlagolt lista pedig a térség meghatározó középhatalmi státuszát mutatja.

Átlagolt lista	
Ország	
Németország	2,67
Franciaország	2,83
Lengyelország	3,00
Luxembourg	3,17
Svájc	4,00
Hollandia	5,00
Csehország	5,50
Ausztria	6,33
Belgium	6,40
Dánia	7,00

Más középhatalmakkal összehasonlítva is hasonló potenciált mutat.

Ország	Harcokosi	Páncélozott szállító harcjármű	Tüzérségi eszköz	Harci repülőgép	Támadó helikopter
Németország	350	2 276	288	160	13
India	3 233	1 791	9 682	798	20
Franciaország	254	4 149	375	60	36
Olaszország	320	3 289	953	247	59
Spanyolország	436	2 129	2 030	185	6
Oroszország	2 800	17 060	5 436	1 793	355

BIBLIOGRÁFIA

- Bundeswehr-Studie De Maizières Reform frustriert die Truppe <http://www.spiegel.de/politik/deutschland/bundeswehr-studie-maizieres-mega-reform-frustriert-die-truppe-a-854446.html> (Letöltés ideje. 2013. 01.20.)
- KORGE, Johannes: Bundeswehr in Aufregung Blitz-Reform verunsichert Soldaten
Forrás: <http://www.spiegel.de/politik/deutschland/bundeswehrreform-de-maizieres-probleme-mit-dem-umbau-der-bundeswehr-a-846438.html>
(Letöltés ideje. 2013. 01.20.)
- THIELS, Christian *Die Bundeswehr ist kein "Ponyhof"*
<http://www.tagesschau.de/inland/bundeswehrreform212.html> (Letöltés ideje: 2013. 01.20.)
- LOOS, Steffi: Bundeswehrreform eine Truppe voller Unzufriedener
<http://www.zeit.de/politik/deutschland/2012-09/bundeswehr-reform-kritik>
(Letöltés ideje. 2013. 01.20.)
- http://www.bmvg.de/portal/a/bmvg!/ut/p/c4/04_SB8K8xLLM9MSSzPy8xBz9CP315EyrpHK9pNyydL3czLzM4pLUoszSXL2U1KJ4GF-vJCM_N7E4PiU1PjcxsoztShVvyDbUREAjpIH5g!/ (Letöltés ideje 2013. 01.20.)
- http://www.google.hu/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&ved=0CC8QFjAA&url=http%3A%2F%2Fwww.spiegel.de%2Fpolitik%2Fdeutschland%2Fbundeswehrreform-de-maizieres-probleme-mit-dem-umbau-der-bundeswehr-a-846438.html&ei=dMX7UNSuG9HOswbt34HYDw&usq=AFQjCNG5cLRhs oorSrNp8EiULrjrK8_b0A&bvm=bv.41248874.d.Yms (letöltés ideje 2013.01.20.)
- JUNGHOLT, Thorsten "Die Bundeswehr bietet kein Leben auf dem Ponyhof"
Forrás: <http://www.welt.de/politik/deutschland/article110133411/Die-Bundeswehr-bietet-kein-Leben-auf-dem-Ponyhof.html> (Letöltés ideje. 2013.01.20.)
- <http://www.welt.de/politik/deutschland/article110133411/Die-Bundeswehr-bietet-kein-Leben-auf-dem-Ponyhof.html> (Letöltés ideje: 2013.01.20.)
- Military Ballance 2011.
- CSIKI, Tamás: A német védelempolitika régi-új alapjai és felépítménye In: NKE SVKK 2012/1 p. 18
- RÜDIGER, Otto: Die neue struktur des Heeres - Die Brigaden, Regimenten und Battaillone des Heeres In: Wehrtechnik 44. Jahrgang V 2012. pp. 57-63.

- Verteidigungspolitische Richtlinien für den Geschäftsbereich des Bundesministers der Verteidigung, 2003. 05. 10. p. 25
- Bundeswehr Aktuell: Neuausrichtung der Bundeswehr, 2011. 11. 21. p. 42
- Sachstand zur Neuorganisation des Bundesministeriums der Verteidigung 2011. 10. 07. Infopaket. p. 34
- Financial Imperatives for Germany's Security and Defence Policy p. 25.
- <http://www.rusi.org/analysis/commentary/ref:C4EB8157BCED94/> 2011. 01. 06.

BALI TAMÁS ALEZREDES

**MAGYARORSZÁG ALAPVETŐ
BIZTONSÁGPOLITIKAI DOKUMENTUMAI,
AZ AZOKBÓL LEVEZETETT FELADATOK
A HELIKOPTERES FEGYVERNEM
VONATKOZÁSÁBAN**

Rezümé

A cikk megírásával céloom az volt, hogy elemezzem a helikopterek alkalmazhatóságával kapcsolatos jogi felhatalmazásokat. Írásomban a NATO doktrínáiban, különböző szabályzókból leírtak felhasználásával összefoglaltam a helikopter erőknek az összhaderőnemi műveletekben végrehajtható feladatait. Reményeim szerint sikerült annak alátámasztása, hogy a helikopter erők alkalmazása nélkülözhetetlen a szárazföldi erők sikeres harctevékenységének, és napjaink korszerű katonai műveleteinek végrehajtása során.

Kulcsszavak: Magyar Honvédség, doktrína, helikopter erők, képességek

Resume

The aim of writing this article was to analyse those legal authorities which facilitate the employment of helicopter forces. Using up NATO doctrines and other publications/manuals I'm summarising the tasks having been completed by helicopter forces during joint force operations. Upon my hopes, I can underline the fact that the employment of the helicopters is essential during the successful operations of the land forces and present day modern combat actions.

Keywords: Hungarian Defence Forces, doctrine, helicopter forces, capabilities

Bevezetés

Magyarországot napjainkban rövid és középtávon fegyveres támadás veszélye nem fenyegeti, így biztonsági helyzete stabilnak tekinthető. A stabil helyzet ellenére azonban kijelenthető, hogy Magyarország biztonságát a globális illetve belső kockázatok, fenyegetések mégis befolyásolják.

A biztonság komplex fogalom, mely leginkább egy állapotra utal. Globális értelemben véve a biztonságot befolyásoló tényezők értelmezésében – az utóbbi időszakban – jelentős változások következtek be. Tisztázódott, hogy a biztonságról

alkotott felfogásban nem elegendő csupán a katonai tényező elsődlegességét hangsúlyozni.

A „biztonság” mint egyfajta gyűjtőfogalom kiterjedt a politikára, a gazdaságra, a szociális ellátottságra, a környezetvédelemre, az informatikára, valamint a polgári védelemre és a katasztrófa elhárításra. Gyakorlatilag egyértelművé vált, hogy az individuum illetve közösségének biztonsága az előzőekben leírt tényezők nélkül nem garantálható.

Amióta megjelentek az ösközösségi társadalmi csoportok azóta törekszik az ember arra, hogy szervezett keretek között garantálja mind saját mind pedig közösségének biztonságát. Az idő múlásával a kisközösségek illetve családok – a fenyegetések fokozódásával – összefogtak és egyre szervezettebb formában nemzeti majd nemzeti szinten küzdöttek biztonságuk garanciáért.

Amikor valamely szövetség égisze alatt a közös értékek megóvása érdekében már nemzetek „fonódnak” össze, akkor a szerteágazó biztonsági tényezők garantálásához szükséges szervezett tevékenységet csak jogszabályi szabályozottsággal lehet biztosítani. A nemzeti szintű jogalkotás összhangba hozza a nemzeti- illetve a szövetséges értékek és érdekek, biztonsági garanciák biztosításához szükséges feladatrendszer teljesítésének rendszerét.

Hűen a publikáció címéhez, katonaként, az alábbiakban a helikopterek honvédelmi illetve NATO szövetségi rendszeren belüli alkalmazhatóságának jogi hátterét, a honi „felhatalmazások” kérdéseit, illetve a feladatrendszer teljesítésének doktrinális szabályzási felépítését kívánom tisztázni.

A hazai jogi szabályzás, a haderő alkalmazási felhatalmazása

Magyarország Alaptörvényének 45. cikkely 1 bekezdése¹ alapján a *„Magyar Honvédség alapvető feladata Magyarország függetlenségének, területi épségének és határainak katonai védelme illetve a nemzetközi szerződésből eredő közös védelmi feladatok teljesítése”*. Látható, hogy a honvédelmi feladatokon túl, sor kerülhet a Magyar Honvédség erőinek külföldi alkalmazására is, mely expedíciós jellegű műveleti képességet is megkövetel. Az Országgyűlés 94/1998. (XII.29.) határozat 6. pontja² rögzíti, hogy *„hazánk számára a biztonságot leghatékonyabban a kollektív védelem elvére épülő Észak-atlanti Szerződés Szervezetének tagjaként lehet fenntartani”*. Ezen Határozat 9. pontjának értelmében *„a nemzetközi együttműködés csak hatékony nemzeti szerepvállalás mellett lehet eredményes”*. Az Alaptörvény felhatalmazás mellett, az Országgyűlési Határozat iránymutatását követve került megfogalmazásra hazánk Nemzeti Biztonsági Stratégiája,³ illetve Nemzeti Katonai Stratégiája.⁴

¹ Magyarország Alaptörvénye (Magyar Közlöny 2011. évi 43. szám, 2011. április 25.)

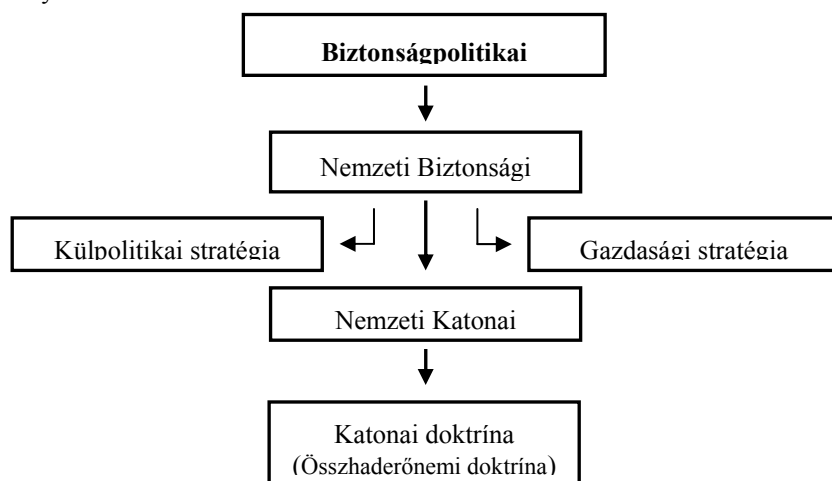
² Az Országgyűlési 94/1998. (XII.29) sz. határozata a Magyar Köztársaság biztonság- és védelempolitikájának alapelveiről

³ Magyar Köztársaság Nemzetbiztonsági Stratégiája (Magyar Közlöny 2012. évi 19. szám, 2012. február 21.)

⁴ Magyar Köztársaság Nemzeti Katonai Stratégiája (1656/2012. (XII.20.) Kormány Határozat)

A Nemzeti Biztonsági Stratégia II. fejezetének 15. pontja meghatározza, hogy „Magyarország továbbra is aktív szerepet kíván vállalni a NATO és az EU válságkezelő tevékenységében, műveleteiben és misszióiban...”, azaz hazánk katonai-védelmi oldalról biztosítja az érdemi hozzájárulást a szövetséges missziók teljes spektrumában, illetve a szövetséges koalíciós műveletekben. A Nemzeti Katonai Stratégia III. fejezet C pontjának 40. alpontja kimondja, hogy „A haderő bevetésére a lehetséges alkalmazás teljes spektrumában sor kerülhet az alacsony intenzitású műveletektől kezdve a magas intenzitású műveletekig”. Ennek értelmében a Magyar Honvédség haderejének képesnek kell lennie az összhaderőnemi szintű műveletek végrehajtására.

Az 1. sz. ábrán látható a haderő alkalmazását meghatározó Katonai doktrínák kialakulásához vezető folyamat a meghatározó biztonságpolitikai szabályzók tükrében.⁵

1. számú ábra:

A hierarchikus okmányrendszer felépítése
 (forrás: Dr. KRAJNC Zoltán mk. alezredes: Légierő doktrína helye, szerepe a biztonságpolitikai okmányok rendszerében)

Szövetségen belüli doktrinális szabályzás

A NATO fegyveres erők szövetségi műveletekben történő alkalmazásának elveit, a műveletekben résztvevő erők képességeivel, illetve felépítésével kapcsolatos normákat a tagállamok által közösen kidolgozott és jóváhagyott doktrínák tartalmazzák.

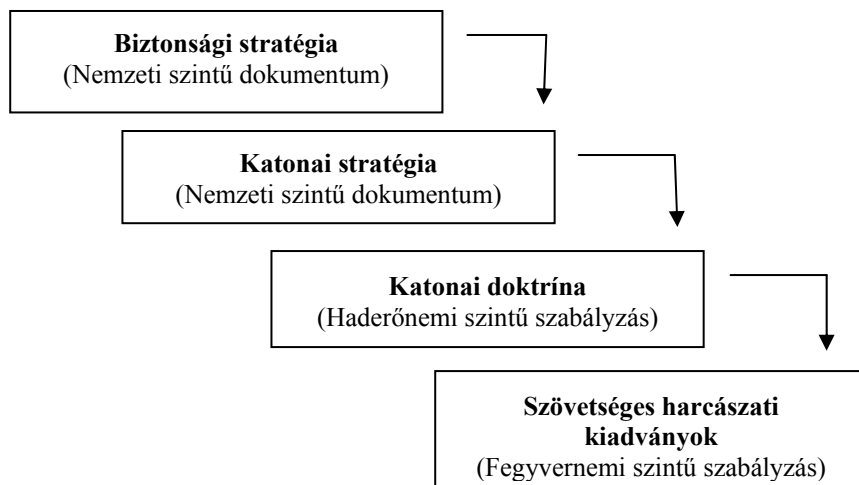
Gyakorlatilag azt határozzák meg, hogy hogyan kell a katonai erőket alkalmazni egy bizonyos cél (legyen az katonai vagy politikai) elérése érdekében.

⁵ Dr. KRAJNC Zoltán mk. alezredes: *Légierő doktrína helye, szerepe a biztonságpolitikai okmányok rendszerében*, ZMNE előadás, 2006. 09. 19.

A katonai doktrínák a katonai stratégiából származtathatóak. Ezen stratégiák az ország fegyveres védelmének alapelveit és végrehajtásának módját-, a védelem szervezésének és kivitelezésének irányelveit tartalmazzák.⁶ A katonai stratégia tulajdonképpen azt határozza meg, hogy mely elvek alapján mit kell tenni annak érdekében, hogy a katonai és politikai célok elérhetővé váljanak. Természetesen a katonai stratégiák nem független, önállóan létező dokumentumok. Ezek kialakítása, belső tartalma a biztonsági stratégiában lefektetett elveken alapul. A biztonsági stratégia meghatározza egy nemzet, vagy egy szövetség biztonságát veszélyeztető kihívások, kockázatok és fenyegetések formáit és módját. Pontos képet ad azon politikai-, gazdasági, társadalmi- és környezeti fenyegetésekről, melyek közvetve vagy közvetlenül veszélyeztetik az adott nemzet vagy szövetség kialakult külső vagy belső stabilitását. Meghatározza azokat a tényezőket, melyek veszélyeztetik a nemzeti vagy szövetséges érdekeket, értékeket.

A NATO tagországokban a katonai doktrínák általában haderőnemi-, bizonyos esetekben pedig összhaderőnemi szinten készülnek. Ez függ attól, hogy az adott doktrína egyes haderőnemek alkalmazásával foglalkozik, vagy pedig a haderőnemek együttműködése által kialakuló összhaderőnemi hadviselésre.

A fentiekén túl érdemes megemlíteni az egyes fegyvernemek katonai stratégiákból származtatott harcászati, illetve hadműveleti szintű alkalmazásainak szabályzását szolgáló dokumentumokat, melyeket egységesen Hadszintéri Kézikönyvekként,⁷ illetve Szövetséges Harcászati Kiadványoknak⁸ azonosítanak. Léteznek a NATO-n belül olyan szintű doktrinális jellegű kiadványok, melyek egyes összhaderőnemi jellegű műveletek, mint például az összhaderőnemi műveletként azonosítható harci kutatás-mentés, végrehajtási rendjét szabályozzák.⁹ A 2. sz ábrán látható a katonai doktrínák helye a szabályzás hierarchiájában:

⁶ KISS Csaba: *A NATO Légierő doktrínája* (Védelmi tanulmányok, Stratégiai és Védelmi Kutató Intézet, Budapest 1999, p 14, ISBN: 9638117)

⁷ FM – Field Manual (AAP-15, NATO Glossary of Abbreviations, p.135)

⁸ ATP – Allied Tactical Publication (AAP-15, NATO Glossary of Abbreviations, p.76)

⁹ JP – Joint Publication (AAP-15, NATO Glossary of Abbreviations, p.219)

2. sz. ábra:

Katonai doktrínák helye a szabályzás hierarchiájában (szerk. a szerző)

Amikor a helikopterek alkalmazási elveiről beszélünk, akkor azok doktrinális szintű szabályzásait a Szövetséges harcászati kiadványokban kell keresni. Azok határozzák meg a helikopter erők helyét és szerepét egy bizonyos művelet végrehajtásával kapcsolatban, azokban vannak lefektetve azon doktrinális szintű elvek, melyek pontosan határolják körül a helikopterek műveleti alkalmazhatóságát.

A helikopterek NATO köteléken belüli alkalmazhatóságának hazai jogi hátterének, illetve a Szövetségen belüli doktrinális szabályzás hierarchiájának ismertetése után célszerű a Magyar Honvédség helikopteres erőinek alkalmazhatóságával kapcsolatos – a szárazföldi erőkkel történő együttműködésre épülő – doktrinális elveket áttekinteni.

A helikopteres fegyvernemre háruló harcfeladatok a jogszabályok tükrében

Ezek után lássuk, hogy a jogi szabályzók tükrében a helikopteres fegyvernem milyen feladatok teljesítésére van felhatalmazva. Meg kell jegyezni, hogy a helikopter erők a feladatrendszerüket tekintve döntően harctámogató elemként kerülnek alkalmazásra. Feladataikat – időszakos át/alárendelés útján – a szárazföldi haderőnem alárendeltségében, a szárazföldi haderőnem fegyvernemeivel együttműködésben, azok harcának támogatásával teljesíti.

A helikopter erők alkalmazásának alapvető célja az, hogy képes legyen a 2011. évi CXIII. törvényben¹⁰ (a továbbiakban: Törvény) foglalt feladatok végrehajtására.

Ezen Törvény 36 § (1) és (2) bekezdései pontosan szabályozzák a teljesítendő feladatok körét. Fontos megjegyezni, hogy ezen törvény kapcsán valójában feladatkörökről kell beszélni, nem úgy mint a 2011. évi törvény által hatálytalanított 2004. évi CV. törvény¹¹ 70 § (1) bekezdésében foglaltaknál. A feladatkörök értelmezése megköveteli az összhaderőnemi gondolkodást, mivel a törvényben leírt feladatkörök csak a haderőnemek illetve fegyvernemeik közös tevékenységével valósulhatnak meg. Ezek után bontsuk ki a Törvényben foglalt, helikopteres fegyvernemet érintő feladatköröket.

- 1. 36. § (1) a) a Magyarország függetlenségének, területének, légtérének, lakosságának és anyagi javainak külső támadással szembeni fegyveres védelme.*

Magyarország területének külső támadás elleni védelmére vonatkozó feladatokat vizsgálva kijelenthetővé válik, hogy ezen feladatkör sikeres teljesítésének egyik összetevője a szárazföldi haderőnem nagy mobilitással

¹⁰ 2011. évi CXIII. törvény a honvédelemről és a Magyar Honvédségről, valamint a különleges jogrendben bevezethető intézkedésekről

¹¹ 2004. évi CV. törvény a honvédelemről és a Magyar Honvédségről

rendelkező csapatainak harca. A szárazföldi haderőnemhez tartozó erők és eszközök mozgásának (csoportosításának) és időbeni harcbavetésének meghatározó eleme a szállító helikopterek rendelkezésre állása. A harctámogatás elmaradhatatlan eleme a szárazföldi erők tűztámogatását biztosító harci helikopterek alkalmazása.

Magyarország légtérvédelmének megvalósításánál ki kell emelni a harci helikopterek képességeit az alacsonyan-, kis sebességgel repülő ellenséges légi célok¹² elfogására és/vagy pusztítására vonatkozóan.

2. 36. § (1) c) *a szövetségi és nemzetközi szerződésből eredő egyéb katonai kötelezettségek – különösen a kollektív védelmi, békefenntartó és humanitárius feladatok – teljesítése.*

A szövetségi feladatok ellátása kapcsán több szerepkörben kerülhetnek a helikopterek alkalmazásra. Itt elsősorban a harctámogató feladatokat/szerepköröket kell említeni, melyek a következőkben kerülnek kifejtésre.

Elsősorban a LÉGI MOZGÉKONYSÁGI FELADATOK-at kell megemlíteni, melyek a helikopterek bevonásával a szárazföldi erők számára gyors reagálási lehetőséget, a harcmező teljes szélességében és mélységében megnövelt mozgékonyt, illetve a meglepetésre épülő harcvezetést biztosítanak. A LÉGI SZÁLLÍTÁSI FELADATOK a műveleti jellegű repülések esetén az élőerő és harci-technikai eszközök-, harcbiztosító jellegű repülések esetén pedig az utánpótlási anyagok szállítását jelenti.

A KÖZVETLEN LÉGI TÁMOGATÁS (CAS)¹³ a szárazföldi erők harctevékenységének harci helikopterekkel történő tűztámogatása céljából valósul meg; Meg kell jegyezni, hogy tűztámogatási feladatokat, korlátozott mértékben ugyan, felfegyverzett szállítóhelikopterekkel is teljesíteni lehet. A Tűzvezetés¹⁴ részét képező TŰZHELYESBÍTÉSI feladatok, melyek a helikopter fedélzetéről végzett tűzvezetést jelentik akár tűzérési lövegek, vagy a közvetlen légi támogatásban résztvevő repülőgépek vagy helikopterek részére. LÉGI FELDERÍTÉSI feladatok, melyek célja az információszerzés többek között az ellenséges erők pillanatnyi tevékenységéről, a saját erők műveleteinek végrehajtásához fontosnak ítélt utakról, területekről. LÉGI VEZETÉSI feladatok, melyek különösen a lakott területeken végrehajtásra kerülő műveletek „dinamikájához” igazodó rugalmas vezetést segítik elő. Végrehajtásával a művelet irányítására kijelölt parancsnok és törzs, a nagy mozgásszabadság mellett, a műveletekbe bevont saját erők és ellenséges csapatok harctevékenységével kapcsolatban azonnali információval rendelkezik.

¹² Légi járművek vagy pilótánélküli repülő eszközök.

¹³ CAS – Close Air Support. (AAP-15, NATO Glossary of Abbreviations, p.76)

¹⁴ Tűzvezetés: A tűz kiváltásával, megfigyelésével és helyesbítésével kapcsolatos döntések sorozata. (Szabó József: Hadtudományi Lexikon, Budapest 1995, ISBN 9630452286, p.1364)

A helikoptereken kialakított légi vezetési pontok a fedélzeti felderítő¹⁵ - illetve kommunikációs eszközök¹⁶ képességeinek kihasználásával biztosítja a vezetéshez szükséges feltételeket.

KÜLÖNLEGES ERŐK ÉRDEKÉBEN VÉGZETT MŰVELETEK, melyek jellemzően rajtaütési célból kerülnek végrehajtásra. Az ilyen típusú feladatok jellemzője a helikopterek mozgékonyaságából és rugalmas alkalmazásából adódó meglepéssel nyerhető harcászati előny megszerzése. **LÉGI EGÉSZSÉGÜGYI KIÜRÍTÉSI (AIREVAC)**¹⁷ feladatok, melyek helikopterekkel történő végrehajtása biztosítja a harcban megsérült vagy megsebesült katonák gyors hátraszállítását a sérülésüknek megfelelő szintű hadszíntéri egészségügyi ellátó központba. Megjegyzendő hogy a szövetséges Légi Egészségügyi Doktrína[3] értelmében, minden, az igénylés időszakában levegőben lévő helikopter bevonható légi egészségügyi kimenekítés végrehajtására¹⁸. A helikopter feladatra történő kijelölése, függetlenül az alap repülési feladatától, az alkalmazhatósága függvényében dől el a Légi Kimenekítést Koordináló Központban.

HARCI KUTATÁS ÉS MENTÉST (CSAR),¹⁹ mely a hadművelleti tevékenység során lelőtt, lezuhant vagy kényszerleszállást végrehajtott, de életben maradt, repülő-hajózó személyzetek háborús körülmények közötti mentésére kialakított képesség. A harci kutató-mentő műveletek végrehajtására egy alkalmi harci köteléket alakítanak ki, melynek egyik komponense a különleges művelleti erőket szállító helikopterek illetve az ezen helikopterek támogatásában résztvevő harci helikopterek.

HUMANITÁRIUS JELLEGŰ FELADATOK,²⁰ melyekben a katonai helikopterek széleskörűen kerülnek alkalmazásra az alapvetően nem katonai jellegű feladatok ellátására; Ezen feladatok lehetnek a különböző humanitárius nemzetközi szervezetek számára teljesítésre kerülő élelem és gyógyszer szállítási feladatok.

MENTORÁLÁSI FELADATOK, melyek kapcsán valamely nemzet helikoptervezetőit a saját oktató állományunk készíti fel a művelleti feladataik ellátására; Jelen időszakban helikoptervezető oktatóink két helyszínen (Kabul,²¹ Shindand²²) hajtják végre az afgán hadsereg helikoptervezetői állományának mentorálási feladatait.

¹⁵ A fedélzeti felderítő eszközök lehetnek a hőkamerák, éjjellátó berendezések a rendszeresített infravörös eszközökkel.

¹⁶ A kommunikációs eszközök azon rádió berendezések, melyek kétoldali rádióösszeköttetést biztosítanak a helikopter fedélzetén elhelyezkedő műveletirányító parancsnok és a földi harccsoportok parancsnokai között.

¹⁷ AIREVAC –Sebesültek légi úton történő kimenekítése. (AAP-6, NATO Glossary of Terms and Definitions, p 37)

¹⁸ AJP-4.10 Allied Joint Medical Support Doctrine, p. 85

¹⁹ CSAR – Combat Search & Rescue (AAP-15, NATO Glossary of Abbreviations, p.102)

²⁰ Az ellenségeskedésben részt nem vevő polgári személyek megsegítésére irányuló tevékenység. (Szabó József: Hadtudományi Lexikon, Budapest 1995, ISBN 963045226, p.574)

²¹ MH Légi Kiképzés-támogató Csoport – MH AMT (MH Air Mentor Team), Magyarország, eleget téve a NATO felkérésének, 2010 áprilisa óta támogatja a NATO Afganisztáni Kiképző Misszióját egy

3. 36. § (1) f) részvétel szükségállapot idején az erőszakos cselekmények elhárításában.

A 2011. évi CXIII. törvény jelen paragrafusában foglaltakon felül Magyarország Alaptörvényének 48. és 50. cikkelyei rendelkeznek arról, hogy a törvényes rend megdöntésére vagy a hatalom kizárólagos megszerzésére irányuló fegyveres cselekmények, továbbá az élet- és vagyonbiztonságot tömeges méretekben veszélyeztető, fegyveresen vagy felfegyverkezve elkövetett súlyos, erőszakos cselekmények esetén a Magyar Honvédséget fel lehet használni, ha a rendőrség és a nemzetbiztonsági szolgálatok alkalmazása nem elegendő. Szükségállapot bevezetése esetén döntően a szárazföldi haderőnem fegyvernemei kerülnek alkalmazásra. A helikopter erők alkalmazása a gyors reagáló képesség fenntartásához illetve fegyveres erők rugalmas alkalmazásához elengedhetetlen.

4. 36. § (2) a) közreműködés a katasztrófavédelemmel összefüggő feladatok végrehajtásában.

Magyarországon az utóbbi évtizedben több alkalommal kellett szembesülnie az árvizek által okozott problémákkal. A víz nyomásának hatására gátak gyengültek el, a víz pusztításának eredményeként falvak záródtak el a külvilágtól. A helikopter erők aktív szerepet vállaltak ezen katasztrófa helyzetek enyhítésében. A gátak oldalfalainak megerősítése, az elszigetelt települések lakosságának mentése illetve ellátása elképzelhetetlen volt helikopterek alkalmazása nélkül. A katasztrófa további kiterjedésének elkerülhetősége érdekében a helikopterekkel légi felderítő repülések kerültek végrehajtásra.

Ennél a pontnál meg kell említeni a magyar fejlesztésű vegyi-sugárfelderítő konténer alkalmazásával végrehajtható felderítési lehetőségeket. Ez a képesség – a katasztrófavédelmi hasznosíthatóságán túl – alkalmazható műveleti területen is, mint például a terrorizmus elleni harcban.

A 267/2011. (XII. 13.) Kormányrendelet²³ 2. § (2) b) pontja a Magyar Honvédség számára meghatározza, hogy vegyen részt a bajba jutott légi jármű személyzetek felkutatására illetve mentésére irányuló állami szintű feladatrendszerben. Ugyanezen jogszabály (3) a) pontja a Magyar Honvédség ezen feladatba bevonandó erőit „MH Légi Kutató-Mentő Szolgálat”-ként definiálja. A légi Kutató-Mentő feladatrendszer szállítóhelikopterek alkalmazásával kerül a Magyar Honvédségen belül megvalósításra.

Befejezés

olyan 10 fős helikoptervezetői illetve repülő-műszaki kiképző csoporttal, melynek feladata az Afgán Légierő harci helikopter erőinek képzése.

²² MH Légi Tanácsadó Csoport – MH AAT (MH Air Advisory Team). Hazánk 2011. augusztus 26.-a óta, Shindand légi bázison, 8 fővel hajtja végre az afgán szállítóhelikopter fedélzeti személyzet mentorálási, illetve repülő-műszaki állomány tevékenységének felügyeleti feladatait.

²³ 267/2011. (XII. 13.) Kormány Rendelet a bajba jutott légi járművek megsegítését, valamint a katasztrófák elleni védekezéssel és a mentéssel összefüggő tevékenységet ellátó légi kutató-mentő szolgálat szervezetéről, működésének, fenntartásának, riasztásának és a mentéssel járó költségek viselésének rendjéről, e tevékenységek engedélyezésére vonatkozó szabályokról

A világpolitikai folyamatokban az 1990-es évektől kezdődően olyan változások mentek végbe, melyekből megállapítható, hogy a hazánkkal szembeni biztonsági kihívások gyökeresen megváltoztak. A hatalmon lévő kormányoknak jogi szabályozás szintjén reagálniuk kellett a megváltozott kihívásokra. Kijelenthető, hogy a jelenleg érvényben lévő jogszabályi keret megfelelő alapot biztosít a magyar haderő alkalmazására mind a honvédelmi mind pedig az összhaderőnemi jellegű műveleti (expedíciós) feladatok végrehajtásához.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Magyarország Alaptörvénye (Magyar Közlöny 2011. évi 43. szám, 2011. április 25.),
- Az Országgyűlési 94/1998. (XII.29) sz. határozata a Magyar Köztársaság biztonság- és védelempolitikájának alapelveiről,
- A Magyar Köztársaság Nemzetbiztonsági Stratégiája (Magyar Közlöny 2012. évi 19. szám, 2012. február 21.),
- A Magyar Köztársaság Nemzet Katonai Stratégiája (1656/2012. (XII.20.) Kormány Határozata, In: http://www.kormany.hu/download/d/05/c0000/2012_1220_NKS.PDF, letöltés ideje: 2013. január 19)
- Dr. KRAJNC Zoltán mk. alezredes: *Légierő doktrína helye, szerepe a biztonságpolitikai okmányok rendszerében*, ZMNE előadás, 2006. 09. 19.
- KISS Csaba: *A NATO Légierő doktrínája* (Védelmi tanulmányok, Stratégiai és Védelmi Kutató Intézet, Budapest 1999, p 14, ISBN: 9638117),
- 2011. évi CXIII. törvény a honvédelemről és a Magyar Honvédségről, valamint a különleges jogrendben bevezethető intézkedésekről,
- 2004. évi CV. törvény a honvédelemről és a Magyar Honvédségről,
- 267/2011. (XII. 13.) Kormány Rendelet a bajba jutott légi járművek megsegítését, valamint a katasztrófák elleni védekezéssel és a mentéssel összefüggő tevékenységet ellátó légi kutató-mentő szolgálat szervezetéről, működésének, fenntartásának, riasztásának és a mentéssel járó költségek viselésének rendjéről, e tevékenységek engedélyezésére vonatkozó szabályokról.

A KENYAI VÉDELMI ERŐK 2011-12-ES SZOMÁLIAI HARCAI

Rezümé

2011 októberében a Kenyai Védelmi Erők (KDF) 4. dandára bevonult Szomáliába, hogy támogatva az Átmeneti Szövetségi Kormány és az AMISOM tevékenységét megtisztítsa a déli területeket az iszlamista al-Shabaab uralmától, elfoglalja Kismayót és helyreállítsa a központi közigazgatást. Tanulmányom megvizsgálja a beavatkozás politikai és gazdasági hátterét, a KDF eszközparkját és közelmúltban történt fejlesztéseit, illetve a 2011-12-es harcok menetét. Végezetül igyekszik olyan tanulságokat levonni a szomáliai tapasztalatokból, amelyek hazánk számára is relevánsak lehetnek.

Kulcsszavak: Kenyai Védelmi Erők, Szomália, al-Shabaab, iszlamisták, AMISOM

Resume

In October 2011 the Kenyan Defence Forces marched in Somalia to restore the peace and stability in the southern regions of the country, destroy the infrastructure of the radical al-Shabaab Islamist militia, and support the recovering of the central administration. This study examines the political and economic circumstances of the operation, the weapons and developments of the KDF, and the battles in Somalia. Last but not least, I explore the result which can also be useful for the Hungarian Defence Forces.

Keywords: Kenyan Defence Forces, Somalia, al-Shabaab, Islamists, AMISOM

A téma jelentősége hazánk szempontjából

2011. október 16-án a Kenyai Védelmi Erők (Kenyan Defence Forces – KDF) egy megerősített dandárja a légierő támogatásával átlépte a szomáli-kenyai határt, ahol a szövetséges szomáli fegyveres csoportokkal, valamint a Ras Kamboni milíciával kiegészülve műveleteket kezdett a dél-szomáliai területeket öt éve uraló al-Shabaab felszámolása, és a szervezet fő stratégiai bázisának számító Kismayo elfoglalása érdekében. A művelet további célja volt, hogy helyreállítsa a biztonságot a radikálisok által ellenőrzött területeken, előkészítve ezzel a központi kormányzat visszatérését a régióba. A beavatkozás több szempontból is gyökeresen megváltoztatta nem csupán Szomália, de az egész régió biztonsági viszonyait, új dimenziókat nyitva meg ezáltal a szomáliai államépítésben. Ugyanakkor a művelet jól kirajzolta Nairobi – és közvetetten más szomszédos országok – megváltozott

biztonsági és gazdasági érdekeit is a szomáli válsággal kapcsolatban, ami hosszú évek után ismét valamiféle reális perspektívát kínál fel az évtizedek óta fennálló kaotikus kelet-afrikai állapotok kezelésére.

A tudományos világban és a közéletben is marginalizált hazai afrikanisták sok esetben találkoznak szkepticizmussal témáikkal, problémafelvetéseikkel kapcsolatban. Éppen ezért szükségesnek látom, hogy tanulmányom bevezetőjében a jelen vizsgálat tárgyát illetően is választ adjak ezekre a kérdésekre.

A szomáliai válság jelenleg csak mérsékelten érinti hazánkat. Ha a katonai szerepvállalást vizsgáljuk, a 2012. december 17-i állapotok szerint a Magyar Honvédség korlátozott létszámban képviselteti magát az Európai Unió kiképzőmissziójában, az EUTM Szomáliában,¹ illetve 2011. október 1-ig három váltás erejéig a kalózkodás elleni EUNAVFOR Atalanta haditengerészeti műveletben is szolgált egy fő informatikai tiszthelyettes.²

Ennél jóval nagyobb súllyal esik latba a szomáli – illegális vagy legális – bevándorlók sorsa. Az elmúlt években hazánkat is elérte a szomáli menekültek hulláma, akik befogadása egyelőre mérsékelt, de gyors ütemben fokozódó feladatot ró az államapparátusra. Míg az ezredforduló tájékán a menekültstátuszt elnyerő szomálik száma évente néhány tucat körül mozgott, ez napjainkra százaz nagyságrendűvé vált.³ Az arab tavasz következményeként pedig – köszönhetően az észak-afrikai, mindenekelőtt a líbiai autoriter rezsim meggyengülésének, illetve bukásnak, amelyek eddig erős biztonsági apparátusukkal elejét vették a nagyobb menekülthullámnak – ez a szám várhatóan továbbra is növekedni fog.⁴ Ez nem csupán anyagi terhet jelent hazánk számára. Alapvetően téves ugyanis az az elképzelés, hogy a menekültek a kibocsátó társadalom legszegényebbjei ezek a rétegek ugyanis nem lennének képesek kifizetni az embercsempészeknek az esetenként tízezer dollár körüli fuvardíjat egy olyan ország állampolgáraként, ahol az éves GDP 600 USD/fő körül mozog.⁵ A pénz összegyűjtésére csak a középosztály tagjainak, illetve a különféle illegális tevékenységet végző csoportok embereinek (kalózkodók, milíciák fegyveresei, csempészek) van esélyük, akik nagy valószínűséggel a befogadó országban is bekapcsolódnak majd a bűnözői tevékenységekbe. Ezen kívül nem hagyhatjuk figyelmen kívül azt a kockázatot sem, hogy a dollármilliókkal gazdálkodó, Szomáliában erős pozíciókkal rendelkező nemzetközi dzsihadisták menekültnak álcázva juttatják be embereiket Európába. Az ezekből származó biztonsági kockázatok minden olyan országot érintenek, amely

¹ Ünnepek és medálpárádék az EUTM Szomália missziójában. http://www.honvedelem.hu/cikk/35369_unnep_es_medalparade_az_eutm_somalia_misszioban. Megtekintve: 2012. december 17.

² Magyarok haditengerészeti műveletben. <http://akadalymentes.kormany.hu/hu/honvedelmi-minisztarium/honved-vezerkar/hirek/magyarok-haditengereszeti-muveletekben>. Megtekintve: 2012. december 17.

³ Pesti hajléktalan lesz a szomáliai menekült. http://nol.hu/belfold/pesti_hajlektalan_lesz_a_szomaliai_menekult. Megtekintve: 2012. december 17.

⁴ Somalis stranded in Mediterranean off Libya 'rescued'. <http://www.bbc.co.uk/news/world-africa-19016426>. Megtekintve: 2012. december 17.

⁵ CIA World Factbook – Somalia. <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/so.html>. Megtekintve: 2012. december 17.

jelentős számban fogad be szomáli menekülteket. A közel ezres nagyságrendű hazai közösség pedig a már ismertetett viszonyok között jelentős csoportnak számít.

Mindezek miatt a KDF által indított hadművelet, amely kezdetben az Operation Linda Nchi⁶ nevet viselte, két okból is igényt tarthat érdeklődésünkre. Egyrészt radikálisan átalakította a kelet-afrikai biztonsági helyzetet, illeszkedve abba a 2011 tavaszán kezdődő folyamatba, amelynek eredményeképpen az al-Shabaab⁷ pozíciói jelentősen meggyengültek a térségben. A fővárost, Mogadishut részben megtisztították az iszlamista radikálisoktól, ismét megnyitottak a néhány bezárt nagykövetségek, a városba évtizednyi hiátus után ismét felső szintű külföldi delegációk érkeztek (Megj. a konfliktus idején is voltak látogatások, lásd ENSZ, Uganda) az ENSZ Szomáliáért felelős politikai irodája Nairobiból visszaköltözött a szomáliai fővárosba, a Turkish Airlines pedig rendszeres járatot indított az Aden Adde Nemzetközi Repülőtérre. A belső viszonyok illetően történő pozitív változása hosszú távon csökkentheti a Szomáliából érkező migrációs nyomást, ami mind regionális, mind globális kontextusban érezhető majd hatását.

Az invázió kulcsszereplői – a Kenyai Védelmi Erők

A Kenyai Védelmi Erők létszáma 2010-es adatok szerint 24 120 főt tett ki. Ebből 20 000-en szolgáltak a szárazföldi erők kötelékében, 1 620-an a haditengerészetnél, 2 500-an pedig a légierőnél. Ezt a létszámot egy 5 000 fős paramilitáris erő egészíti ki. A szárazföldi erőket egy páncélos-, két gyalogos-, egy tüzér- és egy műszaki dandár, valamint három önálló zászlóalj alkotja. Állományukba tartozik 110 db T-72-es és 78 db Vickers MK3-as harckocsi, 72 db AML-60/90-es Panhard, 12 db Ferret, valamint 8 db S52 Shorland páncélozott harcjármű. A páncélozott szállító harcjárművek terén Kenya 10 db M-3 Panharddal és 52 db UR-416-tal rendelkezik.⁸ Ezt egészíti még ki néhány BTR-60-as,⁹ Saladin,¹⁰ Saracen, WZ551 (Type 90/92),¹¹ illetve 85-105 db közötti BRM.¹² Az elmúlt években a modernizáció jegyében az Egyesült Államok nagyjából 100 Humvee-t adott több részletben szövetségésének,¹³ illetve 2011-ben Nairobi 20 millió USD értékben írt alá szerződést Dél-Afrikával PUMA M-26-15-ös MRAP-re, amelyekből az első 67 már megérkezett Kelet-Afrikába.¹⁴

⁶ A szuahéli név jelentése: „A nemzet védelme”.

⁷ Az arab szó jelentése: „Ifjúság” – a Szomália déli területeit 2012-ig uraló radikális iszlamista csoport elnevezése, amely 2009-ben csaknem megdöntötte az Átmeneti Szövetségi Kormány uralmát.

⁸ Military Balance 2011. The annual assessment of global military capabilities and defence economics. Routledge-IISS, London, 2011., 428-429.

⁹ BTR-60. <http://weaponsystems.net/weapon.php?weapon=CC03%20-%20BTR-60>. Megtekintve: 2012. december 17.

¹⁰ Saladin. <http://www.army-guide.com/eng/product586.html>. Megtekintve: 2012. december 17.

¹¹ WZ 551 (Type-90/92). <http://www.army-technology.com/projects/wz-551-type-9092-wheeled-armoured-personnel-carriers/>. Megtekintve: 2012. december 17.

¹² Kenya Should Act on Mingo Conflict. <http://kenyastockholm.com/2009/04/14/kenya-should-act-on-mingo-conflict/>. Megtekintve: 2012. december 17.

¹³ Kenya gets 41 Humvees to fight terrorism. <http://www.canada.com/edmontonjournal/news/story.html?id=9b00b0ce-4f89-49e5-9bf0-c0eec1459c9e>. Megtekintve: 2012. december 17.

¹⁴ Kenyan army took delivery 67 of South African-made PUMA M-26. http://www.armyrecognition.com/september_2012_new_army_military_defence_industry/kenyan_army_took_delivery_of_67_south_african-made_puma_m-26_armoured_personnel_carrier_1109122.html. Megtekintve: 2012. 12. 17.

Kenyai Puma M-26-15-ös MRAP-ek a szomáliai Afmadowban.

<http://beegeagle.wordpress.com/2012/09/21/kenya-defence-force-in-somalia-ott-puma-m26-15-mine-and-blast-protected-vehicles-in-afmadow/>

Az Operation Linda Nchi és az azt követő harcok során különösen az előbb felsorolt harcjárművek bírtak nagy jelentőséggel. A dél- és közép-szomáliai hadműveletek során az alakulatok rendkívül szegényes infrastruktúrára támaszkodhatnak. A kenyai haderő – igazodva a térség ingatag viszonyaihoz – a 2000-es években komoly haderőfejlesztésbe kezdett, hisz ne feledjük, az ország nem csupán Szomáliával, de a szintén komoly válsággal küzdő Szudánnal (most már Dél-Szudánnal) is határos, nem beszélve arról, hogy a szintén szomszédos Etiópiával, kisebb részben pedig Ugandával és Tanzániával sem volt sose felhőtlen a viszonya. Ezért érkezett Kenyába 2007-től kezdve az Ukrajnától vásárolt 110 db T-72-es, amelyek beszerzéséről úgy értesült a világ, hogy a szomáli kalózok eltérítették a 33 db harckocsit szállító MV Faina teherhajót.¹⁵ Mindazonáltal Szomáliában a már említett infrastrukturális viszonyok miatt a harckocsikra csak korlátozottan támaszkodhattak a kenyai szárazföldi kötelékek.

Márpedig páncélozott járművekre nagy szüksége volt az inváziós erőknek: a felkelő csapatok kedvenc kellei, az afganisztáni harcokban tökéletesített improvizált robbanóeszközök (IED), illetve az egyszerű taposóaknák nagy számban tűntek fel Szomáliában is, részben épp az afganisztáni hadszínteret megjárt veterán dzsihadisták jóvoltából. Az al-Shabaab fegyveresei előszeretettel alkalmazták/zák az „üss és fuss el” (hit and run) taktikát is, melynek során a kisebb járőröket, konvojokat törbe csalják és megtámadják. Ilyen körülmények között kulcsfontosságú volt, hogy a kenyai szárazföldi erők kielégítő páncélvédettséggel rendelkezzenek, hogy minimalizálhassák a veszteségeket. Bár Kenya sokak szerint rendőrállam, a sajtó meglepően szabadon működik, és a társadalom nem tolerálta volna az áldozatok aránytalanul magas számát. Az invázió kellemetlen részleteit, a nehézségeket, kudarcokat, veszteségeket a kormányzat és a katonai vezetés ugyan igyekszik eltitkolni vagy minimalizálni, de ez csak korlátozottan működik. Az Afrikai Unió szomáliai missziójának, az AMISOM-nak első résztvevői, az ugandai és burundi kormányok hasonló próbálkozásai is rendre kudarcot vallottak. Ennek egyik oka,

¹⁵ Kenya's armed forces. Pictures and facts. <http://johnkaranja.com/2008/12/22/kenyas-armed-forces-pictures-and-facts/>. Megtekintve: 2012. december 17.

hogy az al-Shabaab komoly, professzionális médiaháborút vív ellenfeleivel szemben. Egy-egy sikeres rajtaütés híre azonnal felkerül a Kelet-Afrikában népszerű Twitterre, sokszor az áldozatok fotóival együtt. Ezek az információk bárki számára elérhetőek, és bár az iszlamisták is hajlamosak eltúlozni a veszteségeket, a kenyai haderő több esetben is kénytelen volt megerősíteni az al-Shabaabtól érkező híreket.¹⁶

Mindezek miatt különösen fontos volt a Humweek, még inkább a Puma M-26-15-ös MRAP-ek beszerzése. Mint láttuk, a kenyai haderő korábbi eszközei meglehetősen elavultak, és lényegében csak a Panhardok és a bizonytalan bevethetőségű BRM-ek képeznek ez alól kivételt. Ráadásul az élőerő védelme mellett a páncélozott járművek szerepe azért is kulcsfontosságú lett, mert a harckocsik kiesésével- a lehetőségekhez képest – pótolniuk kellett a hiányzó tüzéret. Az al-Shabaab kötelékei 2011-12 során is komoly tűztámogatással rendelkeztek (aknavetők, RPG-k, nehéz- és könnyűgéppuskák), ráadásul gyakoriak voltak a felek közt a városi környezetben vívott összecsapás. Az amerikai és dél-afrikai eszközök nagyban növelték a kenyai gyalogság túlélőképességét, és elfogadható szinten tartották a kenyai veszteségeket. Ez különösen annak tükrében fontos eredmény, hogy az ISAF után 2011-ben a szomáliai AMISOM (melynek 2012 nyarától a kenyai erők is részesévé váltak) volt a legvéresebb válságkezelő művelet 94 hivatalosan elismert elesett ugandai és burundi békefenntartóval.¹⁷ A Humweek és a Pumák Szomáliában kellően mozgékonyak bizonyultak ahhoz, hogy a nagy kiterjedésű csatatereken biztosítsák az alakulatok rugalmasságát, lehetővé téve a gyors erőátcsoportosítást és a megtámadott kisebb egységek támogatását.

Az alakulatok tüzérségi támogatását közel kétszáz darab különféle löveg látta el, köztük 8 db 105 mm-es Modell 56 Pack Howitzer,¹⁸ 11 db BM-21-es rakétasorozatvető, 50 db 81 mm-es és 12 db 120 mm-es aknavető, illetve 80 db többcélú, 84 mm-es Carl Gustav típusú nem irányított rakétarendszer.¹⁹ A szomáliai viszonyok között különösen az aknavetők, a Carl Gustavok és a Mod-56-osok bírtak nagy jelentőséggel, amelyek mozgathatóságuknak köszönhetően képesek voltak a gyorsan mozgó alakulatok közvetlen támogatásra, valamint viszonylag pontos tűzüknek köszönhetően minimális járulékos veszteséget okoztak. Mivel azonban az al-Shabaab gyakran szándékosan a civilek közé vegyülve, sűrűn lakott területeken vette fel a harcot a KDF alakulataival, ez nem mindig sikerült.

A kenyai szárazföldi erők páncélelhárító-képességét 40 db MILAN és 14 db Swingfire irányított páncéltörő rakétarendszer alkotta, amelyek nem játszottak szerepet az Operation Linda Nchi harcaiban, csakúgy, mint a 81 db 20 mm-es légvédelmi gépágyú.

A gyalogság gépesítését a páncélozott szállító harcjárművek mellett Mercedes, Steyr és Leyland teherautók, gépjárművek biztosították. A gyalogság az AK-47-es család különböző változataival, illetve G-3-as gépkarabélyokkal harcolt.

¹⁶ Kenyan Army, Somali militia swap Twitter insults. <http://news.yahoo.com/kenya-army-somali-militia-swap-twitter-insults-140713343.html>. Megtekintve: 2012. december 17.

¹⁷ SIPRI Yearbook 2012. Armament, Disarmament and International Security. Oxford University Press, h.n., 2012., 107.

¹⁸ Modell 56. <http://www.army-guide.com/eng/product1938.html>. Megtekintve: 2012. december 19.

¹⁹ Military Balance 2011, 429.

Utóbbi tény az elmúlt évek fejlesztéseinek eredményei ellenére jól rávilágít a kenyai szárazföldi erők gyengeségeire. A harceszközök hihetetlen kavalkádja ugyanis mindmáig nagyban megnehezíti a fegyverzet karbantartását, a lőszer- és alkatrész-utánpótlást. A katonák személyes fegyvereitől egészen a harckocsikig Kenya ad hoc alapon építette fel erőit. A világ nagyobb fegyvergyártóinak szinte mindegyikének megtalálhatók eszközei a KDF-nél rendszeresítve. Brit, francia, olasz, svéd, német, amerikai, dél-afrikai, szovjet/orosz/ukrán, kínai modellek keverednek egymással, megoldhatatlannak tűnő feladatra kárhóztatva a hadsereg logisztikusait. Ha egy harceszköz tönkremegy, kijavítása szinte lehetetlen feladat. Márpedig a gyenge minőségű szomáli úthálózaton, a rendszeres, taposóaknákkal és improvizált-robbanóeszközökkel végrehajtott támadások közepette gyakran előfordultak meghibásodások, sérülések. Hiába történt, hogy az adott jármű komolyabb sérülések nélkül átvészelte a robbanást, az alkatrészellátás megoldatlansága miatt a kisebb sérülések is hosszú távra harcképtelenné teheték az eszközt. Márpedig a számok ismeretében – az optimista becslések szerint is legfeljebb 360-380 páncélozott jármű, amelynek legfeljebb fele-kétharmada vett részt a szomáliai műveletekben – a kenyai erőknek minden egyes járműre égető szükségük volt Szomáliában: mint többször is utaltunk rá, a KDF egy mozgó háborút visel egy nagyjából Dunántúlnyi régióban, porózus vagy nem létező arcvonalakkal egy olyan ellenség ellen, mely kiterjedt hálózatával gyakran a már elfoglalt területeken, messze a hátszágban is le-lecsapott a védtelenebb célpontokra. (Ezért is történt, hogy a kenyai erők nem a fő harcérintkezésekben, hanem akkor szenvedték el legnagyobb veszteségeiket, amikor sebezhető konvojjaikat érte rajtaütés.)

Mindezek ellenére úgy tűnt, a kenyai logisztika, illetve műhelyalakulatok képesek voltak a csodára: egyetlen olyan információ sem jelent meg, amely szerint a KDF ellátási gondokkal küzdött volna a hadműveletekben.

<http://www.area254.com/index.php/eng/Business/Finance/Finance-Archive/Kenya-Defence-Forces-KDF-Captures-Port-City-Of-Kisimayu>

A KDF alakulatai Szomáliában. Míg ezen a képen szovjet, addig a következőn német kézfegyverek dominálnak.

<http://beegeagle.wordpress.com/2012/08/18/kenyan-soldiers-kill-73-al-shabaab-fighters-in-somalia-2-kdf-soldiers-killed-40-rifles-and-6-battle-wagons-seized/>

A hadműveletek során megkerülhetetlen volt a kenyai légierő szerepe. A vadászbombázók légitámadásai megtizedelték és ellehetetlenítették az al-Shabaab kiképzőtáborait, lassították erői átcsoportosítását, csapást mértek konvojaira, illetve megsemmisítették megerősített pozícióit. A légicsapások 2011-12 során több száz iszlamistával végeztek, és már jóval a szárazföldi erők beérkezése előtt megsemmisítették a lázadók bázisainak, infrastruktúrájának, élőerejének jelentős részét.²⁰

A kenyai légierő 22 db hadrendben levő Northrop F-5E és F Tiger II könnyű vadászbombázójára támaszkodhatott a légitámadások végrehajtásában. A 19 különféle szállító repülőgép csak részben, a 25 db kiképző pedig értelemszerűen nem vett részt az Operation Linda Nchiben. Előbbiek szerepe csak akkor fog számottevően növekedni a szomáli területeken, ha a szárazföldi erők képesek lesznek biztosítani egy repülőteret, amelyekben Dél-Szomália alapvetően szegény.

A vadászbombázók mellett a szárazföldi alakulatok közvetlen tüztámogatásában, illetve utánpótlásában és a sebesültek kimenekítésében a KDF helikopterei játszottak szerepet. Ezen a területen a Hughes 500-as könnyű helikopter különböző változataira, összesen 36 darabra, illetve a 11 db SA-330 Puma közepes szállítóhelikopterre támaszkodhattak az inváziós erők.²¹ Ezt egészítette ki néhány Mil Mi 17-es szállítóhelikopter. Mivel a Hughes helikopterek csak korlátozott mennyiségű fegyverzetet vihettek magukkal, a kenyai kormány igényt tartott egy komolyabb támadó helikopter beszerzésére. A választás az orosz konstrukciókra esett. Nairobi 16 db Mil Mi-28-as támadó helikoptert rendelt az orosz Rosoboronexporttól. Az első három helikopter 2012 elején érkezett meg Kenyába, melyek az Embakasiban állomásozó 50. helikopter-zászlóalj állományába kerültek.²² Ezt egészítette ki három korábban vásárolt, támadó helikopterré átalakított Ulan Ude Mi-171-es, amelyek közül az egyik még 2011 áprilisában, tehát a szomáli invázió előtt egy balesetben megsemmisült, valamint négy darab, 2010-11 folyamán

²⁰ Linda Nchi: a first quarter review. http://somalireport.com/index.php/post/2562/Linda_Nchi_A_First_Quarter_Review_. Megtekintve: 2012. december 19.

²¹ Military Balance 2011., 429.

²² Kenya Army Acquire Russian Gunships. <http://www.airnews.co.za/april2012/kenya-army-acquires-russian-gunships.html>. Megtekintve: 2012. december 19.

beszerzett kínai Z9WE könnyű támadó helikopter, amelyeket eredetileg harckocsik és páncélozott járművek elleni küzdelemre terveztek.²³ A szovjet/országi helikopterek 30 mm-es gépágyú és rakétái komoly tüzerőt képviseltek, és alkalmazásuk érzékenyen érintette a légvédelmi fegyverekkel alig rendelkező somáli lázadókat. Nem csoda, hogy az al-Shabaab igyekezett szert tenni a líbiai polgárháború zűrzavarában elkallódott vállról indítható föld-levegő rakétákra.²⁴

Bár a kenyai légierő teljesítménye kétségtelen, komoly viták folynak arról, hogy Nairobi áll-e kizárólag az akciók mögött. Felröppentek ugyanis olyan hírek, hogy a 22 db F-5-ös közül valójában csak 5 db bevethető, ami nem lenne lehetővé hasonló intenzitású légi hadviselést. Az is nyílt titok, hogy az Egyesült Államok és talán Franciaország repülőgépei és felfegyverzett drónjai már évek óta rendszeresen hajtják végre akciókat Afrika Szarvában: az USA 2009-ben a Seychelles-szigetekre telepített robotrepülőgépeket, amelyek hivatalosan a kalózkodás elleni műveleteket segítik, nagy valószínűséggel azonban részt vesznek az iszlámisták elleni harcban is.²⁵ Ezt a gyanút igazolja az is, hogy a légitámadások többségét olyan rendkívüli precizitással hajtották végre, amihez Kenyának nem áll rendelkezésére megfelelő hírszerzési- és felderítő-képesség. Ezért legalábbis utóbbiakban a KDF biztosan rászorul az amerikai és francia támogatásra.²⁶

Az Operation Linda Nchi összhaderőnemi jellegét jól mutatja a haditengerészeti komponens szerepe. Kismayo blokádjában, majd 2012. szeptemberi elfoglalásában a kenyai haditengerészetre alapvető feladatok hárultak a deszanterek partra juttatásában és tüztámogatásában. Kenya ezért párhuzamosan a szárazföldi erők modernizációjával szisztematikusan erősítette haditengerészetét is. A Kenyai Haditengerészet legjelentősebb egységei a P3124 KNS *Jasiri*, a P6129 KNS *Shujaa*, a P6130 KNA *Shupavu*, a P3126 KNS *Nyayo*, a P3127 KNS *Umoja*, valamint a P3134 KNS *Harambee II* part menti őrhajók, illetve rakétás naszádok.

A *KNS Jasiri*. Forrás: <http://eastafrican.userboard.net/t5p510-kenya-defence-force>

²³ Kenya: Nation Buys Russian Gunships. <http://allafrica.com/stories/201202100116.html>. Megtekintve: 2012. december 19.

²⁴ Is al-Shabaab using heat-seeking missiles? <http://somalireport.com/index.php/post/2996/Is-Al-Shabaab-Using-Heat-Seeking-Missiles>. Megtekintve: 2012. december 19.

²⁵ Somalia: US Took Bodies of Militants After Strike. <http://news.yahoo.com/somalia-us-took-bodies-militants-strike-142138601.html>. Megtekintve: 2013. január 3.

²⁶ Linda Nchi: a frist quarter review.

A *Jasiri* a Kenyai Haditengerészet legnagyobb egysége. Eredetileg oceanográfiai kutatóhajónak szánta készítője, a spanyol Astilleros Gondan, majd kenyai kérésre megtörtént a hajó haditengerészeti átalakítása. A 4 milliárd kenyai shillingbe (kb. 46,5 millió USD) kerülő, 150 méter hosszú, 76 mm-es löveggel, illetve rakétákkal és modern radarrendszerrel felszerelt egység különböző okokból csak hét évnyi késéssel, 2012. augusztus 29-én érkezett meg Mombasszába. 60 fős személyzete korábban az Astilleros Gondan által irányított kilenc hónapos kiképzésen vett részt, hogy megismerkedjen a hajó és fegyverrendszere működtetésével.²⁷

A Shupavu osztály nagy őrhajói, a *Shujaa* és a *Shupavu* szintén eredetileg polgári használatra készültek 1997-ben, és csak Kenyában szerelték fel őket 76 és 30 mm-es lövegekkel.²⁸

A *Jasiri* megérkezéséig a Kenyai haditengerészet legmodernebb egysége a Nyaya osztály 2 rakétás naszádjá, a *Nyaya* és az *Umoja* voltak. A hajók a 76 mm-es főfegyverzet, 30 és 20 mm-es gépágyúk mellett hajók elleni rakétákkal is fel voltak szerelve. 2011-ben a két naszád komoly modernizáción esett át, eltávolították előregedett rakétarendszereiket, alkalmassá téve őket az őrhajói funkcióra.²⁹

A *Harambee II* a francia P400-as osztály őrhajói közé tartozott *La Rieuse* néven. Az egységet 2011 nyarán a francia kormány adta el Kenyának a kalózkodás elleni harc számára, illeszkedve a regionális tengerészeti kapacitásfejlesztés Európai Unió elképzelésébe.³⁰ A *Harambee II* tömege 373 tonna, 54,8 m hosszú és 8 m széles. 29 fős személyzete 40 mm-es Bofors és francia 20 mm-es F2-es gépágyúkat kezel. Az üzlet költsége becslések szerint 5-10 millió USD lehetett.³¹

Az előbbi hat őrhajót egészíti ki a Galana Osztály két egysége, a Spanyolországtól 1993-ban vásárolt L38 KNS *Galana* és L39 KNS *Tana* közepes partraszálló hajók, amelyek nem rendelkeznek fegyverzetrel, és elsősorban logisztikai feladatot látnak el, és valószínűleg részt vettek a Kismayo elleni deszanttámadásban is. Emellett Kenya tucatnyi kisebb motorcsónakkal rendelkezik, amelyek elsősorban a part menti kalózkodás ellen alkalmazhatóak sikeresen.³²

Mindezt összegezve megállapíthatjuk, hogy Kenya nem sorolható a világ vezető katonai hatalmai közé. A KDF ugyan komoly erőfeszítéseket tett arra, hogy mindhárom haderőneme működőképességét megőrizze, de ennek során általában ésszerű és korlátozott beruházásokra vállalkozott – még ha ez fél tucatnál több nemzet eszközeinek beszerzését jelentette is. Sőt egyes esetekben Nairobi képességeket is leépített, felismerve például, hogy az országgal szembeni biztonsági

²⁷ Four Billions Jasiri Vessel Arrives in Mombasa. <http://allafrica.com/stories/201208301247.html>. Megtekintve: 2012. december 19.

²⁸ Somali Pirates: Kenya orders fighter jets and navy ships to protect territorial waters. <http://www.breakingnewskenya.com/2008/12/16/somali-pirates-kenya-orders-fighter-jets-to-protect-territorial-waters/>. Megtekintve: 2012. december 19.

²⁹ Kenya – the market. Procurement and upgrades. <http://articles.janes.com/articles/Janes-Naval-Construction-and-Retrofit-Markets/Kenya-Kenya.html>. Megtekintve: 2012. december 19.

³⁰ La Rieuse officiellement cédée à la marine kenyane. <http://www.meretmarine.com/fr/content/la-rieuse-officiellement-cedee-la-marine-kenyane>. Megtekintve: 2012. december 19.

³¹ Kenya – the market.

³² Uo.

fenyegetések kezelésére nem rakétás egységekre, hanem őrhajókra van szüksége. Mindezek a lépések az MH számára is mintául szolgálhatnak.

A kenyai védelmi minisztérium saját forrásainak korlátozott voltát ismerve nem törekedett a legmodernebb technika beszerzésére (ld. MRAP-ek), hanem egy ideális megoldást tartott szem előtt a felhasználhatóság, a műveleti követelmények és a költségek tekintetében. Ezért a légierő repülőgépparkjának fejlesztésére sem vállalkoztak számottevő módon, mivel annak költségei nem álltak volna arányban az így nyert előnyökkel: a somáliai műveletekben nem volt lényeges igény az F-5-ösöknél modernebb eszközökre, illetve, mint ezt láttuk, ezt valószínűleg pótolta a szövetséges nagyhatalmak közreműködése. Egyedül a helikopterek terén történtek új beszerzések, mivel ezek az eszközök a vadászgépeknél alkalmasabbak voltak a szárazföldi csapatok támogatására, ugyanakkor működtetésük is egyszerűbbnek tűnt a somáliai viszonyok között. A drága modern vadászbombázóknál fontosabb volt, hogy a gyalogság páncélvédettségét növeljék, illetve a kenyai turizmust és kereskedelmet fenyegető kalózkodás ellen fellépjenek. Így azt mondhatjuk, hogy a KDF egy átgondolt, többéves fejlesztési folyamat eredményeképp elfogadható képességekkel vágott bele a somáliai invázióba. Mindez különösen annak függvényében jelentős teljesítmény, hogy a védelmi költségvetés 2004 és 2009 közötti robbanásszerű növekedése után (közel két és félszeres nominálértékű növekedés a hat év alatt, miközben az éves infláció átlaga 10 % alatt maradt)³³ a hadsereg büdzséje az elmúlt években mérsékeltbb bővülést mutat,³⁴ és nagyjából évi 750 millió USD-t ér el.³⁵

A kenyai beavatkozás háttere

A KDF somáliai beavatkozása látszólag váratlanul érte a nemzetközi közösséget. Az inváziót nem előzték meg nyílt előzetes tárgyalások, és többen is meglepettségüknek adtak hangot Nairobi lépésével szembesülve.³⁶ Ugyanakkor a körülmények ismeretében, illetve a szerzőnek Kenyában különféle kormánytisztviselőkkel, NGO-alkalmazottakkal készített interjúi alapján³⁷ egyértelmű, hogy a támadásra hosszas előkészítés után került sor. Bár számos kérdés vetődik fel azzal kapcsolatban, hogy például az Egyesült Államok mennyire volt informálva az eseményekről, a kenyai haderő részéről nyilván nem 2011 októberében vetődött fel először az invázió gondolata. Egyes interjúalanyok szerint Kenya már két éve készült a beavatkozásra. Ezt támasztja alá az is, hogy mint láthattuk, a kenyai haderő elmúlt években végzett fejlesztései kifejezetten egy olyan haderő kialakítását célozták meg, amely alkalmas a somáliai viszonyok közt zajló műveletekre. Ugyanakkor Kenya két évtizede él együtt a somáli válsággal. Miért épp 2011. október 16-án döntött úgy Nairobi, hogy fegyveresen is hozzájárul a rendezéshez?

³³ Kenya inflation rate (consumer prices).

[http://www.indexmundi.com/kenya/inflation_rate_\(consumer_prices\).html](http://www.indexmundi.com/kenya/inflation_rate_(consumer_prices).html). Megtekintve: 2012.12.19.

³⁴ Kenya – military expenditures. <http://www.indexmundi.com/facts/kenya/military-expenditure>. Megtekintve: 2012. december 19.

³⁵ Military Balance 2011, 428.

³⁶ Kenya's advance in Somalia surprises US officials. http://www.boston.com/news/world/africa/articles/011/10/20/journalists_attacked_in_somalias_puntland_region/. Megtekintve: 2012. december 20.

³⁷ Az anonimizált interjúk a szerző birtokában vannak.

A hivatalos magyarázat azokra a támadásokra utalt, amelyek a Kenyába látogató külföldi turistákat, az itt dolgozó segélyszervezetek munkatársait, illetve a kenyai biztonsági erőket érték 2011 során. Márciusban egy improvizált robbanóeszközzel végrehajtott akcióban 4 rendőr vesztette életét, júliusban pedig Manderá körzetében egy másik IED támadásban egy rendőr meghalt, négy másik pedig súlyosan megsebesült. Egy másik incidensben egy tartalékos rendőrrel végeztek fegyveres támadók. A hatóságok szerint az elkövetők az al-Shabaab tagjai voltak, akik előszeretettel hajtottak végre akciókat a határ túloldalán is, ahol a többségben levő szomáli lakosság egyes csoportjai – köszönhetően a jelen levő szeparatista hagyományoknak – esetenként még támogatást is nyújtottak a radikálisoknak.³⁸

A biztonsági erők elleni szórványos akciónál jóval kellemetlenebbül érintette Kenyát a Szomáliából érkező túszejtő csoportok tevékenysége. A túszejtés Kelet-Afrikában mindig is jövedelmező üzletnek számított, és porózus határai miatt az emberrablók gyakran Kenyában is megjelentek. 2009-ben egy segélyszervezet három munkatársát rabolták el, míg 2010-ben két olasz apácát. 2011. szeptember 11-én azonban a túszejtők egy Lamuhoz közeli turistaparadicsomot, Kiwayu Safari Village-t támadták meg. Az emberrablók a brit Tebbutt házaspárt szemeltek ki, és nem sokat válogattak módszereikben: az ellenálló férfit a helyszínen agyonlőtték, míg feleségét magukkal hurcolták.³⁹ Pár héttel később a közeli Manda Bay-nél ismét lecsaptak a szomáli emberrablók, magukkal hurcolva otthonából a 66 éves, kerekesszékes, rákkal és szívproblémákkal küzdő Marie Dedieu-t, aki – a megfelelő gyógyszerek és ellátás hiányában – tizennyolc nappal később belehalt a fogságba.⁴⁰ Október 15-én pedig – egy nappal az invázió megkezdése előtt – a dadabi menekülttáborból rabolták el fegyveresek az Orvosok Határok Nélkül (MSF) két munkatársát.⁴¹

Az inváziót követően a kenyai kormány többször is hivatkozott arra, hogy az emberrablások visszavetik a gazdaság egyik fő húzóágazatát, a turizmust, amiből az ország egymilliárd dolláros jövedelemre számított 2011-ben.⁴² Ezt a tényezőt valóban nem szabad figyelmen kívül hagynunk, ugyanakkor az is világos, hogy a négy európai állampolgár elrablása sokkal inkább ürügyül, mint valós indítékul szolgált a támadáshoz, nem beszélve arról, irreális az az elképzelés, hogy a KDF hirtelen felindulástól vezérelve néhány hét alatt felkészült az invázióra. A valódi okokat tehát mélyebben kell keresnünk.

Részben igaz persze, hogy a beavatkozással Kenya saját területi biztonságát igyekezett erősíteni. Nairobi évek óta egy bufferzónát szeretett volna kialakítani határai mentén, amely Szomália területén húzódva megakadályozta volna a radikális

³⁸ Kenyan Police Hit by IED at Somali Border. http://somalireport.com/index.php/post/1235/Kenyan_Police_Hit_by_IED_at_Somali_Border. Megtekintve: 2012. december 20.

³⁹ Somali Gunmen Attack Kenya Tourist Resort. http://somalireport.com/index.php/post/1552/Somali_Gunmen_Attack_Kenya_Tourist_Resort. Megtekintve: 2012. december 20.

⁴⁰ Judith Tebbutt released: timeline of ordeal. <http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/africaandindianocean/somalia/9157557/Judith-Tebbutt-released-timeline-of-ordeal.html>. Megtekintve: 2012. december 20.

⁴¹ Prime Condemns Abduction of Aid Workers. http://somalireport.com/index.php/post/1769/remier-Condemns_Abduction_of_Aid_Workers. Megtekintve: 2012. december 20.

⁴² Somali attacks hurting Kenya economy. <http://www.news24.com/Africa/News/Somali-attacks-hurting-Kenya-economy-20111019>. Megtekintve: 2012. december 20.

csoportok beszivárgását kenyai területre. Éppen ezért Kenya támogatta az al-Shabaab ellen harcoló Ahmed Madobe sejk dél-szomáliai Ras Kamboni milíciáját, amely 2011-12-es harcokban is fontos szerepet játszott.⁴³ Az elmúlt években – bár hivatalos források általában tagadták – a KDF erői fel-feltűntek Szomáliában.⁴⁴ Nairobi politikai szinten is beleavatkozott a szomáli belpolitikai küzdelembe, amikor erősítve a regionalizmust támogatta a Jubaföldre kiterjedő Azánia állam kikiáltását, szimpátiájáról biztosítva annak vezetőjét, Mohamed Abdi Gandhit, kiváltva ezzel a mogadishui központi kormányzat rosszallását.⁴⁵ 2011 előtt azonban mindezek az erőfeszítések sem voltak képesek egy stabil bufferzóna kialakítására, és – mint a 2011-es támadásokból láthattuk – a különféle szomáli fegyveres csoportok és a kenyai biztonsági erők közti frontvonal gyakran Kenya területén húzódott.

A turizmuson túlmenően a külföldi befektetések miatt is létfontosságú volt Nairobi számára, hogy bizonyítsa a saját területe feletti stabil ellenőrzést. Az ország középső részein ugyanis szénhidrogén-kincseket fedeztek fel, amelyek kitermelése egy komoly vezetékhalózat kiépítését tette szükségessé. A költséges beruházás azonban elképzelhetetlennek tűnt a biztonság garantálása nélkül. Ráadásul a projektben rejlő lehetőségek messze túlmutattak/nak Kenya határain. A függetlenné vált Dél-Szudán ugyanis alternatív útvonalakat keres kőolajkészleteinek világpiacra juttatásához, mivel Szudánnal való viszonya kiegyensúlyozatlan (a két ország közötti konfliktus miatt 2012 decemberében már 11 hónapja szünetelt az olajexport, milliárdos károkat okozva mindkét Szudán gazdaságának). A vezetékrendszer Ugandának is érdeke, ahol szintén jelentős kőolajmezőket tártak fel. A 2012 januárjában aláírt kenyai-dél-szudáni megállapodás után a felek augusztusban már a projekt költségvetéséről is tárgyaltak. A 2 000 km hosszú, a becslések szerint 3 milliárd USD-be kerülő vezetékrendszer építése a remények szerint 2013 nyarán elkezdődik.⁴⁶ Néhány diplomata szerint ugyanakkor a megállapodás előfeltétele – amely zömében külföldi befektetők pénzén valósulhat meg – az volt, hogy a kenyai haderőnek biztosítania kellett a határ menti területeket, a vezeték ugyanis a szomáli határtól mindössze 100 kilométerre fekvő Lamunál érne el az Indiai-óceánt. Márpedig az előző évek tanulságai szerint a fennálló viszonyok között ezt a távolságot a szomáli radikálisok könnyen áthidalhatták. Ezért az Operation Linda Nchi elengedhetetlen feltétele volt a vezeték megépülésének, nem véletlen, hogy a bilaterális tárgyalások 2012-ben, az invázió után értek el komoly eredményeket.⁴⁷

⁴³ The smiling warlord who controls Ras Kamboni.

<http://www.nation.co.ke/Features/DN2/The+smiling+warlord+who+Controls+Ras+Kamboni+/-/957860/1425264/-/view/printVersion/-/iuxade/-/index.html>. Megtekintve: 2012. december 20.

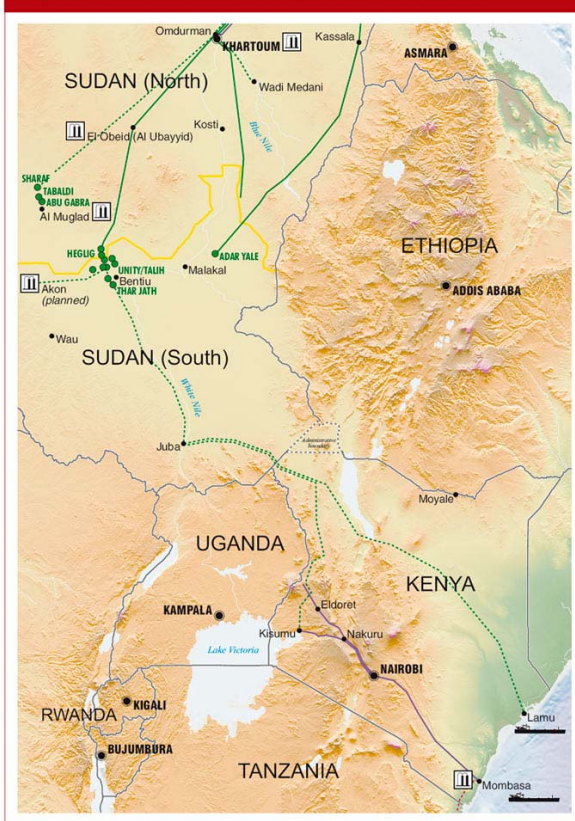
⁴⁴ Clashes in Somalia: Gov't begins long awaited push. http://www.qaranews.com/index.php?option=com_content&task=view&id=10365&Itemid=59. Megtekintve: 2012. december 20.

⁴⁵ Gedo administration condemn Azania/Jubaland. http://www.somaliareport.com/index.php/post/057/Gedo_Administration_Condemns_AzaniaJubaland?PHPSESSID=52841811eb43e47dda2aaa431c68c537. Megtekintve: 2012. december 20.

⁴⁶ South Sudan says oil pipeline via Kenya costs \$3 billion. <http://www.reuters.com/article/2012/08/10/us-kenya-sudan-south-oil-idUSBRE8790JU20120810>. Megtekintve: 2012. december 20.

⁴⁷ Lásd a szerző Kenyában készített interjúit.

Figure 1: Sudan - oilfields and infrastructure

A kelet-afrikai olajvezeték terve, még az ugandai leágazás nélkül. <http://www.petroleum-economist.com/Article/2860339/South-Sudan-plots-oil-pipeline-to-Kenya.html>.

A beavatkozás mellett szólt az is, hogy 2011-re Kenya már egyáltalán nem profitált a szomáliai helyzetből. Doktori dolgozatában Hettyey András részletesen elemezte azokat az előnyöket, amelyeket Kenya élvezett Szomália bukott államiségának köszönhetően. A Szomáliával foglalkozó, de Nairobiban tevékenykedő ENSZ-ügynökségek, NGO-k, nagykövetségek százmillió bevételt jelentettek az ország számára. A segélyek jelentős része kenyai közvetítéssel érkezett meg Szomáliába, sőt mivel a dadabi menekülttábor (2012 decemberében a világ legnagyobb ilyen létesítménye) Kenya területén található több százezer lakossal, a szállítmányok jelentős része eleve az országban maradt. A szomáliai politikusok csakúgy, mint a kalózok az elrabolt, elsikkasztott dollár-százmilliókat nem Szomáliában, hanem Nairobiban, Mombassában, Lamuban, Malindiban fektették be: ide építették villáikat, ide jártak szórakozni, luxustermékeket vásárolni. A válság miatt gyakorlatilag nem létező határoknak köszönhetően a Szomáliához közel eső területeken a vámokat kikerülő csempészet miatt jóval olcsóbban lehetett hozzájutni az alapvető élelmiszerekhez (cukor, liszt, rizs), mint a nagyobb városokban, vagyis a helyzetből a lakosság alsóbb rétegei is profitáltak. Ahogy

Hettyey Andárs megállapította, Kenyában mind a belföldi, mind a külföldi szereplők érdekelték voltak a somáliai helyzet fenntartásában, mivel az olcsóbb árukat és biztos megélhetést nyújtott a számukra.⁴⁸

2011 végére azonban ez a helyzet radikálisan megváltozott. A kenyai interjúalanyok egybehangzóan állították, hogy 2010 októberé (Hettyey felmérése) és 2012. január (saját kutatás) a viszonyok alapvetően megváltoztak, és a mérleg átbillent. A regionális terrorfenyegetettség növekedése, a turizmus visszaesése, a kalózkodás okozta kiesés a kereskedelmi forgalomban mind-mind arra vezette a kenyai döntéshozókat, hogy szakítsanak a korábbi gyakorlattal, és járuljanak hozzá a somáli válság kezeléséhez. Egyes interjúalanyok ezt azzal az ellenőrizhetetlen információval is kiegészítették, hogy állítólag a somáli kalózok és hadurak „elszemtelenedtek”, és már nem fizettek olyan rendszeres kenőpénzeket a kenyai politikusoknak, mint korábban.⁴⁹

Az előzőekhez szorosan kapcsolódik a 2011-12-es kelet-afrikai éhínség hatása Kenyára. Szomália déli területein az al-Shabaab megtiltotta a segélyszervezetek tevékenységét,⁵⁰ illetve a lakosság elvándorlását az aszály által leginkább sújtotta régiókból, így az 1992-es állapotokhoz hasonló éhínség alakult ki a térségben. Az éhhalál elől a somálik egy része a kenyai határ felé vette útját. Az eredetileg 90 000 főre tervezett dadabi menekülttábor 2011. június végén már 360 000,⁵¹ szeptemberre pedig 400 000 éhezőnek adott otthont.⁵²

Végül, de nem utolsó sorban az események hátterében felismerhetjük azt a regionális vetélkedést, ami a térség államai, elsősorban Uganda és Kenya között folyik gazdasági, politikai, katonapolitikai téren egyaránt. Uganda az AMISOM-ban vállalt vezető szerepének köszönhetően döntő beleszólásra tett szert a somáliai folyamatokba, és az ország külpolitikai láthatóságai is sokat növekedett. Kampala az elmúlt években sokat tett annak érdekében, hogy nem csupán a szűkebb értelemben vett Kelet-Afrikában, de a tágabb térségben is megkerülhetetlen szereplővé lépjen elő. Uganda véleménye ma ugyanúgy számít például az észak-afrikai helyzet rendezésében, mint ahogy a kontinens egyik legakutabb válságövezetében, Kongóban harcoló M23 milícia is csak a mögötte álló Kampala felszólítására vonult vissza Gomából.⁵³ Annak érdekében, hogy ezt ellensúlyozza, és ne veszítse el hagyományosan erős kelet-afrikai pozícióit, Nairobi maga is kénytelen volt növelni elköteleződését a somáliai válságrendezésben.

⁴⁸ András Hettyey: *Living with a Failed States. Somalia and the States of the East African Regional Security Complex 2009-2011.* Andrassy Gyula Deutschsprachige Universität, Budapest. Dissertation, 2011.

⁴⁹ Lásd a szerző Kenyában készített interjút.

⁵⁰ List of Relief Agencies Banned by Al-Shabaab. <http://somalireport.com/index.php/post/1214>. Megtekintve: 2013. január 3.

⁵¹ 800 Somali Kids Arrive in Kenyan Camps Daily. <http://news.yahoo.com/800-somali-kids-arrive-kenyan-camps-daily-095056588.html>. Megtekintve: 2013. január 3.

⁵² UN to Ease Overcrowding at Kenya Refugee Camps. <http://news.yahoo.com/un-ease-overcrowding-kenya-refugee-camps-091621961.html>. Megtekintve: 2013. január 3.

⁵³ M23 rebels agree to pull out of Goma town. <http://english.people.com.cn/90777/8038672.html>. Megtekintve: 2012. december 21.

A katonai műveletek megindulása

Azt, hogy a beavatkozást tudatosan készítették elő, alátámasztja, hogy szeptembertől kezdve fokozódtak a légitámadások az iszlamista radikálisok dél-szomáliai bázisai ellen. Szeptember 15-én Tabta körzetében ért támadás egy al-Shabaab kiképzőbázist. A csapás erejét jellemzi, hogy a lázadók felszámolták támaszpontjukat, és maradék erőik Kismayóba vonultak vissza.⁵⁴ Másnap egy újabb támadásban 25 lázadó vesztette életét, 50-en pedig megsebesültek.⁵⁵ A Ras Kamboni egyik szövívője azt nyilatkozta, hogy „*egy baráti nemzet repülőgépei hajtottak végre támadást a radikálisok bázisai ellen.*”⁵⁶ Ez a baráti nemzet nagy valószínűséggel Kenya lehetett, vagy amennyiben amerikai repülőgépek/drónok álltak a támadás mögött, céljuk nyilván azon szélsőséges csoportok gyengítése volt, amelyek a kenyai invázió útjában állhattak. Mivel több jelentés is szólt drónok bevetéséről, amivel a KDF nem rendelkezik, erősen megkérdőjelezhető az amerikaiak értetlenkedése a kenyai támadás megindítása után.⁵⁷

A beavatkozás egyeztetése valószínűleg politikai szinten is megtörtént, ezt jelezte, hogy a szomáliai Átmeneti Szövetségi Kormány (TFG) csak tessék-lássék módon tiltakozott a kenyai jelenét ellen. A megállapodás egyik fóruma lehetett a két ország miniszterelnökei közti szeptember 8-i nairobi találkozó.⁵⁸ Bár kezdetben Kenya tagadta, hogy reguláris szárazföldi alakulatai harcolnának a szomszédos országban, és azt nyilatkozta, csupán logisztikai támogatást nyújtanak a Ras Kamboni harcának, október 18-án, két nappal a támadás után Mogadishuba érkezett a kenyai külügy- és védelmi miniszter, akiket Sharif Ahmed elnök és Abdiweli Mohamed Ali miniszterelnök fogadott. A felek arról tárgyaltak, hogyan fejleszthetnék együttműködésüket az al-Shabaab elleni harcban, és biztonsági megállapodást írtak alá a két ország között.⁵⁹ A szívélyes légkörben lefolytatott megbeszélés is jól jelezte, hogy a beavatkozás a TFG tudtával és beleegyezésével történt.

A kenyai főerők 2012. október 16-án lépték át a kenyai-szomáli közös határt (kisebb műveletekre már az előző napokban is sor került).⁶⁰ A KDF és szövetségesei három szektorban tevékenykedtek: a Középső Szektorban a főerők Dhobley térségében lépték át a határt annak a főútnak a mentén, amely a kenyai Garissából a szomáliai Balesqoqanin át Kismayóba vezet. Az Északi Szektor csapatai El-Wak és Busar irányában Gedo tartományba hatoltak be, hogy biztosítsák az offenzíva balszárnyát. Délen, földrajzilag elkülönülve, a Ras Kamboni milícia támadott a kenyai Kiunga irányából. A támadás stratégiai célpontja Kismayo városa

⁵⁴ Airstrikes hit al-Shabaab targets in Lower Juba. http://www.somaliareport.com/index.php/post/1575/Airstrikes_Hit_Al-Shabaab_Targets_in_Lower_Juba. Megtekintve: 2012. december 22.

⁵⁵ Airstrikes continues in Southern Somalia. http://somaliareport.com/index.php/post/1585/Airstrikes_Continue_in_Southern_Somalia. Megtekint-ve: 2012. december 22.

⁵⁶ Airstrikes hit al-Shabaab.

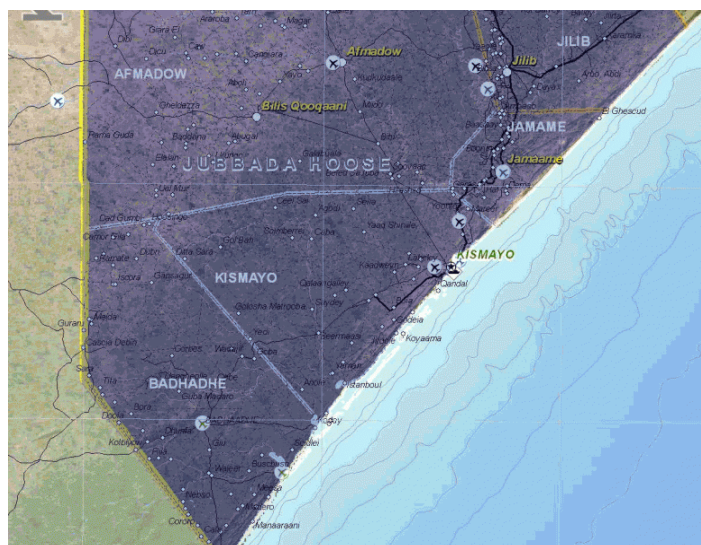
⁵⁷ Suspected U.S. Drone down in Kismayo. http://somaliareport.com/index.php/post/1642/Suspected_US_Drone_Down_In_Kismayo. Megtekint-ve: 2012. december 22.

⁵⁸ Somali and Kenyan Prime Ministers Meet. http://somaliareport.com/index.php/post/1536/Somali_and_Kenyan_Prime_Ministers_Meet. Megte-kintve: 2012. december 22.

⁵⁹ Kenya and Somalia agree to fight al-Shabaab. http://somaliareport.com/index.php/post/1790/Kenya_and_Somalia_Agree_to_Fight_Al-Shabaab. Megtekintve: 2012. december 22.

⁶⁰ TFG Seizes Qoqani District in Lower Juba. http://www.somaliareport.com/index.php/post/1772/TFG_Seizes_Qoqani_District_in_Lower_Juba. Megtekintve: 2013. január 3.

volt, mintegy 260 kilométerre a kenyai határtól.⁶¹ Az előző nap, október 15-én a kenyai belbiztonsági és védelmi miniszterek egy sajtótájékoztató keretében üzentek hadat a szomáliai szélsőségeseknek.⁶² Mindezek ellenére Nairobi kezdetben tagadta a beavatkozás tényét. A harcok és páncélozott járművek bevetése azonban egyértelművé tette a kenyai részvételt, különösen, hogy az első nap motorhiba következtében megsemmisült egy Z9WE kenyai helikopter. A szerencsétlenségben öt katona vesztette életét. Sajtóértesülések szerint a KDF alakulatai október 17-re 100 kilométer mélyen törtek be szomáli területre. Az al-Shabaab nem bocsátkozott fegyveres harcba, egységei visszavonultak a nagyobb városok felé.⁶³ Október végére már a kenyai politikai elit is nyíltan beszélt az invázióról. A ködösítésre mindenesetre jellemző, hogy a KDF a hadműveletekről folyamatosan tájékoztatta a közvéleményt, alapvető kérdésekre azonban nem érkezett válasz, így a művelettel kapcsolatos számos tényezőről csak találgatni tudunk.

A Középső és a Déli Szektor hadműveleti területei.

<http://www.somaliareport.com/index.php/post/1834>. Megtekintve: 2013. január 3.

Október 31-én a két ország miniszterelnöke ismét találkozott Nairobiban, ahol Abdiweli Mohamed Ali kijelentette, hogy a korábbi ellenvéleményekkel szemben – mint Sharif Ahmed elnöknek egy, nyilvánvalóan a pillanatnyi belpolitikai játszmákban saját pozícióit erősítő nyilatkozata – a TFG teljes mellszélességgel támogatja a kenyai inváziót, amely a központi szomáli kormányzat tudtával, beleegyezésével és stratégiai koordinációjával zajlik. A TFG politikai

⁶¹ Kenya Laying Groundwork for Buffer Zone. <http://www.somaliareport.com/index.php/post/1834>. Megtekintve: 2013. január 3.

⁶² Uo.

⁶³ Somali Islamists threaten to attack Kenya after military assault. <http://www.guardian.co.uk/world/2011/oct/17/somali-islamists-threaten-kenya-attack>. Megtekintve: 2012. december 22.

felsőbbségét jelezte, hogy Kenya elismerte, az al-Shabaabbal való közvetlen tárgyaláshoz, esetleges megállapodáshoz egyedül Mogadishunak van joga.⁶⁴

A támadást a KDF megerősített 4. dandára vezette nagyjából 4-5 ezer katonával. A művelet irányítását a kenyai hadsereg Keleti Katonai Parancsnoksága látta el. Az elmúlt években a Szomáliával határos területeken a 2. és a 4. dandár felváltva látott el szolgálatot. Ennek során az alakulatok testközelből is megismerkedhettek az al-Shabaab harceljárásaival, illetve elmélyíthették együttműködésüket az Ras Kamboni milíciával. Meg nem erősített információk szerint a kenyai hadsereg 2 000 szomáliai harcost képezett ki, akikre fontos feladat hárult a művelet során.⁶⁵

A kenyai elemzők és amerikai mentoraik⁶⁶ nyilván hosszasan foglalkoztak az ISAF afganisztáni tapasztalataival, illetve az etióp hadsereg 2006-2009-es és az AMISOM 2007 óta tartó szomáliai harcaival, aminek eredményeképpen egy sajátos módszert dolgoztak ki az elfoglalt területek pacifikálására.

A 4. dandár ugyanis a kezdeti gyors előretörés után a várakozások ellenére nem villámháborút, hanem egy elhúzódnó, rendkívül óvatos hadműveletet folytatott Szomáliában. Sokan értetlenkedve nézték, amint a kenyai csapatok hónapokkal az invázió kezdete után is még csak alig 50-100 km mélységben álltak Szomáliában – lényegében azon a vonalon, amelyet sok esetben már az első napon elértek. A hadművelet deklarált stratégiai célkitűzése, Kismayo bevétele még beláthatatlan távolságban lebegett. Ráadásul a beköszöntő esős évszak sártengerré változtatta a dél-szomáliai úthálózatot, ami lehetlenné tett minden gyors csapatmozdulatot. Egyes sajtóforrások és szakértők mindezeket a tüneteket a kenyai erők dilettantizmusaként mutatták be, hisz ne feledjük, története során ez volt a Kenyai Védelmi Erők első komoly önálló hadművelete.

Helyszíni információk szerint azonban nem biztos, hogy valóban a KDF gyengesége mutatkozott meg a lassú tempóban.⁶⁷ Sokak szerint a kenyai erők nem akarták elkövetni az elmúlt évtizedek hasonló beavatkozásainak hibáját, nevezetesen, hogy megnyerték a háborút, de elvesztették a békét. A Ras Kamboni milícia kiképzése, Azánia/Jubaföld támogatása, a Kenya keleti területein végzett toborzás a szomáli lakosság körében azt célozta, hogy a büszke, a külföldi szerepvállalásra mindig is érzékeny szomáli lakosság és politikai elit ne megszállóként, hanem valóban szövetségesként tekintsen a KDF erőire. 2006-ban hiába vonult be a kontinens egyik legerősebb hadserege, az etióp Szomáliába, arrogáns fellépésük, illetve a belső támogatottság hiánya miatt nem sikerült eredményt felmutatniuk, sőt nagyban hozzájárultak az al-Shabaab megerősödéséhez.⁶⁸ Éppen ezért a szomáli milíciák jelenléte az Operation Linda Nchiben, illetve Mogadishu támogatása alapvető volt annak érdekében, hogy a felszabadított területek lakossága magáénak érezze a műveletet. Mivel 2007-től kezdve az iszlámisták mélyen beépültek a dél-

⁶⁴ Somalia government supports Kenyan forces' mission. <http://www.standardmedia.co.ke/?id=2000045933&cid=4&articleID=2000045933>. Megtekintve: 2012. december 22.

⁶⁵ A szerző birtokában levő interjúk alapján.

⁶⁶ US Promises Kenya Support for Somalia Fight. http://somalireport.com/index.php/post/1901/US_Promises_Kenya_Support_for_Somalia_Fight. Megtekintve: 2012. december 22.

⁶⁷ Lásd a szerző Kenyában készített interjúit.

⁶⁸ Ld. Ken Menkhaus: The Crisis in Somalia: Tragedy in Five Acts. *African Affairs*, 106/204 (2007), 357-390.

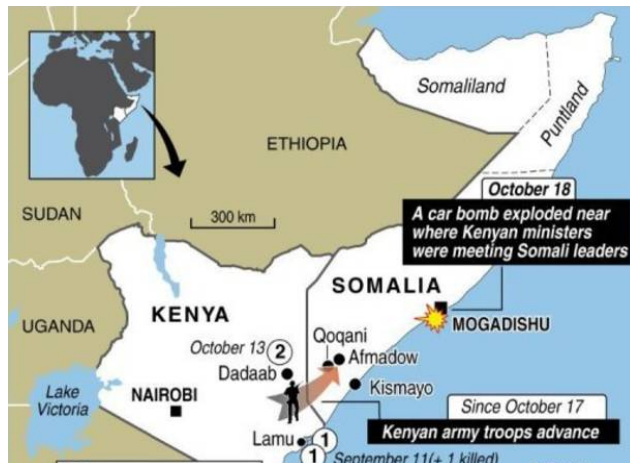
szomáliai társadalmi, gazdasági és politikai struktúrába, bázisaik, kapacitásaik felszámolása nem mehetett egyik napról a másikra. A KDF erői képesek voltak gyors csapásokat mérni az al-Shabaabra, ha az belebocsátkozott a szemtől szembeni küzdelembe, de ezt felismerve a lázadók az esetek többségében kitértek a főerők elleni összecsapások elől. Ehelyett a gerillák visszavonultak a „bush”-ba, a „bozótba”, és a főerők elvonulása után támadták meg az utánpótlást biztosító konvojokat, kisebb bázisokat. Annak érdekében, hogy ezzel a harcmodorral sikeresen szembeszállhassanak, az inváziós erők között a következőképpen alakult a feladatmegosztás.

A – szomáli milíciákhoz képest – modern kenyai egységek vezették a támadás ékét, leküzdvé ezzel a fő ellenállási pontokat. Ezt követően a területet a szomáli milíciák szállták meg, akiket a helyi lakosság a sajátjainak tekintett (fontos szempont, hogy a kenyai-szomáli határ mindkét oldalán ugyanazon szomáli klánok tagjai élnek). Ezután a kenyai erők megvárták, hogy az al-Shabaab visszatérve a „bozótból” le-lecsapjon a gyengének érzett célpontokra. A kenyai erők a hátra maradt gerillákat igyekeztek elszigetelni azoktól a területektől, amelyeket még tartott az al-Shabaab. Ha a radikálisok lecsaptak, a gyorsan mozgó kenyai alakulatok légi egységekkel kiegészítve megjelentek a színen, és a lehető legtávolabb üldöztek/pusztították a gerillákat. Annak érdekében, hogy ez sikeres legyen, az offenzíva első szakaszában a kenyai erők csak akkora területet foglaltak el, amelyen a rendelkezésükre álló erőkkel megfelelő hatékonysággal működtethették ezt a taktikát. Mivel ezzel párhuzamosan az al-Shabaab Mogadishu környékén az AMISOM-mal, Közép-Szomáliában pedig a kormányhű Ahlu Sunna Wal Jamal (ASWJ) milíciával, illetve az azt támogató és novembertől a harcokba ismét nyíltan beavatkozó etióp hadsereggel küzdött, a gerillák erőforrásai gyorsan fogyatkoztak. Az első három nap során a KDF saját adatai szerint 75 iszlamistával végzett, és megszilárdította pozícióit Tabta és Balesqoqani körzetében, mintegy 100 km-re a kenyai határtól. Ezek a városok korábban az al-Shabaab fontos központjai voltak, elestük ezért súlyos katonai és presztízsveszteséget jelentett a szélsőségesek számára. A hadműveletet irányító egyik kenyai alezredes azt nyilatkozta a sajtónak, tisztában vannak vele, hogy az al-Shabaab az „üss és fuss el” taktikát fogja alkalmazni ellenük, de mint mondta, *„elegendő információt gyűjtöttünk a helyi szomáli lakosságtól, valamint az Északkeleti Tartomány törzseitől. Felkészültünk a harcra.”*⁶⁹

Alig egy héttel a kenyai invázió után beköszöntött az esős évszak. Az al-Shabaab kihasználta, hogy a sár nagyban nehezítette a kenyai erők mozgását, és alakulatai átcsoportosításával fokozta ellenállását Afmadow körzetében: itt alakultak ki az első komoly szárazföldi összecsapások a KDF és az al-Shabaab között. Bár a város körzetében a KDF állásokat épített ki, nem indított offenzívát az iszlamisták egyik legfontosabb déli központja és Kismayo kapuja ellen. A radikálisok azért is ragaszkodtak a településhez, mert az fontos kiképzőbázisaiknak adott otthont. Ezt az

⁶⁹ Kenyan Army Kills 75 Al-Shabaab Fighters. <http://www.somaliareport.com/index.php/post/1792/Kenyan-Army-Kills-75-Al-Shabaab-Fighters>. Megtekintve: 2013. január 3.

infrastruktúrát azonban a kenyai légierő az elkövetkező hetekben szétbombázta. A kisváros lakosságának nagy része elmenekült a harcok elől.⁷⁰

A szomáliai helyzet a kenyai invázió első heteiben, kiemelve az októberi harcok helyszínei, (Bales)Qoqani és Afmadow. <http://www.allvoices.com/contributed-news/11736596-kenyan-warplanes-bombard-south-somalia>.

Megtekintve: 2013. január 3.

Az al-Shabaab növekvő veszteségeit jelezte, hogy kétségbeesett toborzásba kezdett az ellenőrzése alatt álló területeken. Erejéből így sem futotta arra, hogy mindhárom szektorban méltó ellenfele legyen a KDF-nek és szövetségeseinek. Míg Afmadow körzetében képes volt komolyabb erőkoncentrációra, addig a Déli Szektorban tevékenykedő Ras Kamboni súlyos vereséget mért az ellene küzdő gerillákra, és október végére elfoglalta a Kismayótól 140 km-re délre fekvő Burgabo települést. A kikötő elvesztésével a radikálisok komoly bevételektől estek el, mivel Merka és Kismayo mellett Burgabo bonyolította le az illegális faszén-kereskedelem jelentős részét.⁷¹

A következő hetek során a kenyai erők nem vállalkoztak nagyobb támadásra, hanem pozícióik megszilárdításán fáradoztak. Az al-Shabaab Tabta és (Bales)Qoqani körzetében több támadást is végrehajtott kenyai konvojok ellen,⁷² saját veszteségei azonban jóval magasabbak voltak az okozott kárnál: a KDF páncélozott járműveivel és a légierővel szemben nem sok esélye volt a 40-50 fős

⁷⁰ Kenya Expecting First Ground Battle with Militants. <http://www.huffingtonpost.com/huff-wires/20111022/af-somalia-kenya/>. Megtekintve: 2013. január 3.

⁷¹ Kenyan-Somali Forces Capture Strategic Village. http://www.somaliareport.com/index.php/post/1891/Kenyan-Somali_Forces_Capture_Strategic_Village. Megtekintve: 2013. január 3.

⁷² Lásd: Kenyan Forces Kill Nine Al-Shabaab Fighters. http://www.somaliareport.com/index.php/post/1882/Kenyan_Forces_Kill_Nine_Al-Shabaab_Fighters. Megtekintve: 2013. január 3. Al-Shabaab Ambushes TFG-Kenyan Convoy. http://www.somaliareport.com/index.php/post/1930/Al-Shabaab_Ambushes_TFG-Kenyan_Convoy. Megtekintve: 2013. január 3. Al-Shabaab Ambushes TFG-Kenyan Convoy. http://www.somaliareport.com/index.php/post/2079/Al-Shabaab_Ambushes_Kenyan-TFG_Convoy. Megtekintve: 2013. január 3.

csoporthoz, amelyek nem szoktak hozzá ilyen tűzerjű ellenfelekhez. Bár egyes elemzők aggódtak az elhúzó kenyai részvétel miatt,⁷³ az idő valójában a KDF-nek dolgozott. Nairobi és szövetségesei folytatódó légitámadásai az iszlamisták hátszaga ellen arra kényszerítették a radikálisokat, hogy korlátozzák mobiltelefonjaik használatát, így nehezítve meg pozícióik bemérését, illetve az esetleges kémek tevékenységét.⁷⁴ November elején Kenya megnevezett tíz várost, mint fő al-Shabaab központot bombázásaik célpontjául, és arra kérték a civil lakosságot, hogy a járulékos veszteségek elkerülésére hagyják el otthonukat. Ezzel párhuzamosan Nairobi kilátásba helyezte, lelő minden olyan repülőgépet, amely fegyvert juttat el a gerillákhoz. A fenyegetés Eritreának szólt, amely az ENSZ jelentései szerint folyamatosan szállított fegyvert a felkelőknek.⁷⁵ November közepére a légitámadások intenzitása miatt a gerillák kénytelenek voltak kiüríteni kiképzőbázisaik zömét.⁷⁶ Egy hónappal az invázió kezdete után hivatalosan 9 kenyai katona vesztette életét több száz iszlamista milicistával szemben: több kenyai halt meg az anyaországban az ottani al-Shabaab csoportok támadásai miatt (12 civil), mint katonai a csatatéren. Még ha a valós KFD veszteségek valamivel magasabbak voltak is a hivatalos adatoknál, a kenyai haderő fölénye megkérdőjelezhetetlen volt, és a 12 civil áldozat is csekély volt ahhoz képest, hogy az invázió után a szomáli radikálisok véres terrorhadjáratot ígértek Kenyában.⁷⁷ Mindezek után nem csodálkozhatunk azon, hogy az al-Shabaab egyik szóvivője elismerte, komoly nehézségeik vannak mind a csatatéren, mind a hátszágban.⁷⁸ Ezen az a néhány sikeres rajtaütés sem változtatott, amire a kiváló helyismerettel rendelkező felkelők képesek voltak: december 4-én például (Bales)Qoqani és Tabta között ütöttek rajta egy járőrön: az akcióban 4 kenyai és 3 TFG katona vesztette életét, és elesett 10 gerilla is.⁷⁹

Nairobi számára a fő kérdés nem is az volt, hogy katonailag győzik-e a műveletet, hanem hogy anyagilag finanszírozható-e az Operation Linda Nchi. A beavatkozás havi 210 millió kenyai shillinget (2,4 millió USD) emésztett fel, aminek előteremtése egyre több nehézséget okozott.⁸⁰ Ezért egyre inkább az vált a fő céllá, hogy a kenyai erők kerüljenek az AMISOM fennhatósága alá. Ez a lépés megteremtette volna a művelet anyagi háttérét (ENSZ, AU finanszírozás). December 7-én a

⁷³ Somali Analysts Doubt Kenya Can Succeed. http://www.somaliareport.com/index.php/post/1923/Somali_Analysts_Doubt_Kenya_Can_Succeed. Megtekintve: 2013. január 3.

⁷⁴ Al-Shabaab Restricts Mobile Use. http://www.somaliareport.com/index.php/post/2035/Al-Shabaab_Restricts_Mobile_Use. Megtekintve: 2013. január 3.

⁷⁵ Kenya: We will destroy weapons flown into Somalia. <http://news.yahoo.com/kenya-destroy-weapons-flown-somalia-092708413.html>. Megtekintve: 2013. január 3.

⁷⁶ Al-Shabaab Withdraws from Camps. <http://www.somaliareport.com/index.php/post/2046/Al-Shabaab-Withdraws-From-Camps>. Megtekintve: 2013. január 3.

⁷⁷ Kenya's Punitive Expedition One Month In. http://www.somaliareport.com/index.php/post/2072/Kenyas_Punitive_Expedition_One_Month_In. Megtekintve: 2013. január 3.

⁷⁸ Al-Shabaab Admits to Setbacks in Fighting. <http://www.somaliareport.com/index.php/post/2006/Al-Shabaab-Admits-to-Setbacks-in-Fighting>. Megtekintve: 2013. január 3.

⁷⁹ Al-Shabaab and TFG Forces Clash in Lower Juba. <http://somaliareport.com/index.php/post/2200/Al-Shabaab-and-TFG-Forces-Clash-in-Lower-Juba>. Megtekintve: 2013. január 3.

⁸⁰ Linda Nchi: A First Quarter Review. <http://www.somaliareport.com/index.php/post/2562>. Megtekintve: 2013. január 3.

kenyai parlament hozzájárult a misszió betagozódásához az AMISOM-ba,⁸¹ amire azonban formálisan 2012 nyaráig kellett várni.

Az al-Shabaab alakulatai nehézfegyverekkel is rendelkeztek.

<http://www.somaliareport.com/index.php/post/2046/Al-Shabaab-Withdraws-From-Camps>.

Megtekintve: 2013. január 3.

Kenyai és szomáli reguláris erők Tabta körzetében. A kép jól szemlélteti a két nemzet felszerelési közti generációs szakadékot.

<http://www.somaliareport.com/index.php/post/1930/Al-Shabaab-Ambushes-TFG-Kenyan-Convoy>. Megtekintve: 2013. január 3.

2011 végére az egész éves harcok felőrölték az al-Shabaab erejét. A február óta tartó AMISOM-TFG offenzíva a fővárosban, majd annak felszabadítása után az Afgoye-korridorban, a kenyai invázió délen és az etióp-ASWJ támadás Közép-Szomáliában túlterhelte az iszlamisták képességeit. A lakosság, amelyre 2006-2009 között támaszkodhatott, jórészt elfordult az al-Shabaabtól, és felszabadítóként

⁸¹ Kenya agrees to put troops under AMISOM. <http://www.somaliareport.com/index.php/post/2239/Kenya-Agrees-to-Put-Troops-Under-AMISOM> Megtekintve: 2013. január 3.

ünnepelte a kormányerőket és szövetségeseiket. Ebben nagy szerepe volt az éhínségnek, amely megmutatta az iszlamisták kegyetlenségét, illetve fogyatékoságait egy ilyen méretű válság kezelésére. Míg saját becsléseik szerint a gerillák 2011 elején 12-14 000 harccsal rendelkeztek, a folyamatos toborzások és kényszersorozások ellenére ez a szám az év végére a veszteségek, illetve a dezertálások hatására 8 000 fő alá csökkent – sőt valószínűleg még ennél is kevesebbre.⁸² Ezzel szemben a KDF és szövetségesei 6-8 000, az ASWJ és az etiópok 3-4 000 (más források szerint 8 000), az AMISOM 9 000, a TFG legalább 4 000 fővel rendelkezett.⁸³ Ekkora túlerővel szemben az al-Shabaab tehetetlen volt. Az év lezárásaként 2012. december 31-én az etióp-ASWJ-TFG erők elfoglalták Beledweynét, Hiran tartomány központját. Intő jel volt az iszlamisták számára, hogy a helyi lakosok még a szomálík szemében ösellenségnek számító etiópokat is felszabadítóként ünnepelték az al-Shabaab rémuralma – csonkítások, megkövezés, kivégzések – után.⁸⁴

A hadászati helyzet és a szembenálló erők 2011. december 16-án a Somaliareport.com szerint. A kenyai erők létszáma véleményünk szerint némiképp alábecsült. http://www.somaliareport.com/index.php/post/2334/Kenyan_and_Ethiopian_Incursion_-_Two_Months_In. Megtekintve: 2013. január 3.

⁸² Interview with Al-Shabaab Intel Officer. http://piracyreport.com/index.php/post/2281/Interview_with_Al_Shabaab_Intel_Officer. Megtekintve: 2013. január 3.

⁸³ Kenyan and Ethiopian Incursion – Two Month In. http://www.somaliareport.com/index.php/post/2334/Kenyan_and_Ethiopian_Incursion_-_Two_Months_In. Megtekintve: 2013. január 3.

⁸⁴ Somali Militants Gather, Recruit at Border Town. <http://www.washingtontimes.com/news/2012/jan/2/somali-militants-gather-recruit-at-border-town/>. Megtekintve: 2013. január 3.

Az al-Shabaab belső bomlásának jele volt az is, hogy január elején a híresztelések szerint harcosok egy csoportja Merkából kiindulva északra hajózott, részben, hogy a biztonságosabb északi területeken, Puntföldön és a Gollis-hegységben húzza meg magát, csatlakozva az ottani lázadó hadúr, Atom milíciájához, részben pedig, hogy teljesen elhagyja Szomáliát. Az akció mellett, hogy ismét megerősítette a kalózok és az iszlamisták közti együttműködés tényét – a csónakokat a kalózok bázisain töltötték fel üzemanyaggal és élelemmel –, arra is rávilágított, hogy a külföldi harcosok már nem bíznak a győzelemben.⁸⁵ Egyes források szerint a külföldi dzsihadisták belefáradtak a szomáliai taktikázásába, az al-Shabaabon belüli hatalmi harcba és megosztottságba, illetve a növekvő veszteségekbe, ezért úgy döntöttek, hogy a globális dzsihád más csataterein, Jemenben, Szíriában, Líbiában próbálnak szerencsét.⁸⁶ A belső megosztottság jele volt az is, hogy személycsere történt az al-Shabaab több középvezetői posztján.⁸⁷ A feszültség egyre növekedett a „nemzeti” oldal, Mukhtar Robow és a mögötte álló Rahanweyn klán fegyveresei, illetve a „dzsihadista” Abu Zubeyr Godane parancsnok, valamint az őt támogató külföldi harcosok között. A Godane vezette szárny, miután gerillaszervezetként sorozatos katonai vereséget szenvedett, egyre inkább egy terrorszervezet irányába tolta el az al-Shabaabot: a nyílt fegyveres harc helyett a robbantásos merényletek, a válogatás nélküli célpontok elleni akciók kerültek előtérbe. Ennek ékes példája volt a 2011. október 4-i mogadishui merénylet, amelyben 100 ember vesztette életét, jórészt olyan fiatalok, akik a török állam jóvoltából külföldi ösztöndíjat nyertek. Ez a módszer még az egyébként mérsékeltnek egyáltalán nem nevezhető Robow-nak vagy Dahir Aweys-nek, az al-Shabaab egyik szellemi atyjának is sok volt.⁸⁸ Hosszú távon azonban már ekkor úgy tűnt, hogy nincs más megoldás: január közepén a KDF hivatalos vesztesége halottakban még mindig csak 11 fő volt, és a diplomáciai körökben elterjedt nézet szerint sem esett el több néhány tucat kenyai katonánál. Ezzel szemben a kenyai adatok 700 és 1 000 fő közé tették a megölt gerillák számát három hónap harcai után, amelyet döntően a légiicsapások számlájára írhattak. Nem csoda tehát, hogy megindultak azok a találgatások, hogy Mukhtar Robow nemzeti szárnya talán hajlandó lesz kiegyezni a szomáli kormánnyal.⁸⁹ Ugyanakkor a dzsihadista szárny erejét jól jelezte, hogy február elején az al-Shabaab – immár másodszor – hivatalosan is szövetségre lépett az al-Káidával.⁹⁰

2012. január végére a KDF a már említett területek mellett ellenőrizte Jilibet, Ras Kambonit, Barederát. Jubaföld tartomány nagy része felszabadult. Bár Kismayo még nem szabadult fel, a Kenya számára létfontosságú pufferzóna létrejött. Az al-Shabaab alakulatok mozgása gyakorlatilag lehetetlenné vált. Az iszlamisták

⁸⁵ Al-Shabaab Fighters on Run. <http://www.somaliareport.com/index.php/post/2472>. Megtekintve: 2013. január 3.

⁸⁶ Szerző birtokában levő interjú alapján.

⁸⁷ Al-Shabaab Sacks Two Kismayo Officials. <http://www.somaliareport.com/index.php/post/2510>. Megtekintve: 2013. január 3.

⁸⁸ Murder in Mogadishu. <http://editorials.voa.gov/content/murder-in-mogadishu-131808193/1482764.html>. Megtekintve: 2013. január 3.

⁸⁹ Linda Nchi: A First Quareter Review. <http://www.somaliareport.com/index.php/post/2562>. Megtekintve: 2013. január 3.

⁹⁰ Al Qaeda, Al-Shabaab Pledge Alliance...Again. <http://www.somaliareport.com/index.php/post/2749>. Megtekintve: 2013. január 4.

igyekeztek civilek lakta területekre telepíteni erőiket, hogy elrettentsék a szövetséges légierőt a támadásoktól – kevés sikerrel. Ezen kívül rendszeresen alkalmazta az élő pajzs eszközt, illetve a lakóházak tűzfészekké alakítását. Felkészültek arra is, hogy az esős évszak elmúltával a kenyai hadigépezet ismét mozgásba lenül, ezért a gerillák megerősítették a Juba folyó átkelőinek védelmét: Hassan Turki vezetése alatt harcoló déli erők megmaradt nehézfegyvereiket – 60 és 82 mm-es aknavetőket, gépjárművekre szerelt ZU-23-as légvédelmi gépágyúkat, illetve 12,7 mm-es DShK nehézgéppuskákat – átcsoportosították a várható KDF főcsapás irányába.⁹¹

Valójában azonban ekkor már mindenki az al-Shabaab utáni helyzetre koncentrált. A sajtóban nem arról folytak a találgatások, hogy a kenyai erők beveszik-e Kismayót, hanem hogy mikor, és hogy a különféle érdekcsoportok – a központi kormányzat, az önjelölt azániai kormány, illetve a Ras Kamboni vezető Madobe – miként tudnak majd megegyezni a város feletti ellenőrzésben.⁹²

Az offenzíva azonban késlekedett, komoly harctevékenységre egyedül a Déli Szektorban került sor, ahol a Ras Kamboni és a KDF elfoglalta Dalayadot és Wadajirt.⁹³ Sőt a kenyaiak passzivitásán felbátorodva márciusban az al-Shabaab még egy kisebb ellentámadásra is vállalkozott: csapatai Diif településénél csaptak le, alig 5 (!) km-re a kenyai határtól. Bár a szövetséges erők másnap visszafoglalták a területet,⁹⁴ a diifi akció komoly presztízsveszteséget okozott a KDF-nek.

Márciusban a Somaliareport.com interjút készített Yusuf Hussein Osman vezérőrnaggyal, a TFG délen állomásozó erőinek főparancsnokával. A tábornok azzal indokolta a késlekedést, hogy a nagyobb települések elfoglalása után a szövetséges erők a múlt hibáiból tanulva hozzáálltak a környező vidék megtisztításához.⁹⁵ Valóban, sem a KDF, sem az AMISOM, sem az etióp erők nem pihentek meg egy-egy nagyobb település elfoglalása után. Beledweyne eleste után a városban komoly biztonsági műveletek kezdődtek a hátra maradt al-Shabaab ügynökök megtalálására, a fegyver- és lőszerraktárak felkutatására, a gerillasejtek felszámolására. A katonák házról házra járva fésülték át a lakóövezeteket, illetve a helyi klánvezetőkkel tárgyalva igyekeztek elérni, hogy a közösségek maguk szolgáltassák ki a megbízhatatlan elemeket. A szövetségesek igyekeztek elérni, hogy ezeket a tisztogató műveleteket a városok eleste után azonnal végrehajtsák, mikor még saját alakulataik is megfelelő készenlében és erőben voltak ehhez. Az akciók nem érthettek el teljes sikert, és az elfoglalt nagyobb városokban – Beledweynében, Baidoában – később sor került robbantásos merényletekre. Ugyanakkor ezek intenzitása és ereje általában korlátozott volt, ami azt bizonyította, hogy a települések megtisztítása viszonylag eredményesnek bizonyult. Fontos azt is

⁹¹ The Standart (Kenya), 2012. január 26., csütörtök, 8.

⁹² TFG to Administer Kismayo Once Seized. <http://www.somaliareport.com/index.php/post/2694>. Megtekintve: 2013. január 4.

⁹³ Allied Forces Advanced Towards Kismayo. http://www.somaliareport.com/index.php/post/2727/Allied_Forces_Advance_Towards_Kismayo. Megtekintve: 2013. január 4.

⁹⁴ TFG and Kenyan Troops Force Shabaab from Diif. http://www.somaliareport.com/index.php/post/2989/TFG_Kenyan_Troops_force_Shabaab_From_Diif. Megtekintve: 2013. január 4.

⁹⁵ TFG Commander: This is War, Not a Game. http://www.somaliareport.com/index.php/post/3002/TFG_Commander_This_is_War_Not_a_Game. Megtekintve: 2013. január 4.

leszögeznünk, hogy ezek az akciók alig követeltek áldozatokat: a masszív katonai erő jelenléte miatt a rejtőzködő gerillák csak elvétve fejtettek ki ellenállást.⁹⁶

A KDF késlekedésének azonban nyilván voltak más okai is, amelyekről jelenleg csak találgathatunk. Az egyik a már említett anyagi források szűkössége lehetett: Nairobi valószínűleg arra várt, hogy az AMISOM-hoz való csatlakozás biztos pénzügyi háttérrel nyújtson a műveletek folytatásához. Ezen kívül az al-Shabaab erejének megtörése nem csupán Kenyán múltott. Mint láttuk, az AMISOM ugandai, burundi és dzsibuti katonái Mogadishu környékén harcoltak, az etiópok Hiran, Bay és Bakool régiókban nyomultak előre. A plurális kenyai sajtó árgus szemekkel figyelte a műveleteket, így a veszteségekről érkező híradások nem erősítették a politikusok pozícióit. Kibaki elnök és stábja nyilván nem erőltette az egyébként is költséges hadmozdulatokat, amikor abban is bízhatott, hogy az etióp, ASWJ, AMISOM és TFG erők talán már komolyabb kenyai fellépés nélkül is megtörik az al-Shabaab erejét. Kenya 2012 tavaszára fő stratégiai céljait elérte: létrehozott egy biztonsági zónát határa mentén, a déli területeken szétzúzta a szélsőségesek katonai, kiképzési és gazdasági struktúráját, ugyanakkor kivívta a nemzetközi közösség elismerését is.⁹⁷ A KDF-nek csupán meg kellett várnia, hogy a gyümölcs teljesen beérjen és az ölébe hulljon.

Nairobi anyagi gondjai mérséklődtek, amikor 2012 júniusában a kenyai csapatok hivatalosan is az AMISOM fennhatósága alá kerültek.⁹⁸ Ezzel a lépéssel az addig különálló misszió, az Operation Linda Nchi formálisan befejeződött. A valóságban azonban a kenyai erők továbbra is saját elkülönült parancsnokság alatt folytatták hadműveleteiket.

Május végére az al-Shabaab feladta a déli területek jelentős részét, és itt állomásozó erőinek 70-80 %-át visszavonta Kismayo védelmére.⁹⁹ Május 31-én a szövetséges csapatok harc nélkül bevonultak a Kismayótól 120 km-re fekvő Afmadowba, az utolsó nagyobb településbe, ami köztük és az al-Shabaab fővárosa között feküdt.¹⁰⁰ Egy héttel később a KDF és a TFG rövid harcok után elfoglalta Biiibit, megtéve újabb 45 km-t.¹⁰¹ Eközben a kenyai haditengerészet egységei Kismayót bombázták,¹⁰² amibe a légierő is hamarosan bekapcsolódott.¹⁰³ Az iszlamisták szórványos rajtaütései nem befolyásolták a hadművelet végkimenetelét, és nyilatkozataik, melyek szerint csupán taktikai visszavonulást hajtottak végre,

⁹⁶ Crackdown in Beledweyne. http://www.somaliareport.com/index.php/post/2617/Crackdown_in_Beledweyne. Megtekintve: 2013. január 4.

⁹⁷ Al-Shabaab's Declining Power. http://www.somaliareport.com/index.php/post/3288/Al-Shabaabs_Declining_Power_and_Influence. Megtekintve: 2013. január 4.

⁹⁸ Defense Minister appointed as acting Internal Security Minister. http://www.garoweonline.com/artman2/publish/Somalia_27/Kenya_Defense_Minister_appointed_as_acting_Internal_Security_Minister.shtml. Megtekintve: 2013. január 4.

⁹⁹ Al-Shabaab Says They Will Defend Kismayo. http://somaliareport.com/index.php/post/3384/Al-Shabaab_Says_They_Will_Defend_Kismayo. Megtekintve: 2013. január 4.

¹⁰⁰ Allied Forces Seize Afmadow in Lower Juba. http://somaliareport.com/index.php/post/3409/Allied_Forces_Seize_Afmadow_in_Lower_Juba. Megtekintve: 2013. január 4.

¹⁰¹ Kismayo Tense as Allied Forces Advanced. http://somaliareport.com/index.php/post/3409/Allied_Forces_Seize_Afmadow_in_Lower_Juba. Megtekintve: 2013. január 4.

¹⁰² Kenyan Warship, Shabaab Trade Fire in Kismayo. http://somaliareport.com/index.php/post/3403/Kenyan_Warship_Shabaab_Trade_Fire_in_Kismayo. Megtekintve: 2013. január 4.

¹⁰³ Kenya Shells Kismayo. http://somaliareport.com/index.php/post/3421/Why_Did_Shabaab_Flee_Afmadow. Megtekintve: 2013. január 4.

hogy csapdába csalják ellenfeleiket, nem győzték meg a közvéleményt.¹⁰⁴ Az elfoglalt terület ellenőrzését a KDF stratégiájához híven átadta a TFG-nek vagy a Ras Kamboninak, hogy elkerüljék a megszállás vádját.¹⁰⁵ Mindeközben az al-Shabaab pozíciói a többi hadszíntéren is romlottak, egyedül Gedo régióban sikerült eredményeket elérniük az etióp-TFG-ASWJ erőkkkel szemben.¹⁰⁶

Augusztus folyamán mind a bel-, mind a külföldi közvélemény az új szomáli parlament megalakulására, illetve az elnökválasztásra koncentrált. A KDF ismét leállította szárazföldi műveleteit, ugyanakkor folyamatos légicsapásokkal gyengítette a Kismayóban állomásozó al-Shabaab erőket.¹⁰⁷

Nairobi szemmel láthatóan ismét húzta az időt. Valószínűleg a kenyai döntéshozók fülében is ott csengtek a figyelmeztetések: a közel 200 000 lakosú nagyváros elfoglalása és stabilizálása jóval bonyolultabb feladatnak ígérkezett, mint a gerillák elleni eddigi harc a „bozótban”. A város és agglomerációjának méretei kérdésessé tették az eddigi kenyai stratégia működőképességét, és a KDF szeme előtt ott lebeghetett az AMISOM véres mogadishui harcainak a réme. Nem beszélve arról, hogy nyilván felvetődött a kérdés, Kismayo elfoglalása után miként indokolják majd a kenyai erők szomáliai jelenlétét. Egy másik szuverén állam területén kialakított bufferzóna nemzetközi jogilag elfogadhatatlan lett volna. Ugyanakkor az AMISOM-ba történő integráció hosszútávon felvetette annak problémáját, hogy a kenyai alakulatoknak át kell alakítaniuk profiljukat, és az Operation Linda Nchi békekikényszerítő jelleg után sokkal inkább a stabilizációra, a lefegyverzésre, a leszerelésre és a harcosok társadalomba való integrációjára (DDR), illetve a biztonsági szektor reformjára (SSR) kell fektetniük a hangsúlyt – ráadásul mindezt szorosabb AU kontrol mellett.

Hamarosan felmerült azonban a veszély, hogy amennyiben a KDF nem lép, más arathatja le a babérokat Kismayo elfoglalásával. Észak felől ugyanis az AMISOM ugandai erői a vártnál gyorsabban törtek előre a kikötő felé. Augusztus végén elfoglalták Merkát, és tovább folytatták előnyomulásukat dél felé.¹⁰⁸ Így Nairobi nem halogathatta tovább a kikötőváros elfoglalását.

Augusztus végén ismét kiújultak a harcok. Afmadow körzetében a beszivárgó al-Shabaab kötelékek megtámadták a TFG és a KDF utánpótlási vonalait, de visszaverték őket.¹⁰⁹ Ugyanezen a napon, augusztus 30-án az

¹⁰⁴ Why Did Shabaab Flee Afmadow? http://somalireport.com/index.php/post/3421/Why_Did_Shabaab_Flee_Afmadow. Megtekintve: 2013. január 4.

¹⁰⁵ Al-Shabaab Attacks TFG Basis in Lower Juba. http://somalireport.com/index.php/post/3384/Al-Shabaab_Says_They_Will_Defend_Kismayo. Megtekintve: 2013. január 4.

¹⁰⁶ Al-Shabaab last ditch efforts in Gedo region. http://www.garoweonline.com/artman2/publish/Somalia_27/Somalia_Al_Shabaab_last_ditch_efforts_in_Gedo_region.shtml. Megtekintve: 2013. január 4.

¹⁰⁷ Strikes on Southern Somalia continue despite civilian casualties. http://www.garoweonline.com/artman2/publish/Somalia_27/Strikes_on_southern_Somalia_continue_despite_civilian_casualties.shtml. Megtekintve: 2013. január 4.

¹⁰⁸ Liberation of Merca has Historical Implications. http://somalireport.com/index.php/post/3592/Liberation_of_Merka_Has_Historical_Implications. Megtekintve: 2013. január 4.

¹⁰⁹ Four Dead Bodies Found in Afmadow Following Fighting. <http://shabelle.net/four-dead-bodies-found-in-afmadow-following-fighting/>. Megtekintve: 2013. január 4.

előrenyomuló szövetségesek Kismayo közelében elfoglalták Algibah települését, megölve 42 iszlamistát,¹¹⁰ miközben a kenyai haditengerészet ismét magát Kismayót bombázta.¹¹¹ A gerillák a várostól 86 kilométerre, a kikötőt és Afmadowot összekötő főútnál fekvő Miidonál folyó harcokban is súlyos veszteségeket szenvedtek. Az al-Shabaab kétnapos ütközetben, nehézfegyverek bevetésével próbálta meg megállítani a szövetséges offenzívát, ám az akció kudarcba fulladt: a KDF rakétákkal felszerelt helikoptereket is bevetett a felkelők ellen,¹¹² és 36 gerilla maradt holtan a csatatéren.¹¹³ Szeptember közepére a szövetséges erők körbevették Kismayót. Elfoglalták Birta Dheert, Miidót, Biibit, és felkészültek az utolsó rohamra. A harcokban három nap alatt 50 al-Shabaab milicista vesztette életét.¹¹⁴

A Kismayo elleni végső támadás 2012. szeptember 28-án hajnalban kezdődött. A kenyai haditengerészet hét hajó segítségével meglepetésszerű partraszállás hajtott végre a várostól 9 km-re északra, a Mogadishuba vezető út mentén. A kenyai források szerint csapataik alig ütköztek ellenállásba és elfoglalták a város nagy részét, ugyanakkor helyszíni beszámolók szerint súlyos harcok alakultak ki a felek között, amelyek során a felkelők légvédelmi gépágyúkat is bevetettek a deszanterők ellen. Ezzel párhuzamosan a Ras Kamboni és a KDF a szárazföldön is megindította az offenzívát.¹¹⁵ Az al-Shabaab Twitter-üzenete szerint a gerillák két PSZH-t IED-vel, egyet pedig RPG-vel megsemmisítettek, de ezt a kenyai források tagadták.¹¹⁶

¹¹⁰ Emmanuel Chirchir: 42 Shabaab Killed as AU Seizes Town. <http://shabelle.net/emmanuel-chirchir-42-shabaab-killed-as-au-seizes-town/>. Megtekintve: 2013. január 4.

¹¹¹ Naval Ships Continue to Shell and Bomb Kismayo. <http://shabelle.net/naval-ships-continue-to-shell-and-bomb-kismayo/>. Megtekintve: 2013. január 4.

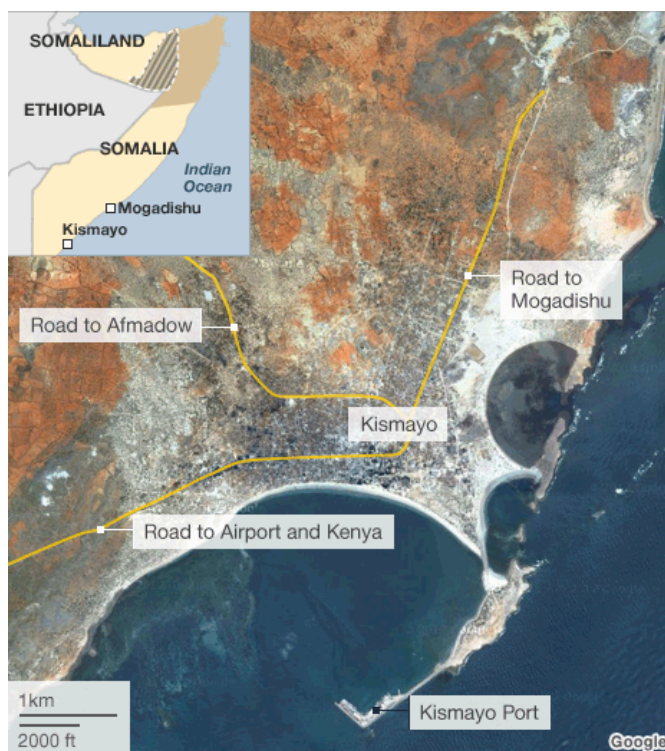
¹¹² Heavy fighting resumes in Somalia's Afmadow. <http://shabelle.net/heavy-fighting-resumes-insomalias-afmadow/>. Megtekintve: 2013. január 4.

¹¹³ Somali and African Union Forces Claim Victory in Two Day Battle. http://www.garoweonline.com/artman2/publish/Somalia_27/Somalia_Somali_and_African_Union_forces_claim_victory_in_two_day_battle.shtml. Megtekintve: 2013. január 4.

¹¹⁴ The Kismayo Offensive Continues. <http://allafrica.com/stories/201209180046.html?viewall=1>. Megtekintve: 2013. január 4.

¹¹⁵ Troops lay siege to Somali rebel bastion. <http://www.aljazeera.com/news/africa/2012/09/201292851217938645.html>. Megtekintve: 2013. január 4.

¹¹⁶ Somali militant base of Kismayo attacked by Kenyan forces. <http://www.bbc.co.uk/news/world-africa-19754639>. Megtekintve: 2013. január 4.

Kismayo. <http://www.bbc.co.uk/news/world-africa-19754639>

Az egymásnak ellentmondó állítások ellenére egy dolog biztos: a kenyai erők deszanttámadása meglepetésként érte az al-Shabaabot, a radikálisoknak át kellett csoportosítaniuk erőiket a az afmadowi út felől az északi területek felé. Szeptember 28-án az iszlamisták még kitartottak, rádióadójuk sugárzott. Másnap azonban kiürítették a várost, és ezt hivatalos Twitter-üzenetben is elismerték.¹¹⁷ Mindenesetre még a következő napokban is folytak harcok a város körzetében, amelyben tucatnyian veszítették életüket,¹¹⁸ a kenyai haditengerészet pedig bombázta a területet.¹¹⁹ Az immár AMISOM zászló alatt harcoló kenyai katonák, a Ras Kamboni és a TFG erői csak 2012. október 1-én vonultak be a város központjába.¹²⁰ A helyzet ezután is bizonytalan maradt, egyes információk szerint például másodikán a szövetségesek erők átmenetileg kivonultak a városból.¹²¹ Az ezt követő

¹¹⁷ “Last night, after more than 5 years the Islamic administration in #Kismayo closed its offices.” <https://twitter.com/HSMPress/status/251918373661843456>. Megtekintve: 2013. január 4.

¹¹⁸ 16 killed as heavy fighting flares up near Kismayo. <http://shabelle.net/16-killed-as-heavy-fighting-flares-up-near-kismayo/>. Megtekintve: 2013. január 4.

¹¹⁹ Warships continue to shell port city. <http://shabelle.net/warships-continue-to-shell-somali-port-city/>. Megtekintve: 2013. január 4.

¹²⁰ Somalia, AU Troops Enter Somalia’s Port City Kismayo. <http://shabelle.net/somali-au-troops-enter-somalias-port-city-kismayo/>. Megtekintve: 2013. január 4.

¹²¹ Allied Forces Full Out Kismayo. <http://shabelle.net/allied-forces-pull-out-of-kismayo/>. Megtekintve: 2013. január 7.

napokban aztán a TFG, a Ras Kamboni és a KDF alakulatai masszív biztonsági műveletben fésülték át Kismayót, letartóztatva közel 100 hátra maradt al-Shabaab harcost.¹²² Két hét híján egy évvel a kenyai invázió után a KDF tehát elérte sokat hangoztatott stratégiai célpontját, és elfoglalta Kismayót.

A hadászati helyzet Kismayo elfoglalása után

Kismayo elfoglalása nem jelentette a harcok elültét. A szövetségesek óvatossága indokoltan bizonyult: a biztonsági műveletek ellenére az al-Shabaab löfegyverekkel és improvizált robbanóeszközökkel végrehajtott akciókkal megpróbálta csatatérre változtatni a várost. 2012 októbere és 2013 januárja között tucatnyi támadást hajtottak végre a TFG és a KDF erői ellen. Ugyanakkor a nagy szám ellenére a rajtaütések, merényletek többsége nem volt sikeres: az iszlamisták fokozott erőfeszítései ellenére a szövetséges erők veszteségei minimálisak maradtak. Ráadásul az sem volt egyértelmű, valójában ki áll a támadások mögött: egyes gyilkosságok valószínűleg egyszerű köztörvényes leszámolások, klánösszeecsapások eredményei voltak.¹²³ A bázisukat ért összehangolt akciókat a kormányerők könnyedén visszaverték.¹²⁴ Október során újabb átfogó tisztogató műveletekre került sor a vélelmezett al-Shabaab szimpatizánsok felkutatására, amelyek során több tucat gyanúsítottat tartóztattak le.¹²⁵ Az akciók eredményét jelezte, hogy decemberre a támadások száma csökkent. Az élet a városban fokozatosan visszatért a hagyományos kerékvágásba: megjelentek a külföldi segélyszervezetek munkatársai,¹²⁶ és megindult a politikai egyeztetés a terület feletti közigazgatás megszervezéséről.¹²⁷

Bár Kismayót nem sikerült teljesen megtisztítani a gerilláktól, a szövetségesek katonai sikerei vitathatatlanok. Az iszlamisták tervei egyelőre nem váltak valóra: szórványos támadásaik nem elég intenzívek és pusztítóak, sok esetben amatőr a kivitelezésük, az általuk okozott veszteség egyelőre (2013. január) elviselhető. Ígéreteikkel szemben, mi szerint képesek megvédeni a kikötőt, rövid harc után feladták állásaikat, a nagy ellentámadás elmaradt, a merénylethullám pedig jóval alulmúlta a várakozásokat. A kenyai erők – szimbolikus lépésként, jelezve, nem tartanak a radikálisoktól – három héttel a város elfoglalása után kiürítették fő bázisukat, a Kismayói Egyetemet, átadva a terepet a „civil”, szomáli közigazgatásnak. A feladatátvételt szemlélteti, hogy az utolsó támadások célpontjai már nem elsősorban a KDF, jóval inkább a TFG és a Ras Kamboni katonái voltak.¹²⁸

¹²² The Allied Forces arrested 100 al-Shabaab Suspects in Kismayo. <http://shabelle.net/official-the-allied-forces-arrested-100-al-shabab-suspects-in-kismayo/>. Megtekintve: 2013. január 4.

¹²³ Double explosion kills civilian in Kismayo. http://www.garoweonline.com/artman2/publish/Somalia_27/Somalia_Double_explosion_kills_civilian_in_Kismayo.shtml. Megtekintve: 2013. 01. 7.

¹²⁴ Somali Army Bases in Kismayo Came Under Attacks. <http://shabelle.net/somali-army-bases-in-kismayo-came-under-attacks/>. Megtekintve: 2013. január 7.

¹²⁵ Somali Forces Arrest Dozens in Kismayo Security Sweep. <http://shabelle.net/somali-forces-arrest-dozens-in-kismayo-security-sweep/>. Megtekintve: 2013. január 7.

¹²⁶ Kenyan Forces Vacate Kismayo University. http://www.garoweonline.com/artman2/publish/Somalia_27/Somalia_Allied_forces_vacate_Kismayo_University.shtml. Megtekintve: 2013. 01. 7.

¹²⁷ Kismayo leader welcomes federal ministers from Mogadishu. http://www.garoweonline.com/artman2/publish/Somalia_27/Somalia_Kismayo_leader_welcomes_federal_ministers_from_Mogadishu.shtml. Megtekintve: 2013. január 7.

¹²⁸ Heavy blast heard in Somalia's Southern port city Kismayo. <http://shabelle.net/heavy-blast-heard-in-somalias-southern-port-city/>. Megtekintve: 2013. január 7.

Az al-Shabaab persze nem semmisült meg. A szervezet továbbra is aktív Dél- és Közép-Szomáliában. A 2012 végi – 2013 eleji trendek alapján a szervezet Gedo régióban igyekszik újjászervezni erőit, illetve megpróbálja fenntartani a fenyegetés legalább minimális szintjét más régiókban – Bay, Bakool, Alsó-Juba, Alsó- és Közép-Shabelle – is. Új jelenség, hogy egyes csoportok az eddig békésnek számító Puntföldön igyekeznek megvetni a lábukat. Jelen pozícióból azonban egyelőre nem lehet megítélni, mennyiben lesznek sikeresek ezek az erőfeszítések.

A KDF szomáliai teljesítményének értékelése

Egy év leforgása alatt a KDF impozáns sikereket ért el Dél-Szomáliában. Létrehozták a létfontosságú biztonsági zónát, valamint véget vetettek az al-Shabaab addig korlátlan uralmának a térség felett. Ráadásul 2013 elején úgy tűnt, a kenyai hadsereg stabilizációs stratégiája sikeresen működik: a korábban elfoglalt területeken alig hajtottak végre támadásokat a szélsőségesek, azok kivitelezésére csak a viszonylag frissen elfoglalt és még nem kellően konszolidált városok környékén (Afmadow, Kismayo) került sor. A kenyai védelmi miniszter, Yusuf Haji a hadművelet első évfordulóján mondott beszéde szerint a KDF az addig eltelt tizenkét hónapban összesen 3 000 al-Shabaab harcossal végzett, és számtalan technikai eszközt semmisített meg, miközben saját vesztesége halottakban mindössze 22 főt tett ki. Az inváziós erők 200 000 négyzetkilométernyi területet szabadítottak fel a radikálisok uralma alól, valamint szétverték szervezeti struktúrájukat és gazdasági alapjaikat. Végül pedig elfoglalták a támadás fő célpontját, Kismayót.¹²⁹

Igaz, számos kritikai elem is megemlíthető a KDF eredményeivel kapcsolatban. A hadművelet az ígéretekkel ellentétben elhúzódott, és még 2013 elején sem lehetett látni, mikor is ér véget a kenyaiak szomáliai szerepvállalása. Az is kérdéseket vetett fel, az AMISOM keretében miként felel majd meg a KDF a békekikényszerítés után a békefenntartás követelményeinek. Az al-Shabaab mint nagy területeket ellenőrző és irányító gerillaszervezet ugyan lényegében megszűnt létezni, ugyanakkor egyre inkább átalakult egy olyan csoporttá, amely válogatás nélkül hajt végre terrortámadásokat. Ilyetén minőségben pedig még hosszú évekig rombolhatja Szomália belső stabilitását.

Fontos dilemma mind a közvetett, mind a közvetlen külső támogatás problémája. A KDF, mint láttuk, nagyban köszönhette sikereit annak a közös erőfeszítésnek, amit a TFG, az AMISOM és Etiópia együttesen tett az al-Shabaab katonai és közigazgatási erejének megtörésére. Ha az iszlamisták erőinek jelentős része nincs lekötve ezekben a harcokban, a kenyai csapatokra jóval komolyabb összecsapások vártak volna. Legalább ilyen fontos volt a más államok légierijének, valamint hírszerzési és felderítő-képességeinek bevetése a KDF támogatására, amelyek – ahogyan azt láthattuk – együttesen nagyban hozzájárultak az iszlamisták erejének felmorzsolásához.

¹²⁹ Yusuf Haji: KDF Killed 3,000 al-Shabaab in One Year. <http://shabelle.net/yusuf-haji-kdf-kill-3000-al-shabaab-in-one-year/>. Megtekintve: 2013. január 7.

Ugyanakkor ezek a felvetések nem homályosítják el a KDF nyilvánvaló eredményeit: Nairobi a dolgok 2013. januári állása szerint egy győztes hadműveletet vívott Szomáliában, amelynek során fő stratégiai célkitűzéseit elérte, ráadásul például a Kismayo elleni utolsó offenzívával vagy az elfoglalt területek pacifikálásával bebizonyította a kenyai haderő ütőképességét.

Az általános eredmények bemutatása után térjünk vissza a részletekhez. Minden hadsereg számára kulcskérdés a veszteségek ügye. Néhány bekezdéssel feljebb olvashattuk Yusuf Haji kenyai védelmi miniszter adatait a hadviselő felek veszteségeiről. A számokat persze kellő kritikával kell fogadnunk: a kenyai veszteségek valószínűleg a többszöröse a bevallott számoknak, mint ahogy a gerillákra vonatkozó adatok is túlzóak: a már említett titkolódzás, ködösítés miatt óvatosan kell bánnunk a statisztikákkal. Csak ezek szem előtt tartásával kísérhetünk meg bizonyos következtetéseket levonni a KDF szomáliai teljesítményét illetően.

Használjuk kiindulópontul az AMISOM eddigi saját áldozatainak számát. Uganda és Burundi összesített veszteségei saját bevallásuk szerint 2007 óta meghaladják az ezer főt – igaz, sebesültekkel együtt. Az adatokat azután tették közzé, hogy a kenyai külügyminiszter-helyettes, Richard Onyonka szerint csak Uganda évi 400 katonát, összesen 2 700 főt veszített Szomáliában az AMISOM kezdete óta.¹³⁰ A szám egyébként nem tűnik teljesen irreálisnak: egyes EU-s tisztviselők információi szerint az EUTM első váltásában kiképzett és bevetett 800 szomáli közül 200-an kerültek veszteséglistára az első hónapokban, közülük 50-en elesetek.¹³¹ Mivel ezek az alakulatok az AMISOM egységekkel közösen bevetve harcoltak, az ugandai és burundi veszteségek is hasonlóan magasak lehetnek, mert bár az AU katonák felszerelésük jobb volt, nagyobb létszámban és intenzitással vezették csatába őket. Mint említettük, a SIPRI adatai szerint a 2011-es év során az AMISOM ugandai és burundi békefenntartói hivatalosan 94 halottat vesztek, ami valószínűleg alábecsült szám, mert a SIPRI a médiába bekerült adatokat összesíti. Így nem zárható ki teljesen az évi négyszáz fős veszteség elesettekben és sebesültekben, akkor sem, ha az csak Ugandára vonatkozik.

Mindezekkel szemben Onyonka azt állította, hogy a KDF összesen 36 halottat veszített a harcokban.¹³² Ez ugyan másfélszer annyi, mint a védelmi miniszter, Haji pár héttel korábbi közlése, de az elért eredményeket figyelembe véve még így is alacsonynak mondható. Hozzá kell tennünk azt is, hogy Kenya Ugandánál nyitottabb sajtót működtet, így az adatok valószínűleg megbízhatóbbak.

Ha megfelezzük az AMISOM veszteségeit, azt látjuk, hogy Uganda és Burundi egy év alatt (2011) arányaiban több katonát veszített (57), mint Kenya (36). Ebben nagy szerepet játszott, hogy 2011 az AMISOM legvéresebb éve volt, és a Mogadishu felszabadításáért vívott utcai harcok nagy áldozatokkal jártak. Ugyanakkor arról sem feledkezhettünk meg, hogy a KDF óriási területeken mozgatott alakulatai fokozottan ki voltak téve a rajtaütéseknek, ami kevésbé

¹³⁰ Uganda, Burundi lost 500 soldiers in Somalia. <http://shabelle.net/ugandaburundi-lost-500-soldiers-in-somalia/>. Megtekintve: 2013. január 7.

¹³¹ Szerző birtokában levő interjú alapján.

¹³² Uganda, Burundi lost 500 soldiers in Somalia.

fenyegette a fővárosban koncentráltan küzdő ugandai és burundi egységeket. Egy-egy sikeres vidéki rajtütés tucatnyi halottat eredményezhetett volna a KDF soraiban, ilyenről azonban hiteles forrásból nincs ismeretünk. Mi ennek és általában a kenyai sikereknek az oka?

1. Gyorsreagálású és légi komponens fontossága.

A kenyai légierő – valószínűleg masszív külső segítséggel – a már említett módon óriási pusztítást végzett a radikálisok soraiban, nagyban csökkentve harcképességüket. A vidéki terepen az iszlamisták erőátcsoportosítása – köszönhetően a nagy távolságoknak is – csak gépjárművön történhetett, amit nagyon nehéz volt álcázni. Mint láttuk, a folyamatos légitámadások már a szárazföldi erők beérkezése előtt ellehetetlenítették az al-Shabaab sikeres ellenállását. Szintén fontosnak bizonyult, hogy a kenyai helikopterek szoros kapcsolatot tartottak fenn a szárazföldi erőkkel, és rajtaütések esetén gyorsan megjelentek a helyszínen a földi erők harcának támogatására. Ez, kiegészítve a beérkező páncélozott járművekkel, esélytelenné tette a gerillák harcát. Mindez különösen azért látványos eredmény, mert Kenya korántsem rendelkezik óriási légierővel: mégis, a rendelkezésre álló néhány helikopter és repülőgép megfelelő, koordinált alkalmazása meglepően sikeres volt egy gyengébben ellenféllel szemben.

A légcsapás ugyanakkor nem követelte meg a legmodernebb technikát. A korszerűnek éppen nem nevezhető F-5-ös gépek a tapasztalatok alapján tökéletesen megfelelték erre a célra.

Mindezekhez persze elengedhetetlen volt a megfelelő felderítés és hírszerzés. Ezt Kenya valószínűleg csak részben tudta megoldani, és külső – USAS, francia, brit – támogatásra szorult. A technikai eszközökön túlmenően azonban a bemutatott, a szomálik körében végzett HUMINT tevékenység legalább olyan fontos lehetett, mint az amerikai műholdak és drónok fotói.

2. A haderőnemek közti sikeres együttműködés.

Az előző részben már láthattuk a légi- és a szárazföldi erők közti remek együttműködést. Ezt ki kell még egészítenünk a tengerészeti komponenssel is, ami különösen a Kismayo elleni támadáskor mutatkozott meg. A Kismayo elleni offenzíva – a 2013 januárjában elérhető információk alapján – a három haderőnem közti együttműködés egyik modernkori iskolapéldája. Itt is fontosnak tartom hangsúlyozni, hogy ahhoz, hogy egy ilyen komplex műveletet végrehajtsanak, egyáltalán nem szükséges nagyhatalomnak lenni: a KDF a rendelkezésére álló, már-már megmosolyogtató képességekkel is végrehajtott egy kételtű műveletet az al-Shabaab központja ellen, olyan pozícióba hozva ezzel a radikálisokat, hogy azok ne is gondolhassanak a város huzamosabb védelmére.

3. A szárazföldi erők páncélvédettségének növelés.

A légitámogatás mellett a szárazföldi erők számára beszerzett páncélozott járművek nagyban növelték a gyalogság túlélőképességét. A műveletek általam vizsgált 14 hónapja alatt nem találok olyan hiteles adattal sem, amely szerint egyetlen páncélozott járművet is megsemmisítettek volna az al-Shabaab fegyveresei. Bár ez nyilván nem jelenti azt, hogy erre nem volt példa, az IED-támadásoknak főleg a TFG és a Ras Kamboni páncélozatlan járművei estek áldozatul. Ez mutatja, hogy az improvizált robbanóeszközök kultúrája még – szerencsére – meglehetősen kezdetleges Kelet-Afrikában: az „IED”-k sokszor valójában egyszerű, járművek ellen tervezett aknák. A robbantások időzítésével, a robbanóeszközök elhelyezésével és hatékonyságával is vannak problémák: az esetek többségében még a civil célpontok elleni akciók is viszonylag kevés áldozattal járnak, legalábbis a körülményekhez képest. Ilyen viszonyok között a ma már kevésbé modernnek számító Humwee-k is jelentős védelmet nyújtanak.

4. Az elfoglalt területek pacifikálása.

A kenyai erők legnagyobb sikere talán a megszállt területek eredményesnek tűnő pacifikálása. Az al-Shabaab 2012 során képtelennek bizonyult arra, hogy visszaszívárogon az elfoglalt területekre, és komoly támadásokat hajtson végre a KDF erői ellen. Ez a nagyjából 50-60 ezer km²-es hadműveleti területet és a kb. 4-5 ezer fős kenyai kontingenst szem előtt tartva csak úgy képzelhető el, ha a helyi lakosság támogatta a szövetséges erők tevékenységét. Ennek az is előfeltétele volt, hogy az iszlamista csoportok olyan veszteségeket szenvedjenek, hogy hátra maradt egységeiktől már ne tartson a régió lakossága. A klánvezetők bevonásával, a klánok tagjainak kiképzésével és felfegyverzésével a KDF előkészítette a terepet az invázióhoz, és meggyőzte arról a helyi lakosságot, hogy nem megszállóként, hanem barátként érkezik az országba. Ez jól megmutatkozott az invázió szomáliai sajtóvisszhangjában: a különféle angol nyelvű szomáli hírportálok – Somaliareport.com, Garoweonline.com, Shabellenet.com, Somalilandpress.org – az esetek döntő többségében együtt emlegették a TFG és a KDF erőit, és nem különítették el élesen a két nemzet katonáit. Nem véletlen, hogy ez a tanulmány is gyakran használja a „szövetségesek” kifejezést, a híradásokból ugyanis gyakran nem derül ki egyértelműen, kenyai vagy szomáli erők állnak egy-egy akció mögött. Bár ez nyilván idealizált kép, úgy tűni, az esetek többségében a szomáli és kenyai katonák valóban váll-vállvetve harcoltak Dél-Szomáliában.

A pacifikálás sikeréhez az is kellett, hogy a katonai győzelmeket követően egy hatékony civil adminisztráció vegye kézbe a felszabadított területek irányítását. Kétségtől nagy előnye volt a KDF-nek, hogy a szomáli klánszervezet – ha nem is zökkenőmentesen – erre ezidáig képesnek mutatkozott.

A Magyar Honvédség számára hasznosítható tanulságok a KDF szomáliai harcai alapján

A történelemben minden helyzet egyedi. Bármennyi hasonlóság fedezhető is fel a KDF és az MH között, rendkívül csekély annak az esélye, hogy a Magyar Honvédség a közeljövőben az Operation Linda Nchihez hasonló műveletet fog végrehajtani egyik szomszédja területén egy al-Shabaab-jellegű ellenféllel szemben. Annak a valószínűsége pedig, hogy az MH dandárerejű összhaderőnemi műveletet vezessen egy, az anyaországtól távol eső területen, a következő tíz évben szinte a nullával egyenlő.

Ugyanakkor napjainkban az MH afganisztáni szerepvállalásának körülményei számos hasonlóságot mutatnak a szomáliai viszonyokkal. Ráadásul, ha a nem túl távoli jövőben hazánk elköteleződik egy afrikai válságkezelő műveletben való részvétel mellett, a KDF által tapasztalt problémák és megoldások elemzése felértékelődhet. Mindezek miatt vélem úgy, hogy a Magyar Honvédség számára sem irreleváns az Operation Linda Nchi és az AMISOM tapasztalatainak feldolgozása.

AZ IRAK-IRÁI HÁBORÚ (1980-1988) 2. rész
SZADDAM HUSSZEIN SZEMBEFORDUL
AZ ENSZ-SZEL
(FORDULÓPONT A SZADDAM REZSIM
TÖRTÉNETÉBEN) (1991-1992)

Rezümé

Ennek a résznek a címével összhangban, nem szándékozom az (Első) Öbölháború hadműveleteinek részleteibe bocsátkozni, annál inkább annak következményeiről és a kapcsolódó 661, 687 és 688 sz. ENSZ BT határozatokról adok egy áttekintést.

Részletezem az autoriter Szaddam rezsim erőfeszítéseit annak érdekében, hogy megtartsa népszerűségét országában, és hogy elnyerje az egész világ szimpátiáját, mindenekelőtt megőrizze tekintélyét az arab világban az Amerikai Egyesült Államok által befolyásolt ENSZ elleni küzdelemben.

Kulcsszavak: Öböl-háború, ENSZ BT határozatok, 661 ENSZ BT határozat, ENSZ szankciók Irak ellen, Irak tömegpusztító fegyverei, Repülés tilalmi zóna, Egyetértési Nyilatkozat, Iraki humanitárius szükségletek, Irak elleni szankciók megszüntetése, ENSZ (fegyverzet) ellenőrző csapat, ENSZ Szankció Bizottság, Iraki síita muszlim ellenzék.

Resume

According to the title of this part, I don't have the intention of detailing the Gulf War operation, but I intend to give an overview on the aftermaths of the war and the following UN Secretary Council resolutions 661, 687 and 688.

I detail the efforts of the autoriter Saddam regime, how it wanted to uphold its popularity in the country and to obtain sympathy of the whole world, first of all to maintain its authority in the Arabic world, in the struggle against „the UN, influenced by the USA”.

Keywords: Gulf War, UN SC resolutions, UN SC resolutions 661, UN Sanctions against/on Iraq, Iraq's waffen of mass destruction, no fly zone, Memorandum of Understanding, Iraqis humanitarian needs, lifting the sanctions on Iraq, UN Inspection team, UN Sanctions Committee, Iraq Shiite Muslim opposition

Az előző számban megjelent irak-iráni háború történeti áttekintésének folytatásaként, részletesen beszámolok a UNOSGI¹ bagdadi irodájának katonai

¹ UNOSGI – United Nations Office of the Secretary General in Iraq/Iran. Az ENSZ főtítkár közvetlen alárendeltségébe tartozó iroda egyik része Teheránban, a másik pedig Bagdadban működött.

megfigyelőjeként (Military Observer – MILOB) 1992-ben átélt élményeimről, melyeket alapvetően befolyásoltak Szaddam Husszeinek rezsimjének politikai és gazdasági működését korlátozó ENSZ határozatok. Úgy vélem, hogy a Közel-Keleten végigsöprő „Arab Tavasz”, és a jelenlegi szíriai, valamint iráni fejlemények egy sor hasonlósága aktualitást ad földolgozásomnak.

Az Öböl-háború és következményei

Kuvait iraki megszállása² nemzetközi jogot sértő cselekedet volt, és Irak részéről semmivel sem magyarázható. Szaddam Husszeinek mégis, néhány – vitára ugyan lehetőséget adó, de az inváziót nem indokolható – ürügyet használt magyarázkodásra, hatékony propagandájában.

Ezek közül az első és legrégebbi, hogy Irak valójában nem ismerte el Kuvait államiségét. Kuvaitot, a Tigris és Eufrátesz közötti térség (Mezopotámia) természetes földrajzi folytatásának és történelmileg egységes területnek, azaz Irak részének tekintette. Ebben a vitában elsősorban nem a jogot feszegette, hanem az igazságosság kérdését domborította ki.

Feszültséget okozott a két ország határa alatt húzódó olajmező, mellyel kapcsolatosan Irak megvádolta Kuvaitot, hogy kibányássza azt az olajat is, mely területileg a határ iraki oldalán húzódik.³

1990. júliusában Irak az Arab Ligában panaszt emelt Kuvait és az Egyesült Arab Emirátus fokozott olajkitermelése ellen, mely az olajárak világgpiaci esését eredményezte (18 USD-ről 11-13 USD-re). Július 31-én iraki és kuvaiti vezetők találkoztak Jeddában⁴ (Szaud Arábia), ahol Bagdad szembesítette elvárásaival Kuvaitot. Ezek közül a legfontosabbak: Kuvait írja le az iraki kölcsönt (12-14 milliárd USD), adja át határmenti területének egy részét, továbbá adja bérbé Bubiyan- és Warba-szigeteket Iraknak, hogy megkönnyítse az iraki olajszállítást, azaz hogy Irak a szárazföldi bezártságtól megszabadulhasson. Azonban Kuvait nem fogadta el Irak vádaskodásait és elvárásait sem gazdasági veszteségének kompenzálására, ezért a tárgyalások augusztus 1-jén megszakadtak.

A tárgyalásokkal egy időben, Irak csapatösszevonást hajtott végre a kuvaiti határ mentén, és július végére mintegy 100 000 fős iraki sereg zárkózott fel Kuvait megtámadásához. 1990. augusztus 2-án ez meg is történt, Irak lerohanta és megszállta Kuvaitot, melyet az ENSZ BT a 660 (1990) számú határozatában azonnal elítélt és felszólított az iraki csapatok kivonására. Mivel ez nem történt meg, 1990. augusztus 6-án az *ENSZ BT 661.(1990) számú határozatában* gazdasági szankciókkal sújtotta Irakot és a megszállt Kuvaitot. Erre föl két nap múlva, augusztus 8-án Bagdad kinyilvánította Irak és Kuvait egyesítését.

² Irak 1990. augusztus 2-án lerohanta és megszállta Kuvaitot

³ Ez a Rumaila olajmező (Rumaila oil field) Dél-Irakban a kuvaiti határtól mintegy 32 km-re húzódik. Az olajmező 17 billió ($2,7 \times 10^9$ m³) olajat rejt, amelyet Irak olajtartalékának 12 százalékára becsülnék és a világ harmadik legnagyobb olajmezőjének tartják.

⁴ Az arab szavak átírásánál az angol fonetikát követtem, tehát a Jedda-t magyarban Dzsedda-nak mondhatjuk

1990. november 29-én az ENSZ BT, a 678. (1990) sz. határozatában ultimátumszerűen felszólította Irakot, hogy 1991. január 15-ig szabott határidővel vonja ki csapatait Kuvaitból. Közben ENSZ keretek között – lényegében amerikai vezetéssel – egy széleskörű nemzetközi koalíció (szövetségesek) szerveződött Irak ellen. Ennek ellenére, Szaddam Husszein a felhívásnak nem tett eleget.

Az ultimátum határidejének leteltével a Norman Schwarzkopf amerikai tábornok által vezetett koalíciós haderő 1991. január 17-én az amerikai, a brit és szövetséges légierők csapásaival több hullámban iraki célpontokat támadott, és ezzel kezdetét vette a Sivatagi Vihar (Desert Storm) fedőnevű hadművelet.

A háborúban a szövetségesek részéről közel egy millió fő,⁵ Irak részéről mintegy 650 000 katona vett részt.⁶

A hadműveletnek ebben a kezdeti szakaszában, a szövetséges repülők hat hét alatt 100 ezer bevetést hajtottak végre, és megközelítőleg 85 ezer tonna bombával rombolták Irak katonai és civil infrastruktúráját⁷ (légvédelmi objektumokat, repülőtereket, kommunikációs központokat, hidakat, kormányzati épületeket, erőműveket stb.).

A szövetséges légierő megsemmisítette a Baszrát Kuvaittal összekötő autópályán menekülő iraki harckocsi oszlopokat. A támadásban több ezer ember vesztette életét és töménytelen páncélos és csapatszállító jármű semmisült meg, ezért az autópálya a „*halál sztrádajaként*” vált ismertté.

⁵ Forrás: Wikipedia-Gulf War, Letöltve: 2013.01.18. Letöltve: 2013.01.18.: <http://hu.wikipedia.org/wiki/%C3%96b%C3%B6lh%C3%A1bor%C3%BA>, (Részletezi a koalíció jelentősebb tagjait és az általuk küldött katonák számát: Egyesült Államok 580 000, Szaúd-Arábia 52 000, Egyesült Királyság 43 000, Egyiptom 35 000, Szíria 16 000, Franciaország 14 663, Kuvait 7000, Pakisztán 5500, Kanada 4500, Spanyolország 3000, Egyesült Arab Emírségek 2000, Marokkó 2000, Banglades 2000, Ausztrália 1800, Katar 1000, Omán 950, Olaszország 800, Niger 500, Bahrein 200, Szenegál 200, Csehszlovákia 200, Hollandia 200, Honduras 150, és Törökország 50 000 katona (azonban nem vettek részt ütközetekben). A fentiekkel összhangban számol a szövetségesek részvételével összesen 956600, Irak részéről 650000 fővel a Wikipedia Zweiter Golfkrieg, német nyelvű összefoglalója http://de.wikipedia.org/wiki/Zweiter_Golfkrieg

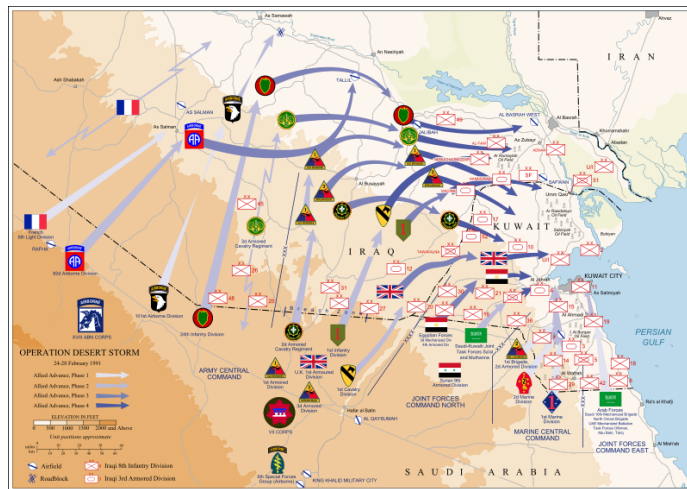
⁶ Forrás: Dr. Resperger István mk. ezredes kiegészítése: Elgondolásának megvalósítására Irak jelentős létszámú és fegyverzetű haderőt csoportosított a térségben. November végére az iraki haderő 430 000 katonát, 3500 harckocsit, 2200 páncélozott szállítójárművet, 2200 tüzérségi eszközt összpontosított a kuvaiti hadszíntéren. (Más néven, Kuwait Theater of Operations, KTO). A térségben összesen 43 iraki hadosztály, 142 dandára foglalt összpontosítási körletet. Az erőket négy hadtestbe, és a Köztársasági Gárda magasabb-egységbe szervezték. A kötelék vezetését a Baszrában székelő hadsereg vezetési pontjáról végezték. A hadműveleti felépítése két lépcsős volt. Első lépcsőben a III., IV., VI. hadtest, második lépcsőben a VII. hadtest és a Köztársasági Gárda, mint hadászati tartalék helyezkedett el. A kötelék bal szárnyát a sivatag felől egy hadosztállyal biztosították. A részt vevő iraki szárazföldi erőkről még: <http://www.globalsecurity.org/military/world/iraq/orbat-ground-91.htm>

⁷ Wikipédia, <http://hu.wikipedia.org/wiki/%C3%96b%C3%B6lh%C3%A1bor%C3%BA>, 2013.01.18-án

Légi felvétel a megsemmisített iraki T-72 harckocsikról és BMP-1, valamint 63 típusú páncélozott csapatszállító járművekről a 8. sz. főúton, 1991.03.08-án⁸

Az iraki élőerőben és harci technikában, valamint katonai és polgári infrastruktúrában hatalmas károkat okozó légitámadások után, 1991. február 24-én a szövetségesek egy összehangolt légi, szárazföldi és tengeri hadműveletet kezdtek Irak ellen. A szárazföldi csapatok Szaúd-Arábiából több irányban indítottak támadást kuvaiti és iraki területek iraki célpontjai ellen, ahogy ezt az alábbi térképvázlat szemlélteti.

A koalíciós szárazföldi csapatok mozgása a Sivatagi Hadműveletben 1991. február 24-28. között.⁹

⁸ Forrás: Wikipedia, http://en.wikipedia.org/wiki/Gulf_War (Kép: Wikimedia Commons, Letöltés ideje 2013.01.18.)

Csak a szárazföldi hadműveletek során 25-30 ezer főre becsülhető az iraki inváziós csoportosítás élőerő vesztesége, és a szövetséges erők több tízezer iraki katonát ejtettek foglyul. Alig száz órán belül az iraki hadsereg végleges vereséget szenvedett. A hatalmas veszteségek arra készítették Szaddam Husszeint, hogy február 26-án bejelentse, Irak kivonja csapatait Kuvaitból.

Rákövetkező nap, február 27-én George H. W. Bush amerikai elnök 04,00-tól tűzszünetet jelentett be.¹⁰

Március 3-án a szövetségesek és Irak megegyeztek a tűzszünetben, és még ugyanezen nap Irak elfogadta a BT 686 (1991) sz. határozatában¹¹ foglalt tűzszüneti feltételeket. A hivatalos tűzszüneti egyezmény elfogadása után, az amerikai csapatokat kivonták Dél-Irakból (április 1).

Háborús veszteségek

Jóllehet a veszteségekről rendelkezésünkre álló források adatai nem fedik pontosan egymást, azonban számszerű nagyságrendben megegyeznek. A katonai veszteségeket szemléletes összehasonlító táblázatokkal illusztrálta dr. Resperger István ezredes.¹²

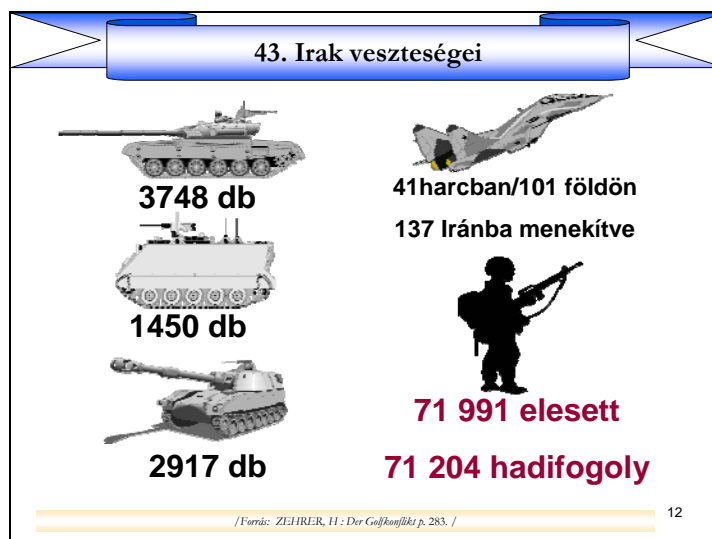

⁹ Forrás: Wikipedia, http://en.wikipedia.org/wiki/Gulf_War (Kép: Wikipedia Commons, Letöltés ideje 2013.01.18.)

¹⁰ Wikipedia, the free encyclopedia. http://en.wikipedia.org/wiki/Gulf_Wa (One hundred hours after the ground campaign started, on 28 February, President Bush declared a ceasefire, and he also declared that Kuwait had been liberated.) Letöltés ideje: 2013.01.18.

¹¹ Az ENSZ BT által elfogadva 1991. március 2-án

¹² A két táblázatot külön köszönöm Dr. Resperger István mk. ezredesnek, melyeket demonstrációs anyagából küldött meg

Ha a szövetségesek veszteségét az óriási irakihoz viszonyítjuk, a számok közötti arány mutatja a bevetett fegyverzetek pusztító hatása közötti minőségi különbséget. Amerikai becslések szerint a háború alatt körülbelül 150 ezer iraki katona dezertált.

Iraki hivatalos körök az ország háborúban elszenvedett infrastruktúrájának veszteségeit 200 milliárd amerikai dollárra becsülték (mint újjáépítési költséget). Az ország polgári infrastruktúrájában okozott károk hatalmasak voltak. Iraki forrás szerint a szövetségesek 42 napig tartó rakéta- és bombatámadásai *lerombolták az ország erőmű-, elektromos energia- és ivóvíz hálózatának, valamint csatornázott öntözőrendszerének 90 százalékát*. A szövetségesek légi csapásainak célpontját képezték az olajkitermelő és -finomító létesítmények is. *Az olajipari létesítmények, a tároló depók és az olajvezeték hálózat csaknem 100 százalékos kárt szenvedtek*. A bombatámadások 133 hidat teljesen vagy részlegesen leromboltak. A bombázások során súlyos károkat szenvedett 20 kórház, számtalan iskola és egyetem.¹³

Irakot 22 milliárd amerikai dollár háborús jóvátétel fizetésére kötelezték a több száz fölgyújtott kuvaiti olajkút újra üzembe állításáért.

Most, hogy emlékeimmal viaskodva, összevethetem azokat a nyilvánosságra került forrásokkal, egyre határozottabban körvonalazódik bennem, hogy a szövetségesek hadművelete, abból a célból, hogy kiűzze az iraki megszálló csapatokat Kuvaitból – tehát nem többre, mint amire a 660 (1990) sz. ENSZ BT határozat felhatalmazta¹⁴ – humanitárius szempontból túllépte korlátait.

¹³ The Baghdad Observer, 1992. július 20. Revolution – record of achievements. (A cikk megjelent az 1968. július 17.-i forradalom 24. évfordulója alkalmából). The Baghdad Observer angol nyelvű napilap az Iraki Kulturális és Információs Minisztérium adta ki

¹⁴ 660 (1990) sz. határozat 2. paragrafus megfogalmazza a BT követelését, miszerint: *az iraki csapatok azonnali és feltétel nélküli kivonását követeli az 1990. augusztus 1. előtti helyzetükbe* ([SC]

Ezt a minősítést a Sivatagi Vihar légi hadműveleteinek elsősorban nem a katonai célpontok ellen végrehajtott, hanem a polgári infrastruktúrát támadó és megsemmisítő légicsapásaira értem, melyekkel megbénították Irak olajiparára épülő gazdaságát, továbbá az alapvetően humanitárius célokat szolgáló infrastruktúrákat (ivóvíz és szennyvíz hálózat, villamos energia hálózat, utak, hidak, kórházak, iskolák és fontos mezőgazdasági létesítmények) romboltak.

A fent ismertetett, iraki forrásból származó adatokat alátámasztására az ENSZ főtitkár 1991. március 20-án a BT elnökéhez címzett leveléből (S/22366) idézek. Levelét annak a misszióknak (vezette Martti Ahtisaare főtitkár helyettes 1991. március 11-17 között) a jelentésére alapozta, melyet ő küldött a háború utáni iraki humanitárius helyzet fölmérésére. A jelentés Általános megjegyzések c. fejezetében az iraki helyzetet sommázza megállapítja: „**A legutóbbi konfliktus közel-apokaliptikus helyzetet eredményezett az ország 1991. januári állapotának infrastruktúrájában... a korszerű életvitelt támogató eszközök többsége megsemmisült. .. Irakot az iparosítás előtti korba száműzték.**” Később, a jelentés 18. pontjában, a Bizottság javaslatai között szerepel, hogy a súlyos nehézségek jelenlegi körülményei között és a nem biztató kilátások tükrében, az élelmiszer ellátásra tekintettel **a szankciókat meg kell szüntetni.**¹⁵ Ebben a javaslatában a főtitkár nem köti feltételekhez a szankciók föloldását, mint az a 687 (1991) sz. BT határozat 20. paragrafusában szerepel.

A háborút követően Irak gyakorlatilag három területi részre tagozódott. A központi térségben, a 32-36° szélességi körön belül,¹⁶ Szaddam közvetlen hatalma érvényesült. Ettől északra egy autonóm kurd terület létezett, melyet két rivalizáló kurd vezető osztott meg (Jalal Talabani és Massoud Barzani). Közülük Massoud Barzani Szaddam támogatását élvezve az erősebb pozíciójába került. Délen Bagdad hivatalos fennhatósága, ha nehezen is, de érvényesült.

A hatalmas iraki veszteségeket a fent említett 661 (1990) sz. és a 687 (1991) sz. ENSZ határozat tovább súlyosbította. Az előző az ország gazdaságát, az utóbbi a fegyveres erők képességét sújtotta. A szankciók soha nem látott élelmiszer áremelkedést, élelmiszer és egészségügyi termékhiányt, valamint általános inflációt okoztak az országban. Hogy tisztán lássuk az ENSZ határozatok után Irakban kialakult helyzetet, meg kell ismernünk részletesebben azok tartalmát.

Az ENSZ fellépése Kuvait megszállása ellen

Már Kuvait lerohanásának napján, 1990. augusztus 2-án az ENSZ elítélte az inváziót és felszólította Irakot az azonnali kivonulásra (660 sz. BT határozat). Bagdad visszautasító válaszát tudomásul véve, a BT szigorú lépésekre szánta el magát. Az ENSZ Alapokmány VII. fejezetének értelmében nemzetközi szankciókat léptetett életbe Irak ellen. 1990. augusztus 6-án a BT megszavazta 661. sz.

Demands that Iraq withdraw immediately and unconditionally all its forces to the positions in which they were located on 1 August 1990”

¹⁵ UN SC <http://www.un.org/Depts/oip/background/reports/s22366.pdf> (8-10 paragrafus, 5.old.)

¹⁶ 1991 márciusában, a szövetségesek – a kurd fölkelés támogatására, a 688 (1991) sz. határozat alapján – az iraki légerő a 36. szélességi foktól északra az iraki légierő számára repüléstilalmi övezetté minősítették

határozatát, melyben felszólította a tagállamokat (és a nem tagállamokat is), hogy akadályozzák meg minden termék és árucikk importját, amely Irakból és Kuvaitból származik. A határozat előírta a tagállamok részére az Irakból vagy Kuvaitból származó termékek exportjának vagy továbbadásának tilalmát is.

A határozat tiltotta bármely termék exportját Irakba vagy Kuvaitba, külön hangsúlyozva fegyverek és más katonai felszerelések eladását. Ez alól kivételt csak az élelmiszer és gyógyszer szállítmányok képezhetnek. Az ENSZ szankciók elsősorban az iraki olaj, de más termékei vásárlásának, szállítmányozásának és értékesítésének tilalmát jelentette. Súlyosan érintette Irakot az országból külföld felé és külföldről Irakba irányuló pénzügyi tranzakciók tiltása¹⁷ is, ez alól kivételt képeztek az élelmiszer, gyógyszer és humanitárius célú átutalások. Mindez súlyos kihatással volt az ország gazdaságára és a beruházásokra.

A határozat minden tagállamot felszólított, hogy szigorúan tartsák be a rendelkezéseket, de felhívta a nem ENSZ tagok figyelmét is alkalmazkodásra az előírásokhoz. Ennek érdekében a BT minden tagja részvételével létrehozta a *BT Bizottságot*,¹⁸ azzal a feladattal, hogy folyamatosan felügyelje a 661. sz. határozat végrehajtását.

A rendelkezések általános megfogalmazása azonban nem tette lehetővé az egyértelmű végrehajtást, illetve annak ellenőrzését. Ebből következően egy sor újabb határozattal pontosították a 661 (1990) sz. elvárásait.¹⁹

Irak katonai vereségét követően, 1991. április 3-án az ENSZ Biztonsági Tanácsa megszavazta a 687. számú határozatot is, melyben életbe léptette a tűzszünetet Irak és a Kuvaittal szövetséges tagállamok között, rögzítve a végrehajtással kapcsolatos korlátozó rendszabályokat és feltételeket. Ebben kötelezte Irakot – a világszervezet felügyelete alatt – atom-, vegyi- és biológiai fegyvereinek (összefoglaló néven, tömegpusztító fegyvereinek), valamint a 150 kilométernél nagyobb hatótávolságú ballisztikus rakétáinak megsemmisítésére, vonatkoztatva ezt az alkatrészekre és a gyártó létesítményekre is. Továbbá olyan intézkedésekre szólított fel, melyek biztosították, hogy a tiltott termékek beszerzése és előállítása a továbbiakban nem folytatható.

Miután Irak 1991. április 6-án föltétel nélkül elfogadta a 687. sz. határozat rendelkezéseit, 11-én az ENSZ hivatalosan deklarálta a háború végét.

A főtitkár április 19-én – a 687 (1991) sz. határozat fölhatalmazása alapján – a BT elé terjesztette javaslatát az Egyesült Nemzetek Különleges Bizottságának (United Nations Special Commission - UNSCOM) felállítására. A BT jóváhagyását

¹⁷ Az Öbölháborút megelőzően Irak vagyonának nagy részét külföldi bankokban helyezte letétbe. Augusztus 2-án Bush amerikai elnök elrendelte az USA-ban elhelyezett iraki pénzalapok befagyasztását. Az elnök döntését hamarosan a legtöbb nyugati kormány követte.

¹⁸ A későbbiek során nevezik 661 Bizottságnak vagy találoan Szankció Bizottságnak is. Az ENSZ határozatokban a hivatalos megnevezése: a „661 (1990) határozat alapján létrehozott Biztonsági Tanács Bizottság” - Security Council Committee established by resolution 661 (1990)

¹⁹ 665 (1990) sz. (embargó a tengeri szállításokra); 666 (1990) sz. (A Szankció Bizottság feladata a folyamatos tájékoztatás Irak élelmiszeri helyzetéről.); 669 (1990) sz. (A 661 határozat szankciói által kárt szenvedett országok gazdasági támogatási kérelmeinek figyelembe vétele.); 670 (1990) sz. (az embargó értelmezése a légi szállításokra)

követően a főtitkár már másnap kinevezte a Bizottság élére Rolf Ekéus²⁰ svéd diplomatát. Az UNSCOM-ban 20 ország képviseltette magát.

Az UNSCOM feladatai közé tartozott minden vegyi- és biológiai fegyverzet ártalmatlanná tételének ellenőrzése, beleszámítva a kutató, fejlesztő, támogató és gyártó létesítményeket és a csatlakozó alrendszereket. Mandátuma kiterjedt minden 150 km-nél nagyobb hatótávolságú rakéta, és a kapcsolódó alkatrészgyártó létesítmény, valamint javító üzem Irak által történő megsemmisítésnek felügyeletére. Ellenőriznie kellett Iraknak a határozatban előírt vállalását, miszerint a továbbiakban nem fejleszt, és nem gyárt semmilyen tiltott fegyverzetet és terméket. A Bizottságnak együtt kellett működnie az ENSZ által felkért Nemzetközi Atomenergia Ügynökséggel (International Atomic Energy Agency - IAEA), a 687. (1991) sz. határozat nukleáris téren történő végrehajtásának ellenőrzésében,²¹ továbbá jogában állt bármely helyszínt ellenőrzésre kijelölni.

A 687. (1991) sz. határozat lényegét tekintve olyan tűzszüneti határozatnak tekinthető, melyben az iraki tömegpusztító fegyverzet és gyártóképeség megsemmisítésének teljesítését összekapcsolja, az olajexport és más iraki termékek embargójának (661 BT határozat) megszüntetésével, azaz annak föltételül szabja.

Vessük egybe a kapcsolódásokat! A 687 (1991) határozat 20. bekezdése, (nem hivatalos fordításban) az alábbiak szerint rendelkezik:

„Az ENSZ BT azonnali hatállyal úgy döntött, hogy a 661 (1990) sz. határozatában foglalt – gyógyszereket és egészségügyi termékeket nem érintő, azonban minden más – kereskedelmi árucikk és termék Iraknak történő eladására vagy szállítására, illetve ezekhez kötődő pénzügyi tranzakciókra vonatkozó tilalom nem vonatkozik azokra az élelmiszerekre, melyekről a 661 (1990) sz. határozattal létrehozott BT Bizottság előzetes tájékoztatást kap.

Tekintettel az Irakban és Kuvaitban kialakult helyzetre, a BT Bizottság engedélyével – az egyszerűsített, és felgyorsított „ellenvélemény nélküli” eljárási rend alkalmazása mellett – az ENSZ főtitkár részére készült, 1991. március 20-án kelt jelentésben meghatározott, az alapvető emberi szükségletek kielégítését célzó anyagok, illetve a BT Bizottság által indokoltnak tartott egyéb humanitárius szállítmányok – a BT Bizottság engedélyével - mentesülnek a tilalom alól.”

A két határozat közötti összefüggés már a 687-nek a 21. bekezdésében is kitapintható, miszerint (nem hivatalos fordításban):

„A Biztonsági Tanács úgy dönt, hogy az Iraki Kormány elvi és gyakorlati tevékenységének tükrében 60 naponként áttekinti a 20. bekezdés rendelkezéseit, beleértve a BT vonatkozó határozatai végrehajtásának helyzetét, annak megítélése céljából, hogy a tiltó rendelkezések csökkenthetők, vagy feloldhatók.”

A bekezdésben meghatározott 60 naponkénti végrehajtás ellenőrzési határidő azt sugallja, hogy, hogy az ENSZ nem valószínűsített hosszú ideig

²⁰ Carl Rolf Ekéus svéd diplomata, 1978-tól 1983-ig a Genfi Leszerelési Konferencia képviselője, majd ezt követően különböző leszerelési bizottságokban töltött be pozíciókat. 1991-1997 között az UNSCOM igazgatója Irakban

²¹ A határozat 14. paragrafusa Irak nukleáris képességének leépítését azon célkitűzés kezdeti lépésének tekinti, hogy a Közel-Keletet tömegpusztító fegyver és hordozó rakétáktól mentes övezetté válják

elhúzódó válságot, sőt a tiltó rendelkezések csökkentésének lehetősége egy rugalmas és humánus megoldást ígért.

Még többet árul el a 687 határozat 22. bekezdése, mely a legfontosabb kapcsolatot adja a 661 sz. határozattal (nem hivatalos fordításban):

„A BT úgy dönt, hogy amikor elfogadja a 19. bekezdésben szereplő programot és megállapítja, hogy Irak végrehajtotta a 8., 9., 11., 12. és 13. bekezdésben²² előírtakat, a 661 (1990) sz. határozatban foglalt iraki eredetű árucikkek és termékek importjára, illetve a kapcsolódó pénzügyi tranzakcióra vonatkozó tiltás hatályát veszti.”

Valójában ezzel a bekezdéssel jött létre a kapcsolat az iraki tömegpusztító fegyverzet és gyártó képesség felszámolását előíró 687 sz. és az Irak elleni gazdasági szankciókat elrendelő 661. sz. határozat között.

A két határozat tehát lényegében feltételezi egymást. Közöttük a logikai összefüggés abban található meg, hogy a 687. teljesítését követően értelmetlenné válnak a 661. sz. határozatban előírt gazdasági szankciók.

Az iraki rezsim mindkét határozatot elfogadta.

Szaddam Husszein szembeszáll az ENSZ-szel

A kialakult helyzet bonyolultságához tartozik, hogy a tüzszünet aláírását követően (1991. március 3.), Dél-Irakban a síiták, északon pedig a kurdok robbantottak ki felkelést. A síita lázadást az Iraki Nemzeti Gárda március elejére gyorsan és kíméletlenül leverte. A kurd felkelés is véres megtorlásba torkollt. Menekültek ezrei hagyták el otthonaikat menedékben reménykedve a hegyekben, és a szomszéd országokban.²³ A megtorló akcióktól féltve a lakosságot, a szövetségesek Észak-Irakban biztonsági zónát alakítottak ki, melyben megtiltották az iraki légierőnek a 36. szélességi fok átlépését.

²² A 8., 9., 10., 11., 12 és 13 sz. bekezdések a tulajdonképpeni tiltó rendelkezéseket tartalmazzák. A 8. bekezdés rendelkezik arról, hogy Iraknak, nemzetközi ellenőrzés alatt, feltétel nélkül el kell fogadnia minden vegyi és biológiai fegyverének és mérgező harcanyagának, 150 km hatótávolságot meghaladó rakétájának, valamint tartalék alkatrészeinek és gyártó létesítményeinek megsemmisítését, elszállítását, illetve ártalmatlanná tételét. A 9. bekezdés kötelezi Irakot, hogy 15 napon belül tudassa a főtítkárral a határozat elfogadását, a 8. bekezdés előírja a tiltott fegyverek helyének, mennyiségének és típusának megnevezését, valamint ezen fegyverek átadását az UNSCOM-nak megsemmisítésre elszállításra vagy ártalmatlanításra. A 10. bekezdés kötelezi Irakot, hogy nem alkalmaz, nem fejleszt és nem gyárt a 8. és 9. bekezdésben megnevezett fegyvereket, és egyben fölkéri a főtítkár, együttműködve az UNSCOM-al, egy ellenőrző és hitelesítő rendszer kidolgozására, mellyel folyamatosan nyomon követhető Irak feltétel nélküli együttműködése a 8. és 9. bekezdésben meghatározottakkal. A 11. bekezdésben kötelezi Irakot az Atomszorompó Egyezmény (1968, július 1) elfogadásának újbóli megerősítésére. A 12. bekezdés feltétel nélküli elfogadással kötelezi Irakot, hogy továbbiakban nem szerez be, nem fejleszt tömegpusztító fegyvereket, sem hozzávaló anyagokat, alrendszereket, komponenseket gyártó létesítményeket. A 13. bekezdésben felkéri a Nemzetközi Atomenergia Ügynökséget, hogy együttműködve az UNSCOM-mal, a főtítkár tervének megfelelően haladéktalanul kezdje meg Irak nukleáris képességének helyszíni ellenőrzését.

²³ A Yearbook of the United Nations, 1991 (ENSZ Évkönyv, 1991) szerint, ekkor 200 000 kurd menekült az iráni és a török határ közelébe. Más források szerint 1991. március-áprilisban több mint 400 000 kurd menekült lépte át a török határt.

Válaszul a márciusban levert kurd és síita felkelésekre, április 5-ikén született meg az ENSZ BT 688 (1991) sz. határozata, amelyben Iraktól a kisebbségi elnyomás haladéktalan beszüntetését követeli és hozzájárulását a nemzetközi humanitárius szervezetek azonnal belépéséhez Irak területére, valamint működésüknek minden szükséges eszközzel történő elősegítését. A BT fölhatalmazza a főtitkárt, hogy a menekültek helyzetének és legfontosabb szükségleteik fölméréséhez fölhasználjon fel minden rendelkezésre álló forrást és ENSZ szervezetet. *Irak ezt a határozatot nem fogadta el, a benne foglalt vádakat pedig visszautasította.* A 688 (1991) sz. ENSZ határozat elutasítása volt Szaddam Husszein rezsimjének első ellenszegülése a világszervezettel szemben.

A határozatok teljesítésének további huzavonájára jó példa az 1991. április 18-án Irak által aláírt, és a meghosszabbítás lehetőségével 1991. december 31-ig érvényben lévő Egyetértési Nyilatkozat (Memorandum of Understanding – MOU).²⁴

Azért is fontos ezzel az okmánnyal foglalkozni, mert az Irakot sújtó szankciók mellett ez volt az első olyan humanitárius lépése az ENSZ-nek, mely az iraki kormánnyal egyetértésben, a polgári lakosság érdekében azért született, hogy az ENSZ humanitárius segítséggel enyhítse az iraki lakosság szenvedéseit.

Az Egyetértési Memorandum (vagy Egyetértési Nyilatkozat) létrejöttének indítékát lényegében a 688 (1991) BT határozat iraki elutasítása szolgáltatta. Azonban a dokumentum Irak részéről történő aláírását más körülmények is befolyásolták. Ezek közé tartozott Iraknak az a pozitív lépése, hogy Szaddam Husszein által vezetett *Iraki Forradalmi Tanács márciusban általános amnesztiát hirdetett, miszerint minden iraki állampolgár bármikor visszatérhet hazájába, kivéve azok, akik bünteteket vagy gyilkosságot követtek el.* Április végén az amnesztiát kiterjesztették a katonai szökevényekre (a tisztak kivételével) és megbocsátást garantáltak az ellenzékiek számára.²⁵

A Nyilatkozat létrejöttét befolyásoló másik fontos tényezőként a Jalal Talabani kurd vezető és Szaddam Husszein között folyó tárgyalások sikere említhető, ami az 1970. márciusban elfogadott kurd autonómia újraélesztése tárgyában folyt.

A dokumentum bevezető részében az Iraki Köztársaság Kormánya üdvözlí az ENSZ-nek, a lakóhelyüket elhagyni kényszerült személyek önkéntes hazatérése érdekében tett erőfeszítéseit, valamint azokat a humanitárius intézkedéseket, melyek megakadályozzák újabb menekülthullámok létrejöttét. Ebből a célból Irak kormánya beleegyezik az ENSZ *humanitárius célú jelenlétébe* Irakban bárhol, ahol erre szükség van. Ennek megvalósítását – a kormány beleegyezésével és együttműködésével – ENSZ fiókhivatalok (UN sub-offices) és humanitárius központok (Humanitarian Centers – UNHUCs) telepítése biztosítja.

A központokban *ENSZ civil állomány dolgozik.* Az ENSZ szervezeteken kívül a humanitárius programban részt vesznek nem kormányzati nemzetközi szervezetek, mint a Vöröskereszt Nemzetközi Bizottsága (International Committee

²⁴ No. 28034 United Nations and Iraq Memorandum of Understanding

²⁵ Anthony H. Cordesman: Iraq and the War of Sanctions

of the Red Cross), a Vöröskereszt Liga (League of Red Cross), és a Vörös Félhold Társaságok (Red Crescent Sociatis).

A humanitárius központok feladata a humanitárius támogatás intézkedéseinek elősegítése, az élelmezés és egészségügyi ellátás, a mezőgazdaság rehabilitálása, menedékhelyek működtetése és más humanitárius területeken az élet normalizálódása. Továbbá feladatuk volt az általános helyzet alakulásának folyamatos figyelemmel kísérése.

A Memorandum állást foglalt amellett, hogy a visszatérő menekültek útvonalain segélyhelyeket kell kijelölni együttműködésben az iraki hatóságokkal a célból, hogy a civileknek, de elsősorban a gyerekeknek, asszonyoknak, és öregeknek, valamint a betegek részére élelmiszer és egészségügyi ellátást biztosítsanak.

Irak az Egyetértési Nyilatkozat kézhezvétele után, április 21-én felhívta az ENSZ főtitkár figyelmét az észak-iraki Zakho tartomány humanitárius központjaira, melyek amerikai és szövetséges fegyveres erők felügyelete alatt működtek. Arra hivatkozva, hogy ez az ország szuverenitásának és területi integritásának súlyos megsértése, Irak kérte, hogy az ENSZ vállalja magára a központok működtetésének felelősségét. A tiltakozás teljesen jogos volt a 687 (1991) sz. határozat értelmében is, miszerint Irak és Kuvait politikailag független államok, és szuverenitásukat valamint területi integritásukat minden tagállam elismeri. A főtitkár a kérést figyelembe véve, az iraki külügyminiszterrel május 25-én egyezményt írt alá egy iraki ENSZ gárda kontingens (UN Guards Contingent in Iraq - UNGCI) alkalmazásáról Irakban. A megjegyzést függelékként csatolták a Memorandumhoz.

A függelékben meghatározták azokat a térségeket, ahol az ENSZ gárdistákat alkalmazhatott. Ennek értelmében a kurd-lakta Észak-Irakban (Dohuk/Zakho térségében) 500 fő gárdista kezdte meg működését. További régiókban a gárdisták létszáma nem haladta meg a 150-et. Mozgásuk a kijelölt régiókban helikopterrel és gépjárművel szabadon történt. Számukra oldalfegyver viselését engedélyezték.

Tehát a Memorandum biztosította Irak részéről az ENSZ és a nem kormányzati nemzetközi humanitárius szervezetek országon belüli jelenlétét, és egyúttal kijelölte az ENSZ humanitárius célú működésének kereteit, mint azt a 688 (1991) sz. határozat is igényelte. Feladatába tartozott, hogy elősegítse a külföldre menekült irakiak önkéntes hazatérését otthonaikba.

A Nyilatkozat gyakorlati megvalósulását illetően, az ENSZ humanitárius működésének keretébe a kuvaiti és harmadik országbeli hadifoglyok hazatelepítése (repatriációja) is beletartozott. Ezt a munkát segítette elő Irakban az ENSZ Menekültügyi Főbiztossága (United Nations High Commissioner for Refugees – UNHCR). A hazatelepítési (repatriációs) program magába foglalta az úgynevezett „kék útvonalak” kijelölését is, melyeken a hadifoglyokat az ENSZ gárdisták védelme alatt szállították. A fogolycsere program befejezése után a gárdisták nyújtottak védelmet az ENSZ humanitárius szervezetek segélyhelyei számára és biztosították a segélyszállítmányok célba érését is.

Az eredeti MOU-t 1991. november 24-én ugyan meghosszabbítottak további hét hónapra, 1992. június 10-ig, azonban a dokumentum ezt követően a két

fél közötti ellentétek egyik feszültségforrásává vált. Életben tartása feletti vita központi kérdése az UNGCI iraki kontingensének létszáma körül bontakozott ki. A gárda eredeti létszáma – az Irak által 1992 nyarán fogantatosított korlátozások következtében – a nyár közepére mintegy 100 főre apadt. Vita bontakozott ki az ENSZ fiókhivatalok száma körül, melyet Irak szintén csökkenteni szándékozott. Ezzel összhangban át akarta venni a segélyszállítmányok fölötti felügyeletet és azok szétosztásának jogát is magának követelte. A meghosszabbított Nyilatkozatot – az ENSZ humanitárius jelenlétének szükségességét vitatva – lejárta után, Irak többszöri kérésre²⁶ sem írta alá.

Hosszas viaskodást követően, az 1992. október 22-én megújított Egyetértési Memorandum (1993. március 31-ig) értelmében a gárdisták létszámát 300 főben állapították meg.

A 688 (1991) sz. BT határozat elutasításával és az Egyetértési Nyilatkozat tartalma, valamint meghosszabbítása körül kibontakozott vitával kezdetét vette Szaddam Husszein szembeszállása az ENSZ-el. Egyenlőtlen harca olyan kilátástalan erőfitogtatásba torkollt, amivel jóllehet növelte tekintélyét és népszerűségét az országban és az arab világban, azonban meghosszabbította népének szenvedését. Mindez széles tömegeket mozgató, a világszervezet elleni tiltakozásokban, 1992-ben terebélyesedett ki az országban.

Ennek a végzetes huzavonának két főszereplőjévé az irakiak szemében az egyik oldalon a George H. W. Bush amerikai elnök²⁷ által megszemélyesítve, az Amerikai Egyesült Államok által befolyásolt ENSZ, míg vele szemben országa egységéért és népe boldogulásáért küzdő elnök, Szaddam Husszein állt.

Szaddam Husszein népszerűsítésének lépten-nyomon szem- és fültanúi voltunk. Bagdadban nem tudtunk olyan körforgalomba behajtani, olyan téren sétálni, olyan intézmény mellett elmenni, hogy ne találkoztunk volna különböző szerepekben föltüntetett hatalmas Szaddam tablóképekkel. Leggyakrabban, mint a nép vezére jelent meg, de láthattuk tanítóként, katonaként és rendőrként is. És nemcsak Bagdadban, amerre jártunk az országban mindenütt, a legkisebb faluban is, nem beszélve a laktanyákról.

A *The Baghdad Observer* szinte naponként, de hetenként egyszer-kétszer biztosan fényképes cikket közölt róla, hogy elnököl az Arab Ba'th Szocialista Párt ülésén, vagy éppen kurd vezetőt fogad. Ez ment a TV-ben is. Nem csodálkozom, hogy az egyszerű iraki embert ez a sulykolás megtéveszthette. De nem mindenkit.

Szaddam Husszein erőfitogtatása, és az Egyesült Államokkal, valamint Nagy-Britanniával megszemélyesített ENSZ-el szembeni ellenséges hangulat szításának, a nemzeti büszkeségre támaszkodó akciója zajlott le július 5-22. között, amikor az UNSCOM 16 fős csapata 18 napig várákozott az Iraki Mezőgazdasági és Vízgazdálkodási Minisztérium (MVM) előtt, engedélyre várva, hogy a 687. (1991) sz. határozat értelmében átkutathassák az épületet. „Megbízható forrásokra” hivatkozva, azzal vádolták a bagdadi vezetést, hogy ott rejtették el Irak rakéta- és

²⁶ Visszautasította a Memorandum megújítását először 1992. június 30-án, majd július 22-én és augusztus 22-én

²⁷ George Herbert Walker Bush, az Egyesült Államok elnöke 1989-1993 között

atom fegyverzete fejlesztési terveit. Az iraki hatóságok arra hivatkozva, hogy az épület átkutatása Irak szuverenitását sérti, és ez a tervezett akció nincs összhangban a 687-es határozattal, Szaddam Husszein az ENSZ többszöri kérése ellenére sem engedélyezte a belépést. Rolf Ekéus az UNSCOM vezetője erre meg azt válaszolta, hogy neki engedélye van a belépésre Irak területén bárhova.

A több mint két hétig tartó vita tovább élezte a konfrontációt Irak és az ENSZ között. Miközben a zömmel amerikaiakból álló UNSCOM csapat (használatos volt az ENSZ fegyverzet ellenőrök megnevezés is) július 5. óta, légkondicionált terepjárókban bebocsátásra várva, felváltva őrizték az épület bejáratát, a bagdadiakban felizzott a kiprovokált nemzeti öntudat, mely az épület elé vitte az embereket. A fegyverzet ellenőrök két gépkocsija a minisztérium egyik oldalán az óra mellett várakozott, az út másik oldalán az iraki titkosrendőrség autói őrkdtek. A fővárosban a déli hőmérséklet ezekben a napokban az 53 °C-t ostromolta, azonban az épület előtti parkolóban jóval melegebb volt a helyzet. A légkondicionált kocsik egy darabig elviselhetővé tették a klímát, és az ellenőrző csapat egy váltása a hat óra várakozást eleinte újságolvasással, zenehallgatással és az akkor még békésen tüntető bagdadiak által átadott petíciók olvasásával töltötte.

18-án az irakiak éjszaka is kitarítottak. A tiltakozók virrasztását komikus és erőszakos cselekmények tarkították. Először egy művész helyezte el egy plakátot a terepjárók közelében, mely egy CIA felirattal címkézett patkányt ábrázolt, ahogy belevájja karmait Irakba. A reggeli órákban azonban komolyra fordult a helyzet. Az ellenőrök meglepődve észlelték, hogy egy rakás paradicsomot szállítottak a minisztérium elé. Később egy nőekkel tele autóbusz érkezett, akik a paradicsommal megdobálták az UNSCOM gépkocsikat. A legbátrabb demonstrálók a várakozó terepjárók gumibroncseit is kiszúrták. Amikor a feldühödött tömegből egy tüntető kivált és ütegelni kezdte a kocsik kerekeit szemrevételező fegyverzet ellenőrt, az iraki titkosszolgálat emberei közbeléptek, bocsánatot kértek, és a tömeget távol tartották.

Az iraki kormány 19-én, szombaton újból visszautasította az amerikai UNSCOM csapat belépését a Minisztérium épületébe, azzal vádolva őket, hogy tagjai amerikai kémek. Egyúttal azzal a javaslattal állt elő, hogy ha az ENSZ egy semleges országok szakértőiből álló csapatot állít össze, azok részére engedélyt ad, hogy kutathasson az állítólagos tömegpusztító fegyverek dokumentációja után a Mezőgazdasági Minisztériumban.

Július 21-én, kedden aztán veszélyesre fordult a helyzet. A tüntetők hatalmas tömege árasztotta el a Minisztérium előtti fasort, és folyamatosan gúnyolták a fegyverzet ellenőr csapatot. Amerikai zászlókat és George Bush képeket égetve „*Kopasz sasok, menjetek haza!*”, „*Bush, Bush jól figyelj, mi mind szeretjük Szaddamot*” rigmusokat kiabálva többször át akarták törni az iraki biztonságiak kordonját, de ők visszaszorították a tömeget. Az UNSCOM csapat parancsnoka, Mark Silver látva az egyre növekedő ellenséges tömeget, arra kérte az iraki biztonságiakat, hogy erősítsék meg védelmüket. És amikor azok védőgyűrűt alkottak az ellenőrök gépkocsijai körül, a tömeg dühe őket is elérte. - Így tájékoztatta parancsnokuk a tüntetésről majd mindennap hírt adó, *The Baghdad Observer* munkatársát. Azt is elmondta, hogy megkérték az UNSCOM csapatot, ne menjenek

ki a szállodájukból (Ishtar Sheraton Hotel, szemben a Palestine Meridian szállodával – Bagdad központjában a Tigris-folyó jobb partján) a városba iraki kíséret nélkül, és hogy fokozták a szálloda parkolójában az UN jelzésű gépkocsik őrzését, melyeket gyakran öntötték le éjjel festékkel és hasították ki gumiabroncsaikat. A veszélyes helyzet miatt, 22-én az UNSCOM parancsnoka megszüntette az épület figyelését és csapatát visszarendelte a szállodába. 23-án a Palestine Hotel előtt nagy tüntetést szerveztek az ENSZ ellen.

Az MVM előtt zajló összetűzés közepette meglepő híreket szellőztetett meg a bagdadi sajtó. *A szaudi olajjövödelmek az USA szavazófülkébe is eljutnak címmel*²⁸ – nyugati diplomáciai forrásokra hivatkozva – a lapok arról adtak hírt, hogy amerikai bankok felé olyan elvárás érkezett, miszerint milliós összegű dollárkölcsönöket folyósítsanak nagy befolyással bíró személyiségek számára, akik Bush elnök választási kampányát szervezik.

A Párizsban megjelenő al-Moharrer hetilap értesülése szerint, a washingtoni szaudi nagykövetség szintén pénzeli a republikánusok választási hadjáratát. Állítólag a washingtoni szaúdi nagykövet, Bandar Bin Sultan 50 millió amerikai dollár készpénzt adott át Bush kampányfőnökének, választási győzelme támogatására.

A hírrel kapcsolatosan erős kételyeket tápláltam magamban.²⁹ Akkor talán kacsának tartottam, mely része Szaddam Husszein sajtóhadjáratának.

Ugyanebben a számban az iraki külügyminisztérium szóvivője azzal vádolta meg az USA-t, hogy az UNSCOM csapatába kémeket küld Irakba. A cikkben szó esik Karen Jansenről, aki az Iraki Mezőgazdasági és Vízgazdálkodási Minisztérium épületének átvizsgálására felállított UNSCOM csoport parancsnoka volt.

Karen Jansen, egy Bahreinben adott interjúban elmondta, hogy az amerikai szárazföldi haderő őrnagyja és hogy részt vett az Öböl-háborúban Irak ellen.

Egy hét múlva Tarik Aziz két UNSCOM tagot, Karen Jansen őrnagyot és David Kay-t CIA alkalmazottnak titulálta.

Közben érdekes hírek kaptak szárnyra, melyek realitását a mindkét oldalon folyó pszichológiai hadviselés kódosításában sem lehetett figyelmen kívül hagyni. Ugyanis a *The Independent*³⁰ július 25-i szombati számában, diplomáciai forrásokra hivatkozva hírül adta, miszerint az USA, Nagy-Britannia és Franciaország arra készülődik, hogy egy Bagdad elleni felújított katonai akció 72 órás ultimátumát jelentse be.

A fegyveres erővel történő fenyegetésnek meg lett az eredménye. A híreket Szaddam Husszein komolyan vette és még aznap, 25-én bejegyeztetett, hogy ENSZ megfigyelők beléphessenek minden olyan létesítménybe, ahová az ellenőrzést Irak korábban elutasította.

²⁸ The Baghdad Observer, 1992, július 13.

²⁹ Michael Moore: 9/11 c. dokumentum filmében azonban nagyon szoros kapcsolatokat mutatott ki Szaud Arábia és a Bush adminisztráció (és a család) között

³⁰ The Independent: 1986-ban alapított brit napilap,

Az UNSCOM csapata, az ENSZ fegyverzet ellenőrök azonnal ellepték az MVM épületét, és minden szobája, irodája, szekrénye és fiókja több ezernyi dokumentumának átrostálása után július 29-én, szerdán befejezték két napig tartó kutatásukat a Minisztériumban és eredmény nélkül elhagyták az épületet.

Nem találtak semmit!

Augusztusban fokozódik a konfrontáció

Irak augusztus elején (légi)támadásokat indított a déli síita muszlim területek ellen. Bagdad sem tagadta a harcokat az Amaratól délkeletre fekvő mocsárvidék térségében, jóllehet azokat az iráni diverzánsok és a csempészek elleni akciókként ismerték el. Erre a Bush kormányzat, a 688. sz. BT határozatra hivatkozva, újabb repüléstilalmi zónával válaszolt,³¹ melynek értelmében megtiltotta az iraki harci repülőgépek bevetéseit a 32. szélességi foktól délre. Az amerikai légierő azonnali légi őrzáratozással ellenőrizte a tilalom betartását. A Bush kormányzat tovább fokozta a konfrontációt Szaddam Husszeinnel, amikor a hónap közepén megnyerte a britek és franciák beleegyezését ahhoz, hogy lelőnek minden iraki katonai repülőgépet, melyek berepülnek a tilalmi zónába.

A szövetségesek ezzel az intézkedéssel egyrészt védelmet nyújtottak a Dél-Irakban koncentrálódó síita ellenzék részére, másrészt stratégiájukban ez azt is jelentette, hogy korlátozták Szaddam Husszeint befolyását erre a térségre. John Major, brit miniszterelnök kijelentette, hogy a szövetségesek ezzel a lépéssel kiterjesztették ellenőrzésüket Irak területének több, mint harmadára.

Az amerikai repülőgépek a Perzsa-öbölbe behajózó Independence repülőgép hordozóról hajtották végre bevetéseiket. A kivételesen hatalmas csapásmérő képességgel rendelkező nukleáris meghajtású repülőgép hordozó megjelenése az Öbölben magasabbra emelte a térségben a feszültség szintjét.

Közben USA források arról számoltak be, hogy Irak felújította egy nagy légi bázisát Dél-Irakban (Talil), felépített egy újat, tartalék repülőtereket aktivizált és újjá szervezi légvédelmi rendszerét. Amerikai források úgy értékelték, hogy az iraki légierő rekonstrukciója az ország déli területei elleni bevetések felújítása érdekében folyt.

Mindezzel tovább fokozódott a feszültség az ENSZ és Irak között és ezzel párhuzamosan az ország világszervezet ellenes hangulata. Sőt a nemzetközi közvélemény sem mutatott fel már olyan egységes kiállást ebben a kérdésben, mint a korábbi Irak ellenes állásfoglalásokban.

Mielőtt rátérnék a nemzetközi reagálásokról ismertetésére, röviden összefoglalom a 688. sz. határozat lényegét, valamint ezzel kapcsolatosan az Irak és ENSZ között vitára okot adó részeket.

³¹ Ugyanez történt 1991 márciusában, mikor a szövetségesek az iraki légierő számára repüléstilalmi övezetté nyilvánították Irak légterének 36 szélességi foktól északra eső részét.

Az ENSZ BT 1991. április 5-én jóváhagyott 688. sz. határozata azt követelte Iraktól, hogy járuljon hozzá a nemzetközi béke és biztonság fenyegetésének megszüntetéséhez a térségben, melynek érdekében haladéktalanul vessen véget a civil lakosságát sújtó elnyomásnak, és tegye lehetővé a nemzetközi humanitárius szervezetek számára, hogy azonnal beléphessenek azokra a területekre, ahol menekültek koncentrálódnak. Különösen vonatkozott ez a kurd népesség által lakott térségre, amit a határozat kiemelten hangsúlyozott. A bevezető részben található az indoklás, miszerint az iraki kurdokat sújtó elnyomás következtében menekültek áradatai hagyják el lakóhelyeiket a nemzetközi határok felé, mely határc incidensekhez vezet. Mindez veszélyezteti a térségben a nemzetközi békét és biztonságot.

A határozat az első mondatával felhatalmazza a Biztonsági Tanácsot az ENSZ Alapokmányának megfelelő lépésekre: „*A Biztonsági Tanács, tekintettel az ENSZ Alapokmányba foglalt köteletségére és felelősségére a nemzetközi béke és biztonság megőrzésére vonatkozóan, az ENSZ alapokmány 2. cikkelyének 7. paragrafusára hivatkozva, mélyszéges aggodalmát fejezi ki az iraki civil lakosságra gyakorolt elnyomás miatt, ...*”³²

Az ENSZ Alapokmány 2. cikkelyének 7. paragrafusa az alábbiak értelmében foglal állást.³³

„*A jelen Alapokmány egyetlen rendelkezése sem jogosítja fel az Egyesült Nemzeteket arra, hogy olyan ügyekbe avatkozzanak, amelyek lényegileg valamely állam belső joghatóságának körébe tartoznak, és nem kötelezi a tagokat arra sem, hogy az ilyen ügyeket a jelen Alapokmányban megfelelő rendezési eljárás alá bocsássák; ez az elv azonban a VII. fejezetben tárgyalt **kényszerítő intézkedések** alkalmazását semmiben sem érinti.*”

A VII. fejezet 41. és 42. cikkelye pedig azt szabályozza, hogy nemzetközi béke és biztonság fenntartása vagy helyreállítása érdekében milyen „kényszerítő intézkedéseket” lehet foganatosítani.

A 41. cikkely szerint: „*A Biztonsági Tanács határozza meg, hogy milyen, fegyveres erők felhasználásával nem járó rendszabályokat kíván foganatosítani abból a célból, hogy határozatainak érvényt szerezzen és felhívhatja az Egyesült Nemzetek tagjait arra, hogy ilyen rendszabályokat alkalmazzanak. Ilyeneknek tekintendők a gazdasági kapcsolatok, a vasúti, tengeri, légi, postai, távírói, rádió és egyéb forgalom teljes vagy részleges felfüggesztése, valamint a diplomáciai kapcsolatok megszakítása.*”

A 42. cikkely pedig kimondja: „*Ha a Biztonsági Tanács úgy találja, hogy a 41. cikkben említett rendszabályok elégtelenek, vagy elégteleneknek bizonyulnak, úgy légi, tengeri és szárazföldi fegyveres erők felhasználásával olyan műveleteket foganatosíthat, amelyeket a nemzetközi béke és biztonság fenntartásához, vagy helyreállításához szükségesnek ítél. Ezek a műveletek az Egyesült Nemzetek*

³² Nem hivatalos, a szerző fordítása

³³ Forrás: Az Egyesült Nemzetek Alapokmánya (Magyar ENSZ Társaság kiadásában): I. FEJEZET, 2. cikk, 7. pont

tagjainak légi, tengeri és szárazföldi hadereje által foganatosított tüntető felvonulásból, zárlatból (blokád) vagy egyéb műveletekből is állhatnak.”

A fentieket értelmezve, a nemzetközi reakciók eltérően értékelték az Alapokmány eme kettő, egymással összefüggő megállapítását a dél-iraki helyzetre vonatkozóan. Az eltérő vélemények arra az alapvető kérdésre adott válaszok különbözőségéből fakadtak, hogy a Dél-Irakban kialakult helyzet veszélyeztette-e a nemzetközi békét és biztonságot? Mert ha nem, akkor az Alapokmány szerint Irak belügyének tekinthető (2. cikkely, 7. paragrafus). Ha veszélyeztette, akkor a helyzet rendezése megkövetelte az Alapokmány VII. fejezet 41. és 42. cikkelyének érvényesítését.

Mindenesetre a 688. sz. határozat alkalmazása a dél-iraki kérdésre, megosztotta a világ közvéleményét.

De ismerkedjünk meg előbb Bagdad állásfoglalásával. Irakot érthetően nagyon érzékenyen érintette az újabb repüléstilalmi zóna létrehozása.

Iraki részről értékelve az augusztusi történéseket (amerikai csapatok átszállítását Kuvaitba, a közös amerikai-kuvaiti hadgyakorlatot, az amerikai csapásmérő repülőgép hordozó megjelenését a Perzsa-öbölben), méltán juthattak arra a következtetésre, hogy újabb szövetséges támadás veszélyével kell szembenézni az országnak. A Dél-Irak légterében kijelölt repüléstilalmi zónát beavatkozásnak tekintették az ország belügyeibe, továbbá Irak területi és nemzeti egységének megosztására irányuló amerikai törekvést látták benne.³⁴

Ezt az érzetet támasztotta alá, hogy augusztus 7-én az Egyesült Államok, Nagy-Britannia, Franciaország és Belgium állandó ENSZ képviselői levéllel fordultak a BT elnökéhez, melyben a Tanács sürgős összehívását kérték az iraki civil lakosságot továbbra is sújtó elnyomás kérdésének megtárgyalása céljából. A BT ülésére már augusztus 11-én³⁵ sor került, melyre szavazati jog nélkül meghívták Irak ENSZ képviselőjét is. Bizonyos formai és ülésrendi kifogásoktól eltekintve, a BT többsége elítélte Irakot annak ellenére, hogy Irak cáfolta az ellene fölhozott vádakat.³⁶

Az ülés napirendjére tűzött dokumentumok között szerepelt Belgium ENSZ képviselőjének augusztus 3-án a BT elnökéhez címzett levele, mely Van der Stoel³⁷ időközi jelentését is tartalmazta az iraki emberjogi helyzetről. Jelentése nem személyes helyszíni tapasztalatai alapján készült, hanem a korábban Irakba küldött, humán jogok megfigyelőinek javaslatait összegezte. Hivatkozott az Iráni Iszlám Köztársaság ENSZ képviselőjének egy nappal korábban (augusztus 10-én) a főtitkárhoz intézett levelére is, amelyben ecsetelte a dél-iraki helyzetet. Az iráni

³⁴ Ilyen törekvései a Bush kormánynak azonban nem voltak. Ezt bizonyítja, hogy amikor 1991. szeptember 30-án Edward Djerejian az USA KÜM. közel-keleti ügyekért felelős titkára Washingtonba fogadta Jalal Talabani kurd vezetőt, kifejtette, hogy az USA nem akarja Irak szétszakadását, azonban támogatja az összes etnikai csoport részvételét a kormányzásban.

³⁵ BT 3105. ülése

³⁶ UN, Department of Political Affairs: Repertoire of the Practice of the Security Council: Supplement 1989-1992, 714.o.

³⁷ Van der Stoel holland diplomata és ENSZ alkalmazottként a humán jogok területén dolgozott

levélben többek között az olvasható, hogy Irakban folytatódik a lakosság nagy része ellen irányuló „*totális megsemmisítési akció*”, mely az utóbbi időben intenzíven eszkalálódott Irak déli mocsárvidékének lakossága ellen ..., a jelenlegi helyzet az 1991 évi tavaszi helyzet körülményinek kialakulásához vezethet, és így a regionális, valamint a nemzetközi békét és biztonságot fenyegeti.

Irak ENSZ képviselője válaszában jó néhány pontban cáfolta az ellene fölhozott vádakot. Többek között azokat, amelyek a mocsári arab lakosság elleni támadásokat, erőszakos áttelepítésüket, az ellenük létesített gazdasági blokádot és az un. Harmadik Folyó³⁸ tervét illeti. Ugyanakkor elismerte, hogy a kormányerők gyakran hajtanak végre rajtaütéseket mocsári térségben (katona) szökevények, csempészek és külföldi diverzánsok után nyomozva, illetve letartóztatásuk céljából, akik az iraki törvények szerint bűnözők és itt találtak menedékre.

Pár nappal később Irak, az iráni levélre válaszolva, hazugságokon alapuló koholmánynak minősítette a levél tartalmát és azonnal megvádolta Iránt az ellene folytatott aknamunkával, amelyre számtalan bizonyítékkal szolgált. A levél az alábbi iráni fölforgató tevékenységekről tájékoztatta levelében az ENSZ főtitkárt.³⁹

Irán ismételt, beszivárgókat (diverzánsokat) küld a mocsárvidék térségbe Dél-Irakba, akik ott beavatkoznak az ország belügyeibe, ami elősegíti Irak területi és etnikai megosztására irányuló politikát.

Irán folyamatos jelenlétre törekszik Dél-Irakban. Ennek érdekében átfogó tervet dolgozott ki különböző támadásokra és szabotázs akciókra ezen a területen. Zsoldosokat és diverzánsokat képezett ki, akik folyékonyan beszélnek arabul, bomba- és orrgyilkos merényleteket hajtanak végre. Iraki hadifoglyokat toboroznak, hogy országuk ellen támadjanak, amivel megsértik a hadifoglyokra vonatkozó nemzetközi törvényeket.

A beszivárgók felderítő, hírszerző tevékenységet folytatnak, adatokat gyűjtenek az Irak gazdasági és politikai helyzetéről, iraki kiképző táborokról és élelmiszer raktárakról. Rajtaütéseket hajtanak végre a főutakon, hogy pánik hangulatot keltsenek a civil lakosságban.

Hatalmas méreteket öltött az iraki dinár hamisítása Iránban. A hamis pénz Irakban sajnos forgalomba került. Nem egyszer előfordult, hogy boltban vagy étteremben nem fogadták el tőlünk az iraki pénzjegyeket, hamisítványnak feltételezve azt.

Irán ügynöki központokat létesített délen al Shalamcha közelében és északon Kurdisztánban: Kalarban, Diyanában, Dohukban és Shaqlawaban, közli a levél. Merényleteket hajtottak végre kormányhivatalnokok ellen Bászrában. Áprilisban iráni ügynökhálózatot lepleztek le Bászrában. Júliusban egy másik ügynöki hálózatuk is lebukott. Ezeknél számtalan hamis iraki dokumentumot és

³⁸ 1992. december 7-én Szaddam bejelentette a „Harmadik Folyó” (Szaddam Folyóként is ismert) öntözési projektjének megnyitását, mely egy csatornázási programot rejtett Bagdadtól Basráig. Az ENSZ Emberi Jogok vezetői szerint a terv nem szolgálhatott mást, mint a síita ellenzék búvóhelyéül szolgáló mocsarak kiszáraitását Dél-Irakban.

³⁹ Megjelent kivonatolva augusztus 29-én a The Baghdad Observer-ben. (Iraq informs UN of Iranian subversive plot)

hamis pénzt találtak. Kihallgatásukkor beismerték, hogy illegálisan léptek iraki területre, miután Iránban különböző fegyverekre kaptak kiképzést és szabotázs akciókra készítettek fel őket.

A helyzet annyira feszültté vált, hogy augusztus végén az USA-nak figyelmeztetnie kellett Iránt, hogy ne használja ki saját javára a Dél-Irakot sújtó ENSZ határozatokat és a szankciókat.⁴⁰

Ezek után mi, a UNOSGI katonai megfigyelői (MILOB-ok) úgy láttuk, hogy misszióink jelentősége fölértékelődik.

Az evakuáció árnyékában

Mikor azt érzékeltük, hogy július végére oldottabb lett a város légköre, megdöbbenéssel fogadtuk a soron következő biztonsági értekezleten, hogy fel kell készülnünk egy evakuálásra. Minden felszerelésünket becsomagolva, otthoni címeinkkel felcímkézve, szállításra előkészítve a Canal Hotelbe (bagdadi ENSZ központ) szállítottuk és ott tároltuk. A szállodában csak egy váltás fehérenemű és tisztálkodó eszközeink lehettek nálunk. URH rádióinkat éjjelre sem kapcsolhattuk ki, állandóan figyelni kellett a forgalmát, hogy mikor hangzik el riasztás a kivonásra. A rádió minden forgalmára fölébredtünk. Nem tudtak külön frekvencián riasztási hálót szervezni. A szolgálati gépjárműveinket véglegesen bevonták, és iraki sofört bízták meg, hogy egy Toyota terepjárával naponként munkába szállítson bennünket és vissza. Az iraki hatóságok kijelölték számunkra négy szállodát – legdrágábbakat és iraki biztonsági szervek által őrzötteket – ahol a biztonságunkat garantálta az iraki kormány. Minden mozgásunkat be kellett jelenteni.

Először arra gondoltunk, hogy mindez összefüggésben van Irak Kuvait elleni inváziójának második évfordulójával. Az augusztus 1-én (szombaton) megjelent bagdadi újságok ugyanis megismételték Irak igényét az emirátusra, hangoztatván, hogy az történelmileg és földrajzilag szerves része Iraknak és fogadkoztak, hogy egyszer Kuvait újra „csatlakozni” fog. Gözerővel beindult az iraki pszichológiai hadviselés egyik fontos fegyvere, a média propaganda gépezete.

A kormány irányvonalát képviselő Al Jomhouriya azt írta, hogy 1990. augusztus 2. a hetven évig tartó történelmi tévedés korrekciója volt.⁴¹

A Védelmi Minisztérium napilapja az Al Qaddissiya kijelentette: „*Kuvait történelmileg és földrajzilag egyértelműen iraki tartomány volt és most is az.*”

A cikkekből kiderült, hogy Bagdad nem mondott le kuvaiti területi igényéről és úgy tartja, hogy Kuvait az Ottomán Birodalom Baszra kormányzóságának része volt, és csak akkor került leválasztásra, mikor Nagy Britannia fölosztotta ennek a birodalomnak a maradékát, az 1. világháború után.⁴²

⁴⁰ The Baghdad Observer, 1992, augusztus 29. (Reported US warning to Iran a ploy, says Iraq). A cikk a New York Times 1992. augusztus 5-iki jelentését jelöli meg forrásul

⁴¹ NICOSIA (AP), 1992. Augusztus 3. (Bagdad papers renew territorial claim to Kuwait)

⁴² NICOSIA (AP), 1992. Augusztus 3. (Bagdad papers renew territorial claim to Kuwait)

Taha Yassin Ramadan alelnök, megjegyezte: „... az Öböl-háború – folytatódik. ... Az iraki pozíciók erősebbek és szilárdabbak lesznek minden, Irak méltósága, szervezeti szuverenitása elleni agresszió esetén. ...”

Ali Hassan Majeed védelmi miniszter, aki Mohammed Hamza Al Zubeidi miniszterelnök kíséretében, pénteken Kirkukba, az északi olajcentrumba látogatott, ahol azt nyilatkozta, hogy minden irakinak kötelessége a haza védelme. „Népünk és a fegyveres erő most több és jobban felkészült, mint korábban bármikor és képes ellenállni a kihívásoknak és összezúzni az imperialista-cionista összeesküvést országunk ellen.”⁴³

A Middle East News Agency (MENA)⁴⁴ úgy értékelte, hogy Iraki vezetők két évvel a Kuvait elleni balvégzetű inváziójuk után, kitartó ellenállást ígérnek a Nyugat ellen, mondván hadseregük készen áll és képes szétzúzni az USA és Izrael összeesküvését.

Az iraki rádió Szaddam történelmi eposzaként értékelte az inváziót, a kuvaiti Al Sabah családot pedig az USA csatlósának nevezte, aki mérges tört döfött Irak hátába.⁴⁵

Ilyen és hasonló tartalmú megnyilvánulásokkal volt tele az iraki média augusztus elején, annak ellenére, hogy az Öböl-háborút követő tűzszünet rendelkezései Irakot Kuvait irányába megfogalmazott igényének feladására kényszerítette.

A Perzsa-öböl arab államainak vezető médiái többségükben elítélték az inváziót és „a modern arab történelem legfeketébb napjaként” említették. Ez a nap, Irak brutális inváziójának évfordulója a testvéri Kuvait ellen. Olyan agresszió volt, mely megosztó csapást mért az arab szolidaritásra, írta a hivatalos szaudi kormánylap.⁴⁶

Saad Al Abdullah Al Sabah sejk (Kuwaiti Crown Prince – kuvaiti koronaherceg) megemlékező ünnepi beszédében megerősítette, hogy az évfordulóra fegyveres erőket teljes harckészültségbe helyezték.⁴⁷

Az előzőektől eltérő hangot ütött meg és új gondolatokat vetett fel Jordánia. A Jordan Times augusztus 3-i számának *Augusztus 2. Két évvel később c.* cikkében a Perzsa-öböl arab országainak globális problémáival foglalkozott:

„Tegnapelőtt jegyezték a Kuvait elleni iraki invázió második évfordulóját. A háború persze minden embernek mást jelent. A kuvaitiak szeretnék minél előbb elfelejteni és e helyett felszabadulásuk évfordulójára, február 26-ára emlékeznek. Az irakiak természetesen megosztottak ebben a kérdésben, és a hivatalos források többsége hangosan hirdeti, hogy Kuvait még mindig Irak részét képezi.

⁴³ Middle East News, 1992. augusztus 2. Cím: Iraq promises tougher stand against the West

⁴⁴ Middle East News Agency (MENA) – Közel-Keleti Hírügynökség Egyiptomban

⁴⁵ ENSZ sajtószemle augusztus 3-án (Combined agency despatches) Cím: Iraq defiant on anniversary of invasion as allais talk tough

⁴⁶ Saudi Press in Riyadh

⁴⁷ ENSZ sajtószemle augusztus 3-án (Combined agency despatches): Cím: Iraq defiant on anniversary of invasion as allais talk tough

Számunkra itt Jordániában, az évforduló a lényegre emlékeztet bennünket, a valós okokra, amiért néptünk jobban szimpatizált Irakkal, mint Kuvaittal a válság és háború során és a konfliktuson túl, ... mely felvetette az arab ügyekbe történő külső beavatkozás kérdését. Ezek az okok az arab világon belül a demokrácia, az emberi jogok, valamint a gazdagság arabok közti méltányos elosztásának kérdéséhez kapcsolódnak. ...

A demokrácia, az emberi jogok és a javak egyenlő elosztása egy olyan Arab Világban, mely megosztott egy népességben gazdag észak és egy forrásokban gazdag dél között, szükségszerű kapcsolatban vannak. A többi arab nép között Jordánia, Palesztina, Jemen, Marokkó, Szíria és Egyiptom nem állt volna Irak pártjára a válság alatt, ha nekik nem hiányzott volna, hogy a kuvaitiak megtagadták a szükséges gazdasági támogatást országaiktól és nyíltan visszautasították az olajgazdagság megosztását velük ...

Visszatekintve a válság és a háború tapasztalataira, nehéz megítélni, hogy milyen nagyok a tanulságok, melyeket meg kellene tanulni, és amelyeket még mindig nem sikerült figyelembe venni, és amelyek arra a meggyőződésre vezetnek bennünket, hogy a „győzedelmes” szövetségeseknek valójában semmi más nem volt a szándékuk – azon kívül, hogy megnyerjék a háborút Irak ellen – mint biztosítani az olcsó olaj folyását és megnyerni maguk számára Kuvait újjáépítésének szerződéseit. ...

Való igaz, hogy a demokráciát és az emberi jogokat nem lehet elválasztani az Öböl-térségben 1990-ben és 1991-ben minket súlytó katasztrófától, melynek az elágazásai és konzekvenciái még alig jöttek a felszínre.

Közel 700 milliárd USD veszteséget fizettek az arabok ezért az örült háborúért, amikor ennek csupán töredéke elegendő lenne arra, hogy létrehozzák az elosztási egyensúlyt a gazdagok és nincstelenek között.”

Többször is elolvastam a cikket, elsősorban azért, mert gondolkodásra készítettek újszerű megközelítései. Innentől számítva kezdtem másként szemlélni az iraki, tágabb értelemben az Arab-öböl helyzetét, és a háttérben feszülő politikai szándékokat. A jordán média megnyilvánulása jól tükrözte az arab világ megosztottságát az iraki helyzetet illetően, és egyúttal rávilágított az Öböl-háború céljai mögött megbúvó gazdasági szándékokra.

Azonban Bagdad hivatalos nyilatkozatai területi igényük újbóli kinyilvánításával Kuvait irányába, Irak részéről komoly fenyegetést jelentettek, amire a szövetségeseknek reagálni kellett. A válasz nem is késett sokáig. Az iraki sajtónyilatkozatokkal szinte egyidőben érkeztek a hírek az újonnan Kuvaitba szállított amerikai csapatokról és közös amerikai-kuvaiti hadgyakorlatról.

Kuvait és Amerika is úgy érzékelt, hogy Irak újból beválthatja fenyegetését. Ezért kuvaiti és amerikai katonák augusztus 3-án (hétfőn) hadgyakorlatot kezdtek Kuvaitban, hogy megmutassák Iraknak, milyen gyorsan képesek reagálni egy ilyen fenyegetésre. Washingtonban Dick Cheney védelmi miniszter arról tájékoztatta a sajtót, hogy az USA azért tart hadgyakorlatot Kuvaitban, hogy

megmutassa elkötelezettségét a térségben. Kijelentette, hogy a hadgyakorlat célja nem az, hogy válaszlépésre provokálja Irakot.

Az augusztus 3-17. között megtartásra kerülő hadgyakorlatra eredetileg 2 000 amerikai katonát terveztek a légierőtől a haditengerészettől és a tengerészgyalogságtól. Azonban a Bush kormányzat pénteken bejelentette, hogy további 2 400 katonát küld Kuvaitba. Dick Chaney azzal is kiegészítette a hírt, hogy a 2 400 fő a tervek szerint mintegy két hónapig marad az Öböl-térségben.

A gyakorlat leple alatti, éles helyzetre történő felkészülésre lehetett következtetni abból, hogy a megelőző héten az Egyesült Államok Patriot légvédelmi rakéta üteget küldött Kuvaitba és egy másikat Bahreinbe.

Az Al Ra'i jordán napilap augusztus 3-i számában élesen kritizálta az amerikai politikát és a hadgyakorlatot Kuvaitban. Az USA adminisztrációt azzal vádolta, hogy lángra akarja gyújtani az egész térséget.

Viszont az iraki fenyegetőzések komolyságát erősítette az is, hogy augusztus 1-jétől, a Kuvaithoz közel eső térségből, olyan hírek keltek szárnyra, hogy Amaratól délkeletre a mocsarakban a kormányerők harcban állnak a lázadó ellenzékiekkel.

És ez a kiéleződött szembenállás volt a valódi oka a várható kivonásunknak Irakból.

Augusztus 21-én az iraki külügyminiszter Mohammed sa'ed al-Sahaf levében fordult az ENSZ főtítkárhoz, kérve, hogy lépjen közbe és akadályozza meg Dél-Irakban az ország elleni „*példátlan Brit - USA - Francia agressziót*”.⁴⁸ A továbbiakban úgy fogalmazott, hogy ez a három ország felhatalmazta magát arra, hogy saját óhajuknak megfelelően értelmezzék a nemzetközi jogot és az ENSZ határozatokat. Levelében még kifejtette Irak egyértelmű állásfoglalását, miszerint a síita lakosság védelmének ürügyével létesített repüléstilalmi zónát Dél-Irakban a nemzetközi sajtó úgy értékelte, mint egy küszöbön álló, Irak elleni, újabb katonai beavatkozást. Hangsúlyozta, hogy erre a lépésre a három ország nem rendelkezett az ENSZ BT fölhatalmazásával. A külügyminiszteri levélben azt is megfogalmazta, hogy a BT eme három állandó tagja fegyveres erőinek alkalmazása, egy komoly katonai agresszió előjele Irak függetlensége és területi integritása ellen, és valójában ez fenyegeti a térség biztonságát és békéjét.

Figyeljük meg, hogy az idézett szövegben a *külügyminiszter nem azonosította a repüléstilalmi zónát létrehozó és annak légtérét ellenőrző három országot az ENSZ-el.*

Az iraki Parlament augusztus 29-én határozottan állást foglalt a repüléstilalmi zónával kapcsolatban.⁴⁹ Idézem „*Az iraki Parlament határozottan visszautasítja az USA-brit-francia beavatkozást Irak belügyeibe és kísérletüket, hogy aláaknázzák az ország nemzeti egységét.*”

⁴⁸ The Baghdad Observer, 1992, augusztus 22. (Iraq urges UN to prevent imminent allied aggression)

⁴⁹ The Baghdad Observer, 1992, augusztus 29. az INA-ra hivatkozva (Assembly denounces anti-Iraq conspiracy)

Az ENSZ azonban föl vállalta ezt az újabb Irak elleni katonai lépést. Maga a főtítkárr, Boutros Ghali foglalt állást a mellett, hogy az ENSZ BT 688. sz. határozata jogalapot adott a három államnak a repüléstilalmi zóna létesítésére.⁵⁰ Ezt Irak határozottan kétségbe vonta.

Azonban véleményével Irak már nem volt egyedül. A nemzetközi közvélemény ekkor már közel sem volt olyan egységes a Szaddam rezsimmel szemben, mint az Öbölháború kérdésében.

Az új repüléstilalmi zóna létesítésének kérdésében az arab világ sem foglalt egyöntetűen állást. A jemeni külügyminiszter Abdul Karim al Iriani úgy nyilatkozott, hogy az amerikai, brit, francia cselszövés, amely a repüléseket Dél-Irakban embargó alá helyezi, Irak szuverenitásának durva megsértése.⁵¹ A nyilatkozatból nyilvánvaló, hogy a külügyminiszter véleménye az Alapokmány 2. cikkely 7. paragrafusából levezetett ítéletét tükrözi.

Augusztus 28-án az Egyesült Arab Emírátságok adott ki kommunikét, melyben állást foglalt az iraki nép egysége és területének integritása mellett.

Egy nappal később olvashattuk az Arab Liga főtítkárnak, Ismat Abdel Meguidnak tolmácsolásában a Liga álláspontját, miszerint a szervezetnek „nem áll érdekében Irak felosztása mini államokká”.⁵² Hangsúlyozta az Irakot sújtó gazdasági embargó feloldását is.

A szeptemberben ülésező Arab Liga Miniszteri Tanácsa is megerősítette eltökéltségét Irak függetlensége és népének egysége mellett. A Tanács első napi ülésén (szeptember 13.) hangsúlyozta a tartózkodást Irak belügyeibe való beavatkozástól, az ENSZ vonatkozó alapelveinek, a BT határozatainak és a nemzetközi jog értelmében.⁵³

De hallatta hangját a világ másik része is. Augusztus 28-án az INA hírügynökség a *The New York Times* pénteki számának szerkesztői cikkéből idézte, miszerint az új repüléstilalmi zóna létrehozása jogellenes.

A legnagyobb meglepetést a *The Baghdad Observer* augusztus 29-i számában olvashattuk: „Kína kifejezte aggodalmát az amerikai-brit-francia hármassal fogantatott, az iraki repülési tilalom bevezetése ellen, az ország déli területén.” .. (Kína) kijelentette, hogy egy ilyen tilalom sérti Irak területi szuverenitását. ..” A kínai külügyminisztérium szóvivőjének szombaton közzétett nyilatkozata szerint, Kína állást foglal bármely olyan intézkedés ellen, amely Irak egységét és területi integritását fenyegeti. A szóvivő kifejtette, hogy Irak déli légtérére érvénybe léptetett repülés tilalmi zóna túlmutat az ENSZ határozatokon.⁵⁴ Ezek az állásfoglalások abban a helyzetben rendkívül fontosak voltak Irak számára. Kína nyilatkozata kiváltképp, hiszen azt az ENSZ BT egy állandó tagja tette.

⁵⁰ Butros Ghali nyilatkozata a CNN-nek, megjelent a *The Baghdad Observer* augusztus 30-i számában. (China expresses concern over ban on Iraqi flights)

⁵¹ *The Baghdad Observer*, 1992. augusztus 22 (Az INA hírügynökség augusztus 21. hírét idézte)

⁵² *The Baghdad Observer*, 1992. augusztus 30. (China expresses concern over ban on Iraqi flights)

⁵³ *The Baghdad Observer*, 1992. augusztus 30. (China expresses concern over ban on Iraqi flights)

⁵⁴ *The Baghdad Observer*, 1992. augusztus 30. (China expresses concern over ban on Iraqi flights)

Az én olvasatomban sem találtam a határozatban olyan jogosítványt, amely a tűzszünet aláírását és a háború végének hivatalos deklarációját követően, közvetlenül felhatalmazta volna a szövetségeseket, ilyen jellegű fegyveres beavatkozásra.

Lord Healey,⁵⁵ mikor a brit parlamentet tájékoztatta a kérdésről, tömören kifejtette: „Jóllehet sokan igénylik, hogy Irak alkalmazkodjon a 688 sz. határozathoz, azonban hangsúlyozni kell, hogy sem törvényesen, sem technikailag nincs kapcsolat a határozat és a szankciók között.” .. Félretéve a 688 sz. határozat illetékességének vagy törvényességének kérdését, Bagdadnak azt az álláspontját is figyelembe kell venni, hogy a határozat azért sem hajtható végre, mert a kurd és síita csoportok lázadók és minden kormánynak alapvető joga, hogy megvédje magát a belső lázadóktól.⁵⁶

Míg az északi kurd területeken kialakult helyzet 1991-ben kétségtelenül veszélyeztette a térségben a nemzetközi békét és biztonságot, az 1992 augusztusára kialakult dél-iraki helyzetet illetően szerintem ez nem állt fenn. Ebben a kérdésben a nemzetközi közvélemény megosztottságát tapasztalhattuk.

A kérdés nem úgy vetődött fel, hogy északon a kurd lakosság védelme jogos volt, ezzel szemben délen a síitáké nem. A vita központi kérdése – mint ahogy azt az előzőekben említettük – az ENSZ Alapokmány fent idézett 42. cikkelye körül bontakozott ki, miszerint a Dél-Irakban 1992-ben kialakult helyzet veszélyeztette-e a nemzetközi békét és biztonságot. Valójában ez nem állt fenn. Ebben az esetben viszont az Alapokmány 2. cikkely 7. pontja a meghatározó, azaz a kialakult helyzet megoldása belügy (ahogy az Alapokmány fogalmaz „az „Állam belső joghatóságának körébe tartozik ..”). Az is fontos figyelembe venni, hogy a 688. (1991) sz. BT határozat a 42. cikkely érvényességét elsősorban a kurdokra alkalmazva határozta meg. Idézem a határozatból:

„A Biztonsági Tanács mélységes aggodalmát fejezi ki az iraki civil lakosságra gyakorolt elnyomás miatt, Irak számos területén. Legutóbb beleértve a kurdok által lakott területeket, ahol a menekültek tömegeinek áradatához vezetett a nemzetközi határok felé és azon át, amely határincidenseket eredményezett. Mindez veszélyezteti a térségben a nemzetközi békét és biztonságot.”

Ez a határozat 1991, április 5-én született, és „ráerőltetése” az 1992-ben kialakult dél-iraki helyzetre, nehezen fogadható el. Ezt az állásfoglalást tükrözte Lord Healey parlamenti hozzászólása is.

Egyébként érdekességként jegyzem meg, hogy mindkét repüléstilalmi zóna 2003-ig érvényben maradt.

⁵⁵ Denis Winston Healy brit munkáspárti politikus. 1964-1970 között védelmi miniszter 1985-1983 között a munkáspárt helyettes vezetője

⁵⁶ Review of Iraq Sanctions and Washington's Iraq Policies (UN Resolutions and Iraq) <http://iraqwar.org/impossible.htm>

Irak légtérében létrehozott északi- és déli repüléstilalmi zónák (NORDERN NFZ és SOUTHERN NFZ)⁵⁷

A Dél-Irak légtérében létrehozott repüléstilalmi zónát a bagdadi sajtó következetesen, mindvégig Irak belügyeibe való beavatkozásnak tekintette és nem ismerte el törvényesnek egyik légtér tilalmi zónát sem. A média rendszeresen hírül adta Irak tiltakozásait az ENSZ-nél, melyben tételesen felsorolták, hogy hány alkalommal, mikor és hol sértették meg amerikai harci repülőgépek Irak légtérét a 36. szélességi foktól északra és a 32.-től délre. Irak továbbra sem ENSZ szankcióként hivatkozott az újabb repüléstilalmi zónára. Ezt minden esetben az USA által életre hívott, és brit-francia közreműködéssel megvalósított büntettnek minősítette. Szerinte egyik ENSZ BT határozat sem jogosította fel a három országot erre a lépésre.

A médiában többször is megfogalmazott nyilatkozatok az újabb katonai fenyegetésről, tovább szították a lakosság amúgy is ellenséges hangulatát a világszervezettel szemben.

A külföld egy részének támogatását maga mögött tudva, Irak szokatlan lépésre szánta el magát. Bölcsek Tanácsának felállítását javasolta,⁵⁸ mely a BT kilenc tagjából állna. Ettől a javaslattól az iraki kormány azt remélte, hogy a testület segít majd az állandó félreértések és konfrontációk elkerülésében az Egyesült Államokkal, Nagy-Britanniával és Franciaországgal. Az iraki ENSZ nagykövet Abdul Amir Al-Anbari augusztus 26-án, szerdán találkozott ez ügyben a fenti három ország ENSZ nagykövetével, kérve őket, hogy az iraki javaslatot, – mely szerint a Bölcsek Tanácsában Kína, India, Ausztria, Indonézia, Marokkó, Venezuela, Zimbabwe, Törökország és Omán venne részt – terjesszék kormányuk elé.

⁵⁷ Wikipedia: Iraqi no-fly zones. [Wikimedia Commons, http://en.wikipedia.org/wiki/Iraqi_no-fly_zones](http://en.wikipedia.org/wiki/Iraqi_no-fly_zones). Letöltés 2013.01.18.

⁵⁸ The Baghdad Observer, 1992, augusztus 29. (Iraq offers proposal to avert clash with US)

A javaslatból természetesen nem lett semmi.

Mondandóm befejezéseként és a leírtak megerősítéseként az alábbi ENSZ dokumentumra hivatkozom.

Az ENSZ évkönyv 1991 évi kiadása (Yearbook of the United Nations, 1991), 206. oldalán olvasható, hogy a főtitkár Végrehajtó Delegátusa 1991. június 29-július 23. között egy hivatalközi missziót vezetett Irakba az ország lakossága humanitárius szükségletének fölmérése céljából. A delegációban részt vettek: UNDP, UNICEF, UNHCR, WFP, FAO és A WHO képviselői. A misszió a szerzett információk alapján úgy ítélte meg, hogy a háború előtti állapot visszaállításához: **az ivóvíz és csatornázási hálózatra 450 millió, az egészségügyi szektor importtámogatására évi 500 millió, az élelmiszer importra 2,64 milliárd, a mezőgazdasági importra 500 millió, az ország villamos energia ellátó hálózatára 12 milliárd és az olajszektorra 6 milliárd amerikai dollár ráfordítás szükséges.**

Többek között ez a pusztítás tette szükségessé Irak olajexportjára támaszkodó „olajat élelmiszerért” (oil for food - OFF) program beindítását (később részletesen ismertetem), amely 1995-2003 között folyamatosan fennálló működésével sem volt képes oly mértékben rehabilitálni Irak olajiparát, hogy az abból származó anyagi fedezet kielégítse az ország lakosságának alapvető humanitárius szükségleteit.

FELHASZNÁLT ÉS IDÉZETT IRODALOM

- 1992, június 18-ától december 15-éig vezetett naplóm följegyzései,
- 1992, június 13. és december 21. között válogatott cikkek a The Baghdad Observer-ből és az ENSZ sajtószemléből,
- Resperger István, Villámháborúk az Öbölben /Az 1991-es Öböl-háború és az iraki Szabadság Hadművelet” (Operation Iraqi Freedom) / (Budapest-Hamburg, 2003.),
- Az Egyesült Nemzetek Alapokmánya (Magyar ENSZ Társaság kiadványa),
- Irakra vonatkozó ENSZ BT határozatok 1990-1992-ig:
- *1990-ben*: 660 (augusztus 2.), 661 (augusztus 6.), 662 (augusztus 9.), 664 (augusztus 18), 665 (augusztus 25.), 666 (szeptember 13.), 667 (szeptember 16.), 669 (szeptember 24.), 670 (szeptember 25.), 671 (szeptember 27.), 674 (október 29.), 676 (november 28.), 677 (november 28), 678 (november 29.).
- *1991-ben*: 681 (január 31.), 686 (március 2.), 687 (április 3.), 688 (április 5.), 689 (április 9.), 692 (május 26.), 699 (június 17.), 700 (június 17.), 705 (szeptember 19.), 706 (augusztus 15.), 707 (augusztus 15.), 712 (szeptember 19.), 715 (október 11).
- *1992-ben*: 773 (augusztus 26.), 778 (október 2).

**A SZÖVETSÉGI FELDERÍTŐ RENDSZER
KORSZERŰSÍTÉSE, AVAGY NÉHÁNY GONDOLAT
A NATO FÖLDFELSZÍN FELDERÍTŐ
RENDSZERÉNEK¹ MEGTEREMTÉSÉRŐL**

Rezümé

A 2012. májusi chicagói NATO ülésen több fontos téma került napirendre. A szélesebb publikum többek között megismerhette az okos védelem (Smart Defense) és a NATO földfelszín felderítő rendszer (Alliance Ground Surveillance System-AGS), a katonai körökben már korábban is gyakran emlegetett, kifejezéseket. Jelen írás az AGS program szélesebb ismertetésére vállalkozik, rávilágítva annak szükségyszerűségére, történeti előzményeire, várható előnyeire és természetesen annak műszaki megvalósítására.

Kulcsszavak: szövetségi földfelszín felderítő rendszer, elektronikai felderítés, szintetikus apertúrájú radar, földi mozgócél indikátor

Resume

In May 2012 NATO Chicago Summit there were several important topics discussed. The broader public learned the Smart Defence and Alliance Ground Surveillance System (AGS) expressions as frequently repeated issues in politico-military environment. This paper shall highlight on AGS necessity to set up as a Joint NATO capability giving historical background and examining the pros and cons of creating a state of the art ISTAR solution for the Alliance.

Keywords: Alliance Ground Surveillance System, electronic intelligence, Synthetic Aperture Radar, Ground Moving Target Indicator.

A NATO transzformációja már a hidegháború vége óta zajló folyamat, amelynek legutóbbi szakasza, nemcsak, a Szövetség útkeresésével, hanem tagadhatatlanul az elhúzódó pénzügyi válság globális hatásaival is összefüggésben van. A szövetséges elvárásokat a katonai költség biztosításához (GDP 2 %-a) már csak három tagállam teljesíti,² a többiek jelentősen elmaradnak. Magyarországon a védelmi költségvetés nagysága tartósan, 2016-ig a GDP 0.8 %-ban stagnálódik, ami jelentősen leszűkíti a védelmi szféra lehetőségeit. A többi tagállam, különösen az 1999 után csatlakozók, ugyanebben a nehéz helyzetben van és próbál helyt állni a

¹ Alliance Ground Surveillance System (AGS): szövetségi földfelszín felderítő rendszer

² 2011-ben az Egyesült Államok (GDP 4,8 %), Egyesült Királyság (GDP 2,6%), Görögország (GDP 2,1 %), forrás: http://www.nato.int/nato_static/assets/pdf/pdf_2012_04/20120413_PR_CP_2012_047_rev1.pdf

növekvő kihívásokkal terhes XXI. században is. Az érvényes NATO doktrína³ a felderítés-hírszerzést nemzeti hatáskörnek tekinti, de látható, hogy ez a követelmény - az elmúlt években szűkülő erőforrások miatt - egyre nehezebben valósítható meg saját erőforrások felhasználásával, alkalmazásával. Ezek után természetes gondolatként merült fel, hogy ha önállóan nem, de talán team munkában megvalósíthatók, elérhetők a Szövetség céljai. Ezen gondolatok mentén lett széles körben ismeretes az Európai Uniónál a Pooling and Sharing,⁴ a NATO-nál pedig Smart Defense fogalom is. A NATO transzformációja, szervezeti reformja, valamint az okos védelem tartalmának kidolgozása eredményeképpen a tagállamok elfogadták „Védelmi Képességek: A NATO Erők 2020-ban”⁵ dokumentumot, amely az okos védelem koncepciója köré épülő korszerű, együttműködni képes, kiképzett szövetséges erőt vizionál.

A koncepció 4. pontja szerint: „Mi (a Szövetség) egy magasan fejlett szövetségi (NATO) földfelszíni felderítő rendszert teremtünk meg a jövőben, amellyel Fegyveres Erőink hatékonyabban és biztonságosabban lesznek képesek végrehajtani feladataikat. Ebben az értelemben a Szövetség egy jelentős lépést tesz a JISR⁶ képességek fejlesztése felé.”⁷

Miért van szükségünk JISR képességekre, miféle tapasztalat és előzmények vezettek az AGS terv megszületéséhez?

Az AGS ötlete először 1992-ben a Szövetség tervezői csoportjának ülésén (Defence Planning Committee) került napirendre, amelyet az 1995-ös NATO védelmi miniszteri ülésén pontosítottak. A miniszterek egyetértettek abban, hogy létre kell hozni egy NATO birtokolta AGS képességet, amelyet a nemzeti képességek interoperábilis módon támogatnak.⁸

Az eredeti terv alapján ki kellett alakítani egy földfelszíni felderítő radarokból, valós idejű adattovábbító eszközökből álló rendszert, amelyek mind légi, mind földi komponenseket is tartalmaznak. Néhány év szünet következett, mert a NATO tagországok nem tudtak megegyezni a kivitelezés és finanszírozás kérdéseiben, míg 2001-ben ismét napirendre került egy észak atlanti tanácsi ülésen (Reinforced North Atlantic Council-NAC-R). Újra megindulhatott a tevékenység egy közös radarfejlesztés érdekében, amelyet transzatlanti együttműködésben létrehozott földfelszíni felderítő rendszernek (Transatlantic Cooperative AGS TCAR) neveztek el.

³ AJP 2.1 felderítő doktrína (1. fejezet IX. rész 114. pont)

⁴ Pooling and Sharing: a nemzetközi erőforrások hatékony kihasználása azáltal, hogy részkapességeket vállalnak fel a tagországok, amik a Szövetségi szinten képességbővülést jelentenek.

⁵ Summit Declaration on Defence Capabilities: Toward NATO Forces 2020 (20 May 2012).

⁶ JISR- Joint Intelligence Surveillance and Reconnaissance.

⁷ Summit Declaration on Defence Capabilities: Toward NATO Forces 2020 (20 May 2012) 4. pont, a szerző fordítása, Internet: http://www.nato.int/cps/en/natolive/official_texts_87594.htm, letöltve: 2012. 10.29.

⁸ A NATO-ban általában nemzeti képességek léteznek, nagyon kevés NATO fenntartású (tulajdonú) erő mellett. Az utóbbihoz tartozik a Szövetség AWACS flottája a németországi Geilenkirchen repülőtéren, vagy a NATO nehéz légi szállító ezrede (Heavy Airlift Wing-HAW), amely Pápán állomásozik.

2004-ben már a hordozó platformok kérdéseit vitatták meg. Az elképzelés alapján a felállításra tervezett légiflotta Airbus A321 repülőgépekből és Global Hawk Block 40 típusú pilótanélküli repülőeszközökből (UAV⁹) állt volna, mindkét elemet alkalmassá téve a TCAR eszközök hordozására.

1. kép: Global Hawk repülés közben.

platform radar technology insertion program - továbbiakban: MP-RTIP) alkalmazásával. A tervek szerint a földi elemeket európai és kanadai cégek gyártották volna.

2007-ben, a csökkenő védelmi költségvetések miatt – NATO illetékesek – a programot újragondolták. Az új elképzelés egy egyszerűsített AGS rendszerrel számolt, amely már csak a Global Hawk Block 40 eszközöket tartalmazta volna továbbfejlesztett multiplatformos radar technológiát (multi-

2. kép: A NAGSMA logója.

2009-ben az AGS programban résztvevő NATO nemzetek aláírták az együttműködési megállapodást (Programme Memorandum of Understanding - PMOU), hitet téve a megvalósítás irányába, amelyet a létrehozást koordináló NAGSMA¹⁰ felállítása követett.

Egy következő fontos mérföldkő az AGS számára a 2010. évi lisszaboni NATO csúcstalálkozó volt, ahol az egyre fokozódó hadművelleti érdek miatt (akkor főleg az afganisztáni információszerezés és megosztás kapcsán) ismét megerősítették a létrehozás szükségességét a NATO új stratégiai koncepciójában.¹¹

2011 fontos és tanulságos év volt a NATO számára: az arab tavasz eseményei és a líbiai válság jelentős politikai, gazdasági és természetesen katonai kihívásokat hozott. Az Egyesült Nemzetek 1970. és 1973. számú határozata alapján a NATO (később már Szövetségen kívüli államok is csatlakoztak pl. Katar) katonai erővel avatkozott be Líbiában, hogy a megfékezze az elharapózó erőszakot és megvédje a civil lakosságot Kadhafi erőinek terrorjától. Megfelelő NATO konszenzus hiányában a határozatban elrendelt repülési tilalmi övezet fenntartását kezdetben Franciaország, az Egyesült Királyság és az Egyesült Államok légierije végezte az „Odüsszeusz hajnala” (OP Odyssey Dawn) művelet keretében. 2011. március végén a NATO átvette a hadműveletek irányítását az USA-tól és megkezdte

⁹ UAV –Unmanned Aerial Vehicle: pilótanélküli repülőeszköz.

¹⁰ NAGSMA- NATO Alliance Ground Surveillance Management Agency (Brüsszel), 15 résztvevő nemzet felhatalmazása alapján és a teljes feltöltés esetén kb. 60 fővel hajtja végre a feladatait.

¹¹ Tóth Péter-Varga Gergely: SVKI elemzések 2009.

az Operation Unified Protector (OUP) tevékenység végrehajtását. A hadműveletet a SACEUR¹² irányította, de a hadművelet közvetlen vezetését a JFC Naples¹³ parancsnoka hajtotta végre. Az Egyesült Államok tudatosan „hátrébb lépve” átadta a műveletek irányítását, melynek következtében azonnal kiderül, hogy milyen hiányosságok vannak a NATO rendszerében. Már az első napokban észlelhető volt, hogy nincs elégséges, a felderítésbe bevonható ereje a szövetségnek és súlyos gondok mutatkoztak a légi utántöltő képességben is. Ezek a problémák csak akkor enyhültek, amikor az Egyesült Államok a Szövetség rendelkezésére bocsátotta ezirányú kapacitásait. Az EUCOM¹⁴ és az AFRICOM¹⁵ fokozta a felderítő tevékenységét és az adatokat-információkat megosztotta a Szövetséggel. A nemzeti korlátozások megléte, illetve az információk továbbításának nem interoperábilis módja is késedelmet, további megoldandó feladatokat generált. A dinamikus változó műveleti környezetben az információigény több esetben felülírta az információbiztonsággal kapcsolatos békebeli szabályozókat, rámutatva azok betarthatatlanságára az intenzív tevékenység során. Egyszerűen nem volt idő és lehetőség az információ szanitizálására,¹⁶ a nyersanyagokat változatlan formában kellett továbbítani a csapástervező csoportokhoz. Mindezen tapasztalatok ahhoz a megállapításhoz vezettek, hogy az 1992 óta „tervezgetett” szövetségi földfelszíni felderítő rendszer megvalósítását fel kell gyorsítani és további lépéseket kell tenni a JISR képességek megteremtése felé.

2012. február 3-án az Észak atlanti Tanács meghatározta a soron következő lépéseket, ugyanakkor a finanszírozás kérdései is szóba kerültek. Itt már csak 13 szövetséges hozzájáruló állam költségviseléséről szóltak (Bulgária, Csehország, Észtország, Németország, Lettország, Litvánia, Luxemburg, Norvégia, Románia, Szlovákia, Szlovénia és az Egyesült Államok). Ugyanakkor az Egyesült Királyság a Sentinel¹⁷, Franciaország pedig a jövőbeni Heron TP¹⁸ rendszerével szeretett volna hozzájárulni a közös feladathoz a pénzügyi megoldás helyett.

2012. május 20-án a tizenhárom, a programban részt vállaló ország képviselői aláírták a Northrop Gumman céggel az 1.3 milliárd eurós szerződést, amely szerint a NATO öt (5) Global Hawk Block 40 típusú HALE¹⁹ UAV-t a hozzátartozó MP RTIP radartechnológiát, szenzorokat és a hozzátartozó földi berendezéseket vásárol. A szövetség JISR képességének alapjául szolgáló rendszer a

¹² SACEUR- Supreme Headquarters Allied Powers Europe: A NATO szövetség európai főparancsnoksága

¹³ JFC Naples-Joint Forces Command: A NATO szövetséges hadműveleti parancsnoksága Nápolyban.

¹⁴ EUCOM: Az USA európai fegyveres erőinek parancsnoksága (Stuttgart)

¹⁵ AFRICOM: Az USA afrikai fegyveres erőinek parancsnoksága (Stuttgart)

¹⁶ A szanitizálás egy olyan, a felderítés-hírszerzésben alkalmazott módszer, amellyel az információ megfosztásra kerül mindazon ismérvektől, amelyek alapján később azonosítható volna a forrás. A NATO-ban rendkívül nagy hangsúlyt kap a forrásvédelem, így főleg nemzeti érdekek miatt nem derülhet ki, vajon HUMINT, SIGINT, IMINT stb. felderítésből származott-e az alapadat. A humán erőforrás hiánya miatt (nem volt erő és idő) ez a tevékenység kudarcot vallott az OUP-ban.

¹⁷ Az Angol Sentinel R1 a Global Express repülőgép modifikációja, amit a Bombardier cég készített a Royal Air Force részére. Az 1991 évi Öböl háború utáni szükséglet kielégítésére fejlesztették ki alapvetően ISTAR célokra.

¹⁸ A HERON TP MALE (Medium Altitude Long Endurance) többfunkciós pilótánélküli repülőeszközt az izraeli Israel Aerospace Industry (IAE) gyártja. A fedélzeti felderítőeszközöket egy változatban a Thales cég szállította volna Franciaországnak.

¹⁹ HALE- High Altitude Long Endurance, nagymagasságú, nagy hatótávolságú.

szicíliai (Olaszország) Sigonella légibázisra kerül telepítésre és várhatóan 2015-17 között éri el a teljes alkalmazhatósági készenléte.

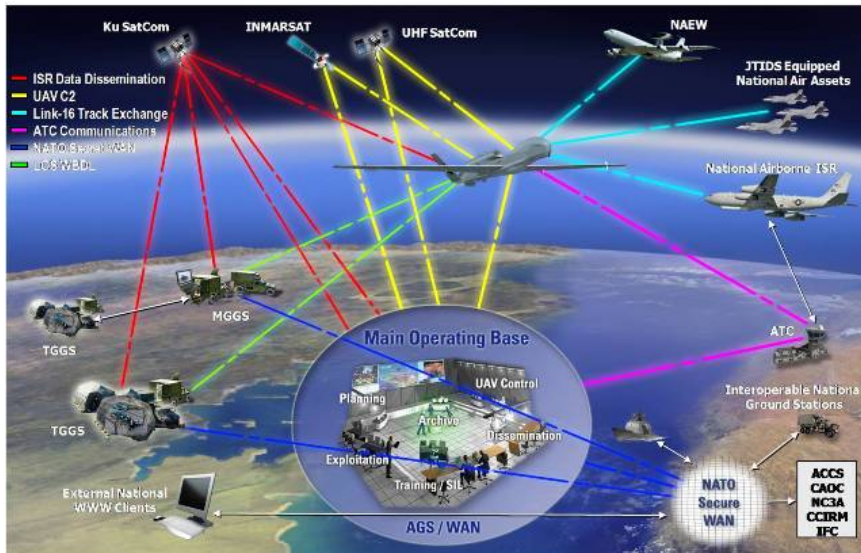
A NATO AGS rendszer, a Sigonellán²⁰ már működő U.S. Air Force Global Hawks and the U.S. Navy Broad Area Maritime Surveillance (BAMS) UAV szervezetekkel egy helyre települ, amely a későbbi üzemeltetési, kiképzési, kiszolgálási és logisztikai feladatokat könnyíti meg.

Habár a Northrop Grumman az AGS fő kivitelezője lesz, több nemzetközi (főleg európai) fegyverkonzern és vezető védelmi ipari vállalat bevonását tervezi a kivitelezésbe. A fontosabb alvállalkozók közé tartozik – az EADS Deutschland GmbH (Cassidian), a Selex Galileo, a Kongsberg, az ICZ, A.S., Retia, az A.S., Aktors OÜ, a Komercentrs DATI csoport, az Elsis LTD., a Konstrukta-Defence, az A.S., ComTrade D.O.O., a BIANOR, Technologica, Zavod Za Telefonna Aparatura Ad (ZTA AD), a SELEX ELSAG, Elettra Communications, UTI Systems, valamint a SES cég is²¹

Franciaország és az Egyesült Királyság továbbra sem mond le a programhoz való csatlakozásáról, elkötelezett a saját fegyveres erőiben rendszeresített felderítő eszközök az AGS-be történő beintegrálásával kapcsolatban. A rendszer teljes megvalósulás utáni hierarchiáját az alábbi kép ábrázolja. A 3. képen láthatóak szerint felismerhetők az AGS előnyei. Számos a felderítésben használt eszköz, rendszer adatait képes integrálni. A felderítési adatok hadművelési központba kerülnek, ahonnan az adatfeldolgozás után az információk elérhetők a NATO kommunikációs csatornáin keresztül. A központhoz nemcsak a légi eszközökre telepített felderítőplatformok, hanem a szárazföldi rendszerek is csatlakoznak, csatlakozhatnak.

²⁰ A Sigonellán lévő légitámaszpont fontos szerepet játszott az OUP hadművelet során.

²¹ Forrás: <http://www.as.northropgrumman.com/products/natoags/>, letöltve: 2012.10.29.

3. kép: Az AGS rendszer hierarchiája (tervezet)

A telepítés helyszínének kiválasztása nem véletlen. A szicíliai légi bázison állomásozó Global Hawk UAV eszközök könnyedén elérhetik mind az európai, afrikai, valamint a közel keleti célpontjaikat, ellenőrzés alatt tartva a teljes mediterráneumot. Természetesen az eszköz alkalmazása, a 24-36 órás repülési képesség és a nagy hatótávolság miatt távolabbi célpontok esetében sem jelentene akadályt.

Az AGS lehetséges fizikai megvalósítása

A szövetségi földfelszín felderítő rendszer részeit képezi a légiszegmens (kezdetben 5 Global Hawk Block 40, műholdas platformok),²² a földfelszínre telepített szenzorok (földi szegmens)²³ és vezérlő-adatfeldolgozó állomások (támogató szegmens).

Az AGS légi szegmense

A légi szegmens alapját az öt Global Hawk Block 40 HALE UAV képezi. A pilótánélküli repülőeszközök világszínvonalú MP-RTIP földfelszín felderítő-radarral és GMTI²⁴ földi mozgó célfelderítő indikátorral lesz felszerelve. A híradóeszközök biztosítani fogják a horizonton túli (beyond-line-of-sight) szélessávú adatkapcsolatot. A légi szegmens részét képezi az UAV vezérléséhez szükséges állomások.

²² A terveknek megfelelően az Egyesült Királyság és Franciaország saját tulajdonú felderítő repülőeszközökkel csatlakozik a programhoz 2015-17-ben.

²³ Az angolszász terminológiában szenzoroknak nevezik az emberi erőforrással kiszolgált felderítő eszközöket, alrendszereket is, különösen a rádióelektronikai felderítésben használtakat.

²⁴ GMTI -Ground Moving Target Indicator: a földfelszíni mozgó célfelderítő indikátor.

Global Hawk Block 40 HALE UAV

A Northrop Grumman (korábban Ryan Aeronautical gyártja) az RQ-4 (korábban Tier II) néven ismeretes pilótánélküli repülőeszközt, amelyet az Egyesült Államok légereje és haditengerészete és a német légierő használ széles körben.²⁵

A Global Hawk Block 40 UAV harcászati műszaki paraméterei:

- Elsődleges funkció: Nagymagasságú és hatótávolságú ISR tevékenység
- Hajtómű: Rolls Royce-North American AE 3007H turbofan
- Tolóerő: 7,600 lbs (31.4 kN)
- Szárnyfesztáv: 39.8 m
- Hosszúság: 14.5 m
- Magasság: 4.7 m
- Súly: 6,781 kg
- Maximális felszálló tömeg: 14,628 kg
- Hajtóanyag: 7,847 kg
- Hasznos terhelhetőség: 1,360 kg
- Sebesség: 575 km/h
- Hatótávolság: 16,113 km
- Szolgálati magasság: 18,288 m²⁶

4. kép Egy USA felségjelű Global Hawk feladatvégrehajtás közben

A Global Hawk fedélzetén elhelyezett szintetikus apertúrájú radar (Synthetic Aperture Radar -SAR²⁷) az elektrooptikai/infravörös képalkotó alkalmazással *nagyfelbontású képeket* szolgáltat a földfelszínről és képes „átlátni” akár homok és porviharokon is. Egy nap alatt kb. 103 000 km² területről képes információt szolgáltatni.²⁸

²⁵ Korábban a német légierő a Stratégiai Felderítő Parancsnokság (Trier) állományába tartozó Dassault Breuget Atlantic 1150 (Old Lady) felderítő repülőgépeket használt, amelyeket 2009-ben váltottak le a Global Hawk típusúakra (RQ-4E, Eurohawk). A felderítő eszközöket (SIGINT) az EADS konszern gyártja.

²⁶ Forrás: http://www.nato.int/cps/en/natolive/topics_48892.htm, letöltve: 2012.10.29.

²⁷ Synthetic Aperture Radar(SAR): szintetikus apertúrájú radar

²⁸ Forrás: http://en.wikipedia.org/wiki/Northrop_Grumman_RQ-4_Global_Hawk, letöltve: 2012.10.29.

A Global Hawk Block 40 AN/ZPY-2 MP-RTIP radart a Northrop-Grumman-Raytheon cégcsoportok fejlesztik az USA Légierő Elektronikai Rendszerek Központja megbízásából (US Air Force Electronic Systems Center). A

munka jelenleg még kísérleti fázisban van. Várhatóan ezzel szerelik fel a NATO AGS üzemeltetésében lévő UAV-eket. Az AN/ZPY-2 egy aktív elektronikus vezérelhető kereső-antennával (Active Electronically Scanned Arrey-AESA) ellátott nagy-felbontású SAR²⁹ berendezés, amivel biztosíthatók a földfelszíni-, mozgócél-felderítő és harctéri azonosító (Combat Identification) funkciók.

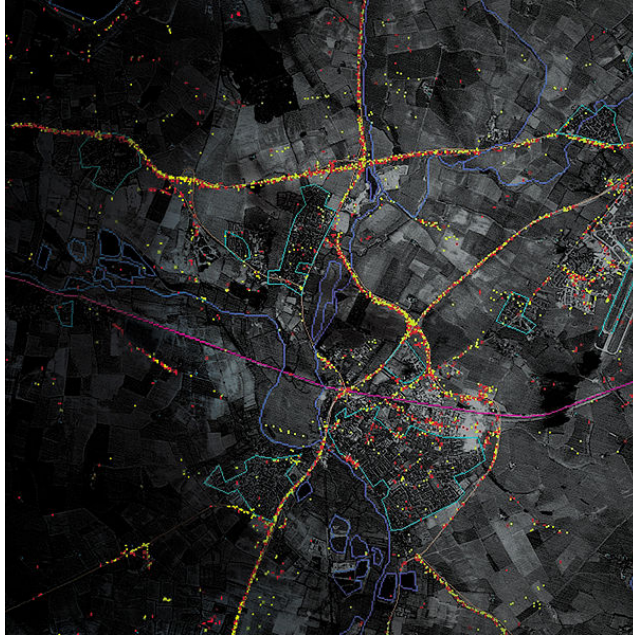
5. kép SAR képek egy repülőtérről és a Washington DC.-ben lévő Pentagonról

A szintetikus apertúrájú felderítés egy olyan radargenerált képalkotói eljárás, amely során a légi eszköz fedélzetéről kisugárzott elektromágneses hullámok visszaverődnek a földfelszíni tárgyakról. Az egyéb képalkotói módszerektől eltérően itt nincs jelentősége a láthatóságnak (fényviszonyok), illetve teljesen független az időjárási tényezőktől és a radarhullám áthatol számos álcázó eszközön is. A megjelenítés során alkalmazott feldolgozó algoritmusok segítségével akár fényképminőségű

képek is készíthetők, amelyek felismerhetők a felderítés tárgyát képező objektumok, harci eszközök jellegzetességei és a korábbi felderítéshez viszonyított változásai. Természetesen a képek minősége függ a SAR felbontóképességétől is.

Az MT-RTIP radar a SAR felvételek mellett földi mozgócél felderítő funkciót (GMTI) is biztosítani fog. Ebben a funkcióban megjeleníthetők a földfelszíni stacioner és mozgó célpontok is, amellyel bármely időjárási feltételek mellett valósidejű információkat biztosítanak a felderítés célpontjául kijelölt területről.

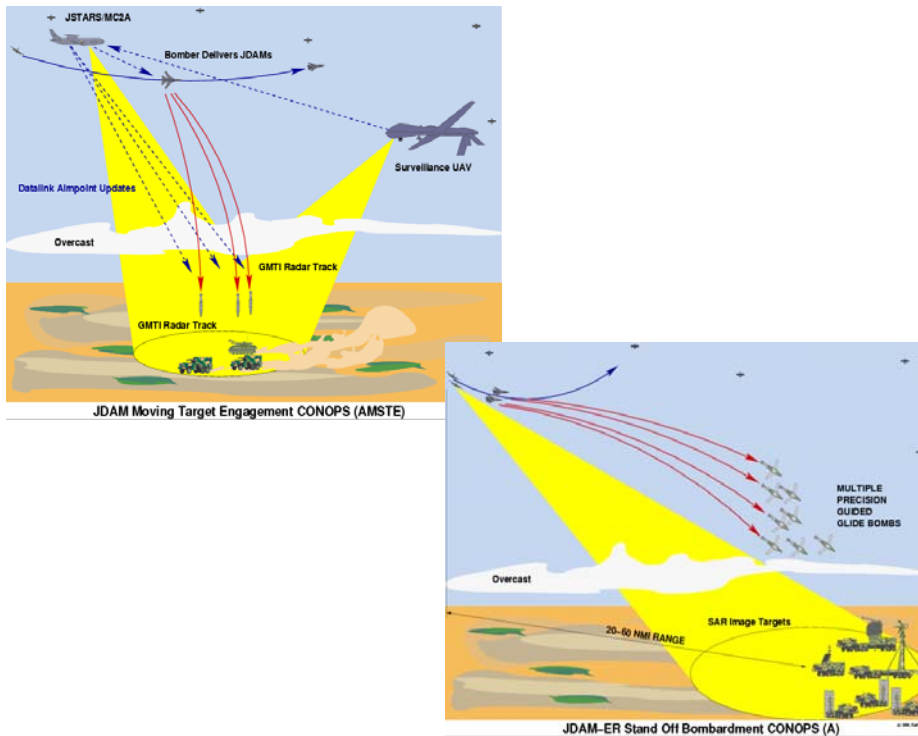
²⁹ SLAR (Jelenleg a továbbfejlesztett változatban SAR): A **SLAR** az angol Side Looking Airborne Radar. Magyar elnevezése nem egységes, oldalra néző fedélzeti radarnak fordíthatjuk, de a szakmában leginkább az angol rövidítést használják. A SLAR célja a földfelszín térképezése, megfigyelése repülőeszköz fedélzetéről rádióhullámok segítségével. Napjainkban szinte kizárólag a továbbfejlesztett változatát, a szintetikus apertúrájú radart (SAR-t) használják. (A SLAR rövidítés a képalkotó módszer általános elrendezésére utal, a SAR rövidítés pedig a feldolgozási technikára, ami mögött szintén a SLAR képalkotás elve húzódik meg, azonban ma a SAR rövidítést többnyire az ilyen elvű képalkotó radarokra használják, pl. az Envisat, Radarsat műholdakon lévőkre.) forrás: <http://hu.wikipedia.org/wiki/SLAR>, letöltve: 2012. 11.01.

6. kép: Egy GMTI kép a mozgásban lévő eszközök megjelenítésével, térképi felületen

A 6. képen látható földi mozgócél felderítő funkciót (GMTI) biztosító eszköz segítségével jelentős távolságból is (akár több száz kilométeres, pl: a JSTARS³⁰ repülőgép) megkülönböztethetők a fölfelszínen mozgó eszközök a tereptárgyaktól, amelyek aztán vizuálisan, térképi felületen megjeleníthetők. A megjelenítés minőségének fontos paramétere a radareszköz oldalszög-, illetve távolságszerinti felbontóképessége. Ez a gyakorlatban azt a minimális oldalszög- illetve távolságkülönbséget jelenti, amellyel a felderítőeszköz két egymáshoz kis távolságban lévő tárgyat két különböző elemként (plot) jelenít meg a képernyőn.

³⁰ JSTARS- Joint Surveillance Target Attack Radar System, a Northrop Grumman E-8 repülőgépére telepített harc irányító C2 rendszer. A fedélzetére telepített AN/APY-7 fázisvezérelt rácsantennás rádiólokátorával képes a fölfelszínen lévő eszközök, a légtérben lévő repülőeszközök követésére, valós idejű harctéri vizualizációra, a csapásmérő eszközök célra vezetésére. 1985-ben rendszeresítették, jelenleg 17 van szolgálatban és az USAF várhatóan 2025-ig kívánja rendszerben tartani. Az eszköz 600 céltárgy követésére alkalmas mintegy 250 km mélységben (természetesen függ a repülési magasságtól), az antenna 120° nyílásszöge alapján egyszerre kb 50000 km² terület ellenőrzésére alkalmas.

7. kép Célfelderítés és tűzkiváltás a GMTI és SAR funkciók alkalmazása alapján

A 7. számú képen ábrázoltak szerint a SAR radarral és GMTI funkcióval ellátott felderítőeszközök (pl: UAV és JSTARS repülőgép stb.) adatainak fúziós feldolgozásával (All Source Intelligence- ASI), az AGS földi állomásai céladatokat szolgáltatnak a csapásmérő eszközök számára.

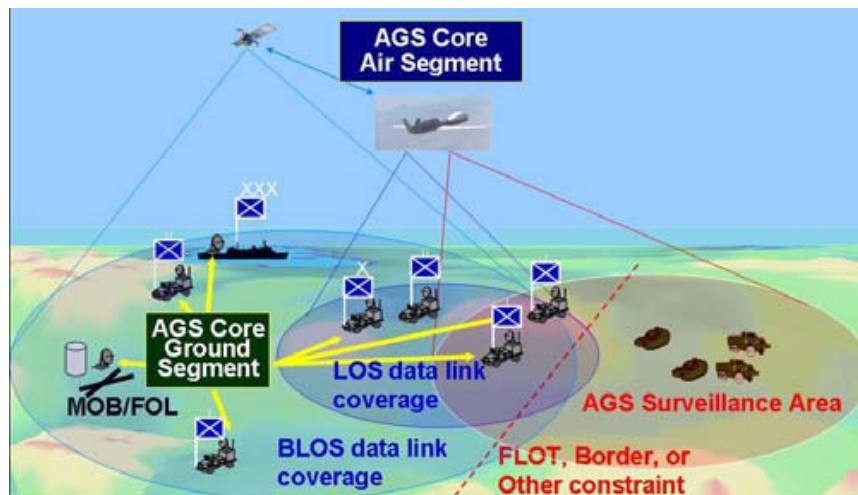
Az AGS földi szegmense

Az AGS központi egységét (Core) képező földi állomások a NATO parancsnokságok organikus részeként feldolgozzák a felderítő eszközökről (platformok, szenzorok) érkező adatokat. Ezek az állomások a NATO híradó-informatikai hálózatán keresztül kommunikálnak a NATO C2ISR³¹ rendszereivel valamint fontos célkitűzésként a CJTF/NRF³² komponensekkel. Az AGS képes lesz felderítési adatokat szolgáltatni NATO stratégiai parancsnokságától a dandárszintű vezetési rendszerekig. Az alacsonyabb szintű információ megosztás is lehetségessé válik, de ennek fizikai megvalósítására a NATO parancsnoki struktúrájának átalakítása után kerülhet majd sor. Az AGS felderítési adataival lehetségessé válik,

³¹ C2ISR- Command, Control, Intelligence, Surveillance and Reconnaissance

³² CJTF- Combined Joint Task Force, NRF-NATO Rapid Reaction Force.

hogy valamennyi, az adott tevékenységben (pl. humanitárius tevékenység, természeti katasztrófa stb.) műveletben, hadműveletben résztvevő komponens azonos és valósidejű helyzetképpel (Recognised Surface Picture- RSP) rendelkezzen. Ez a funkció lehetővé teszi, hogy megfelelő időben és módon cselekedve elérhessük a céljainkat.³³

8. kép: Az AGS földi és légi szegmenseinek hálózatos vázlatja.

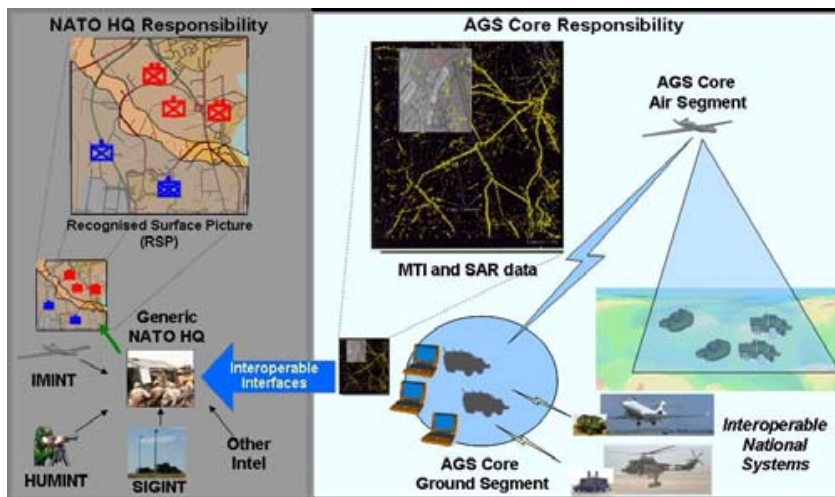
Nagyon fontos, hogy az AGS interoperábilis módon tudjon kommunikálni valamennyi C2ISR tevékenységben résztvevő szövetségi és nemzeti komponenssel. Releváns a NATO hálózati kapacitásainak (NATO Network Enabled Capabilities- NNEC) fejlesztése ennek érdekében. Komoly tervezői munka folyik a meglévő szövetséges infokommunikációs rendszereinek alkalmassá tételéről.³⁴

Ugyanakkor elengedhetetlen az AGS interoperabilitása a nemzetek saját ISR, ISTAR³⁵ rendszereivel. Az OUP során ennek hiánya komoly nehézségeket okozott a hadműveletet vezető JFC Naples és a résztvevő nemzetek alkalmi harci kötelékeinek állománya részére.

³³ Forrás: AGS flyer, http://www.nagsma.nato.int/Pages/AGS_General_Information.aspx, letöltve: 2012. 10.29.

³⁴ pl: Bi-SC AIS (Bi-strategic Command Automated Information System), a LC2IS (Land Command and Control Information System), az ACCS (Air Command and Control System) és a MCCIS (Maritime Command and Control Information System).

³⁵ ISTAR- Intelligence Surveillance Target Aquisition and Reconnaissance

9. kép: Az AGS szegmenseinek kommunikációja a szövetségi és nemzeti ISR elemekkel.

Összefoglalás

A 2012. májusi NATO csúcson aláírt, a szövetségi földfelszín felderítő rendszerről szóló egyezmény, jelentős lépés a szövetség JISR képességének megteremtése felé. Az elmúlt húsz év természeti katasztrófái (pl.: Haiti földrengés, pakisztáni árvíz) és fegyveres konfliktusok (délszláv háborúk, Irak, Afganisztán, Arab tavasz eseményei stb.) rávilágítottak, hogy fontos és szükségszerűen sürgető tényező egy globális képességet biztosító, közös fenntartású felderítő képesség megteremtése. Habár Magyarország nem része a 13 (később 15) NATO nemzet kezdeményezésének, a megvalósítás után mégis részesülhet annak előnyeiből. Megjegyzendő, hogy hazánk a megvalósítási tanulmány (feasibility plan) elkészítésében még részt vett, de később – a várható költségkihatások miatt- kilépett a programból (Research and Development –R&D)³⁶

Fontos, hogy a magyar nemzeti ISTAR (ISR) képességeink megteremtése kapcsán³⁷ figyelmet fordítsunk arra, hogy alkalmasak legyünk interoperábilis módon együttműködni valamennyi NATO JISR rendszerrel, függetlenül a haderőnk méretétől és lehetőségeitől. Az afganisztáni tapasztalat megtanított bennünket arra, hogy sokszor a harcászati szintű információk stratégiai hatással is rendelkezhetnek. Ezért nem kell kishitűnek lennünk korlátozott képességeinkkel kapcsolatban. Gyakran az általunk szolgáltatott adat és információ szükséges a teljes hadműveleti kép kialakításához.

³⁶ Szenes Zoltán nyá. vezérezredes, volt vezérkari főnök alapján. A feasibility plan kb. 80 000 euróba került Magyarországnak és az AGS programhoz való csatlakozásunk 2-2, 5 millió euró kiadást jelentene.

³⁷ Az MH. 5/24 „Bornemissza Gergely” felderítő zászlóalj bázisán felállítandó ISR zászlóalj és a Katonai Nemzetbiztonsági Szolgálat hozzájárulásai alapján.

A NATO kiemelt fontosságúnak tartja a program megvalósítását. Ezt Sir Richard Shirreff vezérezredes, az Európai Szövetséges Fegyveres Erők főparancsnokának helyettese (DSACEUR) 2012. október 16-án, a Nemzeti Közszolgálati Egyetem Hadtudományi és Honvédtisztképző Karán, „A *NATO helyzetéről és szerepéről a 21. században*” című előadásában is hangsúlyozta. Kijelentette, hogy a közös felderítő képesség vonatkozásában Európa függőségét csökkenteni kell az Egyesült Államokétól.³⁸

Legkésőbb 2017-ben, amikor a Szövetség földfelszín felderítő rendszere eléri a teljes műveleti készenlétet, megvalósulhatnak a 2010. évi NATO Stratégiai koncepciójában az AGS-sel kapcsolatban megfogalmazott célok. A szövetséges földfelszín felderítő rendszer hozzájárulhat a tagországok kollektív biztonságához, adatokat, információkat szolgáltat a krízisek kezeléséhez és erősítheti a kollektív védelmet.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- http://www.nato.int/nato_static/assets/pdf/pdf_2012_04/20120413_PR_CP_2012_047_rev1.pdf;
- AJP 2.1 felderítő doktrína (1. fejezet IX. rész 114. pont);
- Summit Declaration on Defence Capabilities: Toward NATO Forces 2020 (20 May 2012) 4., Internet: http://www.nato.int/cps/en/natolive/official_texts_87594.htm, letöltve: 2012. 10.29. ;
Tálas Péter-Varga Gergely: SVKI elemzések 2009.;
- http://en.wikipedia.org/wiki/Northrop_Grumman_RQ-4_Global_Hawk;
- http://www.nato.int/cps/en/natolive/topics_48892.htm;
- <http://hu.wikipedia.org/wiki/SLAR>, letöltve: 2012. 11.01.;
- AGS flyer, http://www.nagsma.nato.int/Pages/AGS_General_Information.aspx, letöltve: 2012. 10.29.

³⁸ Forrás: személyes részvétel a konferencián.

**MŰVÉSZET VAGY TUDOMÁNY
GONDOLATOK A HÍRSZERZŐ ELEMZÉS-
-ÉRTÉKELÉSRŐL**

Résümé

A szerző a munkájában kísérletet tesz a nemzetbiztonsági elméletek keretén belül megtalálni a hírszerző elemző-értékelő elméletet. Bemutatja a nemzetközi hírszerző közösségben az elemző-értékelő elméletéről szóló tudományos vitát, hogy az elmélet tudomány vagy művészet, amelyet követően állást is foglal a kérdésben. Ezt követően megvizsgálja, hogy Magyarországon a tudományos életben hol található a nemzetbiztonsági tanulmányok, így a hírszerző elemző-értékelő elmélet. A tanulmányban a szerző több mint húszéves szakmai tapasztalatait, valamint a nemzetközi és a hazai szakirodalmat felhasználva megalkotja a hírszerző elemző-értékelő elmélet keretét és alapfogalmát.

Kulcsszavak: nemzetbiztonság, hírszerzés, hírszerzés elemzés-értékelés, tudomány, elmélet

Resume

In his work, the author attempts at identifying an intelligence-analysis theory in the rank of the numerous national security theories. He also makes the reader acquainted with the scientific discussion the international intelligence community has on defining whether the theory is science or rather an art and immediately expounds his position on the issue. As a next step, he thoroughly examines the issue of what is the role and place of the national security studies and their theory in the Hungarian scientific life. In his essay, the author – by relying on his more than two decade-long professional experience as well as the on international and Hungarian scientific literature – elaborates the framework and fundament of the intelligence analysis theory.

Keywords: natiensecurity, intelligence, intelligenceanalysis, science, theory

Magyarországon a hírszerző elemzés-értékelés elméletének rendkívül szűk a – mindenki számára elérhető – szakirodalma¹. Az elmúlt két évtizedben csak

¹ Természetesen figyelembe kell venni a minősített adatokat tartalmazó nyíltan nem hozzáférhető szakirodalmat is, de azok inkább az elemző-értékelő munka gyakorlatával, valamint eljárásaival, és nem az elméleti kérdésekkel foglalkoznak. Szakirodalomnak tekinthető a tudományos igényű munkák, mint a doktori értekezések, a tudományos mértékadó folyóiratokban megjelent tanulmányok, valamint az egyetemi jegyzetek és a tankönyvek.

néhány hadtudománnyal foglalkozó szakember jelentetett meg nyíltan hozzáférhető tanulmányt vagy foglalkozott a témával a tudományos munkáiban (doktori értekezésében). A cikkek zömmel a Felderítő Szemlében² és a Hadtudományban³ jelentek meg. Ezentúl az üzleti hírszerzés elméletéről és gyakorlatáról készült könyvekben és cikkekben találhatunk utalásokat az elemző-értékelő tevékenységre. A témával foglalkozó szakemberek között meg kell említeni Dr. Rácz Lajost⁴, aki a logika oldaláról közelítette meg az elemző-értékelő munkát, valamint 2001-ben megjelentette „Az elemző-értékelő munka módszertana” című egyetemi jegyzetét⁵. Rajta kívül Dr. Botz László⁶, Dr. Izsa Jenő⁷, Dr. Héjja István⁸ és Dr. Kenedli Tamás⁹ írt tudományos szintű tanulmányokat az elemzés-értékelés témakörében¹⁰. A rendelkezésre álló szűk szakirodalom ellenére jelenleg több felsőoktatási intézményben¹¹ is tanítanak a hírszerzés elméletét, és annak egyik elemeként elemző-értékelő munkát. A hírszerzéssel kapcsolatos tantárgyak leírásából megállapítható, hogy az oktatott elmélet nem egységes, mert többségükben önállóan kidolgozott tematikát és elméletet tartalmaznak. A tantárgyak¹² zömmel a hírszerzéssel, kiemelten a magyar nemzetbiztonsági szolgálatok történetével foglalkoznak. A tantárgyak magyar nyelvű kötelező és ajánlott szakirodalma szakmatörténeti anyagokat, valamint néhány tanulmányt tartalmaz, míg az elméleti kérdéseket többségében az angol nyelvű szakkönyvekre alapozzák. Ennek következtében szükségessé vált a hírszerző elemzés-értékelés hazai szakirodalmának megalapozása és bővítése, amelynek egyik bázisa lehet a Nemzeti Közszerzési Egyetem Nemzetbiztonsági Intézete. A mindenki számára elérhető magyar nyelvű szakirodalommal szemben rendkívül széleskörű a hírszerző elemző-értékelő elmélet idegen nyelvű szakirodalmá, kiemelten az angol nyelven. Az elmúlt évtizedben jelentős számú tanulmány és könyv jelent meg, amelyekben az elemző-értékelő elmélete¹³ kapcsán különböző tudományos viták is felszínre kerültek. A viták jelentős mértékben támogatták az elmélet rendkívül gyors fejlődését. Az angol nyelvű szakirodalom szerzői többségükben az amerikai és a brit nemzetbiztonsági

² ISSN 1588–242X, az MK Katonai Felderítő Hivatal, majd a Katonai Nemzetbiztonsági Szolgálat szakmai folyóirata.

³ ISSN 1215–4121, a Magyar Hadtudományi Társaság folyóirata.

⁴ A hadtudomány PhD fokozatos (2007/ZMNE). Egyetemi docens. Több évtizedet szolgált a hírszerzés területén.

⁵ Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem, 2001.

⁶ A hadtudomány PhD fokozatos (2001/ZMNE). Címzetes főiskolai tanár. Több évtizedet szolgált a hírszerzés területén.

⁷ A hadtudomány PhD fokozatos (2003/ZMNE) Egyetemi docens. Több évtizedig foglalkozott a hírszerzés elméletével.

⁸ A hadtudomány kandidátusa és habilitált fokozatos (1989/ZMKA). Egyetemi docens. Több évtizedig oktatott a katonai felsőoktatásban.

⁹ A hadtudomány PhD fokozatos (2012/NKE)

¹⁰ A felsorolt személyek mellett még a jelen tanulmány szerzője foglalkozik, foglalkozott az elemző-értékelő munkával, a legutóbbi tanulmánya a Felderítő Szemle 2012/2. számában jelent meg „A kritikai gondolkodás szerepe a hírszerző elemző-értékelő munkában” címmel.

¹¹ Nemzeti Közszerzési Egyetem, Budapesti Corvinus Egyetem, Zsigmond Király Főiskola, Budapesti Gazdasági Főiskola, Debreceni Egyetem.

¹² Az interneten elérhető tantárgytervek: <http://www.uni-corvinus.hu/index.php?id=22720&tanKod=7NK40NFV29B>, http://www.rtf.hu/downloads/tanszekek/bu_gv/ma/l_m_nemzetb_ism.pdf, https://etr.zskf.hu/ETR/Dokumentumtar/FileDownload?file_id (letöltési idő: 2013.01.15.)

¹³ intelligence analysis

szolgálatok egykori munkatársai (vezetői) voltak, akik a könyveikben több évtizedes tudásukat foglalták össze tudományos és gyakorlati megalapozottsággal. Ezen kívül megfogalmazták azokat az új elméleti módszereket, amelyek többségükben más tudományágak elméleti és gyakorlati eljárásain alapultak, illetve tapasztalataik alapján kiegészítették az alkalmazott elméleteket. Megállapítható, hogy 2000-et követően paradigmaváltás történt a nemzetbiztonsági tanulmányok szakirodalmában, mert a korábban minősítettnek tekintett elméletek – kiemelten az Amerikai Egyesült Államokban – megjelentek a nyíltan hozzáférhető tudományos szintű munkákban (könyvekben, cikkekben, folyóiratokban, adatbázisokban). Ennek fő oka az internet okozta információrobbanás, valamint az, hogy a nemzetbiztonsági szolgálatok belátták, hogy sokkal nagyobb előnyt tudnak abból kovácsolni, ha a tudományos alapokon teszik közzé az elméleteiket, mert az ott kialakuló tudományos viták és kutatások eredményei növelhetik a hatékonyságukat és sikerességüket. Véleményem szerint nem az elméletet, hanem annak a gyakorlatát kell védeni, mert az elmélet közismerete nem veszélyezteti a szolgálatok működését. Ezen túl a mindenki által megismerhető elméleti tézisek növelhetik a szolgálatok társadalmi megítélését, mert mindenki számára látható, hogy a szolgálatok tevékenysége a tudományos alapokon nyugszik.

Az elmúlt években megjelent külföldi szakirodalomban felvázolt új elméletekkel kapcsolatban elmondható az a tendencia, hogy azok egyre bonyolultabbá és összetettebbé váltak, valamint az informatikai módszerek és a számítógépes eljárások/programok elterjedésével egyre inkább a matematika/informatika irányába tolódtak el. A korábban is ismert eljárások és módszerek ezáltal sokkal kifinomultabbá és pontosabbá váltak, valamint egy-egy szempontot vizsgálva kibővültek és kiszélesedtek¹⁴.

Az új elméletek és a külföldi szakirodalom robbanásszerű bővülése mellett az elemző-értékelő elmélet fejlődésének legjobb példái azok a tudományos viták, amelyek az elmúlt években jelentek meg a különböző tanulmányokban és szakcikkekben. Ezek a polémiák az elemzés-értékelés fogalmi rendszerét is érintetik. Az elmúlt évtized egyik legfontosabb és egyben legérdekesebb vitája, amely a 2000-es évektől tart az Amerikai Egyesült Államokban. A vita központi kérdése, hogy a hírszerző elemző-értékelő munka művészet vagy tudomány. Az elmúlt évszázadokban – leginkább Carl von Clausewitz elméletét követően – különböző intenzitással hasonló tudományos vita folyt a hadtudomány/hadművészet¹⁵ esetében is, amelynek az eredménye az lett, hogy a biztonság katonai dimenzióival foglalkozó tevékenységi rendszer módszerei tudományos elméleteken alapulnak.

A hírszerzés elemzés-értékeléssel kapcsolatos vita koordinátorává 2009-től az amerikai Hírszerzés Oktatásának Nemzetközi Szövetsége¹⁶ vált. A vita során

¹⁴ Itt példaként lehet megemlíteni Robert M. Clark a hírszerzés elemzés-értékelés célközpontú megközelítését. Forrás: CLARK, Robert M: Intelligence Analysis: A target-centric approach, CQ Press, 2010, Washington DC. ISBN 9781604265439

¹⁵ Ezzel a vitával foglalkozik Clausewitz is fő munkájában. Forrás: CLAUSEWITZ, Carl von. A háborúról I. kötet, Második könyv, Harmadik fejezet, Hadművészet vagy hadtudomány? pp.142-146. Zrínyi, 1961.

¹⁶ International Association for Intelligence Education (elérhetőség: <http://www.iafie.org/>, letöltési idő: 2013.1.15.)

Robert Folker¹⁷ nagyon fontosnak tartja a kérdés eldöntését, mert, ha művészet, akkor teljesen más tulajdonsággal és kompetenciákkal kell rendelkeznie az elemző-értékelőnek, mintha tudomány lenne. A művészet esetén az elemző-értékelő munkát végző személy szubjektuma, intuíciója és véleménye határozza meg az eredményt, míg tudomány esetében az elemző-értékelő munkát alapvetően rendszerezett és strukturált módszerek határozzák meg. Az alapvető különbség a két esetben az elemző-értékelő személyének kiválasztásán, kiképzésén és felkészítésén van, mert művészet esetén az egyén képességeire kell a hangsúlyt helyezni, míg tudomány esetén az alkalmazott módszerek és eljárások ismeretére és tudására.¹⁸

A hírszerző elemző-értékelő elméletet tudománynak tekintik azok, akik az elemzés-értékelés fejlődését helyezik a vizsgálatuk középpontjába. A hírszerző elemzés-értékelés az 1940-es években jelent meg önálló elméleti ágként. Gyakorlatilag ekkor különült el a hírszerzés elméletében. Az elemzés-értékelés első képviselője (egyres források szerint megalapítója) Sherman Kent,¹⁹ a hírszerzés elemzés-értékelést a társadalomtudományként határozta meg. Az 1950-es években Washington Platt²⁰ az elemzés-értékeléssel módszereivel kapcsolatban elmondta, hogy ez „az úgynevezett tudományos módszer azt jelenti, hogy különböző személyek különböző dolgokat végeznek, de a munkájuk alapvető jellemzői azonosak. Ezek a jellemzők: az adatok gyűjtése, hipotézisek megfogalmazása, hipotézisek ellenőrzése, és az így keletkezett következtetéseket az előrejelzések valós forrásaiként lehet felhasználni.”²¹ A tudományként való meghatározását az elmélet meghatározó képviselői támogatják: Richards J. Heuer,²² Isaac Ben-Israel²³, Randolph H. Pherson²⁴ és Robert M. Clark²⁵ is. Ezek a kutatók többségében a

¹⁷ Robert D. FOLKER Jr. 1999-ben végzett az Egyesített Katonai Hírszerző Főiskolán, amelyet követően az amerikai légierő felderítő erőinél szolgált különböző beosztásokban. A főiskola 2000-ben adta ki az „Intelligence analysis in theater Joint Intelligence Centers: An experiment in applying structured methods” címmel. (forrás: www.cia.gov, letöltési idő: 2013.1.15.)

¹⁸ Lásd CLAUSEWITZ I. kötet p. 142. „Mondottuk már, hogy a tudás más, mint a képesség.”

¹⁹ Sherman KENT (1903–1986) a Yale Egyetem történészprofesszora volt. Korábban közel két évtizedig az amerikai Központi Hírszerző Ügynökség (Central Intelligence Agency – CIA) munkatársaként szolgált. Őt tekintik a hírszerző elemző-értékelő elmélet megalapítójának. A CIA Kentről nevezte el a hírszerző elemző-értékelő oktatási központját. (forrás: www.cia.gov, letöltési idő: 2013.1.15.) KENT egyik fő műve: *The Theory of Intelligence* (CIA, 1968)

²⁰ Washington PLATT az amerikai légierő egykori tábornoka, aki a hadászati hírszerzés termékeivel foglalkozott számos könyvében. (forrás: www.cia.gov, letöltési idő: 2013.1.15.) Leghíresebb munkája: *Platt's Law* (1951, CIA)

²¹ PLATT, Washington : *Strategic Intelligence Production: Basic Principles* (Praeger, 1957, New York) A társadalomtudományok segítségével című fejezetben. (pp. 132–181)

²² Richards J. HEUER az amerikai Központi Hírszerző Ügynökség munkatársa volt közel 45 évig. A hírszerzést elemzés-értékelést a pszichológia oldaláról közelítette meg. (forrás: www.cia.gov, letöltési idő: 2013.1.15.) Fő műve: *Psychology of Intelligence Analysis* (Military Bookshop, 2010, ISBN 9781907521041)

²³ Isaac BEN-ISRAEL nyugállományú vezérőrnagy, az izraeli Tel-Avivi Egyetem professzora. Katonai szolgálata alatt az izraeli katonai hírszerzésnél dolgozott. (forrás: www.tau.ac.il, letöltési idő: 2013.1.15.) Egyik fő műve: *Philosophy and Methodology of Intelligence – The Logic of Estimate Process* (Intelligence and National Security, Vol. 4. 1989, pp. 690-718)

²⁴ Randolph H. PHERSON 28 évet dolgozott az amerikai hírszerzésnél, majd elemzési technológiákat oktatott a különböző az amerikai nemzetbiztonsági szolgálatoknál, valamint a Belbiztonsági Minisztérium tanácsadójaként dolgozott.

(forrás: www.wd.american.edu/org/nsls/EMININT/bios/Pherson.htm, letöltési idő: 2013.1.15.) Számos meghatározó műve van, amelyekben társszerzőként van jelen: Katherine Hibb Phersonnal együtt:

társadalomtudomány, azon belül a politikatudomány módszertanában látták a hírszerző elemzés-értékelés fejlesztését és tudományos szintű eljárásainak bővítését. Az elmélet módszertanának vizsgálatakor megállapították, hogy az elmélet tudományos módszereihez tartozik az elemzés, a következtetés, a hipotézis, az előrejelzés és a logikai eljárások.

A többi kortárs kutató is tudományként határozza meg a hírszerző elemzés-értékelést, mert annak végzése során tudományos szintű eljárásokat alkalmaznak. David Carter²⁶ szerint a tudomány maga a gondolkodás útja, a hírszerző elemzés-értékelés pedig tudományos megközelítést használ a problémák megoldására, logikai eljárásokat használ, hipotéziseket fogalmaz meg és végzi azok elemzését, induktív és deduktív módszereket is ismeri, végül értékeli az információk hitelességét és megbízhatóságát.²⁷ Ben-Israel szerint az elemző-értékelő munka eredményei és következtetései akkor lesznek pontosabbak és tökéletesebbek, ha az elemző-értékelő elmélet tudománya is fejlődik.

Napjainkban ugyanakkor vannak olyan vélemények is, amelyek nem tekintik tudománynak, mert szerintük ugyanazzal az eljárással nem ismételtető meg az adott témakörben az elemzés-értékelés, és nem érhető el még egyszer ugyanaz az eredmény, mert mindig más eredményre jutunk a változók következtében, így a tudományos tapasztalatok nem használhatók fel. Ennek következtében a tudományos módszerek nem alkalmazhatók, mert nem ellenőrizhető és nem ismételtető meg a felállított hipotézisek bizonyítása vagy cáfolása. Ennek egyik oka a vizsgálat körülményei és környezete nem ellenőrzött, és a rendelkezésre álló információk és tények is változnak. Az elemzés-értékelés a természettudományoktól eltérően nem konkrét törvényszerűségeken alapul, mert az elmélet eljárásait hiányos információk alapján alkalmazzák, nem lehet minden körülményt figyelembe venni, a hiányzó információk mennyisége független az elemző-értékelőktől, a szándékos megtevesztés lehetősége is fennáll. Ennek ellenére az előrejelzésen van a hangsúly, mert a döntéshozók támogatásának van elsődleges szerepe.

A hírszerző elemző-értékelő elméletet azok tekintik művészetnek, aki az egyén szerepét helyezik a rendszerezett módszerek elé. Paul Cooke²⁸ szerint azért művészet, mert kreatív gondolkodást és nagy képzelőerőt követel meg az információk feldolgozása, hogy új információ vagy új (eredmény) előrejelzés keletkezzen. Ezt az álláspontot támogatók közül az egyik legnevesebb Mark M.

Critical Thinking for Strategic Intelligence (CQ Press, 2012, ISBN 978 1452226675), Richards J. Heuerrel együtt Structured Analytic Techniques for Intelligence Analysis (CQ Press, 2010, ISBN 978 1608710188)

²⁵ Robert M. CLARK az amerikai légierőnél szolgált, majd hírszerző szolgálatoknál dolgozott 42 évig. Jelenleg a Marylandi Egyetem és a Hírszerző és Biztonsági Akadémia professzora. (forrás: www.uk.sagepub.com/authorDetails.nav?contribId=659076, letöltési idő: 2013.1.15.) Fő műve: Intelligence Analysis: A Target-Centric Approach (CQ Press, 2010, ISBN 978160426543 9)

²⁶ David L. CARTER a Michigan Állami Egyetem professzora, aki a bűnügyi hírszerzéssel foglalkozik. (forrás: www.cj.msu.edu/documents/CVCarter.pdf, letöltési idő: 2013.1.15.) Fő műve: Law Enforcement Intelligence (US Department of Justice, 2004, ISBN 978193258244)

²⁷ MARTIN, Stephen: Intelligence Analysis an Art or a Science? 531. p

²⁸ Paul W. COOKE az Amerikai Katonai Egyetem professzora, ahol hírszerzéssel és nemzetbiztonsági kérdésekkel foglalkozik. (forrás: [www.amu.apus.edu/search/searchframe.htm?dest=Paul W. Cooke](http://www.amu.apus.edu/search/searchframe.htm?dest=Paul+W.Cooke), letöltési idő: 2013.1.15.) Fő műve: Making Policy: A Case Study of the War on Terror (2003, Pearson, ISBN 9780536729095)

Lowenthal,²⁹ aki azt állítja, hogy az elemzés-értékelés nem lehet tudomány, mert az irreális elvárásokat támasztana az elemző-értékelőkkel szemben, és nem megfelelő eredményekhez vezetné az elemző-értékelőt. Lowenthal szerint az elemző-értékelő munka egy szellemi tevékenység, ami közelebb áll művészethez. Robert Wysocki³⁰ ugyanakkor azért támogatja a művészetként történő meghatározást, mert szerinte az elemzés-értékelés túl kevés módszert és eljárást, valamint szabályt használ. Művészetpártiak szerint az elemző-értékelő munkát össze lehet hasonlítani a művészetekkel, például a zenével és az irodalommal, mert az elemző-értékelő is egy szóbeli vagy írásbeli művel juttatja el az üzenetét a hallgatóságának és a felhasználóinak.

Számos kutató ugyanakkor úgy ítéli meg az elemző-értékelő munkát, hogy az tudomány és művészet is egyben, mert mindkét oldalnak vannak igazságai. Tudomány, mert rendszerezett és strukturált eljárásokat és módszereket használ, de művészet is, mert az elemző-értékelő személyisége és a személy képessége határozza meg az eredményt. Ben-Israel fejezi ki legjobban ezt a kettőséget, mert szerinte az elemző-értékelő munka kreatív képzelőerőt, kritikai gondolkodást és tudományos egységességet is megkövetel. A kettősség megjelenik abban is, hogy az elemző-értékelő munka nem csak a társadalomtudomány elméleteit, hanem a természettudomány egyes eljárásait is alkalmazza.

A szakterületen folyó tudományos vitát még nem zárták el, de megállapítható, hogy egyes kutatók inkább tudománynak tekintik az elemzés-értékelést, mint művészetnek, míg mások inkább művészetnek, mint tudománynak. Ugyanakkor abban hasonló az álláspontjuk, hogy tökéletesítésre szorul az elemzés-értékelés elmélete, hogy a következtetései (eredményei) tökéletesebbé váljanak.

Ez a tudományos vita – sajnos – Magyarországon a nyilvános szakirodalomban nem jelent meg, mert a hírszerzés elemzés-értékelés elméletével foglalkozó kutatók nem publikáltak ezzel kapcsolatos tanulmányokat. A magyar szakirodalomban a hírszerző elemzés-értékelés témakörében általában egymástól elkülönülő cikkek és könyvek jelentek meg, amely alapján azt lehet megállapítani, hogy jelenleg még csak helyét és szerepét keresi hazánkban a hírszerző elemző-értékelő munka elmélete. Hiányoznak az alap kutatások, amelynek feladata lenne a fogalmi rendszer tisztázása és az elmélet alapjainak lerakása. Ennek következtében nem léteznek az elmélet kereteiről szóló tudományos viták. *(Ezzel a tanulmánnyal ebben szeretnék úttörő lenni, hogy kezdődjön el egy tudományos vita Magyarországon a hírszerző elemzés-értékelés elméletében.)* Eddig ennek a fő akadálya az volt, hogy a hírszerzés elméletével kapcsolatos információkat nem nyilvánosnak tartották, ezért szigorú védelemmel látták el őket, így nem alakulhatott ki több intézményt átölelő tudományos kutatómunka vagy tudományos igényű vita, ami biztosította volna az elmélet kialakulását és fejlődését. Másik hátránya volt a

²⁹ Mark M. LOWENTHAL a John Hopkins University és a Columbia Egyetem professzora volt, korábban 36 évet szolgált a hírszerző szolgálatoknál, valamint a kongresszusban szakértőként dolgozott. Fő műve: *Intelligence: From Secret to Policy* (CQ Press, 2011, ISBN 9781608716753)

³⁰ Robert WYSOCKI közel 30 évet szolgált az amerikai nemzetbiztonsági szolgálatoknál, többek között a Védelmi Hírszerző Ügynökségnél. (forrás: www.linkedin.com/in/robertwysocki, letöltési idő: 2013.1.15.) Fő műve: *The Business Analyst: Project Manager* (John Wiley and Sons, 2011, ISBN 978 0 470 76744 3)

túlzott védelemnek, hogy csak elszigetelten, egy-egy (a tanulmány elején felsorolt) kutató tett kísérletet arra, hogy leírja a hírszerzés elemző-értékelő elméletét megalapítva annak a magyar iskoláját. Ennek kialakítására azonban eddig nem volt lehetősége, mert a kutatók között valódi kapcsolat soha sem alakulhatott ki, mert nem ismerhették meg egymás eredményeit.

Ebből a helyzetből csak egy kiút van, hogy a nemzetközi tapasztalatok figyelembe vételével az elmélet képviselőinek szét kell választaniuk a hírszerző elemző-értékelő munka elméletét és gyakorlatát, mert az elméleti kérdések – a nemzetközi szakirodalom alapján – nyílt információk, míg azok minősített adatokkal történő gyakorlati alkalmazása továbbra sem nyílt információ. Itt felmerülhet a szkeptikusok részéről az a kérdés, hogy ki állapítja meg a határt az elmélet és a gyakorlat között. A döntés viszonylag egyszerű, mert a konkrét adatok nélküli általános eljárások és módszerek mindenki számára hozzáférhetők és fejleszthetők, de az, hogy a különböző szolgálatok azok közül konkrétan melyiket használják és hogyan adoptálják a lehetőségeikhez az már minősített információ. A felhasznált adatok vonatkozásában pedig történelmi példákat kell használni, amelyekre vonatkozó adatok már történelemkönyvekben is megtalálhatók. Összefoglalva az elmélet számára a nyitás elkerülhetetlen, és a hírszerző elemző-értékelő elméletével foglalkozó kutatók felelőssége, hogy ezt követően megteremtsék az elmélet magyar iskoláját.

Az első lépések megtételéhez azonban szükséges felmérni, hogy jelenleg hol található vagy hova helyezik a Magyarországon a tudományok rendszerében a hírszerző elemző-értékelő elméletet. Erre vonatkozó tudományos mű vagy hivatalos állásfoglalás még nem született, így a következő időszak feladata, hogy az elmélet kutatói – természetesen tudományos alapossággal – meghatározzák, hogy hova sorolják be magukat a tudományok rendszerében.

A hírszerző elemző-értékelő elméletet önálló tudományszakágként nem lehet megtalálni, mert a nemzetbiztonsági elméletek tudományszakág részét képezi. Ennek elválaszthatatlan eleme, mert a nemzetbiztonsági elméleteken belül a hírszerzés meghatározó eleme. Itt felmerülhet az a kérdés, hogy melyek is a nemzetbiztonsági elméletek, mivel foglalkoznak ebben a tudományszakágban. A nemzetbiztonsági elméletekre vonatkozó alap kutatások sem találhatók meg Magyarországon, de az ahhoz tartozó szakirodalom alapján megállapítható, hogy hol találhatók a nemzetbiztonsággal (és nem a nemzeti biztonsággal) foglalkozó elméletek tárháza. A nemzetbiztonsági elméletek a (komplex) biztonság elemeivel foglalkozó tudományszakág, amelynek az a funkciója, hogy olyan elméleteket, módszereket és eljárásokat dolgozzon ki, amellyel a nemzetbiztonsági szolgálatok meghatározhatják az államot és annak intézményeit érő veszélytényezőket, és információkkal tudják ellátni az állami és katonai vezetőket a döntés-előkészítés szakaszában. A nemzetbiztonsági elméletek tudományszakágot alapvetően két részre lehet osztani: a hírszerzés elméletére és az elhárítás elméletére, valamint azokon belül elemző-értékelő elméletre. A két alapvető nemzetbiztonsági ág (a hírszerzés és az elhárítás) annak ellenére elkülönül, hogy számos eljárásuk és módszerük azonos, de tevékenységi rendszerük és funkciójuk eltérő, mert a hírszerzés alapvető alapfeladata a felhasználók tájékoztatása a számukra szükséges információkról, míg az elhárítás alapfeladata, hogy a megszerzett információkkal alapvetően a

biztonsági/elhárító műveleteket támogassa, de természetesen nekik is van tájékoztató feladatuk.³¹

Jelenleg a Nemzeti Közzolgálati Egyetem Hadtudományi Doktori Iskolájában kutatják az elemző-értékelő kérdéseket a nemzetbiztonsági és rendvédelmi kutatási területen. Ez a területet korábban csak nemzetbiztonsági kutatási területnek nevezték, de az egyetem átalakulásával egy időben a rendvédelmi kérdéseket is ide csoportosították. A kutatási területen jelenleg hat fő³² oktat nemzetbiztonsággal kapcsolatos tantárgyakat, míg a nyolc fő rendvédelmi kérdésekkel foglalkozik. Természetesen az oktatók száma évente változik és átalakul, de többségük már évek óta oktatja az adott nemzetbiztonsági tantárgyakat.

Az elmélet egyetemi szintű oktatása szintén a Nemzeti Közzolgálati Egyetemen a Nemzetbiztonsági Intézetében történik. Tehát az elmélet egyik bázisa a Nemzeti Közzolgálati Egyetem, ahol az elmélet képviselőinek többsége hadtudomány keretében folytatja kutatásait. Megállapítható, hogy a nemzetbiztonsági kérdésekkel foglalkozó kutatók többsége a hadtudományok doktora. Ebből is fakad, hogy a nemzetbiztonsági elméleteket jelenleg a hadtudományhoz sorolják. Ezen kívül a szoros kötődést az adja, hogy a hadtudomány és a nemzetbiztonsági elméletek tudományszakág területe jelentős mértékben fedik egymást. A hadtudomány alapvetően a fegyveres küzdelem tudománya, de napjainkban már sokkal szélesebb az értelmezése. Ezt Prof. Dr. Kőszegvári Tibor is kifejtette 2007-ben a hadtudomány mai problémáiról írott tanulmányában.³³ A cikkben a hadtudomány új fogalmaként meghatározza, hogy „A hadtudomány a nemzetközi és a nemzeti biztonságot fenyegető kihívások és veszélyek ellen alkalmazott katonai erők és eszközök sikerét meghatározó elméleti tételek és gyakorlati tapasztalatok összefoglaló ismeretrendszere”.³⁴ Ennek alapján megállapítható, hogy napjainkban a hadtudomány a komplex értelemben vizsgált biztonság katonai elemeivel foglalkozik. A nemzetbiztonsági elméletek tudományszakágnak nincs elfogadott definíciója, de meghatározható, hogy alapvetően a komplexen értelmezett biztonság kérdéskörével foglalkozik, így jelentős kapcsolat található a hadtudománnyal, de más tudományágak esetében is találhatunk érintkezési pontot, mint a politikatudomány, a gazdaságtudomány, a rendvédelmi tudomány,³⁵ a jogtudomány stb.. Ezt támasztja alá, hogy a Nemzeti Közzolgálati Egyetemen kívüli kutatók a nemzetbiztonság kérdéskörével kapcsolatos tudományos munkáik zömmel a jogtudomány és a gazdaságtudomány keretében születtek. A jogtudósok leginkább a titkos adatszerzés kérdéskörét vizsgálták, míg a gazdaságtudomány képviselői a

³¹ A hírszerzés és az elhárítás kapcsolatrendszeréről ebben a tanulmányban nem kívánok kitérni, azt egy későbbi tanulmányban akarom összefoglalni.

³² Dr. Héjja István, Dr. Szilvágyi Tibor, Dr. Tömösváry Zsigmond, Dr. Kis-Benedek József, Dr. Boda József, Dr. Vida Csaba.

³³ KŐSZEGVÁRI Tibor: A hadtudomány mai problémái, területei és új fogalma (Hadtudomány, 2007/1. 8–13. pp ISSN 1215–4121)

³⁴ u.o. 13. p.

³⁵ Jelenleg kísérletek vannak a rendészeti vagy rendvédelmi tudományág megalapítására, amelynek egyik színtere a Nemzeti Közzolgálati Egyetem.

gazdasági hírszerzéssel kapcsolatos kérdéseket tekintették át.³⁶ E két területen született munkák általában csak érintették a nemzetbiztonsági elméletet, de azok alapvető téziseivel nem foglalkoztak.

A fentiek alapján összefoglalva a nemzetbiztonsági elméletek tudomány-szakága jelenleg még alapvetően a hadtudományokhoz kötődik. Magyarországon a tudományok felosztása a Magyar Tudományos Akadémia osztálybesorolása alapján történik, vagyis a hadtudomány a IX. Gazdaság- és Jogtudományok Osztályához tartozik. Ez alapján a hadtudományt társadalomtudományként kezelik, amelyről régóta vita folyik a tudományágon belül. Ennek egyik megoldási kísérletének lehet tekinteni a hadtudományok és a katonai műszaki tudományok szétválasztására vonatkozó kezdeményezést.

Visszatérve a nemzetbiztonsági elméletek oktatására a Nemzeti Közszerzési Egyetemen kívül nemzetbiztonsági képzés működik a Zsigmond Király Főiskolán, ahol biztonságpolitikai (nemzetbiztonsági) elemzést oktatnak, valamint a Budapesti Corvinus Egyetem Nemzetközi Tanulmányok Intézetében Diplomácia és Hírszerzés keretében tanítanak hírszerzés történelmét. A főiskolán a szak felelőse a hadtudomány PhD fokozatos. A hírszerzés egyik ágának, az üzleti hírszerzésnek az oktatása a gazdaságtudománnyal foglalkozó felsőfokú tanintézetekben (többek között a Budapesti Gazdasági Főiskolán) folyik.

Megállapítható, hogy Magyarországon a nemzetbiztonsági elméletek helye és szerepe a tudományok rendszerében nem tudatosan lett elhelyezve, az elmélet kutatóinak önmeghatározása alapján, hanem a történelmileg alakulhatott ki. Ennek oka az lehet, hogy a katonai nemzetbiztonsági szolgálatok a Zrínyi Miklós Katonai Akadémián, majd később a Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetemen oktatták állományukat, ahol a szakmai oktatók tudományos szintű képzésére is sor került. Az oktatók többsége így hadtudományok doktora lett. A polgári nemzetbiztonsági szolgálatok állományának képzése egyrészt a Rendőrtiszti Főiskolán, valamint különböző egyetemeken történt, ahol alapvetően a jogtudomány, a politikatudomány, a gazdaságtudomány, a földtudomány és a történelemtudomány keretében folyt az oktatás a tudományos tevékenység, így ott önálló nemzetbiztonsági elmélete nem alakulhatott ki. A nemzetbiztonsági elméleteket ennek ellenére viszonylag új tudományszakágként lehet meghatározni, mert jelenleg is folyik a tudományszakág önmeghatározása, elméleti rendszerének a kidolgozása, amelynek részét képezheti majd a jövőben egy tudományos kutatássorozatnak és vitának. Ennek első eleme lehet ez a tanulmány is.

A nemzetbiztonsági elméletek nemzetközi és hazai szakirodalmának áttekintését követően megállapítható, hogy alapvetően társadalomtudományokhoz tartozik, de a statisztikai eljárásokat tartalmazó elemei miatt kapcsolatban áll a természettudományokkal, többek között a matematikával és a statisztikával. Az elméletek a társadalomtudományokon belül nem tekinthető önálló tudományágnak, mert számos tudomány elméletét és eljárásait is felhasználja, mint a történelemtudomány, a politikatudomány, a szociológia, a pszichológia, a földrajztudomány, a

³⁶ A jogtudomány oldaláról többek között Hetesy Zsolt és Mészáros Bence foglalkozott a PhD értékezésben. A gazdasági hírszerzéssel többek között Harmados György és Jasenszky Nándor foglalkozik a Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem Mérnöktovábbképző Intézetében.

közgazdaság-tudomány, a jogtudomány stb., így a hadtudományhoz hasonlóan interdiszciplináris és multidiszciplináris területnek lehet tekinteni. Amennyiben a nemzetbiztonsági elméletek területét vizsgáljuk, akkor leginkább a biztonság-elméletekhez köthetjük, mert a biztonság kérdéskörével foglalkozik. A hadtudománnyal szemben azonban nem csak a biztonság katonai elemeivel, hanem a biztonság teljes spektrumával.

Visszatérve a hírszerző elemző-értékelő elméletének vizsgálatához először szükséges meghatározni, hogy mi a tárgya a hírszerző elemző-értékelő elméletnek. Az elmélet fogalmi rendszeréről a nyílt forrásokból elérhető magyar és külföldi szakirodalomban nincsen egységes álláspont, mert általában vagy csak a hírszerzés szempontjából vizsgálják vagy csak az általános – számos tudományágban megjelenő elemzéssel hozzák összefüggésbe. Az első vizsgálati szempont során magát az önálló elemző-értékelő elméletet kérdőjelezi meg, mert a hírszerző eljárásnak tekintik, amely a klasszikus hírszerző (adatszerző) tevékenység kiegészítő eleme. Ez része annak a szakmai vitának, amely a hírszerző elméleteken belül a különböző hírszerző szervezetek viszonyát és szakmai fontosságukról (meghatározó szerepükről) szól. A másik szempont esetében háttérbe kerül maga a hírszerzés funkciója és csak az információk értékelésére helyezi a hangsúlyt, így elveszti az elmélet a célját. Ez alapján az elemző-értékelő elméletet két oldalról kell vizsgálni: az egyik a hírszerzés elmélete, a másik pedig az információk elemzése-értékelése.

A hírszerzés oldaláról a hírszerzési ciklushoz kötődik az elemző-értékelő elmélet, így a célja és a feladata is alapvetően megegyezik a hírszerzéssel, vagyis a felhasználók (állami vezetők) számára a döntéseik előkészítése érdekében elemzett-értékelt információk biztosítása, valamint az államot (a biztonság objektumát) érő fenyegetettségek, kockázatok és kihívások felfedése és meghatározása. Ennek érdekében a hírszerzési ciklust működtetnek, amelyben az elemző-értékelők szerepe meghatározó, de nem különíthető el a más hírszerző szervezettől, amelyek részt vesznek a hírszerzés folyamatában. Ebben az összefüggésben az elemző-értékelést úgy lehet meghatározni, hogy a hírszerzési ciklus keretében fogadja a felhasználók információigényeit, irányítja az adatszerző szervezetek információszerző tevékenységét, az adatszerzők által megszerzett adatokat feldolgozza, elemzi-értékeli, valamint azokról tájékoztatja a felhasználókat. Tehát az elemző-értékelő munka a hírszerzés keretében folytatott tevékenységi rendszer, amely meghatározott módszerek és elvek alapján mozgatja a hírszerzési ciklust. Ebben az esetben az elemző-értékelő munka elmélete részét képezi a hírszerzés elméletének, mert ugyanazokra az eljárásokra és módszerekre vonatkozik. Ez megcáfolna azt a korábbi állítást, hogy az elemző-értékelő munka elmélete önállóan megtalálható a hírszerzés elméletén belül.

Az önállósága és már hírszerzési ágaktól történő különbözősége az információk elemzésének-értékelésének rendszerében található meg, mert ott vannak azok a módszerek és eljárások, amelyek az elemző-értékelő elmélet másik elemét biztosítják. Az elemzés-értékelés a rendelkezésre álló információkat meghatározott strukturális rendszerek keretében összegyűjti, csoportosítja, feldolgozza, a korábbi információkkal összehasonlítja, valamint elméleti és gyakorlati eljárások alapján elemzi és értékeli, hogy következtetéseket és értékeléseket vonjon le belőlük,

amelyek tartalmazhatnak előrejelzéseket és forgatókönyveket a jövőt illetően. Tehát az információk elemzésével-értékelésével képesek lehetünk a jövőben bekövetkező események és folyamatok meghatározására.

Az elemző-értékelő eljárásokat és módszereket többféleképpen csoportosíthatjuk az egyszerű logikai eljárásoktól egészen a komplex, összetett modellek alkalmazásáig. Az egyszerű eljárások a formál logikai gondolkodási módszerekkel kezdődnek, mint a dedukció és az indukció, valamint az abdukció. További egyszerű módszerekhez sorolhatjuk, természetesen a teljesség igénye nélkül:

- az összehasonlító;
- a minták alkalmazási;
- a felsorolásos;
- a kapcsolati háló;
- a folyamatmodell;
- a profilozási;
- a szimulációs modell módszereket.

A fenti módszerek a rendelkezésre álló információk alapvető, leginkább rendszerező elemzés-értékelésére alkalmasak. Azt, hogy az elemző-értékelő melyiket választja, az függ az adott információk tartalmától, valamint a vizsgálat céljától, de vannak olyan esetek, amikor az elemző-értékelő személyisége határozza meg, hogy a rendelkezésre álló információhalmazt, milyen egyszerű logikai elemzésnek vessen alá. Az eljárások eredményeképpen kialakuló meghatározások legtöbbször csak előzetes információkat adnak a következtetések és értékelések levonásához, amelyet az elemző-értékelőnek kell megtennie újabb logikai eljárások, valamint saját szakmai tapasztalata és ismeretrendszere alapján. Ugyanakkor az egyszerű eljárások is lehetőséget adnak az előrejelzések megtételére. Ezek közé soroljuk – többek között – a minták alkalmazását, valamint a folyamatmodellt, mert azok kitekintést is engednek a jövőbe.

A komplex modellek ugyanakkor már körvonalazzák a szükséges következtetéseket és értékeléseket, de ezzel szemben az előrejelzéshez csak utalásokat biztosítanak, amelyek megtétele szintén az elemző-értékelő szubjektumától függnek. Ezekhez a modellekhez sorolhatjuk:

- az összetett mátrixokat;
- a játékelméleteket;
- a hely-idő modellt;
- a geográfiai modellt;
- a trendelemzést.

A fenti modelleken kívül az elemzés-értékelés alkalmazza a különböző tudományágak elemzési eljárásait, amelyeket az információk minél pontosabb elemzéséhez és értékeléséhez fel tud használni. Leginkább a nemzetközi kapcsolatok elméletének és a biztonságelméletek módszereit alkalmazza a hírszerző elemzés-értékelés. Ezek közé tartozik – többek között – a regionális biztonsági komplexum

elmélete,³⁷ amely az államok közötti függőség alapján vizsgálja a regionális biztonsági rendszereket. Ezen túl a földrajztudomány, a politikatudomány, valamint a szociológia és a pszichológia tudományos eredményeit is felhasználja, hogy minél pontosabban végezze el az információk elemzését és értékelését.

Összefoglalva a hírszerző elemzés-értékelés keretében történik a rendelkezésre álló információk meghatározott, tudományos szintű elméletek és modellek alapján kerülnek feldolgozásra, amelyek láthatóvá teszik az információ tartalmának ok-okozati összefüggéseit, következményeit és előrejelzést is biztosítanak az adott kérdésben.

A fentiek alapján megállapítható, hogy a hírszerző elemzés-értékelés egy összetett elmélet, amely több szegmensből áll és rendelkezik önálló elméleti kérdésekkel is. Az elemzés-értékelés a hírszerzés és az információk elemzése-értékelése oldaláról is egy rendszerezett és strukturált elméleti rendszer, amely egy részben a hírszerzési ciklus és a felhasználók információigényeinek megválaszolását látja el, míg másik részben elméleti és gyakorlati módszereket alkalmaz az információk feldolgozására és „vállatása” során. Ennek következtében alapvetően tudománynak lehet tekinteni a hírszerző elemző-értékelő munka elméletét, amely számos tudományággal áll kapcsolatban, hiszen használja és fejleszti azok módszereit. Ez alapján – a hadtudományhoz hasonlóan – interdiszciplináris, de inkább multidiszciplináris területnek lehet tekinteni. Ezzel párhuzamosan egyrészt művészethez is közel áll, mert a hírszerző elemző-értékelő személyisége meghatározza a végeredményt, ami nem csak abban jelenik meg, hogy sok esetben a szubjektum határozza meg, hogy melyik tudományos módszert alkalmazza a probléma megoldására, hanem a végeredmény meghatározásánál is kellenek azok a tényezők, amelyek nem a tudományos rendszereket, hanem művészi intuíciónak követel meg. Ennek ellenére az a véleményem, hogy a hírszerző elemzés-értékelést a tudományok világába kell keresni.

A fenti *tanulmányommal az volt a szándékom, hogy tudományos vitát kezdeményezzek* a magyar tudományos életben a nemzetbiztonsági elméletek tudományosság, és azon belül megtalálható hírszerző elemző-értékelő munka elméletével kapcsolatban. Ezt annak érdekében teszem, hogy kialakuljon a tudományosság elméleti rendszere, meghatározzák a jelenleg hiányzó fogalmakat, valamint tudományos igényességgel leírják a nemzetbiztonsági elméletek kereteit, kérdéseit és módszereit, valamint helyét a tudományok rendszerében.

³⁷ Barry Buzan és Ole Weaver nevéhez köthető Theory of Regional Security Complex. (Barry Buzan and Ole Weaver: Regions and Powers: The Structure of International Security (Cambridge, 2003, ISBN 0521 891116))

FELHASZNÁLT IRODALOM

- MARRIN, Stephen: Is Intelligence Analysis an Art or a Science? (International Journal of Intelligence and CounterIntelligence 2012/25. 529–545 pp. ISSN 0885–0607)
- IZSA, Jenő: A hírszerzés céljáról és rendszeréről (Hadtudomány, 2009/1–2, 72–83 pp. ISSN 1215–4121)
- CLARK, Robert M.: Intelligence analysis: A Target-Centric Approach (CQ Press, 2010, Washington D.C., ISBN 9781604265439)
- CLAUSER, Jerome– GOLDMAN, Jan: An introduction to Intelligence Research and Analysis (The Scarecrow, 2008, Lanham /Maryland/., ISBN 9780810861817)
- FOLKER, Robert D.: Intelligence analysis in theater Joint Intelligence Centers: An experiment in applying structured methods (Joint Military Intelligence College, 2000) Forrás: <https://www.fas.org/irp/eprint/folker.pdf> (letöltés idő: 2013. 1.15.)
- LOWENTHAL, Mark M.: Intelligence from secrets to policy (CQ Press, 2012, Washington DC, ISBN 9781608716753)
- HEUER, Richards J.– PHERSON, Randolph H.: Structured analytic techniques for intelligence analysis (CQ Press, 2011, Washington DC, ISBN 9781608710188)
- PLATT, Washington: Strategic Intelligence Production: Basic Principles (Praeger, 1957, New York) – ebook.
- FORD, Harold P.: A tribute to Sherman Kent (forrás: www.cia.gov, letöltési idő: 2013.1.15.)
- BUZAN Barry and WEAVER Ole: Regions and Powers: The Structure of International Security (Cambridge, 2003, ISBN 0521 891116)
- KÖSZEGVÁRI Tibor: A hadtudomány mai problémái, területei és új fogalma (Hadtudomány, 2007/1. 8–13. pp ISSN 1215–4121)
- *Internetes források:*
- www.uni-nke.hu – a Nemzeti Közzolgálati Egyetem honlapja
- www.doktori.hu – az Országos Doktori Tanács honlapja
- www.cia.gov – az amerikai Központi Hírszerző Ügynökség honlapja

**A KÖZÖS KÜL- ÉS BIZTONSÁGPOLITIKÁT
TÁMOGATÓ CIVIL-KATONAI EGYÜTTMŰKÖDÉSI
INTÉZMÉNYEK TEVÉKENYSÉG ÉS DOKTRINÁK
AZ EURÓPAI UNIÓ TAGÁLLAMAIBAN 2. rész
BALTI ÁLLAMOK**

Rezümé

Az Európai Unió tagállamainak a közös kül- és biztonságpolitikához, illetve védelempolitikához való viszonyát, az EUFOR (katonai) missziókban való részvételét, és a CIMIC intézményeiket és tevékenységüket hasonlítom össze jelen cikkben, kezdve azokat a Skandináv államokkal. Az európai, közös biztonságpolitikához való viszonyt és annak változásait politikai, gazdasági, katonai elemek, tükrében vizsgálom. Az adott országok biztonságpolitikai és védelempolitikai dokumentumait is górcső alá véve három Európai Unió vezette katonai misszióban való részvételüket, illetve CIMIC tevékenységüket, és intézményeiket hasonlítom össze, illetve a térség ilyen irányú együttműködéseire is kitérek, mint például a NORDEFKO. A célom, egy az Európai Unió országait a kül- és biztonságpolitika, védelempolitika, katonai missziós részvétel, és CIMIC intézmények terén összehasonlítani, ország-csoportokat alkotni, és azokban elhelyezni Magyarországot is. A cikksorozat első két részében a Skandináv és Balti államokat ismertetem.

Kulcs szavak: Európai Unió, CFSP, ESDP, közös kül- és biztonságpolitika, európai biztonság- és védelempolitika, civil-katonai együttműködés, civil-katonai koordináció, CIMIC, NORDEFKO, EUFOR, Althea, EUNAVFOR Atalanta, EUTM

Resume

In this article, I compare first the Scandinavian countries as part of a series. The main elements of comparison are: relation to the European Union's Common Foreign and Security Policy, to the European Security and Defence Policy, participation in European Union-led, military missions, CIMIC institutions and activity. Relation to Common Foreign and Security Policy is influenced by political, economical and military elements. The security and defence policy documents of the country are also in the focus. CIMIC activity and institutions, and the region's cooperation (like NORDEFKO) at this field are also an interesting point of view. The aim is to compare the countries of the European Union, define country groups, and place Hungary in one or two of them to make further comparisons.

Key words: European Union, CFSP, ESDP, common foreign and security policy, european security and defence policy, civil-military cooperation, civil-military coordination, CIMIC, NORDEFKO, EUFOR, Althea, EUNAVFOR Atalanta, EUTM

Bevezető

A korábbi, Skandináv államokról írt komparatív elemzés után, az összehasonlítást a Balti államokkal folytatom. Az összehasonlítás az országok katonai, gazdasági potenciálján, haderejének minőségi, mennyiségi paraméterei, az katonai stratégiai dokumentumok összevetése mellett történik, illetve az elméleti paraméterek mellett, gyakorlati alkalmazásokat is vizsgál (katonai felsőoktatás, képzés, kiképzés, CIMIC-központ).

A cikk, a Balti államok (Észtország, Lettország, Litvánia) viszonyát az közös kül- és védelempolitikához, Európai Uniós missziós részvételének főbb adatait és tapasztalatait, a CIMIC képességek, tevékenység, intézmények megjelenési formáit veszi górcső alá, hátrahagyva a további kutatási területet és az elmélyülés lehetőségét a témában.

A vizsgált katonai missziók

Az Európai Unió jelenleg három katonai műveletet folytat, egyet Európában, a Nyugat-Balkánon, kettőt pedig Afrikában, Szomáliában és Ugandában.

- **Bosznia-Hercegovina: EUFOR-Althea**, amely 2004-ben indult, és amely az Európai Unió és a NATO közötti Berlin Plusz megállapodása keretében, közös eszközöket és képességeket vesz igénybe. A misszió fő célkitűzése a térség biztonságának fenntartása volt, amely sikerei lévén lehetővé tette, hogy 2007-től jelentős létszámcsökkenést hajthassanak végre.

Jelenleg az 1230 fővel operál, Észtország egy fővel vesz részt a Sarajevói főhadiszállás munkájában.¹ Lettország nem vesz részt a hadműveletben², Litvánia 1 fővel vesz részt a műveletben³. Magyarország 163 fővel vesz részt az Althea hadműveletben⁴.

- **Szomália: EUNAVFOR Atalanta** (EU Naval Operation in the Somali Republic, az EU szomáliai katonai tengeri művelete) az EU történetének első haditengerészeti kül- és biztonságpolitikai művelete, amely 2008. december 8-án indult el, és jelenleg mintegy 1.200 fővel, 13 hadihajóval és 3 felderítő repülőgéppel működik. A katonai művelet célja az ENSZ Élelmezési Világprogramban részt vevő hajók, valamint a Szomália partjainál hajózó, kalóztámadások által veszélyeztetett (kereskedelmi)

¹ Military Balance 2012, (ed. James Hackett) IISS, Routledge London 2010., első kiadás, ISBN 978-185743642-6, p. 108.

² Military Balance 2012, (ed. James Hackett) IISS, Routledge London 2010., első kiadás, ISBN 978-185743642-6, p. 132.

³ Military Balance 2012, (ed. James Hackett) IISS, Routledge London 2010., első kiadás, ISBN 978-185743642-6, p. 133.

⁴ Military Balance 2012, (ed. James Hackett) IISS, Routledge London 2010., első kiadás, ISBN 978-185743642-6, p. 124.

hajók védelméhez történő hozzájárulás. Észtország, Lettország és Litvánia nem vesznek részt a hadműveletben.⁵

- **Uganda EUTM:** a somáliai, szövetségi kormány biztonsági erőit felkészítő misszió. Az Unió katonai kiképző missziót, a továbbiakban: EUTM Uganda, folytat annak érdekében, hogy hozzájáruljon az átmeneti szövetségi kormánynak a somáliai állampolgárokat szolgáló működőképes kormányként való megerősítéséhez. Az uniós katonai misszió elsődleges célja, hogy hozzájáruljon a somáliai biztonsági ágazat fejlesztésének átfogó és fenntartható perspektívájához, mégpedig a somáliai biztonsági erők megerősítése révén.⁶

Ebben a műveletben sem Észtország, Lettország, sem Litvánia nem vesznek részt. Magyarország szintén nem vesz részt a műveletben.

Balti államok

A balti államok: Észtország, Lettország és Litvánia kül- és biztonságpolitikája történelmi tapasztalataik párhuzamossága és viszonylagos egyezősége miatt hasonló irányokat, trendeket mutat. Mindhárman hangsúlyozzák, hogy nem függetlenné váltak, hanem visszaállt régi állapotuk, azaz két évtizednyi függetlenség után 1940-ben a Szovjetunióhoz csatolták őket, s ezt a függetlenségüket állították vissza annak szétesése után, 1991-ben.

A balti államok Európai Unió csatlakozási tárgyalásai 1998-tól 2002-ig tartottak, és mindhárom állam 2004-ben vált az EU tagjává. Kiemelkedett azonban harmójuk közül Észtország, aki a többiekhez képest gyorsabban haladt a csatlakozási tárgyalások során. A balti államok EU csatlakozása azért is nagy eredmény, mert a többi volt szovjet-tagköztársaságot tekintve szegényesebb kezdő pozícióban voltak, és geopolitikai státuszuk is ingatabb volt.

A közös kül- és biztonság, illetve védelempolitika tekintetében a balti államok, a kormányköziség mellett foglalnak állást, és ebben a britekkel egy oldalon állnak. A kormányköziséget megfelelő együttműködési formának látják a biztonságpolitika területén. A kormányközi együttműködés praktikus, átlátható, a védelmi ipar területén pedig a protekcionizmus helyett a versenyképesség növekedését segíti elő. Emellett a haderőreform költséghatékonyabb irányba terelését és a megváltozott kihívásokra való naprakészebb felkészülést is segíti.⁷

A csatlakozás óta, a balti államokban az Európai Unió támogatottsága egyre nő, rekordját 2007-ben érte el. A politikai pártok jó része EU-párti, a balti államok

⁵ Military Balance 2012, (ed. James Hackett) IISS, Routledge London 2010., első kiadás, ISBN 978-185743642-6, p. 107, 132, 133.

⁶ Az Európai Unió hivatalos lapja L44/16, A TANÁCS 2010/96/KKBP HATÁROZATA (2010. február 19.) az Európai Uniónak a somáliai biztonsági erők kiképzéséhez hozzájáruló katonai missziójáról, in: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2010:044:0016:0019:HU:PDF>, letöltés ideje: 2012.03.17 13:57

⁷ Jevgenia Viktorova: From ESDI to ESDP and beyond: preparation of a case study (Estonia), Estonian School of Diplomacy, 2004. Nov. 14., in: http://www.edk.edu.ee/client/default.asp?wa_id=425&wa_site_id=1 –conclusion, letöltés ideje: 2012.03.13 21:34

parlamentjei mind ratifikálták az Európai Alkotmányos Szerződést. Mindhárman támogatják Törökország EU felé közeledését is, mert Törökországot globális szerepe egyre nő. Támogatják a Nyugat-Balkán, és Ukrajna csatlakozási szándékait is, hiszen biztonságpolitikai szempontból az Európai Unió érdeke, hogy minél több ország tagja legyen.

Az európai védelmi együttműködést és missziós részvételt illetően, a balti államok politikai pártjai külön kezelik a NATO és EU-ügyeket, és a vitafórumokon a központi kérdés a transzatlanti reláció körül kap figyelmet, ugyanakkor mindkét ügy-csoport fontos nemzeti biztonsági kérdés is. A transzatlanti reláció mindhárom állam nemzeti prioritása az érdekeket illetően. A közvélemény felé a jobb és baloldali pártok sem kérdőjelezik meg a védelmi kooperáció fontosságát.

2004-2008 között az Európai Unió védelempolitika is egyre hangsúlyosabb szerepet, és egyre nagyobb támogatottságot kapott. A missziós kérdések vitásabb kérdések voltak, mint az általános biztonság és védelempolitikai kérdések, de ennek oka a korlátozott kapacitásban keresendő. Néhány politikus és újságíró szkeptikusan áll a missziók legitimitása, szükségessége, kimentének pozitív volta mellé, és a közvélemény is osztja ezt a nézetet.⁸

Észtország

Csatlakozás az Európai Unióhoz: 2004

Államforma: köztársaság

Főváros: Tallinn

Terület: 45 000 km²

Népesség: 1,3 millió

1. ábra Észtország⁹

Az észt haderő alapja a Kaitsevägi, amely a haderőnemek, azaz a Maavägi (szárazföldi haderőnem), a Merevägi (haditengerészeti haderőnem), az Õhuvägi (légierő haderőnem) és a paramilitáris nemzeti gárda (Kaitseliit) neveinek összeolvadásából ered.¹⁰

⁸ Andreas Kasekamp – Viljar Veebel: The Baltic states and ESDP in Foreign Policy of Estonia, Yearbook 2007, Estonian Foreign Policy Institute 2007, ISSN 1736-4175, Tallin 2007., pp. 9-33.

Andreas Kasekamp – Viljar Veebel: Overcoming doubts: The Baltic states and ESDP, in: <http://kms1.isn.ethz.ch/serviceengine/Files/.../2.pdf>, letöltés ideje: 2012.04.13 21:39

⁹ Európai Unió/Országok/Tagországok/Észtország, in: http://europa.eu/about-eu/countries/member-countries/estonia/index_hu.htm, letöltés ideje: 2012.04.11. 13:01

¹⁰ Military of Estonia, in: http://www.docstoc.com/docs/6141060/Military_of_Estonia, letöltés ideje: 2012.04.14. 10:12

A nemzeti katonai stratégia alapja az állam függetlenségének és szuverenitásának garantálása, illetve a NATO és EU missziós kapacitás növelése és az interoperabilitás fokozása.¹¹

Hadserege: Vegyes haderő: 5750 fő aktív (kb. 2500 sorozott, a többi hivatásos) + 30000 fő tartalékos¹²

A haderő költségvetése: 336 milliárd USD, GDP 1.82 %-a¹³

A haderő költségvetésére szánt összeget nemzetközi katonai műveletekben való részvételre, légi bázisfejlesztésre, a sorozott állomány létszámának fenntartására fordítják. A 2009-2018-as Védelmi Fejlesztési Terv azt irányozza elő, hogy a védelmi költségvetés 40 %-át a következő évtizedben beszerzésre és építési tevékenységek biztosítására kell fordítani. A fennmaradó összeg a mindennapi működési és személyügyi költségek finanszírozását szolgál(hat)ja.

Európai Unió csatlakozás dátuma: 2004.

Az Európai Unió kül- és biztonságpolitikájához és védelempolitikájához való viszony: A későn csatlakozottak hátránya, hogy egy már kialakult koncepcióba érkeznek, s a változtatás nehezebb, mintha annak megalapozásától részese. Észtország az EU biztonság- és védelempolitikai együttműködéséhez már annak viszonylag kiforrt lépcsőfokán csatlakozott, és a másik két balti állammal együtt így azok az elemek, amelyeket az együttműködésből hiányol már nehezen, vagy legalábbis lassan integrálhatóak, a már meglévő rendszerbe. Ugyanakkor teljes elkötelezettséggel, és támogatással részt vesz a CFSP és ESDP munkájában. Nemzeti Biztonsági Koncepciójában¹⁴ a közös döntésre, közös akciókra, főleg a nemzetközi fegyveres konfliktus megelőzésre és kríziskezelésre fekteti a hangsúlyt. Biztonság-politikájának ezért szerves részét képezi a nemzetközi missziókban való részvétele, mind euro-atlanti, mind Európai Unió relációban.

Missziós részvétel: rendőri és katonai missziós részvétele is jelentős. Haderőjének kb. 8 %-át állomásoztatja nemzetközi missziókban, összesen 200-250 főt.¹⁵ Az Európai Unió katonai műveletei közül az Althea-ban a Szarajevói EUFOR főhadiszálláson (EU HQ) 3 fővel vesz részt.

¹¹ Estonian Defence Forces; in: http://www.mil.ee/index_eng.php, letöltés ideje: 2012.04.14. 20:01

¹² Military Balance 2012, (ed. James Hackett) IISS, Routledge London 2010., első kiadás, ISBN 978-185743642-6, p. 108.

Estonian National Defence, pp. 9-14., Public Affairs Department of MoD, 2010., in: http://www.mod.gov.ee/files/kmin/img/files/Eesti_riigikaitse_ENG_pdf.pdf, letöltés ideje: 2012.04.14 21:04

¹³ Military Balance 2012, (ed. James Hackett) IISS, Routledge London 2010., első kiadás, ISBN 978-185743642-6, p. 107.

¹⁴ National Security Concept of Estonia, 2010., unofficial translation, 2010. 05. 12. In: http://www.mod.gov.ee/files/kmin/img/files/National_Security_Concept_of_Estonia.pdf, letöltés ideje: 2012.04.15. 12:31

The European Security and Defence Policy (ESDP), in: <http://web-static.vm.ee/static/failid/476/ESDP.pdf>, letöltés ideje: 2012.04.15. 12:39

¹⁵ Defence Policies 07 in Brief: Estonia, Latvia, Lithuania, Estonian Defence Policy, Baltic Security and Defence Review, 2008, Volume 10., in: http://www.bdcol.ee/files/files/documents/Research/12_%20%20Defence%20Policy.pdf, letöltés ideje: 2012.04.15 12:10

Civil-Katonai Együttműködési (CIMIC) doktrína(k) és intézmény(ek): saját CIMIC doktrínája nincsen, a NATO CIMIC dokumentum és szervezete az alapja ez irányú tevékenységének és képzésének. Ugyanakkor a még formálódó Európai Unió CMCO (Civil-Military Coordination) is integrált része katonai felkészítésének.

Legfontosabb katonai felsőoktatási intézménye, és CIMIC oktatási központja a tartui, Észt Nemzetvédelmi Főiskola (Kaitsvaae Ühendatud Õppeasutused). A tiszti és tiszthelyettesi képzésnek is része a CIMIC. A tisztek alapképzése három év (Bsc képzés¹⁶), amelyet két év kiegészítő képzéssel (Msc¹⁷) lehet megfejezni. A felsőfokú tisztképzésnek Észtországban két további lehetősége van, tiszteknek és főtiszteknek is specializációs kurzusokon.

Tartuban működik Észtország, és a balti régió másik nagy képző intézménye, a BALDEFCOL (Baltic Defence College) – Balti Védelmi Egyetem. A 90-es években szükségessé vált egy nyugati típusú katonai képzésre, és a BALDEFCOL nemcsak nemzeti, hanem regionális szinten is ennek egyik vezető intézménye lett. Mind NATO, mind EU missziós felkészítés folyik a tartui egyetemen, illetve rövid, specializált, többiek között CIMIC kurzusok is megtalálhatóak képzési programjában.¹⁸

Lettország

Csatlakozás az Európai Unióhoz: 2004

Államforma: köztársaság

Főváros: Riga

Terület: 65 000 km²

Népesség: 2,3 millió

2. ábra¹⁹

Lettország fővárosa, Riga, a Baltikum legnagyobb városa. A balti államok közül elsőként kezdte meg a csatlakozási tárgyalásokat az Európai Unióval.

Eesti osalus operatsioonides, in: <http://www.mil.ee/?sisu=operatsioonid>, letöltés ideje: 2012.04.15. 13:22

Eesti osalus operatsioonides, Bosnija ja Hertsegoviina, in: <http://www.mil.ee/?menu=operatsioonid&sisu=operatsioonid1>, letöltés ideje: 2012.04.15 12:45

Rulac, Rule of Law in Armed Conflicts, Estonia Peace Operations, Support of the European Union operations, 2010. 07. in: http://www.adh-geneva.ch/RULAC/peace_operations.php?id_state=63, letöltés ideje: 2012.04.15 13:34

¹⁶ Bsc - Basic of sciences, alapképzés

¹⁷ Msc – Master of sciences, mesterképzés

¹⁸ Baltic Defence College, Vision and mission, news and events, in: <http://www.bdcol.ee/?id=14>, letöltés ideje: 2012.04.16. 8:30

¹⁹ Európa/az Európai Unióról/Országok/Tagországok/Lettország, in: http://europa.eu/about-eu/countries/member-countries/latvia/index_hu.htm, letöltés ideje: 2012.04.15 08:40

Hadserege: 4600 fő sorozott + 10666 fő tartalékos²⁰

A haderő költségvetése: 134 millió USD, a GDP 1 %-a²¹

Európai Unió csatlakozás dátuma: 2004.

Az Európai Unió kül- és biztonságpolitikájához és védelempolitikájához való viszony, (CFSP/ESDP viszony): az Európai Unióhoz való csatlakozásban szerepet játszott az a tény, hogy bár Európában a katonai fenyegetés esélye szinte kizárható, egy esetleges konfliktus esetén, egy komolyabb biztonsági kihívással, egyedül nem tud megbirkózni az állam. A nyugati típusú hadsereg, honvédelmi minisztérium, és katonai felsőoktatási rendszer a kilencvenes években jött létre Lettorszában.

Tizenöt év alatt, a folyamatos átalakulás és fejlesztések eredményeként, jól képzett, szervezett, NATO és EU kompatibilis fegyveres erő jött létre az országban. Nemzeti biztonsági stratégiájában Lettország az EU által meghatározott kockázatokat, fenyegetéseket és kihívásokat elemezve alakította ki védelmi rendszerét.²²

Stratégiai koncepcióját (csak) 2008-ban alakította ki – VAK 2008 – négy évvel EU és NATO csatlakozása után, de ebben elkötelezettsége a közös védelem iránt megmutatkozik, és missziós szerepvállalásában fejeződik ki.²³

Missziós részvétel: 1996 óta vállal nemzetközi missziós feladatokat, az Európai Unió, katonai missziók közül az Altheában (utoljára 2010-ben, jelenleg nem).²⁴

Civil-Katonai Együttműködési (CIMIC) doktrína(k) és intézmény(ek): a lett Védelmi Minisztérium honlapján külön kiemelik a CIMIC jelentőségét. Az Európai Unió polgári-katonai koordinációs tevékenysége, a konfliktus alatti és utáni stabilizációs szerepe a biztonság- és védelempolitikai állandó napirendi pontja. A válságkezelés átfogó megközelítésére irányuló dokumentumtervezet 2005-ben Ausztria, Finnország és az Egyesült Királyság nyújtotta be. A közös polgári-katonai műveletek átfogó tervezési koncepcióját az Egyesült Királyság, elnöksége alatt bővítette. Az osztrák elnökség idején pedig a polgári és katonai személyzetre vonatkozó iránymutatások kerültek szélesebb körű értelmezés alá. A finn elnökség az információáramlás és csere hatékonyságának növelését vette górcső alá a CIMIC tevékenység során. Jelenleg a munka a képességek fejlesztése és az intézményi együttműködés irányában halad tovább. Lettország támogatja a polgári-katonai koordináció fejlesztését, hiszen a tapasztalat azt mutatja, hogy a válságkezelés során

²⁰ Military Balance 2012, (ed. James Hackett) IISS, Routledge London 2010., első kiadás, ISBN 978-185743642-6, p. 131.

²¹ List of countries by military expenditures, in: http://en.wikipedia.org/wiki/List_of_countries_by_military_expenditures, letöltés ideje: 2012.04.09.15:00, Military Balance 2010. p. 180.

²² Kārlis Krēslīns: Defense of the Latvia, past, present and future, 2010. Tartu, in: kreslins.lv/box/files/defense_of_the_latvia_tartu.doc, letöltés ideje: 2012.04.16 18:49

²³ State Defence Concept, Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Latvia, 2003.11.13., in: <http://www.am.gov.lv/en/security/basic/4537/>, letöltés ideje: 2012.04.16 18:40

²⁴ Nacionale brunotie speki/operacijas, in: <http://www.mil.lv/Operacijas.aspx>, letöltés ideje: 2012.04.16 19:01

összehangolt tevékenységre van szükség a két oldal között. Az ez irányú kezdeményezésekben és végrehajtásban is aktív résztvevő. A lett védelmi miniszterium a polgári-katonai együttműködés tapasztalatait folyamatosan dolgozza fel.²⁵

Litvánia

Csatlakozás az Európai Unióhoz: 2004

Államforma: köztársaság

Főváros: Vilnius

Terület: 65 000 km²

Népeség: 3,3 millió

3. ábra²⁶

Litvánia a legdélibb fekvésű, egyben a legnagyobb és a legnépesebb balti állam. A megszállt területek közül Litvánia volt az első köztársaság, mely elszakadt a Szovjetuniótól.

Hadserege: 8850 fő sorozott + 6700 fő tartalékos²⁷

A haderő költségvetése: 741 millió USD, a GDP 0.7 %-a²⁸

Európai Unió csatlakozás dátuma: 2004.

Az Európai Unió kül- és biztonságpolitikájához és védelempolitikájához való viszony, (CFSP/ESDP viszony): Litvánia kül- és biztonságpolitikájában nehéz választás elé került. Segítse-e az Amerikai Egyesült Államok globális hegemoniájának erősödését vagy az Európai Unió tagállamok egyensúlyozó szerepét növelje inkább. A 2006-os Fehér Könyv mind a NATO, mind az Európai Unió elkötelezettséget prioritásként kezeli, és egy optimális modellt keres a két szövetségi tagság megőrzésére, és fenntartására, azaz a duplikációk elkerülését. Vilnius érdekelt abban, hogy az Amerikai Egyesült Államok, Európa stratégiai partnereként megmaradjon. Miután Litvánia EU-tag lett a közös döntésekben messzemenően részt kívánt venni. Az Európai Unió bővítésében és az integráció mélyítésében érdekelt. Az ESDP-ben, mint a biztonságot garantáló eszközt látja. Egy hatékony EU krízis-menedzsment rendszer esetén a stabilitást és biztonságot garantáló eszköz lehet. Főként a kis országok számára az EU BG részvétel kitérés

²⁵ Latvijas Republikas Aizsardzības Ministrija/Eiropas Savienība/Civilmilitāra koordinācija, 2011.06.10., in: http://www.mod.gov.lv/Eiropas_Savieniba/Civilmilitara_koordinacija.aspx, letöltés ideje: 2012.04.16 19:20

²⁶ Europa/Az Európai Unióról/Országok/Tagországok/Litvánia, in: http://europa.eu/about-eu/countries/member-countries/lithuania/index_hu.htm, letöltés ideje: 2012.04.15. 8:45

²⁷ Military Balance 2012, (ed. James Hackett) IISS, Routledge London 2010., első kiadás, ISBN 978-185743642-6, p. 132.

²⁸ List of countries by military expenditures, in: http://en.wikipedia.org/wiki/List_of_countries_by_military_expenditures, letöltés ideje: 2012.04.09.15:00, Military Balance 2010. p. 146.

pontot jelent, és a döntéshozatali mechanizmusban való részvételi lehetőség növelését is. Érdekei terén, Litvánia a figyelmet jobban Moldova és Grúzia felé tudja fordítani. A hatékony ESDP lehetőség, hogy Oroszországot a nyugattal való kooperációra serkentse. Az EU BG mellett az EU gyorsreagálású erőben való részvétel jelentős Litvánia részéről.²⁹

A nemzeti biztonsági stratégiában is megjelennek a nemzetközi, biztonsági szervezetek felé lefektetett elkötelezettségek, és az ezzel összhangba állított nemzeti képességfejlesztési tervek, elsősorban a krízis-menedzsment képességek, és nemzetközi missziós részvételhez szükséges kapacitások kialakítása.³⁰

Missziós részvétel: mind a nemzeti biztonsági stratégia, mind a fehér könyv, a nemzeti, regionális és globális biztonság és stabilitás érdekében kifejezi a nemzetközi missziós részvétel fontosságát. A missziós felkészülésre regionális képzéseket, NATO és EU tréningeket is igénybe vesz. Fontos a missziókban részt vevő katonák rotációja, a felkészülés, bevetés, pihentetés megfelelő folyamatainak szervezése, lebonyolítása.

Az Európai Unió katonai műveleteiben jelenleg egy fővel vesz részt, de korábban Bosznia-Hercegovinában az Altheában 20 fővel volt jelen. Nemzetközi missziókban összesen kb. 200 fővel vesz részt.

Civil-Katonai Együttműködési (CIMIC) doktrína(k) és intézmény(ek): a 2009-2014-es katonai stratégia kiemeli a civilek bevonását a védelempolitikába. A civilek védelempolitikai részvétele önkéntes, ezért annak rentábilisnak kell lennie és vonzó lehetőséget kell kínálnia a jelentkező számára. A honvédelmi minisztérium szorosan együttműködik az oktatási és tudományos minisztériummal, és a honvédelmi nevelésre is nagy hangsúlyt fektet, hogy a katonai műveletekbe bevonandó civil szakértők képzését, felkészültségét a speciális, műveleti területi munkára megalapozza.³¹

A Zemaitis Katonai Akadémia, hivatásos tisztek és civil szakértők számára is kínál nemzeti és nemzetközi felkészítéseket. A legmodernebb technika és tanítási módszerek alkalmazásával készítene fel CIMIC funkcionális szakértőket. A képzés részben akár távoktatás keretében is elvégezhető. Ennek hatékonysága abban rejlik, hogy a tanuló számára megadja annak a lehetőségét, hogy otthonában tanulhasson, a kommunikáció pedig a számítástechnikai eszközök igénybevételével történhet.³²

²⁹ UDK 355 (474.5) Vh-05, White Paper of Lithuania, Lithuania Defence Policy, Ministry of National Defence, Vilnius 2006, ISBN 9986-738-78-4, pp. 7-27., in: merln.ndu.edu/whitepapers/Lithuania-2006.pdf, letöltés ideje: 2012.04.20 19:07

³⁰ National Ministry of Defence of Republic of Lithuania, Defence Policy, Related documents, White Paper, pp. 7-27., in: http://www.kam.lt/en/defence_policy_1053/important_documents.html, letöltés ideje: 2012.04.20 13:44

³¹ Guidelines of the Minister of National Defence for 2009-2014, Ministry of National Defence of Lithuania, V-166, Vilnius, 2008.02.29., ISBN: 978-9986-738-95-4, in: www.kam.lt/kam/download/gaires2009-2014en.pdf, letöltés ideje: 2014.04.20 15:50

³² The General Jonas Zemaitis Military Academy of Lithuania, Search result on cimic, in: <http://www.lka.lt/index.php/en/100201/?DoFastSearch=1&search=cimic>, letöltés ideje: 2012.04.20 15:49

Az alapképzés, civilek szakértők számára a nemzeti védelmi dokumentumokat és struktúráját ismerteti meg a résztvevőkkel, illetve háborús topográfiát, nemzetközi humanitárius jogot, hadijogot, taktikát, információ védelmi elemeket és természetesen CIMIC ismereteket is tartalmaz.

Balti országok együttműködései

A három balti állam trilaterális együttműködési formában több védelmi kooperációs intézményben is társul, csakúgy, mint a skandináv államok. Közös védelmi tárgyú megbeszélésekkel kezdődött, majd szakosodott védelmi együttműködésű fórumokkal és szervezetekkel zárult a folyamat. Az első közös, észt-lett-litván katonai hadgyakorlatra 1994-ben került sor Észtországban³³ Az alábbi együttműködési formák főként NATO

1994-ben megalakult a BALBAT (Baltic Battalion) – gyalogos zászlóalj, nemzetközi béketámogató műveletek támogatására. Vezető nemzete Lettország. Vezető támogató országa: Dánia. A BALBAT 2003-ig működött, 2007-ben leváltotta a BALBAT-2

A BALTNET (Baltic Air Surveillance Network) – légtér-figyelési együttműködés, és radar-hálózat. Segíti a nemzetközi civil-katonai együttműködést a légi közlekedési, légtér ellenőrzési területeken. Vezető nemzete Litvánia. Vezető támogató országa: Norvégia.

A BALTRON (Baltic Naval Squadron) – haditengerészeti erő aknamentesítő képességekkel. Vezető nemzete Észtország, vezető támogató országa pedig Németország.

A BALTDEFCOL (Baltic Defence College), Észtországban (Tartu) működő, de mindhárom balti ország számára felsőfokú, katonai képzéseket nyújtó, oktatási, képzési, kiképzési intézmény. Vezető nemzete: Észtország, vezető támogató nemzete Svédország.

A balti államok nemcsak egymással, hanem a skandináv államokkal, Németországgal, Lengyelországgal, és Ukrajnával is keresik a kapcsolatot. Litvániának különösen erős történelmi és kulturális kapcsolata van Lengyelországgal, amelyet tripartit rendszerben Ukrajnával is bővíteni kíván. A LITPOLBAT (Lithuanian-Polish Peacekeeping Battalion) – litván-lengyel békefenntartó zászlóalj feladatainak kiterjesztése folyamatos. A balti államok magas szintű szakértelemmel és technikai színvonalon látnak el tengeri aknamentesítést, és orvosi segítségnyújtásban is kiemelkedő szerepük van.³⁴

Összegzés

³³ Aims of the Baltic military cooperation, MoD, Public Relations Service, in: http://www.mil.ee/index_eng.php?s=kooseesm, letöltés ideje: 2012.04.21 19:18

³⁴ Kestutis Paulauskas, "The Baltics: from nation states to member states," Occasional Paper no. 62., ISBN 9291980897, 2006, European Union Institute for Security Studies, pp. 3-47., in: http://books.google.ba/books/about/The_Baltics.html?id=sA-WKAAACAAJ&redir_esc=y, letöltés ideje: 2012.04.23. 23:45

Kutatási területem, komparatív elemzés az Európai Unió tagállamok közös kül- és biztonságpolitikához, illetve közös védelempolitikához való viszonyát illetően, részvételük az EUFOR missziókban (EU katonai műveletek), a CIMIC tevékenységük, és intézményrendszerük. Jelen cikkben az Európai Unió tagállamai közül a balti és skandináv országok ezirányú összehasonlítását végeztem el, górcső alá véve, az adott nemzetek biztonsági és katonai stratégiáit, az európai unióhoz való viszonyukat, különös tekintettel a biztonság és védelempolitikai együttműködésekben, nemzeti és európai integrációs érdekeiket, az EU katonai missziós részvételüket (folyó műveletek: Althea, Eunavfor, EUTM), illetve CIMIC tevékenységüket, intézményeiket.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Military Balance 2012, (ed. James Hackett) IISS, Routledge London 2010., első kiadás, ISBN 978-185743642-6

Internetes források ABC sorrendben, a letöltés idejével

- Aims of the Baltic military cooperation, MoD, Public Relations Service, in: http://www.mil.ee/index_eng.php?s=kooseesm, letöltés ideje: 2012.04.21 19:18
- Andreas Kasekamp – Viljar Veebel: The Baltic states and ESDP in Foreign Policy of Estonia, Yearbook 2007, Estonian Foreign Policy Institute 2007, ISSN 1736-4175, Tallin 2007., pp. 9-33.
- Andreas Kasekamp – Viljar Veebel: Overcoming doubts: The Baltic states and ESDP, in: <http://kms1.isn.ethz.ch/serviceengine/Files/.../2.pdf>, letöltés ideje: 2012.04.13 21:39
- Baltic Defence College, Vision and mission, news and events, in: <http://www.bdcoll.ee/?id=14>, letöltés ideje: 2012.04.16. 8:30
- Defence Policies 07 in Brief: Estonia, Latvia, Lithuania, Estonian Defence Policy, Baltic Security and Defence Review, 2008, Volume 10., in: http://www.bdcoll.ee/files/files/documents/Research/12_%20%20Defence%20Policy.pdf, letöltés ideje: 2012.04.15 12:10
- Az Európai Unió hivatalos lapja L44/16, A TANÁCS 2010/96/KKBP HATÁROZATA (2010. február 19.) az Európai Uniónak a szomáliai biztonsági erők kiképzéséhez hozzájáruló katonai missziójáról, in: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2010:044:0016:0019:HU:PDF>, letöltés ideje: 2012.03.17 13.57
- Eesti osalus operatsioonides, in: <http://www.mil.ee/?sisu=operatsioonid>, letöltés ideje: 2012.04.15. 13:22
- Eesti osalus operatsioonides, Bosnija ja Hertsegoviina, in: <http://www.mil.ee/?menu=operatsioonid&sisu=operatsioonid1>, letöltés ideje: 2012.04.15 12:45

- Estonian Defence Forces; in: http://www.mil.ee/index_eng.php, letöltés ideje: 2012.04.14. 20:01
- Estonian National Defence, pp. 9-14., Public Affairs Department of MoD, 2010., in: http://www.mod.gov.ee/files/kmin/img/files/Eesti_riigikaitse_ENG_pdf.pdf, letöltés ideje: 2012.04.14 21:04
- The European Security and Defence Policy (ESDP), in: <http://web-static.vm.ee/static/failid/476/ESDP.pdf>, letöltés ideje: 2012.04.15. 12:39
- Európa/az Európai Unióról/Országok/ Tagországok/Lettország, in: http://europa.eu/about-eu/countries/member-countries/latvia/index_hu.htm, letöltés ideje: 2012.04.15 08:40
- Guidelines of the Minister of National Defence for 2009-2014, Ministry of National Defence of Lithuania, V-166, Vilnius, 2008.02.29., ISBN: 978-9986-738-95-4, in: www.kam.lt/kam/download/gaires2009-2014en.pdf, letöltés ideje: 2014.04.20 15:50
- Jevgenia Viktorova: From ESDI to ESDP and beyond: preparation of a case study (Estonia), Estonian School of Diplomacy, 2004. Nov. 14., in: http://www.edk.edu.ee/client/default.asp?wa_id=425&wa_site_id=1 – concusion, letöltés ideje: 2012.03.13 21:34
- Kārlis Krēslīņš: Defense of the Latvia, past, present and future, 2010. Tartu, in: kreslins.lv/box/files/defense_of_the_latvia_tartu.doc, letöltés ideje: 2012. 04.16 18:49
- Kestutis Paulauskas, “The Baltics: from nation states to member states,” Occasional Paper no. 62., ISBN 9291980897, 2006, European Union Institute for Security Studies, pp. 3-47., in: http://books.google.ba/books/about/The_Baltics.html?id=sA-WKAAACAAJ&redir_esc=y, letöltés ideje: 2012.04.23. 23:45
- Military of Estonia, in: http://www.docstoc.com/docs/6141060/Military_of_Estonia, letöltés ideje: 2012.04.14. 10:12
- National Security Concept of Estonia, 2010., unofficial translation, 2010. 05. 12. In: http://www.mod.gov.ee/files/kmin/img/files/National_Security_Concept_of_Estonia.pdf, letöltés ideje: 2012.04.15. 12:31
- Nacionale brunotie speki/operacijas, in: <http://www.mil.lv/Operacijas.aspx>, letöltés ideje: 2012.04.16 19:01
- Rulac, Rule of Law in Armed Conflicts, Estonia Peace Operations, Support of the European Union operations, 2010. 07. in: http://www.adh-geneva.ch/RULAC/peace_operations.php?id_state=63, letöltés ideje: 2012.04.15 13:34
- State Defence Concept, Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Latvia, 2003.11.13., in: <http://www.am.gov.lv/en/security/basic/4537/>, letöltés ideje: 2012.04.16 18:40

- The General Jonas Zemaitis Military Academy of Lithuania, Search result on cemic, in: <http://www.lka.lt/index.php/en/100201/?DoFastSearch=1&search=cemic>, letöltés ideje: 2012.04.20 15:49
- UDK 355 (474.5) Vh-05, White Paper of Lithuania, Lithuania Defence Policy, Ministry of National Defence, Vilnius 2006, ISBN 9986-738-78-4, pp. 7-27., in: merln.ndu.edu/whitepapers/Lithuania-2006.pdf, letöltés ideje: 2012.04.20 19:07

**BOSZNIA-HERCEGOVINA
AZ OSMÁN BIRODALOM IDŐSZAKÁBAN**

Rezümé:

Bosznia-Hercegovina Oszmán Birodalom alatti viszonyainak, történelmi háttérének taglalása során sok esetben érzelmi alapon nyugvó előítéletekkel találjuk magunkat szembe. Sokszor hallani, hogy a bosnyákok áruló szerbek, vagy csak egyszerűen szlávok, akik különböző előjogok reményében megtagadták nemzetiségi hovatartozásukat, és áttértek az iszlám hitre. Valóban ennyire egyszerű a magyarázat, vagy Ivan Lovrenovićnek is igaza van, amikor azt írja, hogy Bosznia 140 éven keresztül küzdött az Oszmán Birodalommal szemben. Tény, hogy Bosznia népeinek Oszmán Birodalomhoz való viszonya, ez időszakot jellemző társadalmi szerkezete eltér a birodalom által meghódított területekre jellemzőktől. Vitathatatlan, hogy népek sehol olyan közel nem kerültek a hódító által képviselt valláshoz, nem tértek át az iszlámra annyian, nem képviselték a hódító politikáját olyan odaadással, mint Boszniában. Hogy hogyan is alakul Bosznia-Hercegovina és népei történelmi sorsa ebben az időszakban, arra kíván választ adni az alábbi írás.

Kulcsszavak: Bosznia-Hercegovina, Bosznia, Oszmán Birodalom, iszlám, muszlim, horvát, szerb, egyház, ferences, pravoszláv, szultán, király, crkvabosanka,

Resume

When analyzing the social relations and the historical background of Bosnia and Herzegovina during the Ottoman Empire, we encounter prejudice based on emotion from time to time. Many times, the Bosnians are considered to be traitorous Serbs, or simply Slavs who repudiated their own nationality and converted to Islam in order to enjoy different advantages. Can this be a simple explanation or Ivan Lovrenovic had also been right, when he wrote: Bosnia fought against the Ottoman Empire for 140 years. It is a fact that the attitude of the people in Bosnia to the Ottoman Empire and the structure of society differ from the characteristic of other regions occupied by the Ottomans. It is indisputable that nowhere got people so close to a religion represented by conquerors, not so many people converted to Islam and nowhere were persons so dedicated to the policy of the Ottomans as in Bosnia. In this essay, I would like to give an answer to how the history of Bosnia and its people developed in this period.

Keywords: Bosnia and Herzegovina, Bosnia, Osman, Ottoman Empire, Islam, Muslim, Croat, Serb, church, Franciscan, Orthodox, sultan, king, crkvabosanka

Ha a Balkán, illetve Bosznia-Hercegovina Oszmán Birodalom alatti viszonyairól, történelmi háttéréről akarunk beszélni, rögtön előítéletekkel találjuk magunkat szembe, függetlenül attól, hogy a beszélgető partner magyar, szerb, horvát, netán bosnyák, ezen belül muzulmán,¹ vagy esetleg Európa más országának lakosa. Sokszor hallani, hogy a bosnyákok áruló szerbek, vagy csak egyszerűen szlávok, akik különböző előjogok reményében megtagadták nemzetiségi hovatartozásukat, és áttértek az iszlám hitre, eladták országukat, múltjukat és jövőjüket, önmagukat, lelküket. Valóban ennyire egyszerű lenne a magyarázat, vagy sokkal bonyolultabb és összetettebb okok húzódnak a háttérben? Ivan Lovrenović erről a következőket mondja: *"Bosznia nem dőlt össze egyik napról a másikra..."* *"Bosznia eleste majdnem másfél évszázadig, 140 hosszú évig tartott".*² Mindez azt sugallja, hogy Bosznia és annak lakosai nem hódoltak be az Oszmán Birodalomnak, hanem, mint más nemzetek igyekeztek ellene fordulni. Ugyanakkor az is tény, hogy Bosznia-Hercegovina népeinek Oszmán Birodalomhoz való viszonya, ez időszakot jellemző társadalmi szerkezete eltér a birodalom által meghódított területekre jellemzőktől. Vitathatatlan, hogy sehol olyan közel nem kerültek a hódító által képviselt valláshoz, nem tértek át az iszlámra annyian, nem képviselték a hódító politikáját olyan odaadással, mint Bosznia-Hercegovinában. Hogy hogyan is alakul Bosznia-Hercegovina és népei történelmi sorsa ebben az időszakban, arra adjanak választ az alábbiak.

Úgy vélem, ahhoz, hogy megértsük Bosznia-Hercegovina Oszmán Birodalomban betöltött szerepét, illetve az iszlám, szinte zökkenőmentes térhódítását, annak okait, mindenképpen szükséges egy kis történelmi áttekintés. Az országról közel sem rendelkezünk annyi és olyan összefogott, több oldalról megközelített, elemzett és értékelte forrásmunkákkal, mint például Románia, Szerbia vagy Horvátország vonatkozásában, ennek ellenére felvázolhatóak azok a folyamatok, amelyek meghatározták az ország fejlődését, lakosainak életét.

Az államiság kezdete

A fellelhető történelmi feljegyzésekből kiderül, hogy a vidék a IX. századtól bolgár, majd bizánci fennhatóság alá tartozott. Maga a Bosznia név először 950 táján merül fel, egy szerbek lakta vidék nevéként Bíborbanszületett Konstantin bizánci császár "A birodalom kormányzása" című könyvében.³

A kereszténység elterjedése e területen megelőzte az államalapítás korát. Kelet felől úgy 900 táján a bizánci szertartású szláv rítusú ortodoxia szivárgott be, Horvátország és Dalmácia irányából pedig a latin (később katolikus) kereszténység.

¹ Az iszlámot valló embert nevezzük muzulmánnak (a muzulmán a törökös forma, az arab autentikus pedig e tekintetben a muszlim. A muszlim többségi vélemény Bosznia- Hercegovinában, amellyel rendszeresen találkozni lehet, az az, hogy a bosnyák az csak a muszlim boszniaiak megnevezésére alkalmazható.

² Ivan Lovrenović (1995): A régi Bosznia. Kalligram Könyvkiadó, Pozsony 65. oldal

³ Engel Pál: A középkori Bosznia c. cikke (4. oldal), benne Bíborban született Konstantin (905-959) fordítás (K.E.) História XVII. Évfolyam. 1. szám. (...) A "szerbek" a rómaiak nyelvén "szolgákat jelent. (...) Ezt a nevet azért kapták a szerbek, mivel a rómaiak császárnak szolgálói lettek. (...) A megkeresztelt Szerbiában lévő lakott városok: Desztinikon, Tzernabuszkéi, Mejürétusz, Dreszneik, Lesznik és **Bószona**. (Megjegyzés: A honfoglaló magyarság nevezetes leírása is ennek köszönhető.)

A középkor folyamán ez utóbbi volt aktívabb, egyházi szervezetei azonban csak a bosnyák államalapítás után kezdtek kiépülni. A bosnyák tudományos élet ezen időszakra vonatkozó „bogumil” kérdéssel kapcsolatos XIX. századi elméletét az újabb tudományos eredmények már felülírták, s nem bogumilizmusról, hanem a crkvabosanska-ról szólnak, ami nyugatos típusú, de önálló volt. Eszerint a katolikus és ortodox civilizáció határmezsgyéjén egy sajátosan különálló bosnyák egyháza crkvabosanska alakult ki, amely egy regionálisan különálló keresztény egyház volt, s követői viszonylag gyorsan integrálódtak a katolicizmusba⁴. A fennmaradására az oszmán hódításig nincs bizonyíték. Valószínűbb, hogy a 14. században megtörik és a ferences szerzetesek teljesen katolizálják a területet.⁵

IX. Gergely pápa 1230-ban egy "boszniaiinak" nevezett püspökséget állított fel a domonkos rend irányítása alatt, amelynek fő feladata a térítés volt, ám ez a törekvés sikertelen maradt. A domonkosok helyébe később a ferencesek léptek, akik megverték lábukat és sikerült több kolostort építeniük Boszniában.

A magyar királyok, mint Bosznia legközelebbi katolikus szomszédai, ha nem is a katolicizmus védelme, hódítása érdekében, de már az 1137-es évektől szemet vetettek e vidékre. Az Árpád-házi II. Béla fiát "Bosznia hercegévé" nevezte ki, Ő pedig felvette a "Ráma Királya" címet⁶. A bosnyák államiség kezdete az 1180-as évekre tehető, amikor is a Bizánci Birodalom balkáni uralma megszűnt és mind a bolgárok, mind a szerbek függetlenné váltak. A boszniai fejedelmi hatalom megteremtése Kulin bán nevéhez fűződik, aki feltehetőleg elsőként uralkodott az egész ország felett. A XII. században Bosznia évtizedekre magyar befolyás alá került, egy időben még IV. Béla orosz veje is uralkodott felette. A valódi bosnyák állam kialakulásáról 1322 után beszélhetünk, amikor is Kotromanics István bán biztosította maga és dinasztiája számára az egész ország feletti hatalmat. Unokaöccse, I. Tvrtko 1377-ben felvette a királyi címet, amelyet utódai az oszmán megszállásig viseltek. Tvrtko, mint elődei is megbízható vazallusa volt a magyar Anjou-királyoknak, mi több, Nagy Lajos 1353-ban az ő lányát vette feleségül. Az ország XIV. századi történelmét a politikai stabilizáció, a gazdasági fellendülés, a városok, a kézműipar és a kereskedelem fejlődése, a bányakincsek kiaknázásának megkezdése, a nemesség fejlődése, a kövárak építése, stb. jellemezte. Sajnos arra már nem kerülhetett sor, hogy a fiatal városkezdemények népessége olyan társadalmi erővé nője ki magát, amely a politikában is képes hallatni a szavát, ugyanis erre az időre a Balkánt elérte az oszmánterjeszkedés.

"Az önálló Bosznia történetének utolsó évtizedeit egy magára hagyott kisállam két nagyhatalom közötti vergődése jellemzi" – írja Lovrenovics, ami vitathatatlan, hiszen az Oszmán Birodalom terjeszkedésének következő állomása Bosznia, amit a magyar királyok az oszmán törekvésekkel szemben megtartani kívántak. Az oszmán birodalom csapatai először 1386-ban törtek be a boszniai Neretva völgyébe, majd két évvel később I. Murad hadvezére, Sahin pasa kísérelt

⁴ VÉGH A. 2008: A horvát-szerb etnikai kontaktzóna történeti fejlődése. PhD-doktori disszertáció, Pécs, 137. p.

⁵ Pap N. 2010: Magyarország a Balkán és a Mediterráneum vonzásában. Publikon, Pécs 98.o.

⁶ Engel Pál: A középkori Bosznia, História XVII. Évfolyam 1. száma (5. oldal). Ezen időtől kezdve a Ráma királya címet IV. Károlyig minden magyar uralkodó viselte. Rámának a későbbiekben Dél-Bosznia egyik vidékét, zsupánját nevezték, amely a Neretva egy apró mellékvízéről kapta nevét.

meg eredményeket elérni Boszniában, ám ezek sikertelenek maradtak. Az első boszniai sikerekre az 1389-es rigómezei oszmán győzelem, illetve Skopje 1392-es meghódítása után került sor, amikor is az oszmán erők a már állandóan ott állomásozó nagyobb csapataikkal törtek be (1396) Boszniába. Az elkövetkezendő 20 év viszonylagos békében telt, ugyanis az oszmán birodalmat lekötötte a Bajezid szultán által 1402-ben Ankarába Timur Lenktől elszenvedett vereség, illetve a közötte és fia közötti trónharc.

A Zsigmond királynál kegyvesztetté vált Hrvoje vajda hívására 1414-ben betört Boszniába Isza bég, a skopjei határvidék parancsnoka és adót vetett ki Ostoja királyra és a vajdák egy részére. Alig egy évvel később az oszmán haderő Dobo mellett súlyos csapást mért a magyar seregre, melytől kezdve az addig viszonylagos egyensúlyban lévő erőviszonyok megbomlottak, meggyengült a magyar és erősödővé vált az oszmán befolyás. Az országon belül folyó viszálykodások, leszámolások egyik vagy másik oldalra történő eldőlése céljából egyre gyakrabban hívták segítségül a bosnyák nagyurak a "törököket", amelynek eredménye az lett, hogy ők már szinte kötelességszerűen avatkoztak be minden fontosabb boszniai politikai kérdésbe. Egyre sűrűbbé váltak a betörések, fosztogatások. Isza bég és csapatai ezt követően már megerősített városokat foglaltak el, eljutva teljesen a horvát vidékekig. 1439-ben Isza bég fia örökölte meg apjától a skopjei végeket és a szultántól megkapta "a Bosznia feletti őrség és igazgatás jogát". Ebben az időben jöttek létre Boszniában az első oszmán közigazgatási egységek.⁷

StjepanTomasevics király, látván a Szerb királyság 1459-es elesését a Nyugattól várt segítséget, ugyanis tisztában volt azzal, hogy az oszmán seregek Európába vezető útja Bosznián keresztül vezet. A király a pápától kért segítséget, azonban várakozásai illúziók maradtak, szemben Mehmed szultán Bosznia elfoglalását célzó konkrét terveivel szemben. Mehmed 1463 májusában személyes irányítása alatt indította meg a támadást és elfoglalta Bosznia legerősebb várát, Bobovácot és Viso-

1. ábra: A Török Birodalom terjeszkedése (1300-1672)
 Forrás: Történelmi atlasz, Cartographia Kft.
 Budapest (2001) 38. oldal

⁷ 1453-ban Bosanskokrajiste, 1455-ben "VilayetHodided", és "VilayetSarajovasi" (Szarajevó)

kon, illetve Travnikon keresztül eljutott Jajcáig, ahol a várat védők megadták magukat.⁸ Mátyás király, aki seregeivel a Száva túlsópartjáról figyelte az eseményeket nem avatkozott közbe. Egyrészt, sértette, hogy Tomasevics király legitimitása érdekében a pápához, nem pedig hozzá fordult segítségért, másrészt, mert tisztán látta, a magyar sereg nem lehet méltó ellenfele az oszmán hadaknak. A meghódított területekből a törökök megalakították a boszniai "szandzsákot",⁹ ám ebben az időben még nem terjedt ki az oszmán birodalom fennhatósága az ország teljes területe. A szultán serege ezt követően, a logisztikai utánpótlás szervezetlensége miatt visszavonult, és ez lehetővé tette, hogy Mátyás seregei 1464-ben visszafoglalják Jajcevárát.¹⁰ Mátyás Bosznia visszafoglalt részeiből két bánságot (jajcei és a szrebreniki) hozott létre, amelyek valójában a törökkel szembeni ütközőzónát képeztek. Így Nyugat-Bosznia mintegy fél évszázadra beépült a magyar-horvát védelmi rendszerbe, amelyet ideiglenesen sikerült Hercegovina területére is kiterjeszteni (Boszniában: Jajce, Bihács, Banja Luka, stb., illetve Herceg Novi).

I. Szelim szultán 1512-ben, az oszmán terjeszkedés éppen elérhető reális lépéseként, illetve a további terjeszkedés előkészítéseként elfoglalta Szrebreniket és egész Északkelet-Boszniát. Ezt követően egy méreteiben is hatalmas fronton indult meg az oszmán hadak támadása, amelynek célja Közép-Európa volt. 1521-ben elesett Nándorfehérvár (Belgrád) és Szabács (Sabac), 1522-ben Knin és Skradin, 1523-ban Ostrovica és 1526-ban Mohácsnál a Magyar Királyság elszenvedi döntő vereségét, amely hosszú időre megpecsételi Bosznia sorsát is. 1528-ban, több évtizedes ellenállást követően elesik Jajce vára, illetve a jajcei bánság többi erődtímenye. A magyar koronához ragaszkodó nagy családok (Keglevicsek, Jelasicsok, Festeticsek és Gorazsdaiak (ők később a teledi nevet vették fel¹¹) elhagyták az országot. A lakosság nagy része is velük menekült, a katolikusok Horvátországba, de védelmet találtak a velenceieknél, az osztrákoknál is. Ezzel kezdetét vette az oszmán hódítások új korszaka, amely egészen a XVII. század végéig tartott, és amely új fejezetet nyitott Bosznia és Európa történetében is.

Élet az Oszmán Birodalom részeként

A XVI. században I. Szulejmán uralkodása alatt az Oszmán Birodalom minden tekintetben fénykorát élte. A szultán kordában tartotta a nagyurak hatalmát, erős centralizált államot hozott létre, melynek kormányzásakor stabil törvényekre, fejlett közigazgatási apparátusra és megfelelő számú katonáskodó kisenemességre támaszkodott. Bosznia-Hercegovina a XVI. században

2. ábra: Bosznia 1463-1699 között

Forrás: História XVII. évfolyam 1. szám /ő király után küldte Kljucba, akit elfognak és Jajcában

⁹ A szandzsák az Oszmán Birodalom megyéni nagyságú közigazgatási egysége, élén a bég áll.

¹⁰ Jajce 1528-ban véres harcok közepette esik el, amellyel befejeződik a 140 éves hódítás, Bosznia az Oszmán Birodalom részévé válik és új korszak nyílik a térség kulturális és politikai történetében.

¹¹ Asbóth János: Bosznia és Hercegovina (eredeti kiadás 1887, Felújított kiadás 2000.)

területileg, közigazgatásilag, társadalmilag és kulturálisan is teljes mértékben az Oszmán Birodalom hatása alá került és a meghódított területeken a Boszniai szandzsákokat követően (1463) több új szandzsákokat hozott létre. 1580-ban megalakították a "*Boszniai vilajetet*",¹² amelyeket a pasa "rangot" viselő beglerbégek, a szandzsákokat pedig a bégek irányították. E két legmagasabb méltóság hatásköre kiterjedt a katonai és polgári igazgatás területére is. A tartományi kincstár pénzügyeit és a birtokok elosztását a vilajet székhelyén intézték (defterdárók). A szandzsákbégek legfontosabb feladata a területeiken állomásozó katonaság irányítása volt. Hadba híváskor minden esetben a nagyvezír adta ki a parancsot a ruméliai és az anatóliai beglerbégeknek, aki továbbították azokat a vilajetek pasáihoz, illetve magukhoz a szandzsákbégekhez. A jogrendszer is változásokon ment keresztül. Boszniában is a "*kádik*"¹³ ítéleztek, méghozzá a világi hatalomtól függetlenül, az iszlám vallásjog (*saria*, amelyet a törökök *seriatnak* neveznek) alapján. Minden tartományi, közigazgatási egységnek volt külön kádija. A tartományok egy vagy több bírósági körzetre (*kaza*) tagozódtak, amelyek élén egy-egy kerületi kádi állt. Részt vettek a mozgósításban, az adók behajtásában, vezették a telekkönyvi nyilvántartásokat, döntöttek örökösödési ügyekben, összeadták a házasodókat, elválasztották a válmi kívánókat, stb.

Az oszmán jelenléttel meghonosodott a katonai-feudális rendszerre jellemző társadalmi-gazdasági berendezkedés is, amely alapjában véve a feudális nagyurak megjelenését és önállósulását volt hivatott megakadályozni. Kiindulópontja a tulajdon és a birtok állami ellenőrzése, alapformája pedig a "*szpáhi*"¹⁴ javadalombirtok-rendszer volt. Bosznia-Hercegovinában, méretüktől, illetve az általuk biztosított jövedelemtől függően nevezték ezeket "*timár birtoknak*",¹⁵ illetve "*ziametnek*"¹⁶ is. A birtokokat, mint ahogy a katonaságot és a településeket is szandzsákonként tartották nyilván. Minden egyes új szandzsák kialakításakor készült egy felmérés, egy alapregiszter (*defter*), amelyben összeírták a szandzsák adózó népességét, valamint az aktuális termési átlagokat. Ez képezte minden, más és más területet érintő defter alapját. Ezen időszakban a boszniai parasztok helyzete sokkal jobb volt, mint az európai jobbágyoké, ugyanis az oszmán hatalom nagyobb fontosságot, jelentőséget tulajdonított nekik. Nem kötötte őket törvény a földhöz, az adózási kötelezettség elviselhető volt, minden szigorúan szabályozott, a szpáhik hatalmát pedig maguk a törvények korlátozták. És itt kell szólni arról, ami Bosznia-Hercegovinában sokkal inkább jellemző, mint bármely más meghódított országban. Az oszmán hatalom bizonyos mértékben figyelembe

¹² Boszniai szóhasználatban a vilajetet nevezik elajetnek és pasaluknak is. Mindegyik kifejezés az Oszmán Birodalom legnagyobb tartományi méretű közigazgatási egysége, amely több szandzsákból áll. A vilajeteket a szultán által kinevezett és pasa címmel felruházott beglerbégek, illetve válik irányították (Budai vilajet, Belgrádi pasaluk).

¹³ Bíró, aki az iszlám vallásjog előírásai szerint hozta meg döntéseit.

¹⁴ A szpáhi az oszmán haderő reguláris lovasságának katonája, aki a katonai szolgálat fejében a szultántól javadalombirtokot kapott a meghódított területeken.

¹⁵ A timár birtok az oszmán javadalomrendszerben a húszezer akcse (aszper) alatti jövedelmet hozó kisebb szolgálati birtokfajta elnevezése. A birtokos földjét a zsold helyett kapta, amit azonban csak akkor tarthatott meg, ha megfelelt az előírásoknak, teljesítette mindenkor kötelezettségeit.

¹⁶ Az Oszmán Birodalomban a 20 000 akcse jövedelmet hozó szolgálati birtok elnevezése. Kevés ilyen nagy jövedelmű birtok volt, a hasznélvezőket mégis ugyanúgy rendelték évente a birodalom egyik végéből a másikba, mint a legutolsó timár birtokost.

vette a mélyen gyökeredzett tradíciókat, és a király bukása után fennmaradt hűbérurak körében a tradíciók bizonyos szintű megtartásának érzését keltette, elősegítve anyagilag és pszichológiailag is ezzel iszlamizációjukat. Ennek segítségével olyan nemesi rend kialakulását biztosította, amelyen belül összefonódott az iszlám és az új hatalom iránti odaadás, elkötelezettség, illetve, amelyben az ehhez szükséges mértékben megmaradhatott a tulajdon és az önállóság vágyott illúziója is. Ezen "tradíciók" biztosításának egyik formája a kapitányságok¹⁷ létrehozása volt, amelyeket az öröklési jogon alapuló feudális réteg kezébe adtak, akik ezért kezdetben megvédték a határokat. A későbbiekben mindez visszaütt a hatalomra, ugyanis ez elősegítette egy olyan katonai-feudális réteg kialakulását, amely az Oszmán Birodalom más területein ismeretlen volt, és amely az oszmán központi hatalom gyengülése időszakában olyan "autonomia" iránti igénnyel lépett fel, amely a későbbiekben komoly problémát okozott a konstantinápolyi közigazgatásnak. Ebben az időszakban vette kezdetét a lakosság differenciálódása is, melyen belül az un. paraszti réteg képviselte a legszélesebb (vallási és etnikai értelemben is) skálát. Közöttük is igen különleges helyet foglaltak el a martalócok.¹⁸ A távoli helyvidékeken megmaradtak a patriarchális állattartó és földművelő közösségek és nemzetségek.

Az oszmán hatalom kezdeti rugalmasságának másik bizonyítéka a *milet*¹⁹ rendszer, amely biztosította a katolikus és görögkeleti egyházak szervezeteinek működését, illetve meghagyta nekik kolostoraikat és birtokaikat. E korszakban kezdődött meg a városi települések szaporodása, fejlődése, intenzív fejlődésnek indult a kereskedelem és a kézműipar, amely egyre nagyobb mértékben vonzotta a lakosságot a városokba. A fejlődéssel megnőtt a városi és elővárosi *ráják*²⁰ szerepe is, hiszen a virágzásnak induló kereskedelem a társadalom minden egyes rétegének újabb lehetőséget biztosított a szükséges javak megtermelésére, értékesítésére, amely természetesen módon bővítette bevételeiket, ezáltal a beszédhető adókat. Ekkor keletkezett a mai boszniai nagyvárosok jelentős része, nem beszélve a már meglévő utak fejlesztéséről, illetve újak építéséről. E fejlődés a kimondottan csak az Oszmán Birodalomra jellemző vakufoknak²¹ köszönhető. Ezek segítségével épültek meg a középületek, a *dzsámik*,²² *medreszek*,²³ *hammamok*,²⁴ *bezsztánok*,²⁵ *csarsia-k*,²⁶

¹⁷ A XVII. század végén 12, száz évvel később 39 kapitányság volt az egész tartomány területén. A központi hatalom gyengülésével a kapitányok birtokaikat saját tulajdonná, hivatalukat pedig örökletessé tették (állam az államban). Végleges felszámolásukra 1835-ben, a Husszein Garadascevic által vezetett felkelés leverését követően került sor.

¹⁸ A határvidéki szolgálatban álló, nem iszlamizált katonákat nevezzük martalócoknak, akik mentesítve vannak az adófizetés és más közterhek alól.

¹⁹ A *milet* a különálló vallási közösségek rendszere. Az ottománok nem gyakoroltak térítőpolitikát, nem működtették a vezető vallásra való áttérés vagy erőszakos asszimiláció rendszerét. A *milet* kialakította a különválasztott, de egymás mellett működő közösségeket, megőrizve ezzel a keresztény és muszlim közösségek közötti eltérő jellemzőket, hozzájárulva ezzel a különböző közösségi identitások túléléséhez. A Balkán népek számára biztosította, hogy fenntartsák másságukat s megőrizték identitásukat.

²⁰ Az Oszmán Birodalomban a rája kifejezés termelő és adózó népességet jelölte vallásra való tekintet nélkül. A keresztény országok publicisztikáiban és történelmi tárgyú leírásaiban csupán a "Porta" keresztény alattvalóit értették alatta.

²¹ Adott (kegyes) célok érdekében létrehozott alapítvány elnevezése az iszlám jogrendszerben.

²² Nevezhető "fömcsetnek", ahol pénteken imát és szentbeszédet, khubét (ima előtti "prédikáció", amelybe belefoglalják a szultán nevét) mondanak.

²³ A dzsámik mellett épült iszlám közép és felsőfokú iskola.

hidak, kutak, *hanok*²⁷, *karavánszerályok*.²⁸ A vakufok neveit ma is őrzik egyes boszniai városok, mint például Kulen-Vakuf, Gornji és Donji Vakuf. Az alapítványok vállalkozásai előremutatóak, impozánsak voltak, jelentős részükben objektum csoportokra koncentráltak. Az alapítólevelek olyan tanulmányokként foghatóak fel, amelyek pontosan meghatározták a fejlesztések irányvonalait, távlati összefüggésekben vázolták a célokat, tartalmazták a fejlesztések finansziális alapjait, azok bővítési lehetőségeit. Kiterjedtek az élet minden területére: a kereskedelemre, a kézműiparra, az iskolaügyre, a köztisztasági szükségletekre stb.

E változások mellett a legszembetűnőbb mégis az iszlám civilizáció beáradása, az azzal kapcsolatos fogadókészség, illetve maga az iszlamizáció volt. Ennek sikere természetesen magyarázható azzal, hogy azok, akik nagybirtokaik megtartásának zálogát látták az "új hit" elfogadásában nem is gondolkodtak, hanem tették mindazt, ami érdekeiket szolgálta, ugyanakkor nem magyarázható ez ugyanezzel a parasztságnál, amelynek széles körében terjedt el ebben az időszakban az iszlám. Természetesen itt is meg lehet említeni azt a tényt, hogy ez a réteg is jobb körülmények közé kerülhetett, s e lépés megtételével megteremthette a mindenkori kenyér lehetőségét. Ugyanakkor úgy vélem, ez nem egy átfogó magyarázat a társadalom teljes skáláját és mélységét érintő "vallásváltásra". A mindenképpen gondolatra serkentő elmélet, megítélésem szerint, hogy Boszniában, ebben az időszakban még nincs kiforrott, a vallás mentén polarizálódó társadalom, s mindaz, ami a nyugati társadalmi rendszerekben a vallási hovatartozás kérdésében már nagyrészt eldőlt (kereszténység), az Boszniában még várat magára. Mind a katolikus, mind pedig a pravoszláv egyház igyekszik befolyási övezetébe vonni Boszniát, ám túl nagy eredményeket e téren egyik sem ér el. Ezt követően jelenik meg az Oszmán Birodalom és vele együtt az iszlám, amely a Bosznia területén élő embereknek egységes vallást, és, ami még fontosabb társadalmi, közösségi életformát kínált. Mindez természetes módon kötődött olyan egyéni érdekekhez, amelyeknek célja az életben való "boldogulás" volt. A fő és köznemesség az iszlámra való áttéréssel megőrizhette, sőt növelhette birtokait, befolyását. Az áttérést követően beilleszthetővé váltak az oszmán hadseregbe, mi több annak nagyon hasznos elemeivé, a társadalom tagjaivá lettek, mondhatjuk, megtalálták számításukat. A bosnyákok, hasonlóan az albánokhoz, miután felvették az iszlámot mentesültek a *devsirme*²⁹ alól, tehát utódaikat nem veszélyeztette, fenyegette a "kényszersorozás". A janicsárok törvénye szerint azt a kiváltságot, hogy közülük is vigyenek el gyerekeket gyermekadóba maguk a janicsárok kérték, amelyet Mehmed törvénybe is iktatott.³⁰ A boszniai gyerekek közül sokan az elit iskolának számító Galata, illetve Edirne szerájban kaptak képzést és tudást. Közülük többen az oszmán adminisztráció fontos részévé váltak, mások híres bégekké, vezírekké lettek, akik feltűntek a magyarországi hadjáratokban is. Bosznia az oszmán megszállást

²⁴ Fürdők, közfürdők.

²⁵ Fedett árucarnok, ahol elsősorban értékesebb termékeket (arany, selyem, szöveteket) értékesítenek, adnak-vesznek.

²⁶ Tulajdonképpen a piac szerepét töltötte be.

²⁷ Vendégfogadó, melynek tágas volt, helyet adva utazónak és állatnak egyaránt.

²⁸ Hasonló, mint a han, de ez kimondottan az utazók szálláshelyéül szolgált.

²⁹ Gyermekadó.

³⁰ Szakály Ferenc: Az iszlám északkeleti védőbástyája, História XVII. évfolyam 1. szám

követően elfogadta a reális lehetőségeket, engedett az iszlám hatásainak. A "behódolásért" cserébe az országra köszöntött a "béke és a viszonylagos törvényesség" időszaka, megindult az urbanizáció, fejlődni kezdett a gazdaság a kereskedelem és a kézműipar. A tömeges méretű iszlamizáció, a tehetséges bosnyákok karrierjének gyors és fényes felívelését (előnyszerzés), hozta magával, ami természetes módon tette lehetővé az iszlám orientális kultúra és civilizáció hatásainak széleskörű befogadását.

Már a fejlődés korszakához tartozó XVI. század végén érezhetővé váltak a belső krízisek első jelei. A birodalom katonai ereje hanyatlásnak indult, vereséget szenvedtek az európai szövetségesektől, 1571-ben Lepantónál megsemmisült az oszmán hadiflotta jelentős része. 1593-ban újabb vereség éri az oszmán hadat Sisaknál, ahol elesik hadvezérük Hasszán Predojevics pasa, boszniai beglerbég is.³¹ Az események az oszmán központi hatalommeggyengülését hozzák magukkal, Afrikában sikeres függetlenségi harcok mennek végbe, a birodalomban felüti fejét a zűrzavar, az anarchia és a korrupció. A harmincéves háború (1618-1648) befejezését követően Ausztria fő feladatának az oszmán hatalom Európából történő kiűzését tekinti. Eközben a belső válságoktól szenvedő birodalom háborút folytat Velencével Krétaért (a kandiai háború, 1645-1669 között). A hadikötelezettségek egyre gyakoribbakká és nehezen teljesíthetőbbekké válnak, ami Boszniában is a szpáhik és a janicsárok engedetlenségéhez, lázadásokhoz vezetnek. Erejük tudatában a földtulajdon jogának elismerését követelik, amely a későbbiekben oszmán-török birtokstruktúra tulajdonviszonyaiban bekövetkező változásokat, elsősorban a birtokrendszer gerincét alkotó szultáni földek lassú visszaszorulását eredményezi. A meghódított földek hasznélvezetét birtokló szpáhik igyekeztek örökíthetővé, ún. *csiflik birtokká*³² tenni a *tímár birtokok* egy részét (gyakorlatilag magántulajdon). Mindez hozzájárult ahhoz, hogy a XIX. század közepére a birodalom területének nagy részén már a magántulajdon elve érvényesült.

Mindezek kísérőjelenségeként erősödni kezdett a kereszténység és az iszlám közötti ellentét, amelyet külső faktorok is tovább generáltak, ugyanis Ausztria, Oroszország és Velence arra törekedett, hogy a keresztény lakosságot megnyerje az oszmánellenes politika kiterjesztése érdekében. Az oszmán politikai rendszer természetes módon válaszolva növelte az ezekkel szembeni ellenpropagandát. A XVII. századra az ellenállás és a lázadás lett a jellemző az oszmán birodalom boszniai területein is, amely társadalmi rétegtől és vallási etnikai csoporttól függően ölt más és más formát. Ez időszakban törnek felszínre a janicsárok és a szpáhik központi hatalom elleni lázongásai. Az anarchikus állapotokkal járó bizonytalanság, rettegés Bosnia-Hercegovina nyugati részében a kandiai háború idején uralkodott el igazából. A velencei dalmát birtokok elleni sikertelen török támadásokra válaszolva 1647-1648 között a velenceiek egy sor várost és vidéket foglalnak el (Zemunik, Novigrad, Solin, Klis). Az elfoglalt területek, illetve a már korábbi dalmát birtokok védelme viszont egyre nagyobb gondot jelent Velence számára, ezért megoldásként, főként ígéretekkel megkezdték

³¹ A sisak csata annak a 15 éves háborúnak a nyitánya, amely 1591-ben kezdődött (a hivatalos hadüzenet 1593-ban történt) és 1609-ig tartott.

³² A birtokok nagysága néhány száz holdra, esetenként kisebbre tehetőek. A parasztok (az oszmán feudális rendszerben nem voltak jobbágyok) „szolgáltatással” tartoztak a csiflik birtokosoknak (agák és bégek).

magukhoz vonni a bosznia-hercegovinai származású uszkókokat,³³ akikből tengeri határőrsztagokat alakítottak az oszmánok ellen. Az uszkókok betöréseikkel állandóan fenyegették a vallási és etnikai értelemben is keveredett lakosságot, akik saját védelmük érdekében "hovatartozásukat" félretéve fogtak össze. Ennek egyik eredményeként jött létre a Boszniában még ma is élő (a nyelvben és a mindennapi életben is) "*komsiluk*" (*dosluk*).³⁴

Az oszmán hadak 1683. évi Bécs alatti veresége Bosznia-Hercegovina számára egy bel- és külpolitikai értelemben is bonyolult időszak kezdetét jelentette. Az 1699-es karlócai béke értelmében a boszniai pasaluk északi és északnyugati határai képezték az Oszmán Birodalom határait is. Az egyébként is folyamatosan romló politikai, gazdasági, katonapolitikai és katonai helyzetet csak tovább rontotta az Ausztria által elfoglalt területeken élő muzulmán lakosság tömeges, Boszniába irányuló menekülése. Mindezek következtében Bosznia a hanyatlásnak indult birodalom olyan határőrvidékévé, ütközőzónájává vált, ahol az elkövetkező kétszáz évben az európai kapitalizmus terjeszkedésével járó véres összecsapások, illetve a két civilizáció (az európai kereszténység és a keleti iszlám) közötti konfliktusok zajlanak. Mindez általános gazdasági, társadalmi és kulturális ellentmondásokat eredményezett, egyre erősebbé, illetve tendenciózusabbá vált az ország "nyugati" világgal szembeni lemaradása, elszigetelődése, és megteremtődtek a belső viszálykodás lehetőségei is. Az Oszmán Birodalom és Ausztria, Velence valamint Oroszország közötti háborúk következtében Bosznia egész XVIII. századi történelmét az inkább rövidebb, mint hosszabb ideig tartó nyugalom és stabilizáció, illetve a bizonytalanság, más érdekekért folyó csatározások jellemzik. Bosznia sajátos geopolitikai szerepe és vallási, etnikai összetétele miatt az élet minden területét érintő krízisfolyamatok kiéleződése a válságok drasztikus formáit hozták az országra. A boszniai szpáhik és janicsárok engedetlensége szinte mindennappossá válik, nem engedelmessé válnak a parancsoknak, nem tesznek eleget a behívóknak. Lázas önmagáért való, apró egyéni, nem pedig előremutató, a fejlődést, netán valamilyen nemzeti eszmét célzó megmozdulás. A parancsnokok, nagyobb hűbéreseik, illetve azok családtagjai olyan erősek, önállóak, hogy saját birtokaikon belül már valódi hatalmat képviselnek. A folyamatosan emelkedő hadikiadások, az adminisztrációt jellemző korrupció miatt folyamatosan nőnek az adóterhek, az adókötelezettség kiterjed a muzulmánokra és a nem muzulmánokra, a parasztokra, a kereskedőkre, a kisiparosokra, stb. A törvénytelen ségek miatt egyre nagyobb méreteket ölt az ellenállás, mely spontán lázadásokban ölt testet, nem szervezett formában, de olykor szembe szállnak a hatalommal, illetve elégedetlenségük több esetben egyszerűen csak banditizmusba torkollik. Mark Mazower a Balkánról írt könyvében azt írja: "*...megsokasodtak a peremvidékek, amelyeken a haramiák kóborolhattak, egérvat nyerhettek üldözők elöl és sok esetben politikai védelmet élvezhettek a szomszédos országokban...*". A boszniai muzulmánok körében is egyre gyakoribbá válnak (főleg a városokban és azok környékén) lázongások, amelyeket a hatalom képviselőinek, a gazdag kereskedők, valamint a hűbéresek gazdasági visszaélései és önkénye vált ki. A helyzetet csak rontja a boszniai pasaluktól távol

³³ Uszkókoknak nevezték a török ellen Boszniából és Szerbiából az Adriai-tenger partvidékére menekült keresztény szlávokat, akik többnyire kalózkodásból éltek.

³⁴ A kifejezés maga jó szomszédságot, jószomszédi viszonyt takar.

Oroszországgal folytatott háború, illetve az Ausztriával és Velencével sok esetben már boszniai területeken folyó csatározás. Az ezek kapcsán egyre gyakoribbá váló összecsapások, betörések és fosztogatások elleni védekezések egyik sajátos formája jön létre, kialakul egy *krajisnik*³⁵ világ és vele együtt e mentalitás.

Az 1737-39-es háborúban az Oszmán Birodalom a főként bosnyákokból verbuvált erőnek köszönhetően (a haderő gerince ugyanis elvérzett a távol-keleti csatatereken) váratlanul kiűzte az osztrák csapatokat Szerbiából és Boszniából, amelynek eredményeként megkötötték a belgrádi béke, illetve amely egy rövid időre viszonylagos stabilitást hozott az ország számára. Ez az időszak valójában az 1737-es Banja Luka-i csatával kezdődött, amikor is az oszmán hadak boszniai muzulmánokból álló része spontán, a főhadak segítsége nélkül vereséget mért a császári csapatokra. Mindez bizonyítja a boszniai muzulmánok katonai ütőképességét, katonai szerveztségét, küzdőszellemét, ugyanakkor magában hordozza a porta elleni lázadás és az Oszmán Birodalom védelmének ellentmondását, ami valamelyest érthető, hiszen a birodalom védelme a boszniai muzulmánokban keveredik saját "hazájuk, országuk, illetve megszerzett saját előjogaik, illetve felvett vallásuk (ami már akkor nem is tűnt annak) védelmével. Az 1768-74 közötti oroszországi háború is keményen sújtotta a boszniai muzulmánokat. A janicsár névsorokban szereplő boszniai muzulmánok közül alig páran tértek vissza hazájukba, sokan megtagadták a katonai szolgálatot, amit megtorlások követtek, aminek egyenes következményeként újra anarchikus állapotok alakultak ki az országban. Alig több mint tíz év elteltével Oroszország és Ausztria újabb oszmán ellenes háborúba kezdett (1787-1791), amelynek célja a Balkán térségének újrarajzolása volt. E törekvések főként Szerbiában és Montenegróban találnak támogatásra, és az Oszmán Birodalom elleni felkelésekhez vezetnek. A boszniai pasaluk a szabadságért lázadó országoktól körülveve, egyrészt mozdulatlan feudális, másrészt vallási és etnikai viszonyaiból adódóan passzív marad, így aztán Boszniát elkerülik a társadalmi és gazdasági forradalmak, valamint a modern világ kialakulását jelentő XVII. század végi és XIX. század eleji kulturális mozgalmak. Ekkorra az ellenséges világok közötti "határországban" élő bosnyákok jellemzőjévé válik a káros és kóros hagyománytisztelet, a túlzott vallásosság, az általános bizalmatlanság, az óvatosság, a befelé fordulás, a passzivitás, a makacs dac és az elzártság következtében kialakult tudatlanság. Ilyen körülmények között teljes természetesnek mondható, hogy a boszniaiak nem voltak képesek értékükön kezelni sem II. József (1780-1790) felvilágosult abszolutizmusát, sem III. Szelim szultán "modernizációs" törekvéseit.

Nagyobb politikai megmozdulást hívott életre Bosznia-Hercegovinában a belgrádi pasalukban a XIX. század elején a *dáhi*³⁶-k ellen kitört zendülés, amely főként a boszniai pravoszláv népességet megmozgató első szerb felkeléshez vezet (1804-1813). Az 1804-es hercegovinai megmozdulással kezdődő, az azt követő Piva melléki, Bosansko Podrinje-i, illetve későbbi Bosanska Krajina-i (1809) felkelések eddig ismeretlen jellemzője volt a tömeges lázadó "hangulat", illetve az azt kísérő szociális és nemzeti tudatosulás érzése. A lázadások egyik igen speciális és ellentmondásos fajtája is megfigyelhető volt ez idő tájt Boszniában. A bosnyák

³⁵ Határőr, határőrvidék.

³⁶ Szakadár janicsárparancsnokok.

nagybirtokosok, a bégek, kapitányok, ajánok "autonomista" törekvéseiről volt szó, akik már gyakorlatilag korábban szert tettek a portától való bizonyos függetlenségre, illetve akiknek ősi családi birtokaik a pasaluk határain voltak és akik a birtokaikat védve a birodalom határait is védték. Mindezekből az idők során kialakult egy kegyetlen, harcias és gögös réteg (krajisnik), akik otthon kegyetlen hűbérúrként bántak a keresztény és muzulmán paraszttal. Ilyen végvárok, kapitányságok voltak: Livno, Banja Luka, Prijedor, KulenVakuf, Bihács, Zvornik, Stolac, Dubica, Cazin, akiknek kapitányai voltak, a Kulenovicsek, Stocsevicsok, Rizvanbegovicsek, Dadicsek, Gavrenkapetanovicsek stb.

Miután a belső krízisek és a külső veszélyek legyengítették a birodalmat és III. Szelim szultán reformtörekvései (1789-1808) is kudarcba fulladtak II. Mahmud

(1808-1839) újabb határozott reformok iránt kötelezte el magát, rendet akart tenni Boszniában. A Szultán Ali pasa Derendiliját küldte az országba, aki a dinasztikus családok egy részével szövetséget kötve a többi ellen fordult és ostrommal bevette Mosztárt és Szrebrenicát, lefejeztette a banjalukai, a focsai, a derventai kapitányokat és a legtekintélyesebb szarajevói bégeket. Ezt követően, miután Mahmud lemészároltatta az isztambuli janicsárokat és kiadta 1241 Szilkade 11-i fermáját (1826. Június 16.), amellyel eltörölte a janicsárságot és bevezette a sorozást, a bosnyákok elűzték Hadzsi Musztafa vezírt, és az új európai szabású egyenruhájukra (a mellen keresztetett fegyverszíjjakkal) az Asbóth által idézettek szerint azt mondták: *"ha fel akarjuk venni a keresztet, nem a szultántól, hanem a bécsi császártól vesszük fel"*. Az újonnan küldött pasa ostrommal veszi be Szarajevót és hét főnököt, köztük a janicsáragát is lefejezti. A szultán az oroszokkal 1830-ban megkötött békét követően újabb reformokban gondolkodik, azonban ezek boszniai bevezetését megakadályozta a Husszein bég Gradascévics kapitány által vezetett felkelés (1831), amikor is Bosznia első emberei első alkalommal jutottak, ha ideiglenesen is, de közös nevezőre. A közel negyvenezer főt számláló sereg hazájától távol küzdött meg az oszmán sereggel és

3. ábra: A balkéni államok (1815-1878)
 Forrás: Történelmi atlasz, Cartographia Kft.
 Budapest (2001) 57. oldal

fenyegette meg Konstantinápolyt. A kísérlet a bosnyák bégek árulása miatt eredménytelen maradt, Husszein bég, visszatérését követően Ausztriába menekült. Jellemző, e már szervezettnek tekinthető tömegeket mozgató megmozdulásra, hogy az nem a modernizálás, a reformok elérése, hanem főként azok ellen, a hagyományos feudális jogok, a hűbértokok és a vallás védelme érdekében szerveződött.

Miután Omer pasa Latasz kíméletlen és megtorló intézkedéseivel (a felkelők egy részét halálra ítélte, másokat Kis-Ázsiába száműzött) gyakorlatilag végrehajtotta a *tranzimát*³⁷-reformokat, és amellyel megkezdődött Bosznia-Hercegovina Oszmán Birodalmon belüli korszakának utolsó fázisa. Topal Serif Oszman pasa működése alatt (1861-1869) megjelennek az európai életformához kapcsolódó művelődési, kulturális, gazdasági és közigazgatási alkalmazkodás jelei. Megkezdődik a modern úthálózat építése, távírvonalakat építenek, megnyílnak az Európával történő kereskedelem lehetőségei, fejlődésnek indulnak a nagyobb városok, főleg a keresztények és ezen belül is elsősorban a szerbek körében megjelenik a kereskedői-burzsóá réteg. Ezek a késve érkezett modernizációs elemek már képtelenek megszilárdítani a változásnak induló oszmán rendszert, főként azért, mert egyáltalán nem érintik az agrárkérdést. Sőt, a "saféri rendelet" 1859-ben megerősíti a válságban lévő *csiftlik* rendszert, ami tovább nehezítette az egyébként is elnyomás alatt lévő paraszti rétegek életét.

Az ország és népeinek kulturális élete a tárgyalt időszakban

Természetesen szólnunk kell Bosznia-Hercegovina oszmán időszakát jellemző vallási, kulturális fejlődéséről is. Bosznia-Hercegovinát ebben az időszakban meglehetősen összetett vallási kép jellemzi (iszlám, pravoszlávizmus és a katolicizmus). Ennek megfelelően, ha nem is azonos nagyságrendű, de minden képen e három vallási kerethez kapcsolódó kulturális áramlat fejlődött ki. E három komponenshez kapcsolódik a szefárd-zsidó kultúra, amely a zsidók Spanyolországból történő XV. századi kiűzetését követően jelenik meg a területen. A városokban különösen az építészet fejlődik, kialakul egy sajátos városi légkör, amelyre leginkább az iszlám jegyei a jellemzőek. A falu és általában a hegyvidéki életforma kívül reked e körön (megjegyzés: ez máig is jellemző Boszniára), fennmaradnak a primitív lakhelytípusok. Mindhárom közös etnikai eredetű és közös nyelvű csoport igyekszik megőrizni az ott lakókra jellemző népművészetet, népzene, néptáncot és népköltészetet, amely az eltérő szellemiség kifejezésének eszköze is egyben. Ebben az időszakban születik meg a Hasanaginica, amely máig is a boszniai muzulmánok népi balladája. Kialakulnak a hajdú és az uszk népdalok is, amelyek szinte minden esetben a megívott harcok és csaták hőseiről szólnak.

Az iszlám kultúra boszniai virágkora a XVII. század végéig tartott. Az orientális kultúra letéteményese a városok voltak, amelyek tervszerűen és nagy lendülettel épültek. A városok követik a muzulmán városok alaprajzait, amit nagyon

³⁷ Reformok.

jól mutat a *csarsijára* és *mahala-ra*³⁸ történő felosztása, ugyanakkor ötvözik magukban a bosnyák középkor, illetve a mindig is jelenlévő mediterrán jegyeket. A szakrális építészet legjelentősebb épületei közé tartozott a Banja Luka-i Ferhadija (Ferhad pasa dzsámija – az 1990-es évek boszniai háborújában felrobbantották), illetve tartozik a szarajevói Gazi Huszref bég dzsámija, az udvarán lévő és az épületegyüttes szerves részét képező *sadrván*-nal³⁹ együtt. A boszniai muzulmánok XV.-XVI. századi temetkezési szokásait is jellegzetes formai és szellemi jegyek kísérik. A *basluk*-kok⁴⁰ egyértelműen az iszlám valláshoz tartoznak, ugyanakkor a *stecsak*-ok⁴¹ tradícióit folytatják. E magas és függőlegesen álló sírköveken (ezeket *sehita* vagy *gazija* síroknak, a temetőket *sehítlukok*nak vagy *gazijak*nak nevezik) megtalálhatóak a stecsakokra jellemző ikonográfiák és epigráfiák elemei. Epigráfia vonatkozásában megjegyzendő, hogy e korszak sírkövein a stecsakokra jellemző *bosancica*⁴² írásjelekkel, népi nyelven fogalmazott feliratokkal találkozhatunk. Az oszmánkor másik építészeti sajátossága a *sahat-kula*,⁴³ amely helyenként a dzsámi mellé épül, máshol a csarsija része. Számos e korban készült híd mutatja, az akkori mesterek hozzáértését, közülük is említést kell tenni a mosztári Régi hídról, a szarajevói Kecse hídról és a visegrádi Drina hídról. Az iszlám vallási tilalommal összhangban a festészet és a szobrászat, eltérően a nyugati irányvonalaktól inkább a díszítés irányába mozdult el, amely megjelent a kézműiparban is. Ilyenek voltak a focsai fegyverkészítők, a travniki, mosztári és szarajevói ötvösök, a szarajevói, mosztári, fojnicai aranyművesek, a stoláci szőnyegcsomózók, illetve a híres szarajevói *mudzsekitek*.⁴⁴ Szót érdemel még a dekoratív kalligrafikus epigráfia, amelynek elemei megtalálhatóak a kéziratokon, falakon és sírköveken. Legjelentősebb szarajevói képviselői közé tartozott Oszman basa és Musztafa Faginivics. A boszniai iszlám kulturális tradíciók közé sorolandó az iszlám teológiai és tudományos irodalom, a történet, klasszikus vers és krónika, illetve életrajzírás.

Az oszmán korszakban a boszniai szerbek politikai és kulturális életében nagy jelentőséggel bírt az anyaországi szerb kulturális tradíciókhoz, politikai törekvésekhez való kötődés, ami a tárgyalt időszakban leginkább a szerb pravoszláv egyházhoz való szellemi hovatartozásban tudott megfogalmazódni. Ebből adódóan a boszniai szerbek kulturális fejlődése leginkább a pravoszláv egyház és az oszmán kormányzás viszonyától függött. A középkori bosnyák állam bukását követően a szerb pravoszláv egyház hatóköre gyorsan kiterjedt Boszniára, tevékenysége a templomépítésekben, kulturális és oktatási tevékenységben nyilvánult meg. Új egyházközségek alakultak, amelyek jelentős szerepet vállaltak az írástudás terjesztése, a freskóművészet terén. Ebben az időszakban épült a szarajevói Régi

³⁸ Az oszmán közigazgatásban a városok kerülete, illetve városnegyed, Lakónegyed. Az Oszmán Birodalom mahallái külön-külön egy vallási közösséget foglaltak magukba, melynek központja a mecset, vagy templom volt.

³⁹ Sokszögű, vagy kerek oszlopokon álló, tetővel fedett kút.

⁴⁰ Síremlékek.

⁴¹ A XII.-XVI. század közötti időszakból származó, nagyméretű kőből faragott síremlék.

⁴² Boszniában a XV. századra szorította ki a bosancica írásmód a glagolita írásjeleket. A bosancica a cirill ábécének glagolita és latin betűkkel kevert változataként jött létre. A ferencesek a XIX. század elejéig használták, amikor is áttértek a latin ábécére.

⁴³ Óratorony, amely formailag hasonlít a nyugat-európai harangtoronyhoz.

⁴⁴ Bőrrel dolgozó könyvkötők.

pravoszláv templom is. Bosznia-Hercegovina legnagyobb kulturkincsei közé tartoznak az e korban újonnan épített kolostorok szerb-bizánci stílusban festett freskói. A XVI. század legjelentősebb freskófestői közé tartozik Longin és Georgije Mitrofanovics. Longin a loncai kolostort festette ki (értékes ikonosztázt is hagyott benne), Mitrofanovics pedig a dobričevói és a zavalai templomokat. Boszniában, de leginkább Szarajevóban található jelentős ikonállományban fellelhetők a bizánci ikonográfia különféle stílusai a krétaitól a cattarói iskoláig. A pecki (ipeki) patriarchátus⁴⁵ oszmán politikával történő szembefordulását követően 1776-ban beszüntetik annak működését és minden jelentősebb egyházi pozícióba görög pópát állítottak, akik nem érezték együtt a néppel, nem tartották szem előtt érdekeiket, csak saját birtokaik gyarapodásával törődtek. Mindez hozzájárult ahhoz, hogy a boszniai szerbek kulturális fejlődése megrekedt és majd csak a XIX. században a nemzeti újjászületés hoz érdemi fejlődést vonatkozásukban.

A boszniai horvátok életében e korban is komoly jelentősége van a ferenceseknek. 1463-ban Fra Andeo Zvizdovics bosnyák ferences rendfőnök "Hódító" Mehmed elé járul, aki átadja számára azt az okiratot (a legendás ahdnama), ami évszázadokra biztosítja a katolikus horvátok és a ferencesek egzisztenciájának jogi alapját. Mindettől függetlenül az oszmán hatalom a ferencesekben, mint katolikusokban mindig is az osztrák befolyás veszélyét látta, ami akkor kezdett igazán erősödni, amikor a birodalom belülről kezdett gyengülni és fontos csatákat veszített el (pl: 1683-ban Bécs alatt). Ausztria fel is használta a ferenceseket és a katolikusokat, erős oszmánellenes propagandát fejtett ki körükben, illetve kiterjesztette kémhálózatát. Mindezt a hatalom nem nézte tétlenül, olyan intézkedéseket hozott, illetve lépéseket tett, amelyeknek eredményeként a Boszniában lévő ferences kolostorok száma harmincra háromra apadt. A horvátok legjelentősebb kulturális eredménye közé tartozik ebben az időszakban a ferences irodalom, amelyet alapvetően a vallásos didaktikus célok határoztak meg. Az írók nem eredetiségre törekedtek, hanem feldolgozták az ilyen jellegű irodalmat. Kulturális érdemük abban állt, hogy ezáltal az európai irodalom sok motívumát és formáját sikerült meghonosítaniuk. Mindezek igazi atyjának fra Matija Divkovicot (1563-1631) tartják, aki a "nép nyelvén írt". Szövegeinek legértékesebb tulajdonsága a meghittség, melegség, elbeszélő szemléletesség, meggyőzőerő, és kerekesség volt. Tudta, arra van szükség, hogy a néphez saját nyelvén szóljanak és anyanyelvén írjanak. Ennek megfelelően könyveit a bosnyák írással, a bosancicával írta. A XVIII. században megszületik a kolostori krónika és a történetírás. A legismertebbek közé tartozik a sutjeskai kolostor krónikája, amit Fra Bono Benics (1708-1785) írt. A történetírókat hasonló célok vezérik, mint a krónikasokat. Legismertebb közülük fra Filip Lastrics (1700-1783) ferences szerzetes, aki a Bosznia-Hercegovinai történetírás atyjának tekinthető, ugyanis elsőként ő írta meg kerek formában Bosznia történeti áttekintését. A ferenceseket, velük együtt irodalmukat is megérintik a polgári forradalmak, ugyanakkor csak a XIX.- századi nemzeti újjászületés eszméi hozzák meg azt a fordulatot, amikor is a ferences irodalom kilép a vallásos-didaktikus keretből és a kulturális, politikai újjászületés felé fordul.

⁴⁵ Abban az időszakban, amikor Ausztria és Oroszország egyre jobban igyekszik beavatkozni a balkáni politikába az ipeki pátriárkák felszabadító, oszmánellenes politikát kezdenek folytatni, amelyek eredményeként a hatalom megszünteti a patriarchátus működését.

Az 1490-es években, miután II. Ferdinánd és Izabella kiűzte a zsidókat Spanyolországból az Oszmán Birodalom befogadta a menekültek egyik hullámát, aminek következménye az volt, hogy egy részük Boszniában telepedett le (Szarajevóban, Travnikban, Mosztárban és Banja Lukán). Megtartva és fejlesztve héber és spanyol tradícióikat az iszlámon belül megszervezték saját politikai és hitközösségi életüket. A szefárdok évszázadokig sajátos életformát képviseltek Boszniában, egyrészt egy meglehetősen zárt közösséget képeztek, másrészt a csarsija mindennapi életében résztvevők (kereskedők, mesteremberek, patikusok, stb.) élték mindennapi közösségi életüket. Kis lélekszámuk nem jelentett akadályt hagyományaik, etnikai és kulturális identitásuk megőrzésében. Élénk kapcsolatokat tartottak fenn a Balkánon, Európában és a Palesztinában élő hittestvéreikkel. Figyelemre méltó, hogy a zsidóknál szinte mindenki tudott írni. Vallási szertartásaik során a klasszikus héber nyelvet, míg a mindennapi életükben, vagy a világi irodalomban a sajátos zsidó-spanyol "nyelvet a "ladinót" használták. Legautentikusabb kulturális örökségük közé tartozik a népdal, amelyet a csiszolt formájú és csendes, melankolikus tónusú románc jellemez, valamint a szefárd temetők (Például Szarajevóban), amelyekben szuggesztív és meditatív sírfeliratok találhatóak. Nagyon híres a szarajevói Haggáda (illuminált kódex), amely Spanyolországban látott napvilágot a XIII.-XIV. században és amely átvészelt Bosznia több évszázados megpróbáltatásait. A XIX. század végétől a zsidók többé-kevésbé szakítanak tradícióikkal és bekapcsolódnak a modern európai életbe.

A XIX. században végbemenő forradalmak a Balkánt sem hagyták érintetlenül. E század mozgalmi a balkáni országokban (főként Horvátországban, Szerbiában és Montenegróban) leginkább a kulturális, nemzeti felszabadító és egyesítő programokban nyilvánultak meg, amelyek bizonyos tekintetben érintették Bosznia-Hercegovinát is, ugyanakkor senki sem vette figyelembe sajátos történelmi tradícióit, kulturális másságát, nemzeti és nemzetiségi strukturáját. E mozgalmak elősegítették Boszniában a szekularizációt és leginkább a szerbeknél és a horvátoknál a nemzeti azonosság tudat kibontakozását. És ezzel az időszakokkal kezdődik Bosznia-Hercegovina életének azon korszaka, amely újabb véres háborúkat, a boszniai nemzet és identitás tudat keresését hozza magával és sajnos napjainkig is tart. Az oszmán korszak legnagyobb "vesztesei" a mai iszlám vallású boszniai muzulmánok, akik keresik, önmagukat, történelmi gyökereiket, őshazájukat és gyakran teszik fel a kérdést: kik vagyunk mi? Főként olyan politikai helyzetekben, amikor a szerbek anyaországgént Szerbiára, a horvátok pedig Horvátországra mutatnak.

FELHASZNÁLT ÉS A TOVÁBBI OLVASÁSHOZ AJÁNLOTT IRODALOM

- Ivan Lovrenovics: A régi Bosznia (Pozsony. 1995.) 65-67, 69-87, 91-113,
- Mark Mazower: A Balkán (2004.) 41-76, 81-122,
- Jelavich Barbara: History of the Balkans. Vol. I: Eighteenth and Nineteenth Centuries, Cambridge University Press, Cambridge; New York (1983) 407 p.

- VÉGH A. 2008: A horvát-szerb etnikai kontaktzóna történeti fejlődése. PhD-doktori disszertáció, Pécs, 137. p.
- Sokcsevits Dénes 2011: Horvátország története a 7. Századtól napjainkig. Mundus Novus, Budapest
- Pap N. 2010: Magyarország a Balkán és a Mediterráneum vonzásában. Publikon, Pécs, 320 p.
- BÍBORBANSZÜLETETT KONSTANTÍN 2003: A birodalom kormányzása, ford: Moravcsik Gyula. Lectumkiadó, Szeged, pp. 69-104.
- Malcolm, Noel 1994: Bosnia. A short history. Macmillan, London,
- Klaic, Vjekoslav 1890: Bosznia története a legrégebbi kortól a királyság bukásáig. Nagybecskerek,
- Niederhauser Emil, Engel Pál, Szakály Ferenc, Bíró László: Bosznia története, História XVII. évfolyam 1. száma (1995): 3-13,
- Asbóth János: Bosznia és Hercegovina (Eredeti kiadás 1887, Felújított kiadás 2000.) 33-87, 111-117,
- "Svjetlost", Sarajevodd.:Sarajevo c. könyve (Sarajevo 1997-Valerija Zujo) 12-142,
- www.spomenici-sa.ba
- <http://grad.sarajevo.ba>
- Francis Robinson: Az iszlám világtalasa, 22-108
- Történelmi atlasz
- Magyar Könyvklub Kiadó: A magyarok krónikája - 218, 261.
- Jelavich Barbara: History of theBalkans. Vol. I: Eighteenth and Nineteenth Centuries, Cambridge University Press, Cambridge; New York (1983) 407 p.

SZABÓ ERVIN ANTAL NYÁ. ALEZREDES

A KATONAI HÍRSZERZÉS (FELDERÍTÉS) OROSZORSZÁGBAN 1917-IG¹ (II. RÉSZ)

1900 júniusában megkezdődött a katonai hírszerzés soron következő átszervezése. A Vezérkar állományában létre hozzák a fő-szállásmesteri részleget, melybe bekapcsolják az operatív és a statisztikai osztályokat. Ekkor a statisztikai osztály kapta meg az Ázsiai ügykezelés funkcióját, mégpedig a Kínában, Koreában, Japánban és más ázsiai országokban történő hírszerzés folytatását. Félév múltán, 1900. decemberben a fő-szállásmesteri részlegnek átadták a Katonai-tudományos Bizottság kancelláriáját is.

1903. áprilisban új állománytáblát vezettek be a Vezérkarnál. Ennek megfelelően, a Katonai-tudományos Bizottság kancelláriája helyett a hírszerzés folytatását a Vezérkar a fő-szállásmester 2. Csoportfőnöksége 1. Osztálya (Katonai statisztika) 7. alosztályára (külföldi államok katonai statisztikája) bízták. A 7. alosztály a parancsnokból, nyolc irodavezetőből és ezek helyetteseiből állt. Gyakorlatilag azonnal, nem nyilvánosan a 7. alosztályon belül kialakul az információszerző részleg, amely a Különleges ügykezelés megnevezést kapta, és ahol 2 fő tiszt dolgozott. Ugyanakkor a 7. alosztályon belül a korábbiakhoz hasonlóan nem kerültek szétválasztásra a hírszerzés információszerző és feldolgozó funkciói és nem folyt munka a katonai körzetek hírszerzése irányításának tekintetében. A 7. alosztály vezetőjének Celebrovskij tábornokot nevezték ki 1903-ban, aki addig a Vezérkar Katonai-tudományos Bizottságát irányította. Ő 1905-ig vezette a katonai hírszerzést, amikor is N. Sz. Jermolov tábornok váltotta őt, aki ezt a posztot 1906-ig töltötte be.

Oroszország veresége a japánnal vívott háborúban jelentős hiányosságokat tárt fel a katonai hírszerzés szervezetében. Az 1904-1905-ös évek háborúja nem csak a harctevékenység időszakában folytatott csapatfelderítés, de a feltételezett ellenség vonatkozásában a folyamatos ügynöki felderítés szükségességét is megmutatta, amelyre a hírszerző tisztek többségének véleménye szerint nem fordítottak kellő figyelmet.

Ezért a katonai reformok, melyeket 1906-ban kezdtek bevezetni, rákényszerítették a hírszerző tiszteket saját szolgálatuk gyökeres átszervezésére. 1906 őszén a Vezérkar Főcsoportfőnökségére (VKFCSF-ség) érkezett egy, a hírszerző alosztály több tisztje által készített, a hírszerző szervek tevékenységének

¹ www.agentura.ru/dossier/russia/gru/imperia/do1917/ 15-27.old.

átszervezésére vonatkozó, konkrét javaslatokat tartalmazó feljegyzés. Véleményük szerint a felderítéssel a határ menti katonai körzetek törzseinek célszerű foglalkoznia a VKFCSF-ség irányításával, amely ügynöki hálózatot hozott létre a feltételezett ellenség legfontosabb központjaiban, ugyan úgy, mint a körzetek törzsei – a szomszédos országok határ menti területein. Oroszország lehetséges ellenségei erőinek feltárásában egy másik sarkalatos pontnak tartották a VK tisztjeinek titkos külföldi kiküldetéseit a közlekedési vonalak és a megerősített körletek szemrevételezésére a határsávban.

Ennek eredményeként 1906-ban jóváhagyásra került a VKFCSF-ség új struktúrája. Hivatalosan ez rögzítette először a katonai felderítés információszerző és feldolgozó funkcióinak szétválasztását. Az információszerző funkciók a VKFCSF-ség Fő-szállásmesteri Hivatal 1. fő-szállásmesterség 5. irodájánál (felderítés) kerültek összpontosításra. Az iroda irodavezetőből és két helyetteséből állt, akik közül az egyik a keleti, a másik – a felderítés nyugati irányáért felelt. Az iroda vezetőjévé M.A. Adabas ezredest, míg a helyetteseivé két fiatal tisztet – O.K. Enkelt és P.F. Rjábikovot nevezték ki. 1908. márciusban Adabast N. A. Monkevic ezredes váltotta, aki az első világháborúig irányította a katonai felderítést.

A feldolgozó funkciókat a 2. és 3. fő-szállásmesterség részei kapták a 2.-nál – a 2., 3., 4., 5., és 6. iroda a 3.-nál pedig – 1., 2., és 4. iroda Ezen feldolgozó irodák munkatársai a volt 7. alosztály tagjaiból kerültek ki.

Egyébként az átszervezés ennél nem állt meg és 1910. szeptember 11-én jóváhagyásra került a Vezérkar Főcsoportfőnöksége új állománytáblája. Az 5. irodát átszervezték Különleges Irodává (hírszerzés és elhárítás) a fő-szállásmesterség Osztályán belül. A Különleges Iroda közvetlenül a fő-szállásmester alárendeltségébe tartozott, ami a felderítő szolgálat státusának növekedéséről és a felderítés szerepének erősödéséről tanúskodott. Állományában megalakításra került a naplózó részleg, a titkos levelezések folytatására. A különleges Ügyosztály teljes állománya az irodavezetőből, három helyetteséből és a naplóvezetőből állt.

A feldolgozó irodák az 1. és 2. fő-szállásmester részlegeinek állományába kerültek. Az 1. fő-szállásmester irodák foglalkoztak a nyugati irányokkal: a 4. iroda – Németország, 5. – Osztrák-Magyar Monarchia, 6. – Balkáni államok, 7. – skandináv országok, 8. – Nyugat Európa egyéb államai. A 2. fő-szállásmester irodái a keleti iránnyal foglalkoztak: 1. iroda – Turkesztáni, 2. – török-perzsa, 4. – Távolveleti iránnyal.

Amennyiben a hírszerzés személyi állományáról beszélünk, úgy az 1909-1910. években a hírszerző irodák átszervezésének eredményeként komoly változások nem történtek. Bár a VKFCSF-ség vezetői, csak úgy, mint korábban, túlságosan gyakran váltották egymást – 5 fő 6 év alatt: F. F. Palicin (1906-1908), V.A. Szuhomlinov (1908-1909), E. A. Gerngrosz (1910), J. G. Zsilinszkij (1911-1914), N. N. Jakusevics (1914-től), ugyanakkor az osztályok és az irodák hivatásos állománya a régi maradt egészen az I. világháború kezdetéig. Így, 1910 októberében Monkevic ezredes kinevezésre került a VKFCSF-ség 1. fő-szállásmester helyettesének, és az ő feladata lett az 1. fő-szállásmesterség részeinek, vagyis a felderítés nyugati országokra vonatkozó információszerző és feldolgozó szerveinek,

a Különleges Irodának és a katonai-statisztikai részlegnek az irányítása. Ami a Különleges Irod vezetőit illeti, úgy azok O.K. Enkel ezredes (1913-1914) és N. K. Rasa ezredes (1914-1916) voltak.

Az orosz katonai felderítés első világháborút megelőző konkrét műveleteiről szólva, nem lehet megkerülni azt a történetet, amely az osztrák-magyar hadsereg ezredesének, Alfréd Redl ezredesnek a nevével kapcsolatos. Tekintettel arra, hogy azok az események sok tekintetben máig nem világosak, ezért érdemes kissé részletesebben foglalkozni vele.

Az Osztrák-Magyar Monarchiában megjelenő összes újság 1913. május 26.-án megjelentette hasábjain a Bécsi Távirati Ügynökség közleményét, amely beszámolt Alfréd Redl ezredesnek, az osztrák-magyar hadsereg 8. hadteste törzsfőnökének váratlan öngyilkosságáról. „Kiemelkedően tehetséges tiszt, – állt a tájékoztatóban, – aki előtt fényes karrier állt, szolgálati ügyben, Bécsben tartózkodván, pillanatnyi elmezavarban végzett magával”. A továbbiakban tájékoztatást adtak a folyamatos álmatlanság által kiváltott idegkimerültség áldozatává vált Redl közlegő ünnepélyes temetéséről. Ám már másnap a prágai újságban a „Prága Tageblatt”-ban megjelent egy jegyzet a következő tartalommal:

„Egy magas beosztású személy arra kért bennünket cáfoljuk a pletykát, amely különösen katonai körökben terjed, és kapcsolatos a prágai hadtest törzsfőnökével, Alfréd Redl ezredessel, aki, mint már közöltük, vasárnap reggel öngyilkos lett Bécsben. E pletykák szerint, az ezredest állítólag azzal vádolják, hogy katonai titkokat adott át egy országnak, név szerint Oroszországnak. Valójában a magas rangú tisztekből álló bizottság, amely azért érkezett Prágába, hogy az elhunyt ezredes házában házkutatást végezzen, teljesen más célt követett”.

Az akkor az Osztrák Magyar Monarchiában működő szigorú cenzúra körülményei között, a „Prága Tageblatt” szerkesztőjének ez volt az egyetlen eszköze tájékoztatni olvasóit arról, hogy Redl ezredes valójában azt követően lőtte föbe magát, hogy leleplezték, mint orosz ügynököt. A prágai újságban megjelent publikációig Redl ezredes árulásáról mindössze 10 magas rangú osztrák tiszt tudott. Sőt, még Ferencz József császárt sem tájékoztatták. Ám május 27. után ezt a titkot megismerte az egész világ.

Alfréd Redl, kétség kívül az egyik legtehetségesebb hírszerző, Lembergben született a helyőrségi bíróság könyvvizsgálójának családjában. A katonai karriert választva, 15 éves korában kadétiskolába jelentkezett, majd a tiszti iskolára, melyet kiválóan végzett el. Remek idegen nyelvtudása felkeltette a fiatal hadnagy iránt az osztrák-magyar hadsereg Vezérkara személyzetiseinek figyelmét és Redl, a vidéki egységekben történő szolgálat helyett bekerült az ország e legfőbb katonai szervének állományába. Az ilyen presztízzsel bíró helyre kerülve Redl mindent megtett, hogy felhívja magára a figyelmet. És ez sikerült is neki, az osztrák hadseregben uralkodó kaszti előítéletek ellenére, amikor a szolgálati előmenetel alkalmával kizárólag a nemeseket részesítették előnybe. 1900-ban, már, mint századost Oroszországba

küldték az orosz nyelv és az országban belüli helyzet tanulmányozására, melyet az egyik feltételezett ellenségként tartottak számon.

Néhány hónapig csapatgyakorlaton vett részt Kazanyban, a katonai iskolában, szabadidejében gondtalan életet élt és rendszeresen részt vett az esti mulatságokon. Magától értetődő, hogy eközben az orosz elhárítás ügynökei titkos megfigyelés alatt tartották erős és gyenge oldalainak, szokásainak és jellembeli sajátosságainak tanulmányozása céljából. Később a levont következtetések képezték alapját Redl 1907-ben kelt alábbi jellemzésének:

„Alfréd Redl, a Vezérkar őrnagya, a Vezérkar felderítő irodája parancsnokának 2. helyettese... Közepes termetű, őszülő szőke, rövid deresedő bajusszal, kiálló pofacsontokkal, mosolygó, megnyerő szemekkel. Ravasz, zárkózott, összeszedett, nagy munkabírási személy. Külső megjelenése mézes-mázás. Beszéde negédes, könnyed, megnyerő. Mozgása kiszámított, lassú. Szeret szórakozni”.

Visszatérve Bécsbe, Redlt kinevezik a Vezérkar felderítő irodája vezetőjének, báró Giesl von Gieslingen tábornok helyettesévé. Giesl kinevezte Redlt az iroda ügynöki osztályának („Kundschaftsstelle”, rövidítve „KS”) vezetőjévé, amely a kémelhárítási műveletekért volt felelős. Ezen a poszton Redl kiváló szervezőnek bizonyult, teljesen átszervezte a kémelhárítási osztályt és azt az osztrák-magyar hadsereg egyik legerősebb speciális szolgálatává változtatta. Ez mindenekelőtt az új technikai eszközök és új munkamódszerek bevezetésével állt összefüggésben. Így, utasítására a látogatók fogadására szolgáló helyiséget felszerelték az éppen csak feltalált fonográffal, ami lehetővé tette a szomszédos szobában lévő gramofon lemezére felvenni a beszélgetésre meghívott személy minden szavát. Mindezek mellett a szobában elhelyeztek kettő rejtett fényképezőgépet, melyek segítségével a látogatót titokban lefényképezték. Esetenként a látogatóval folytatott beszélgetés idején hirtelen megcsörrent a telefon. Ám ez fals hívás volt – a helyzet az, hogy az ügyeletes tiszt magát „hívta fel telefonon”, lábával megnyomva az asztal alatt elhelyezett elektromos hívógombot. Telefonon „beszélve” a tiszt a vendégnek rámutatott az asztalon heverő cigarettatárcára, felajánlva, hogy vegyen. A cigarettatárca speciális szerrel vonták be, melynek segítségével megmaradtak a dohányzó ujjlenyomatai. Ha a vendég nem dohányzott, a tiszt telefonon „kihívatta” magát a szobából, magával vitte az asztalról aktatáskáját. Alatta volt egy dosszié „Titkos, nem terjeszthető” minősítéssel. És ritka volt a látogatók között, aki ellent tudott állni, hogy beletekintsen egy ilyen feliratú dossziéba. Felesleges mondani, hogy a dosszié szintén kellő módon preparálva volt az ujjlenyomat megőrzésére. Ha ez a ravaszság sem sikerült, akkor más módszert alkalmaztak egészen addig, amíg a sikert el nem érték.

Redl, ezen kívül, kidolgozta a kihallgatás új metodikáját, amely lehetővé tette a kívánt eredmény elérését kiegészítő „erőszak” alkalmazása nélkül. Ráadásul, utasítására az elhárítás dossziét kezdett vezetni Bécs minden lakosáról, aki csak egyszer is felkereste az akkori olyan alapvető kémkedési központokat, mint Zürich, Stockholm, Brüsszel. Ám Redl legnagyobb szolgálata az volt, hogy megszerezte az orosz hadsereg egyedülálló titkos dokumentumait. Ezek a sikerek annyira

kiemelkedőek voltak, hogy parancsnoka Giesl von Gieslingen tábornok, akit kineveztek a 8. prágai hadtest parancsnokának, törzsfőnökének magával vitte

vitte az akkor már ezredes Redlt. Ily módon Redl karrierje hirtelen felívelt, és sokan már azt kezdték mondani, hogy a jövőben elfoglalhatja akár a vezérkarfőnök posztját is.

Távozván új szolgálati helyére, Redl hátrahagyta utódjának Maximilián Rongy századosnak a kézzel írt egyetlen példányban készült, „Tanácsok a kémkedés felderítésére” elnevezésű dokumentumot. Ez egy kicsi, 40 oldalas könyvecske volt, amelyben Redl megvonta munkájának eredményeit a „KS” osztály vezetőjének posztján és néhány gyakorlati tanácsot adott. Ronge százados és az osztrák Vezérkar felderítő irodájának új vezetője Agust Urbanski von Ostrymiecz teljes mértékben felhasználták Redl tanácsait. Ronge beadványával 1908-ban létrehozták az un. „fekete kabinetet” itt történt a postai küldemények ellenőrzése. Ennél különös figyelmet fordítottak azon levelekre, amelyek Hollandia, Franciaország, Belgium és Oroszország határ menti körzeteiből érkeztek valamint a „poste restante-ra” („postán maradó” – a ford. megjegyzése) küldöttekre. Arról, hogy a levél ellenőrzés valódi célja a kémelhárítás volt, csak három személy tudott – Ronge, Urbanski és a „fekete kabinet” vezetője. Mindenki másnak azt mondták, hogy az ennyire szigorú cenzúra a csempészet elleni harc miatt került bevezetésre. A bécsi főposta osztályát, ahol kiadták a poste restante leveleket elektromos csengővel kötötték össze a szomszédos házban lévő rendőrőrssel. Amikor a gyanús személy megérkezett a levélért, a postai alkalmazott megnyomta a jelzőgombot és pár perc múlva megjelent a külső figyelés két munkatársa.

Éppen a „fekete kabinet” tevékenysége jelentette annak a kémtörténetnek kezdetét, amit Redl ezredes nevével kötnek össze. Az első, aki többé-kevésbé részletesen beszélt a „Redl ügyről” Walther Nicolai ezredes volt, aki az első világháború előestéjén foglalta el a német Vezérkar felderítő osztálya vezetőjének posztját. A jóllehet bár közvetve, de résztvevője az akkoriban Bécsben történt eseményeknek, a Lipcsében 1923-ban megjelent „Titkos erők” c. könyvében leírja azokat. Az ő verzióját pontosítja Ronge a „Háború és a kémkedés ipara” (orosz fordításban – „Felderítés és elhárítás”, Moszkva, 1937.) és Urbanski a „Redl bukása” c. cikkében. *És bár mindhárom elbeszélés apróbb részletekben eltér egymástól, de általuk rekonstruálni lehet az események menetét.*

1913. március elején Berlinbe visszaküldésre került egy levél, amely poste restante küldtek Bécsbe Nyikon Nicetasz, úrnak. Berlinben a német „fekete kabinet” felnyitotta. A levélben 6000 korona volt és egy feljegyzés, melyben tájékoztattak a pénz elküldéséről és megadásra került egy bizonyos Large úr címe Genfben, akinek a továbbiakban írni kellett és még egy Párizsban lévő cím. Az, hogy a levél ilyen nagy összegű pénzzel nem lett értékvélnek minősítve, kifejezetten gyanússá vált, melyeket erősített az a körülmény is, hogy azt az Oroszországgal határos német városkából, Eidkhunenből adták fel, a bélyeget pedig nem a szokásos módon ragasztották fel. Megismerkedve a levél tartalmával, Nicolai ezredes döntött, hogy átküldi azt osztrák kollégájának, Urbanskinak, helyesen feltételezve, hogy az, az Osztrák-Magyar Monarchia területén folyó kémtevékenységgel van összefüggésben.

Megkapván a küldeményt Nicolaitól, Urbanski utasítást adott a levél visszaküldésére a bécsi postahivatalba és a címzett személyének, kilétének megállapítására – Nicetasz urat. Ám telt az idő, de a titokzatos Nicetasz úr nem jött el a levélért. Mi több, rövidesen az ő nevére további két levél érkezett, melyek közül az egyikben 7 ezer korona volt és a következő tartalmú feljegyzés:

„Mélyen tisztelt Nicetasz úr! Természetesen Ön már megkapta májusban kelt levelemet, melyben elnézését kértem a küldemény késedelméért. Sajnos, nem tudtam elküldeni Önnek korábban a pénzt. Most van szerencsém, tisztelt Nicetasz úr, mellékelten eljuttatni Önnek a 7000 koronát, melyeket megkockáztatok eme egyszerű levélben küldeni. Ami az Ön javaslatait illeti, mind elfogadhatóak. Ön iránti tisztelettel I. Dietrich.

P.S. Még egyszer kérem Önt írjon a következő címre: Kristiania (Norvégia), Rosenborggate, № 1, Else Körnli”.

Időközben az osztrák felderítés lefolytatta az első levél tartalmazta címek ellenőrzését. Ennek során úgy döntöttek, hogy nem ellenőrzik a párizsi címet, hogy Ronge kifejezésével élve, „ne kerüljünk a francia elhárítás kezei közé”. Ami a svájci címet illeti, kiderült, hogy Large – nyugalmazott francia százados, aki 1904-1905 között az osztrák felderítésnek dolgozott. Ennek eredményeként az osztrák hírszerzésben felmerült a gyanú, hogy Large különböző gazdák számára „dolgozik”. Ezért kompromittáló anyagokat gyűjtöttek róla, amiket névtelenül átadtak a svájci hatóságoknak, akik ezt követően Large-t kiutasították az országból.

Ennek az elhúzódtó történetnek a megoldása szombaton, május 24.-én este jött el. Az elhárítás munkatársai, akik a postahivatal melletti rendőrőrsön ügyeltek, megkapták a régen várt jelzést, hogy Nicetasz úr megérkezett a leveleiért. Annak ellenére, hogy a külső figyelés két munkatársa három perc múlva megérkezett a postahivatalba, a címzettnek már sikerült eltávoznia. Kirohanva az utcára, meglátták a távolodó taxit. Másik taxi vagy fogat a közelben nem volt és olyan érzet alakult ki, hogy Nicetasz úrnak sikerült kicsúsznia a figyelés elől. Ám ez alkalommal az elhárításnak szerencséje volt – taxi, amelyen a levelek átvevője elment, visszatért a postahivatal melletti taxiállomásra. A sofőr közölte, hogy kliense, a jól és divatosan öltözött úriember a „Kaiserhof” kávéházig utazott, ahol kiszállt. Az elhárítók odavitették magukat, de útközben figyelmesen átvizsgálták az autó szalonját. Találtak egy szarvasbőr zsebkéstokot, melyet az utolsó utas felejtett ott.

A „Kaiserhof” kávéházban nem volt ott a titokzatos utas, de a kávéház melletti taxiállomás sofőrjeinek kikérdezése után megállapították, hogy egy magas, jól öltözött úr nem rég taxit rendelt és a „Klomsér” szállodába hajtatott. A szállodában a nyomozók megtudták, hogy az egy órás időtartamban a szállodába 4 látogató tért vissza, többek között Redl ezredes Prágából, aki a № 1 lakosztályban lakik. Ekkor a portásnak átadták a késtokot

És megkérték kérdezze meg szállóvendégeit – nem vették e el azt? Bizonyos idő eltelte után a portás ezt feltette a hotelből távozó Redl ezredesnek is. „Óh, igen, - felelte Redl, - ez az én késtokom, köszönöm önnek”. Ám egy perc múlva eszébe jutott, hogy a taxiban ejtette el, amikor a borítékokat nyitotta fel. Gyanúja megerősödött azt követően, hogy észrevette az őt követő figyelést. Megkísérelve az

elszakadást, bizonyos papírdarabot vett elő a zsebéből és apró darabokra szaggatva szétszórta az utcán. Ám ez sem segített. A késő este ellenére, a nyomozók egyikének sikerült a fecniket összegyűjtenie és átadni azokat Rongénak azzal a tájékoztatással, hogy a titokzatos Nicetasz úrnak Alfréd Redl ezredes bizonyult.

A kézírás összehasonlítása a széttépett papírdarabkákon, amik pénzküldési bizonylatoknak bizonyultak, és a Brüsszelbe, Lausanne-ba és Varsóba az elhárítás által, mint a külföldi hírszerzőszervek központjai ismert címekre írt ajánlott levelek feladói bizonylatain, a postahivatalban az ajánlott küldemények átvételekor kötelezően kitöltendő blankettákon és a Redl által összeállított „Tanácsok a kémkedés felderítésére” dokumentum kézírásával megállapította, hogy mindegyiket egy és ugyanazon személy írta. Így azután, Ronge legnagyobb döbbenetére felismerte, hogy elődje, Redl ezredes kémnek bizonyult.

Felfedezéséről azonnal tájékoztatta parancsnokát Urbanskit, aki a maga részéről felvilágosította erről a Vezérkar főnökét Conrad von Hötendorf tábornokot. Utasítására a „Klomser” hotelbe Ronge vezetésével négyfős csoport utazott azzal a javaslattal Redlnek, lője föbe magát, lemosva a mundér becsületén esett foltot. Éjfélkor mentek fel Redl szobájába. Ő már várta őket, befejezve, amit éppen írt.

- Tudom, hogy miért jöttök, - mondta. - Tönkre tettem az életemet. Búcsúlevelet írok.

Az érkezők érdeklődtek, voltak-e bűntársai.

- Nekem nem voltak.
- Tudnunk kell az ön tevékenységének méreteit és időtartamát.
- Önök minden szükséges bizonyítékot megtalálnak majd a lakásomon Prágában, - felelte Redl és revolvert kért.

A tisztek közül senkinél nem volt fegyver. Ekkor egyikük elment egy fél órára, mely után visszatért és a browningot tett Redl elé. Azután, egy kissé húzva az időt, a tisztek elhagyták a szállodai szobát. Az egész éjszakát a szemközti kávéházban töltve, reggel öt óra körül visszatértek a hotelbe és megkérték a portást hívja a telefonhoz Redlt. Szó szerint egy perc múlva a portás visszatért és közölte: „Uraim, Redl ezredes halott”. A szállodai szoba átvizsgálásakor az asztalon két levelet találtak: egyet Redl bátyja nevére, a másik báró Giesl von Gieslingenére, Redl parancsnokának Prágában. Ugyan ott hevert a búcsúlevél is:

*„A könnyelműség és a szenvedély tönkre tettek. Imádkozzatok értem, bűneimért életemmel fizetek. Alfréd.
1 óra 15 perc. Mindjárt meghalok. Kérem, ne boncoljanak fel (ti.- a holttestet- ford.megj.). Imádkozzatok értem”.*

Azt követően, hogy a Vezérkar főnökének jelentették Redl öngyilkosságát, az elrendelte egy bizottság kiküldését Prágába, hogy átvizsgálják annak lakását és megállapítsák az okozott kár nagyságát. Az átvizsgálás eredménye megdöbbentő volt. Hatalmas mennyiségű dokumentumot találtak, melyek megerősítették, hogy Redl hosszú éveken át dolgozott az orosz hírszerzésnek (későbbiekben bebizonyo-

sodott, hogy – 1902-től). Redl szolgálatait jól megfizették. Lakása pazarul berendezett volt, 195 inget, 10 katonai prémes köpenyt, 400 glaszékesztyűt, 10 pár lakkcipőt, a borospincében pedig 160 tucat legjobb márkájú pezsgőt számoltak meg. Ezen kívül megállapításra került, hogy 1910-ben vásárolt egy drága birtokot, az utolsó öt év során beszerzett, legkevesebb, négy gépkocsit és három első osztályú üggetőlovat.

Mint már említettük, elhatározták, hogy Redl öngyilkosságának valódi okait titokban tartják. De, mint Ronge állítja, előre nem látható információ-kiszivárgás történt. Az történt, hogy a Redl lakásán található széf és szekrényzárak felnyitására Prága legjobb lakatosát hívták ki, egy bizonyos Wagnert. Ő nem csak jelen volt a házkutatásnál, de látta a nagymennyiségű papírt, melyek egy része orosz nyelvű volt. Ám az osztrák elhárítók szerencsétlenségére Wágner a prágai futballcsapat a „Sturm 1” kiemelkedő játékosa volt, a Redl lakásán tartott házkutatás miatt kihagyta a meccset, amelyet csapata elvesztett. Amikor másnap a csapatkapitány, egyben a „Prága Tageblatt” szerkesztője, érdeklődött Wágner játéktól való távolmaradásának okáról, az azt válaszolta, hogy rendkívüli okok miatt nem tudott elmenni. Ekkor részletesen beszámolt mindarról, amit Redl lakásában látott, emlékezve arra, hogy a kutatást végző tisztek nagyon zavartak voltak és folyamatosan felkiáltottak: „ki gondolta volna!”, „Ki hinné, hogy ez lehetséges!”. A szerkesztő, összevetve a Bécsi Távirati Ügynökség Redl öngyilkosságáról szóló tájékoztatását és a Wágner által közölt tényeket, megértette, hogy szenzációs titkot tárt fel. És, felhasználva az ezópusi nyelvezetet, másnap elhelyezett az újságban egy cáfolat-jegyzetet, melyből következett, hogy Redl orosz kém volt.

Ilyen a „Redl-ügy” általánosan elfogadott verziója az események alapvető résztvevőinek előadásában. Ám figyelmesen megvizsgálva, ez nem néz ki meggyőzően.

Ez mindenekelőtt a Redl kémtevékenységével kapcsolatos, prágai lakásában talált bizonyítékokkal összefüggő. Leírva a házkutatás eredményeit Ronge közli, hogy Urbanski „terjedelmes anyagokat” talált, melyek egy egész szobát foglaltak el. Maga Urbanski írja, hogy Redlnél megmaradtak a fényképezésben való járatlanságáról tanúskodó, titkos dokumentumokról készült sikertelen felvételek. Ezen kívül, mindketten közlik, hogy az elhunyt Redl dolgait egy aukción értékesítették és egy bizonyos reáliskolai tanuló vásárolta meg a fényképezőgépet, amelyben bennmaradt egy előhívatlan film, melyen titkos dokumentumok voltak rögzítve. És ez minden.

Ha az elmondottakat igaznak fogadjuk el, akkor olyan benyomás keletkezik, hogy a házkutatást dilettánsok folytatták le, akiknek fogalmuk sem volt a rájuk bízott feladatról. Másként a filmmel kapcsolatos eset nem magyarázható. Sőt, a Redl lakásán előtalált egyetlen dokumentumot sem nevezett meg soha, senki, ami meglehetősen furcsa.

Ugyancsak furcsa, hogy sem Urbanski, sem Ronge nem mutatja fel a Nicetasz nevére, Large francia százados – akit tényleg letartóztattak Genfben kémkedésér - svájci lakcímével a bécsi postahivatalba érkezett levelek fotókópiáját. Ezért törvényszerűen felmerül a gyanú – létezett egyáltalán ez a levél? És

amennyiben létezett, akkor nem érhető, hogy a profi elhárító Redl miért húzta el oly sokáig az ellenszolgáltatás felvételét, fokozva ezzel lelepleződésének kockázatát.

Nem kevésbé furcsának néz ki az is, hogy Redl magánál tartotta a külföldre küldött tértivevényes levelek blankettáját, és ami teljességgel érthetetlen, miért vitte magával Bécsbe. Az a tény pedig, hogy eldobta azokat az utcán, amikor figyelés alatt állt, és nem egy másik helyen semmisítette meg, végképp nem fér a fejbe. Még jobban elgondolkodtató a figyelés munkatársának ügyessége, aki képes volt teljes sötétségben összeszedni az összetépett, speciálisan szétszórt papír fecniket.

Ám ami mindennél megdöbbentőbb, az Redl, „Klomser” szállóbeli kihallgatásának leírása. A kihallgatás gyorsasága és felületessége döbbenetes. Teljességgel érthetetlen, hogy az olyan profi, mint Ronge, meglegedett Redl semmitmondó szavaival arról, hogy egyedül dolgozott és nem törekedett fontos részletek tisztázására: ki szervezte be, mikor, miként történt a jelentések átadása, stb. Szintén érthetetlenek azok az okok, melyek alapján javasolták Redlnek az öngyilkosságot. Igaz, később, valószínűleg megértve, hogy Redl bűnösségére felhozott bizonyítékok nem elegendőek, Ronge beszél a kém önkéntes beismeréséről. „Redl teljesen összetört volt, de beleegyezett, hogy nekem vallomást tegyen, - írja Ronge. – Azt mondta, hogy 1910-1911 folyamán széleskörűen kiszolgált bizonyos külföldi államokat. Az utóbbi időben mindössze azokra az anyagokra korlátozódott a tevékenysége, melyek a prágai hadtest parancsnoksága számára hozzáférhetőek voltak... A legsúlyosabb bűncselekménye az Oroszország elleni felvonulási terv kiadása volt, abban a formájában, amely az említett évben érvényben volt, és amely nagy vonalakban, érvényben is maradt...”. Urbanski pedig annak homoszexuális hajlamaira teszi a hangsúlyt. Ezek, ismertté válva a külföldi hírszerzésnek, lehetővé tették az ezredes beszervezését, a leleplezés fenyegetésével.

Egy további furcsaság a „Prága Tageblatt” újság szerkesztőjével közeli ismeretségben lévő Wágner lakatossal kapcsolatos. A kémelhárítás prágai kirendeltségén valóban nem volt egy abszolút megbízható lakatos, aki tartani tudta volna a száját? Sőt amennyiben a dolog valóban így állt, úgy semmi nem akadályozhatta volna meg úgy fellépni Wágnerral, mint tett Bécs rendőrfőnöke Gaier Redl inasával, I.Szladekkal. Amikor ez utóbbi felhívta a rendőrfőnök figyelmét arra, hogy a browning, amiből Redl főbe lőtte magát nem a gazdájáé volt, éjjel pedig négy tiszt érkezett a szállodai szobába, Gaier olyan meggyőző beszélgetést folytatott le vele, hogy másnap a riporterek egyetlen szót sem bírtak kihúzni Szladekból.

Az elmondottakból le lehet vonni a következtetést, hogy Redl ezredes ügyében nincs komoly bizonyíték, amely alátámasztaná áruságát. És azonnal felmerül a kérdés: orosz ügynök volt-e Redl? Hogy törekedjünk ennek megválaszolására, meg kell ismerkednünk az orosz katonai felderítés szervezetével és munkatársaival, akik Ausztria-Magyarország ellen dolgoztak az első világháborút megelőzően.

Ausztria-Magyarország elleni felderítéssel mind a VKFCSF-ség, mind a varsói és kijevei katonai körzetek felderítő törzsei foglalkoztak. Bécsben 1903-ig a

katonai attasé Vlagyimir Hrisztoforovics Roop ezredes volt. Éppen ő szervezett be egy bizonyos tisztet, aki felelős beosztást töltött be az osztrák Vezérkarnál, és a későbbiekben értékes információkat adott át az orosz felderítésnek.

1903-ban, a Bécsből korábban hazarendelt és a kijevi katonai körzet ezredparancsnokának kinevezett Roop minden bécsi kapcsolatát átadta Alekszandr Alekszejevics Szamojlov századosnak, aki abban az időben a kijevi katonai körzet törzsének vezető adjutánsa volt és az osztrák-magyar hadseregre vonatkozó felderítési információszerezésért felelt. Felhasználva Roop információit, Szamojlov illegálisan Bécsbe látogatott és közvetítőn keresztül felvette a kapcsolatot a Vezérkarban lévő forrásával. Az beleegyezett az orosz felderítéssel való együttműködés folytatásába jelentős összegért és több éven keresztül a kijevi katonai körzet törzse fontos értesüléseket kapott ismeretlen ügynöktől. Íme, például, kivonat a katonai körzet fő-szállásmestere VKFCSF-ségnek küldött jelentéséből, amely 1908 novemberében kelt:

„Az utóbbi évben a fent említett bécsi ügynöktől a következő dokumentumokat és értesítéseket nyertük: új adatok az osztrák megerősített pontok mozgásáról, bizonyos részletes adatok Ausztria-Magyarország fegyveres erőinek felépítéséről, értesülések a varsói katonai körzet törzséhez vezényelt P.Grigorjevéről, aki Bécsben és Berlinben felajánlotta szolgálatait, mint kém, az osztrák hadsereg teljes beosztási táblázatát az Oroszországgal történő háború esetére...”

1911-ben Szamojlovot áthelyezték a VKFCSF-ség Különleges Irodájára, és ugyan oda adták át az értékes osztrák ügynököt. A Szamojlov által összeállított „Feljegyzés a varsói és kijevi katonai körzetek törzseinek és illegális ügynökök tevékenységéről Ausztria-Magyarországon a felderítő értesülések szerzésére 1913-ban”, ez az ügynök az „Illegális ügynökök” rubrikában a №25 alatt szerepel. Ugyancsak felsorolásra kerülnek az ettől az ügynöktől 1913-ban kapott titkos dokumentumok:

„1913.március 1.-i „Krieg ordre Bataille” (felvonulási terv háború esetére) különleges „Ordre de Bataille” -val (felvonulási tervvel) a Balkánnal történő háborúra, megerősített pontok mozgásáról, instrukciók a szakaszos szolgálatról, a vasútvonalak mozgásidőkoros őrzésének helyzetéről, a háborús időszak új beosztásai...”. Ugyan ebben a „Feljegyzés”-ben, a №25 ügynök tevékenységét összegezve, írja: „Redl ügye arra mutat, hogy ez az ügynök azonos volt Redlvel, ugyanakkor ezt cáfolja Roop tábornok, aki a kezdet kezdetén ezt az ügynököt beszervezte”.

Ebből következik, hogy Bécsben az orosz felderítés számára mellékes személy került meggyanúsításra kémkedéssel és végzett magával. Ezt támasztja alá az a tény is, hogy az 1914-es háború előtt Szamojlov újra Bernbe utazott a №25 ügynökével való találkozóra és az orosz felderítést érdeklő értesüléseket kapott tőle, bár így sem ismerte meg informátorának nevét. Következésképpen, állíthatjuk, hogy Redl nem volt orosz ügynök, mivel a Bécsben lévő ügynöktől továbbra is érkeztek információk az ezredes öngyilkossága után is.

Természetesen, felmerül a kérdés: miért Redl gyanúsították árulással? Erre a következő magyarázat adható. 1913. elején az osztrák kémelhárításhoz értesülés jutott el a Vezérkarban lévő titkos ügynök létezéséről, aki titkos anyagokat adott át az oroszoknak. Ugyanakkor a kém felkutatása nem hozott eredményt, ami nagy kellemetlenségekkel fenyegette az osztrák hadsereg speciális szolgálatának vezetését. Végül Urbanski és Ronge eldöntötték, hogy „bűnbakot” csinálnak Redlből, annál is inkább, mivel az elhárítás vezetése előtt ismert volt annak homoszexuális hajlama. Ez a körülmény sebezhetővé tette a zsarolásra és az „árulás” okának magyarázatául is szolgálhatott. Az elhárítás gyorsan megszervezte a „bizonyítékokat” és így rákényszerítette Redlt az öngyilkosságra. (Az is lehetséges, hogy egyszerűen megölték.) Ez volt az elengedhetetlen feltétele a kém „leleplezésének”, mivel semmiféle bíróságról vagy vizsgálatról szó sem lehetett. Redl halála után a „kémtevékenységéről” szóló információ gyorsan és gondosan eljuttatásra került az újságíróhoz a lakatos-futballista Wágneren keresztül. A továbbiakban Redl árulásáról szóló mítoszt Urbanski és Ronge erőfeszítéseivel lelkesen a felszínen tartották, egyáltalán nem törődve azzal, hogy kiderült az igazság erről az ügyről.

Ám, mint köztudott, a koncepciós eljárások soha nem hajtanak hasznot. Így történ ez a Redl esetében is. Megölve őt, az osztrák elhárítás nem fosztotta meg Oroszországot az információk valódi forrásától, sőt elvesztette a titkos háborút.

Az 1914. augusztusban kezdődött első világháború komoly megpróbáltatást jelentett az orosz katonai felderítés számára. Fő feladata volt az ellenség katonai terveinek feltárása, csapatai csoportosításainak és főcsapása irányának felderítése. Így, a felderítés tevékenységét az orosz csapatok Kelet-Poroszországban 1914. augusztusi támadásának időszakában, meg lehet ítélni az 1. hadsereg főszállásmestere következő jelentése alapján:

„A beszámolási év elejére a körzetet kiszolgáló ügynöki hálózat 15 fő illegális ügynökből állt, akik közül három Königsbergben volt, a többiek – Tilzitben, Gumbinenben, Eidkhunemben, Insterburgban, Danczigban, Stettinben, Allensteinben, Goldapban és Kibartban. Tervezték még további három ügynök telepítését Schneidomühlébe, Deutsch-Eilauba és Tornba. A hálózat fenntartásával és megerősítésével kapcsolatos költségek fedezésére a VKFCSF-ség évi 30000 rubelt hagyott jóvá.

A beszámolási év folyamán az ügynöki hálózat komoly változásokon ment keresztül, melynek fő oka – a diszlokáció változása. Jelenleg 53 ügynök áll szolgálatban, 41 közülük – helyben, a többiek új feladatokkal kiküldésre kerülnek”. A 2. hadsereg felderítő törzsének főhadsegéde, a Vezérkar ezredese, Lebegyev 1914. augusztus 22.-én kelt jelentésében rámutat, hogy a háború kezdete óta az ellenség háterszágába különböző feladatok végrehajtására 60 ügynököt irányítottak.

Ugyanakkor az 1. és 2. hadseregek támadásának idején a felderítés jelentéseit nem vették figyelembe. Sőt mi több, az Észak- Nyugati front törzsében a három német hadtest szárnyra mért csapásának lehetőségéről szóló felderítési adatokat a felderítők túlfellett képzelőerejének gyümölcseként értékelték. Ennek

eredményeként Szamszonov tábornok 2. hadseregének előretolt csapatai augusztus 28-30.-án bekerítésre és megsemmisítésre kerültek.

1915-ben, amikor az orosz és német csapatok között kialakult a folyamatos, tömör frontvonal, az ügynöki felderítés lehetőségei korlátozottá váltak. A hírszerző műveletek központi irányításának hiánya pedig még jobban megnehezítette az objektív és pontos információk megszerzését. Ezzel összefüggésben, 1915 áprilisában a Főparancsnok Főhadiszállásának fő-szállásmestere, M.C. Pusztovojtyenko altábornagy a frontok és hadseregek fő-szállásmestereinek a következő táviratot küldet:

„A hadseregek és frontok törzsei a kezdetektől teljesen önállóan folytatnak illegális felderítést a határon túl, kiküldve ügynökeiket a semleges országok különböző városaiba, nem tájékoztatván az előljáró törzseket és egymást kölcsönösen. Ennek következtében Bukarestben, Stockholmban és Koppenhágában nagyszámú ügynök összpontosul, akik önállóan dolgoznak, mindenféle összeköttetés nélkül. Ezek az ügynökök igyekeznek lejártni egymást a megfelelő parancsnokságok szemében, esetenként egyszerre több törzs szolgálatában is állva, ami gyakran nem kívánatos következményekhez vezet. A leírtak alapján kéresemmel fordulok Exelenciádhoz: nem tartaná-e Ön lehetségesnek és hasznosnak szigorúan bizalmasan tájékoztatni engem a frontok (hadseregek) törzseinek összes illegális ügynökéről, akik külföldön tartózkodnak, mind a háború kezdetétől, mind az újonnan kiküldöttekről?”.

Ugyanakkor, mint az lenni szokott, a frontok és hadseregek fő-szállásmesterei megtagadták, hogy átadják ügynöki hálózatukat a VKFCSF-ségnek és a háború végéig az ügynöki hírszerzésben az egységes irányítást nem sikerült kialakítani. Mindazonáltal az orosz katonai felderítés folytatta az aktív munkát jelentős sikereket elérve. Sőt, sok katonai attasé a semleges országokban 1918 tavaszáig ellátta kötelezettségeit – addig, amíg az orosz diplomáciai missziók többségénél el nem fogytak a munkatársak eltartásának anyagi eszközei.

1917 októberében az orosz hírszerzés munkatársainál felmerült a kérdés: kivel tovább? Mindegyikük meghozta saját döntését. Az orosz katonai hírszerzés(felderítés) számára új időszak kezdődött, amely több mint 70 évig tartott és elhozta mind a győzelem dicsőségét, mind a vereség keserűségét.

(folytatjuk)

A SZOVJET ÉS MAGYAR ÁLLAMBIZTONSÁGI SZERVEK OPERATÍV TECHNIKAI EGYÜTTMŰKÖDÉSÉNEK KEZDETEI

Rezümé

A szerző tanulmányában a magyar és szovjet állambiztonsági szervek operatív technikai célú nemzetközi együttműködésének kezdeti időszakára, az 1960-as évek elejére enged visszatekintést. Az együttműködésben kiemelt szerepet tulajdoníthatunk az operatív szempontok figyelembevételével megjelenő technikai és kutatási kérdéseknek, hiszen az ezek eredményeként alkalmazott operatív technikai eszközök és módszerek hosszabb távon meghatározták az egyes szervek képességeit. A tanulmányban leírtak rávilágítanak az állambiztonsági szférát érintő kutatási folyamatokra, a magas szintű mérnöki ismeretek, valamint a párhuzamosságok elkerülését biztosító munkamegosztás és „kölcsonosság” meglétére.

Kulcsszavak: állambiztonság, nemzetbiztonság, operatív technikai eszközök

Resume

In his essay the author gives insight into the international „operational – technical” cooperation of the Hungarian and Soviet State Security Agencies in the initial period of the early 1960s. According to the study we can make much account of the operational aspects of the technical and research issues, because these operational tools and methods defined in long term the capabilities of these organizations. The study highlights the research processes in the state security sector, the high level of engineering knowledge, the existence of work sharing and reciprocity that helped to avoid paralelism.

Keywords: state security, national security, operational – technical devices

A szocialista állambiztonsági szervek történetére visszatekintve, kiemelt szerepet tulajdoníthatunk az egyes operatív technikai területeknek és tevékenységeknek, amelyek bemutatására már több tanulmány¹ is vállalkozott. Mindezek mellett értékes történeti előzményeket biztosíthat a kor technikai kutatási kérdésköreibe történő alábbi betekintés, amely rávilágíthat az állambiztonsági tevékenység különböző időszakaiban alkalmazott egyes operatív-technikai

¹ Lásd: Müller Rolf - Az operatív technikai osztály, 1956-1962, Betekintő 2011/3, Bikki István - A titkos operatív technikai rendszabályok és módszerek, valamint a K-ellenőrzés alkalmazására vonatkozó szabályok 1945–1990 között, Betekintő 2010/1.

képességek fejlődésére. A sajátos technikai – mérnöki ismereteket, valamint operatív szempontok figyelembevételét igénylő kutatói – fejlesztői folyamatok és kérdéskörök alapjaiban formálták az állambiztonsági szolgálatok későbbi technikai lehetőségeit és képességeit.

A szocialista táboron belüli állambiztonsági együttműködések kezdeteit keresve Gyarmati Gy. írását² idézve „... lényegében a Varsói Szerződés létrejöttétől datálható a kommunista titkosszolgálatok közötti (bilaterális) kapcsolattartás rendszeressé tétele” amelyek csak a „... hatvanas évek első harmadától lényegültek át – a szovjetek által koordináltan – tényleges multilaterális csapatmunkává”. Mindennek kapcsán fontos rámutatni, hogy a magyar belügyi – állambiztonsági szolgálatokat érintő, szocialista táboron belüli műszaki – technikai jellegű nemzetközi együttműködések alapvetően két jelentősebb feladatkörhöz, a rádióelhárításhoz, valamint az operatív technikai tevékenységhez kapcsolódtak.

A rádióelhárítás területén megvalósuló kapcsolatok az 1950-es évek közepétől kezdtek elmélyülni, amikor is az „európai népi demokratikus országok” rádióellenőrző szolgálatainak³ első ülésén kezdetét vette egy széles körű együttműködési folyamat. Ennek fő céljait, többek között a szocialista országok területére irányuló ügynöki és ügynökgyanús, valamint ismeretlen rádióállomások nemzetközi koordinációs keretekben történő felderítése, az adatok központosított értékelése és a szükséges operatív reagálás jelentették.

A másik jelentős terület, a különböző szervezeti keretek között megvalósuló, eszközeiknek és módszereiknek nagyfokú konspiráltságot biztosító operatív technikai terület. Ennek fejlődése – a vonatkozó felsőbb vezetői elvárásokkal párhuzamosan – az évtized második felétől kapott igazi lendületet. Köszönhető ez egyrészt a magyar szolgálatok állományában lassan kinevelődő szakembereknek, másrészt a Szovjetunió állambiztonsági szolgálatával elmélyülő technikai együttműködéseknek, amelyekre több levéltári⁴ forrás is visszatekintést biztosít.

Jelen tanulmány, a két nemzetközi együttműködési felület közül a szovjet és magyar állambiztonsági szervek között megvalósuló operatív technikai kutatási együttműködés kezdeteinek néhány jellemzőjével foglalkozik, különös tekintettel a szovjet állambiztonság (KGB Operatív Technikai Főcsoportfőnökség) kutatási-fejlesztési szervezet és feladatrendszerére enged visszatekintést.

Az operatív technikai fejlesztési együttműködés kezdetei, a témakört érintő levéltári források alapján az 1960-as évek elejétől fokozatosan teljesebben ki. Az 1960-as év végén a Magyar Népköztársaság Belügyminisztériuma Politikai Nyomozó Főosztályának érintett munkatársai⁵ szakmai „tanulmányúton” vettek részt

² Gyarmati György – A magyar humán hírszerzés átnyergelése a (mostoha)testvéri technikára, Betekintő 2012/1.

³ Az együttműködés, az ún. „Koordináció” kialakítására 1955. szeptember 20-án került sor, a Szovjetunió, a Lengyel Népköztársaság, az NDK, a Román Népköztársaság, a Bolgár Népköztársaság, az Albán Népköztársaság, a Magyar Népköztársaság, továbbá a Csehszlovák Szocialista Népköztársaság részvételével.

⁴ ÁBTL (Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára) 1.11.8. BM III/V. Csoportfőnökség működési iratai (38,21 ifm)

⁵ Müller Rolf - Az operatív technikai osztály, 1956-1962, Betekintő 2011/3

a Szovjetunióban, ahol betekintést kaptak a Szovjetunió Minisztertanácsa mellett működő⁶ Állambiztonsági Bizottság több területének tevékenységébe, így a technikai fejlesztéssel foglalkozó szervezet életébe⁷ is.

Mind a szovjet, mind a magyar állambiztonsági szervek érintett területei a jelzett időszakban nyitottságukat hangsúlyozták a kétoldalú operatív technikai-fejlesztési kapcsolatok elmélyítésében. A szovjet Operatív Technikai Főcsoportfőnökség vezetője szükségesnek tartotta, hogy a „szovjet állambiztonság operatív technika területe és a magyar belügyminisztérium II/10. Osztálya⁸ között „kölsönös egyezményel szabályozzák az együttműködést”, amely kialakításának „főbb vonásaira és tartalmára”⁹ a szovjet elképzelések többek között az alábbiak voltak:

- „...év elején a tervek egyeztetése” *(ennek célja volt többek között a két fél között az egyes kutatási, fejlesztési és gyártási tevékenységek összehangolása, a párhuzamosságok elkerülése);*
- „a két fél között történő egyezségtől függően együttműködés, illetve munkamegosztás” *(pl. egyes gyártási folyamatokban, kutatási tevékenységekben);*
- „konzultáció a különböző felmerült kérdésekben” *(ide sorolható, pl. a korszerű eszközök előállítását segítő tapasztalatcserék);*
- „a legkülönbözőbb eszközök vásárlása esetén a vásárlás a külkereskedelem szervein keresztül” *történjen (új eszközök, eljárások esetén kölcsönös véleményezési lehetőségek);*
- „rendszeres információcsere az ellenség által alkalmazott legkülönbözőbb operatív technikai eszközökről”.

A megbeszélések keretében ismertetett szovjet állambiztonság akkori szervezetrendszerén belül az operatív technikai feladatokhoz kapcsolódó technikai kutatással foglalkozó tevékenységek az Operatív Technikai Főcsoportfőnökség szervezetében koncentráltak. Szervezeti felépítését tekintve a terület¹⁰ öt osztályt foglalt magába, valamint itt helyezkedett el a Tudományos Technikai Tanács, amelyben az egyes osztályok szakvezetői és külső szakemberek vettek részt.

⁶ Megjegyzés: 1978. július 5-ig, ettől kezdve 1991-ig önálló szervezetként működött

⁷ ÁBTL 60-2035/60 - 1960. november 25. - december 08. között Szovjetunióban tett látogatás

⁸ A Magyar Népköztársaságban az operatív technikai feladatok 1957-től a Belügyminisztérium II. Főosztály X. Osztályához kapcsolódtak. Az osztály (arab számos jelöléssel 10. Osztály) struktúrája 1957 augusztusában magába foglalta az írás és okmányszakértő csoportot, a technikai figyelő, fordító alosztályt, a rádióelhárító alosztályt, a nyomda és összeköttetés technikai alosztályt, a rádió- és telefontechnikai alosztályt, a beépítő alosztályt, az üzemeltető és karbantartó alosztályt, a terv és gazdasági alosztályt, valamint a kiemelő csoportot. Felépítése az ezt követően években további alosztályokkal bővült egészen 1962-ig, amikor is a II/10. Osztály feladatai a III/V. Csoportfőnökség szervezetébe kerültek összevonásra. (forrás: Müller Rolf - Az operatív technikai osztály, 1956–1962, Betekintő 2011/3)

⁹ ÁBTL I.II.8., 60-2035/1960

¹⁰ Szerző megj.: A magyar nyelvű dokumentumban a szervezet megjelölésénél több helyen is a „főosztály” elnevezést használják (véltetően az orosz elnevezés fordításából adódóan). Egyéb vonatkozó iratokban (pl. ÁBTL 46-4416/1963) is találkozunk a főosztály szóhasználattal, ahol mind a magyar, mind az orosz nyelvű anyagok rendelkezésre állnak.

Az egyes osztályok fő feladatai:¹¹

I. Osztály

Feladata: operatív technikai fejlesztési irányok kijelölése, ezen belül

- „meghatározni azokat a témákat, amelyek titkosak és a saját kutatólaboratóriumokban kell elkészíteni, valamint azokat, amelyeket kinti tervező szervezetekkel lehet elvégeztetni”;
- „bizonyos esetekben, amikor megvan rá a lehetőség, hogy a titkos témák egyes önálló részét, ha azok nem dekonspirálják az egész témát, kiadják kinti tervezői szervezeteknek”.

II. Osztály

Feladata: lehallgató eszközök beépítése, kiemelés, amely területek munkáját külön parancs szabályozta.

III. Osztály

Feladata: vegyi, okmány, fotós és szakértői feladatok ellátása

A fokozott konspirációs szempontok miatt a külső ipari kapcsolatok ezen a területen kis mértékben voltak jelen, azok megjelenési formáiként tudósok csoportjával folytatandó tudományos konzultációkat, tudományos témák megoldását, valamint dekonspirációt nem okozó anyagok elkészíttetését jelölték meg.

- III/I. Alosztály (vegyi alosztály)
(írószerkutatás, valamint a levéllenőrzés technikai kutatói része)
- III/II. Alosztály (okmánykészítő alosztály)
(okmányok elkészítése)
- III/III. Alosztály (fényképezési alosztály)

IV. Osztály

Feladata: konspirált optikai berendezések tervezése és előállítása, ezen belül univerzális, megbízható megoldások kialakítása (pl. infravörös fényképezés, elektromos meghajtású távirányítású, hangtalan fényképezőgép berendezés). Mindezek mellett egyes célfeladatokra egyedi megoldások kidolgozása, kis példányszámú gyártási feladatok ellátása

V. Osztály

Fő feladata: az egyes operatív szervek operatív technikai eszközökkel való ellátásának biztosítása, továbbá az ipar állandó tanulmányozása és ismerete, az iparban gyártott technikai eszközök átvétele és elosztásának biztosítása. Az osztályhoz kapcsolódtak a jelentősebb karbantartási feladatok is, míg a kisebb karbantartási feladatokat az érintett operatív technikai osztályok technikai egységei végezték el.

¹¹ ÁBTL 60-2035/60 - 1960. november 25. - december 08. között Szovjetunióban tett látogatás

A KGB Operatív Technikai Főcsoportfőnöksége kapcsán ki kell emelni az ún. „elektronikai-, rádió-, kutatóintézet¹²” jelentőségét, amely 1957-től kutató-intézetként (előtte kutatólaboratóriumként) látta el az operatív technikai eszközök fejlesztésével és kutatásával foglalkozó tevékenységeket. Az intézet alapvető rendeltetéseként fogalmazódott meg a tudományos kutatás, a tervezés és a kísérleti példányok, modellek gyártása, ahol a felölelt főbb szakmai „témakörök” laboratóriumokra tagozódtak. A tanulmányút időszakában a terület főbb kutatási témái, a gépjármű rádió adó-vevő berendezések, a lehallgató berendezések, az elhárítás kérdései (lehallgatás elleni védelem), a hangrögzítés berendezései, a telefonlehallgatás, valamint az ügynöki adó-vevő berendezések kutatási¹³ kérdéseit ölelték fel.

A kutatási – tervezési – gyártási folyamat során az egyes témaköröket részekre bontották, amelyek mentén kutatóintézeti körülmények között kívánták az adott operatív technikai eszköz kifejlesztését biztosítani.

A kutatási folyamat az alábbi részfolyamatokból tevődött össze:

- feladat megadása,
- hazai és külföldi szakirodalom felkutatása (jelentés készítése),
- kísérleti modell,
- kísérleti terv a modellen elvégzendő kísérletek vonatkozásában,
- javaslat kutatás lezárására (pozitív eredmény esetén tervezés).

Tervezés szakasza

- operatív-technikai követelmények kidolgozása,
- vázlattevé elkészítése,
- műszaki terv elkészítése (számítások végrehajtása),
- kísérleti mintapéldány,
- kísérletek a mintapéldánnyal,
- javaslat az operatív technikai eszköz alkalmazására.

A kutató-fejlesztő intézeten belül a kutatás és tervezés folyamatában

- a kísérleti modellek elkészítését, az egyes operatív-technikai eszközök speciális alkatrészeinek, valamint a kis mennyiségben szükséges alkatrészek gyártását a „kísérleti gyártó üzem” biztosította,
- kis létszámú „tervező és rajziroda” látta el a szükséges rajzoló, tervező és dokumentáló munkákat, fénymásolási feladatokat,

Az érintett levéltári forrás alapján a kutatóintézet szakmai kapcsolatokkal és együttműködéssel rendelkezett az ipar irányába is, ahol az egyes eszközök sorozatgyártása megoldható volt. Ennek keretében kerültek a sikeres tervezési munka befejezését követően a mintapéldányok és a szükséges dokumentációk

¹² Megjegyzés: a vonatkozó jelentésben (ÁBTL 60-2035/60) az „elektromos” szóhasználat szerepel, valamint nem jelenik meg az Intézet pontos (orosz nyelvű) elnevezése.

¹³ Ennek keretében vizsgálták meg például, hogy az adott országban milyen kommersz rádió berendezések vannak forgalomban, majd a megfelelő berendezés kiválasztását követően ezekbe építettek be frekvencia átalakító konvertert olyan módon, hogy az egy mozdulattal kiemelhető legyen az ügynök számára – forrás: ÁBTL 60-2035/60

átadásra sorozatgyártásra, ügyelve arra, hogy a kutatási intézet témafelelőse szoros kapcsolatban dolgozzon a gyártással érintett vállalattal. A műszaki terv elkészítése már a kijelölt gyár feladata volt, a műszaki tervet követő részfeladatokat a gyártás befejezéséig a gyár végezte.

A szovjet állambiztonsági szerveknél 1960 végén tett szakmai tanulmányút eredményeként a magyar szakemberek részéről is javaslatként fogalmazódott meg vezetőik felé a Magyar Népköztársaság Belügyminisztériuma és a KGB illetékes szervei közötti együttműködés szükségessége az operatív technikai, kutatási kérdésekben. A szovjet és magyar operatív szervek formálódó kapcsolatai végül 1962 májusára teljesedtek ki.¹⁴ amikor kétoldalú szakmai értekezlet megtartására került sor. Az operatív technikai szolgálatok vezetőinek találkozásánál fektették le „az alapját a szovjet és magyar biztonsági szervek operatív technikai szolgálatainak az aktív együttműködéséhez a technikai eszközök megalkotása, legyártása és felhasználása terén”.¹⁵

A jelzett értekezleten megállapodás született arról, hogy a szovjet állambiztonsági szervek munkatársainak egy csoportja Budapestre érkezik, hogy „megoldja a Szovjetunóban kidolgozott és a magyar ipar által legyártásra kerülő operatív-technikai eszközök gyártási kérdéseit”,¹⁶ továbbá a szovjet állambiztonsági szervek segítségüket ajánlják fel a Magyar Népköztársaság Belügyminisztériumának, hogy 1963-ban „megrendeléseket helyezzen el a Szovjetunió iparánál” technikai eszközök legyártására.

Megtárgyalták a további együttműködés konkrét intézkedéseit és megállapodtak az 1962-re tervezett tudományos-kutató és kísérleti munkákban. Az együttműködés alábbi néhány konkrét fejlesztési témaköre¹⁷ mutatja az adott operatív technikai területek fejlesztési igényeit és irányait, valamint rámutat a technikai fejlesztési együttműködésekbe bevont témaköröknél bizonyos mértékű kölcsönösség meglétére. A kapcsolatok keretében meghatározásra kerültek az egyes szerepkörök, így például az adott fejlesztést „felvállaló” ország, valamint a másik fél érintettsége, és annak az adott eszközök elkészültét követően felmerülő esetleges igényei. Az egyes szolgálatok fejlesztési képességeire utaló tényezőként érdemes megjegyezni, hogy a szovjet fél a magyar fél által végzett fejlesztések eredményeként mintadarab, illetve (véltetően a későbbi sorozatgyártást lehetővé tevő) technikai-műszaki dokumentáció elkészítését „várta”, míg a magyar fél szakmai érdekltség esetén főként darabszám meghatározásával jelezte a sikeres szovjet fejlesztések esetében a technikai eszközígény szükségletét.

Néhány példa az együttműködésbe a magyar szervek részéről bevont témakörökre:

- A helyiségek védelmére szolgáló elektromechanikai jelzőrendszerek kidolgozása.

¹⁴ a kétoldalú szakmai kapcsolatokra vonatkozó egyezményt 1973-ban újították meg – forrás: Krahulcsán Zs. - KGB és III. Főcsoportfőnökség: egy kapcsolat vége...(?), A szovjet-magyar állambiztonsági együttműködés szabályozása 1989-ben, Betekintő 2007/4

¹⁵ ÁBTL 1-1-411-24, 46-2681/50/63, Jegyzőkönyv, az operatív technikai szolgálatok vezetőinek értekezletéről, (1962. május)

¹⁶ Uo.

¹⁷ Uo.

- Meglévő elektromos hálózatok felhasználása a vivőfrekvencia átvitelére.
- Rádióadó és vevő kidolgozása a hálózati lehallgató adók távolról történő be- és kikapcsolására.
- Keramikus (fém nélküli) mikrofon kidolgozása, amelyet fémkeresővel sem lehet felderíteni.
- Elektronikus műszer kidolgozása a rejtett mikrofonok felderítésére.
- Kutatás a fal zajtalan furásának a lehetősége után ultrahang felhasználásának figyelembevételével.
- Elektronikus berendezés kidolgozása a fal vastagságának egy oldalról történő megmérésére.
- Televíziós berendezések kidolgozása a gépjárműbe történő beépítéshez.

Az együttműködésbe a szovjet szervek részéről bevont témakörök:

- kisméretű zseb-hangrögzítő készülék, önálló tápellátással;
- kisméretű filmmásoló készülék kidolgozása;
- hordozható sötétben látó infravörös készülék;
- fényképezőgép kidolgozása sötétben, infravörös megvilágítással történő fényképezéshez.

A technikai fejlesztési témakörök eredményeinek áttekintésére és a további feladatok meghatározására az időszakosan megtartott szakmai találkozók kerület sor. Az 1963 májusában megtartott operatív technikai kérdéseket érintő kétoldalú találkozón már áttekintették a „kötelezettségek” teljesítését és megvitatták a további feladatokat is. Az operatív technikai szervek képviselői megállapították, hogy a „felek vállalt kötelezettségeiket alapvetően teljesítették”¹⁸. Arra a megállapításra jutottak továbbá, hogy legfontosabb a kapcsolatok „szakágazati technikai területen való szélesítése és az új operatív technikai együttműködés kidolgozásában való munkamegosztás”.

Az együttműködésbe a szovjet szervek részéről bevont témakörök (ahol magyar igény jelentkezett):

- objektumbiztosító jelzőrendszer,
- fix frekvenciájú kisméretű URH adó-vevő határőr őrsök számára,
- fényképezőgép (automata) 10-15 méteres távolságból történő fényképezéshez,
- félautomata fényképezőgép sötétben való fényképezéshez.

Az együttműködésbe a magyar BM részéről bevont témakörök:

- adó- és vevőkészülék információk elektromos hálózaton való továbbítására;
- távkapcsoló berendezés lehallgató adókhoz;
- kisméretű filmmásoló készülék kidolgozása;
- hordozható sötétben látó infravörös készülék;

¹⁸ ÁBTL 46-4416/1963 - Feljegyzés operatív technikai szolgálatok üléséről (1963. május)

- fényképezőgép kidolgozása sötétben, infravörös megvilágítással történő fényképezéshez.

Az állambiztonság technikai, műszaki fejlődésének szükségessége, valamint a vonatkozó folyamatok az adott időszakban kiteljesedő Rádióelhárító Szolgálatok – jelen tanulmányban nem vizsgált – nemzetközi együttműködésében, így például a Koordinációs Központ¹⁹ 1967-es alapszabály módosítási javaslatának egyes feladatokra vonatkozó bekezdéseiben²⁰ is megfigyelhetőek voltak. A Koordinációs Központ feladatai között megjelentek például „a tudományos kutatómunkára és fejlesztőmunkára vonatkozó feladatok, illetve specifikációk elkészítése és az összes rádióelhárító szolgálattal történő egyeztetése”, „az új tudományos kutató, illetve fejlesztési munkák elhelyezésére vonatkozó javaslatok előkészítése és rádióelhárító szolgálattal való egyeztetése”. A szakmai és technikai fejlődés²¹ igényét jelzik továbbá a szakemberek, mérnökök hangsúlyosabb megjelenése, a szakmai szintű szabályok és követelmények részleteinek kidolgozása, vagy akár a képzések kiterjesztése is.

Összességében a fejlődésnek induló technikai környezet és az állambiztonság operatív szerveinek irányából jelentkező szakmai igények mentén formálódó, fent említett fejlesztési - kutatási kérdések a magas szintű mérnöki ismeretek fokozott alkalmazásának igényét jelzik az 1950-es évek végén, 1960-as évek elején.

A kor szakmai kapcsolatai sorában mindenképpen kiemelendő a hivatkozott, 1960 novemberében a Szovjetunió Állambiztonsági Bizottságánál tett szakmai látogatás.²² Ennek tapasztalatai közvetve hatással lehettek a magyar állambiztonsági szervek szervezetrendszerének 1962-es átalakítása során az operatív technikai tevékenységgel foglalkozó területek szervezetének módosulására is, amelynek eredményeként 1962-től az operatív technikai feladatok a III/V. (Operatív Technikai) Csoportfőnökség szervezetébe kerültek összevonásra.

Fenti rövid tanulmány, csak betekintést engedett a magyar állambiztonság operatív technikai nemzetközi együttműködés kezdeti időszakába, azonban jelzi a konspirációs szempontok, a párhuzamosságok elkerülése, egyfajta munkamegosztás és kölcsönösség, valamint az operatív technika egyes területei kiteljesedését. A kialakuló szovjet - magyar fejlesztési és kutatási kapcsolatok igazi jelentősége az ezt követő évtizedekben mutatkozott meg, hosszabb távon befolyásolva a magyar állambiztonsági szolgálatok vonatkozó szakterületeinek technikai fejlődési irányait is.

¹⁹ A Koordinációs Központ, - mint szervezet - történetében kiemelésre érdemes az 1967-ben Berlinben megtartott kibővített értekezlet. Ennek időszakában kerül sor az Alapszabály felülvizsgálatára, amely eredményeként, mivel „...a rádióelhárító munka elveit az állambiztonsági szervek delegációiból álló kibővített ülés határozza meg és azok végrehajtását a koordináció apparátusa biztosítja...” a Koordinációs Központ elnevezés Koordinációs Apparátus elnevezésre módosult. Ezzel a Koordinációs Apparátus végrehajtói és nem irányítói szervvé válik”. ÁBTL 1.11.8., Jelentés a Koordinációs Központ XII. kibővített értekezletéről (1967. november 20-25. Berlin)

²⁰ ÁBTL 1.11.8., 99-3035/8/67

²¹ ÁBTL, 1.11.8., (1) RESZ -0024-20/9-55, Alakuló ülés jegyzőkönyve, (2) Jegyzőkönyv a II., 1956. március 27-31. között megtartott koordinációs csoport munkaértekezletéről, (3) Jelentés a Koordinációs Központ XII. kibővített értekezletéről (1967. november 20-25. Berlin)

²² ÁBTL 60-2035/60 - 1960. november 25. - december 08. között Szovjetunióban tett látogatás

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Bikki István - A titkos operatív technikai rendszabályok és módszerek, valamint a K-ellenőrzés alkalmazására vonatkozó szabályok 1945–1990 között, Betekintő 2010/1.
- Gyarmati György – A magyar humán hírszerzés átnyergelése a (mostoha)testvéri technikára, Betekintő 2012/1.
- Krahulcsán Zs. - KGB és III. Főcsoportfőnökség: egy kapcsolat vége...(?), A szovjet–magyar állambiztonsági együttműködés szabályozása 1989-ben, Betekintő 2007/4
- Müller Rolf - Az operatív technikai osztály, 1956-1962, Betekintő 2011/3,
- Müller Rolf – Takács Tibor (szerk.) – Szigorúan titkos, A magyar állambiztonsági szervek munkabeszámolója, L'Harmattan kiadó, Budapest, 2010

ÁBTL BM III/V. Csoportfőnökség működési irataiból

- ÁBTL 60-2035/60 - 1960. november 25. - december 08. között Szovjetunióban tett látogatás
- ÁBTL 1-1-411-24, 46-2681/50/63, Jegyzőkönyv, az operatív technikai szolgálatok vezetőinek értekezletéről, (1962. május)
- ÁBTL 46-4416/1963 - Feljegyzés operatív technikai szolgálatok üléséről (1963. május)
- ÁBTL 1.11.8., Jelentés a Koordinációs Központ XII. kibővített értekezletéről (1967. november 20-25. Berlin)
- ÁBTL 99-3035/8/67 számú irat
- ÁBTL RESZ -0024-20/9-55, Alakuló ülés jegyzőkönyve,
- ÁBTL Jegyzőkönyv a II., 1956. március 27-31. között megtartott koordinációs csoport munkaértekezletről,

Rezümé

A szerző a tanulmányában a terrorizmus rövid átfogó jellemzése és aktuális új kérdéseinek bemutatása mellett hangsúlyozottan vizsgálja és elemzi az extrémizmus kialakulásának útjait és ebből olyan következtetéseket vonjon le, amely segít megérteni a terrorizmus jelenségének lényegi elemeit.

Kulcsszavak: terrorizmus, extrémizmus, privatizált biztonság

Resume

In this study the author gives a short overview and the actual new arguments of terrorism, the purpose of this article is a focused analysis concerning the different ways of emergence of extremism, and from this to draw conclusions helping to understand the substantive elements of the phenomenon of terrorism.

Keywords: terrorism, extremism, privatized security

A terrorizmus fogalma körül számos vita és meghatározási kísérlet zajlik, de van olyan közös értelmezési alap, amely a vizsgálatok kiindulópontja lehet. Az elemzők többsége egyet ért abban, hogy **a terrorizmus a módszeres erőszak alkalmazása, vagy az azzal történő fenyegetés politikai, vallási, etnikai vagy ideológiai cél érdekében.** Az erőszak vagy a fenyegetés irányulhat személyek, vagyontárgyak ellen, de ez a közvetlen fenyegetés csak eszközként használt a közvetetten, de céljában valójában fenyegetett kormányzat, közvélemény vagy közösség ellen. A fogalmi konklúzióval kapcsolatban elmondhatjuk, hogy a tágran értelmezett politikai (vallási, etnikai, ideológiai) célzatosság, a szélsőséges erőszak vagy azzal való fenyegetés, a félelemkeltő módszer mellett, az ártatlan áldozat (az adott pillanatnyi konfliktusban nem részes félként szereplő érintettek) kifejezés jellemzi még a jelenséget.

Eszközrendszerének jogi lényegét tekintve a terrorizmus köztörvényes, erőszakos bűncselekmény, **sajátos jellegét az elérendő cél tartalma és az ehhez használt eszközrendszer, a módszeres erőszak által kiváltani kívánt félelem és rettegés viszonya és hatása határozza meg.**

Paul Wilkinson¹ nyomán az erőszak más formáitól a terrorizmust az alábbi jellemzőkben különböztethetjük meg:²

- előre megfontolt, tervezett extrém félelemkeltés;
- a közvetlen áldozatokon túlmutató célpontok;
- az eredendően és alapvetően véletlenszerű vagy szimbolikus célpontok elleni támadások, ideértve a polgári célpontokat is;
- a társadalom vagy közösség, amelyben megjelennek a szélsőségesnek tartott, a józan ésszt sértő normák;
- elsődlegesen – de nem kizárólagosan – az adott kormányzat, közösség vagy csoport politikai célzatú befolyásolásának szándéka vezérli.

Az emberölés, a politikai gyilkosság, a szabadságharc, a háború és a terrorizmus közötti határvonalakat gyakran valóban nem könnyű meghúzni.

A terrorizmus osztályozása

A terrorista tevékenységek megjelenési formáit számos módon különböztethetjük meg, osztályozhatjuk. Beszélhetünk nemzeti vagy nemzetközi terrorizmusról; állami vagy nem állami terrorizmusról. Állami terrorizmusról akkor beszélhetünk, amikor „a terrorista szervezet valamely állam tudtával, beleegyezésével, segítségével vagy annak megbízásából követ el merényleteket. Célja az állam által veszélyesnek tartott személyek, csoportok fizikai megsemmisítése, más államok destabilizálása, ott a hatalmi viszonyok megváltoztatása”.³ A terror-szervezetek egyik legelfogadottabb felosztása az alábbi.⁴

- etnikai-nacionalista csoportok (pl.: ETA);
- ideológiai csoportok (pl.: Vörös Brigádok);
- vallási-politikai csoportok (pl.: Hamasz);
- „egyetlen kérdés” csoportok (pl.: állatok jogaiért küzdő csoportok).

Más felosztás szerint megkülönböztethetünk:⁵

- ideológiai (például szélsőbal- vagy szélsőjobboldali) terrorizmust;
- etnikai, faji és vallási terrort (Nemzeti, etnikai kisebbség politikai függetlensége vagy elnyomottnak tartott vallás védelmében vagy az ebből levezetett eszmei, politikai, küldetéstudat miatt folytatott terror.);
- állami terrorizmust (lásd. fent.);

¹ Paul Wilkinson professzor emeritus, a St. Andrews Egyetem terrorizmussal és politikai erőszakkal foglalkozó kutató központjának vezetője, a brit kormány terrorizmus-ügyi tanácsadója, a 2001. szeptember 11-ei terrortámadást követően a BBC állandó terrorizmus szakértője, a Brit Birodalom Érdemkeresztjének kitüntetettje.

² Tim Newburn: Criminology 872. p., Willan Publishing, 2007 UK.

³ Korinek László: Kriminológia II. kötet 410. p., Magyar Közlöny Lap-és Könyvkiadó, 2010 Budapest.

⁴ Tim Newburn: Criminology 872. p., Willan Publishing, 2007 UK.

⁵ Korinek László: Kriminológia II. kötet 409-411. p. Magyar Közlöny Lap-és Könyvkiadó, 2010 Budapest.

- a kiválasztottak terrorizmusát („azok a küldetésstudattal megvert fanatikus személyek, akik ugyan személyiségükben betegek, de a magányosan végrehajtott tettüket nagy körültekintéssel, magas intelligenciával tervezik meg és követik el”).⁶

Ezek a felosztások ugyan valós és jól bevált kategóriákat használnak, de napjainkban a leginkább használt fogalmak a terrorizmussal kapcsolatban az új típusú terrorizmus vagy a nemzetközi terrorizmus, amelyek nem csak a tudományos életben, hanem a mindennapi életben is gyorsan köznapivá váltak. Ezek a fogalmak a terrorizmus kérdéskörében a globalizáció kriminológiai lenyomataként jelentek meg.

A globalizáció és a terrorizmus

A globalizáció számos társadalmi változást idézett elő. Többek között a technológiai innováció és annak rendkívül széles körben történő elterjedése és hozzáférhetősége lehetővé tette, hogy azonnali, közvetlen, élő kapcsolat legyen a világ legtávolabbi pontjai között is. A globális szabadpiac felgyorsította a multinacionális nagyvállalatok elterjedését, számuk, befolyásuk, gazdasági erejük jelentős mértékű növekedését. A személyes, üzleti politikai és egyéb ügyek közvetlenül elérhetővé váltak nagy fizikai távolságokon keresztül is. Nem csak a javak, a tőke és az információ, hanem a személyek is jóval nagyobb mértékben mozoghatnak szabadon és viszonylag egyszerűen a világban.

A globalizáció új lehetőségeket nyitott a bűnözés területén is, ami új bizonytalansági, egyenlőtlenségi, biztonsági tényezőket teremtett. Közvetlen kihatással volt a nemzetállami berendezkedésre, jogalkotásra, bűnüldözésre, igazságszolgáltatásra. Új gondolkodásmódot teremtett, amelyben a társadalmi és politikai élet fő szervező és rendező elvévé a kockázatértékelés vált.⁷ A globalizáció kockázatközpontú gondolkodásmódot eredményezett az élet számos területén. A kockázat ezentúl már nem kötődik helyhez, mert egyrészt a (nukleáris, vegyi, biológiai, környezeti) fenyegetések az egész földet érinthetik, másrészt a föld egyik pontján bekövetkezett változás azonnali és közvetlen hatással lehet távoli térségekre is. **A bűnözés elleni fellépés területén a hangsúly a már elkövetett bűncselekményekről áthelyeződött a jövőbeni bűncselekmények kockázatára és az új fenyegetések meghatározására.**

A hidegháború megszűntével a tömegpusztító fegyverek terjedése; a korábban a nagyhatalmak által támogatott, de egyben ellenőrzésük alatt is tartott fegyveres szervezetek ellenőrizetlenné válása; a helyi konfliktusok számának és intenzitásának növekedése; a technológiai változásokkal járó közvetlen kommunikáció és fenyegetések lehetőségének emelkedése; a globalizációval járó személyek, javak információ szabad mozgása, valamint a migráció és a multikulturális együttélés kudarcai viszonylag rövid időn belül a terrorizmus természetének megváltozásához is vezettek. A jelenlegi társadalmi körülmények kedveznek a terrorizmus által

⁶ Korinek László: Kriminológia II. kötet 411. p., Magyar Közlöny Lap-és Könyvkiadó, 2010 Budapest.

⁷ Tim Newburn: Criminology 869. p., Willan Publishing, 2007 UK.

kiváltani kívánt félelem és fenyegetés megjelenésének. Az elgondolkodtató, hogy egy kis létszámú egymáshoz lazán kötődő csoportok tényleges fenyegetést tudnak jelenteni egy állam és egy társadalom számára. **A globalizációból adódó közvetlen, bárkit érintő véletlenszerű fenyegetettség és félelem hatékonyra teszi a terrorizmust.** Képes az állam és a kormányzat iránti közbizalmat megingatni, illetőleg szélsőséges reakciókat kiváltani a politikában és a társadalomban. Ez a hatás nem jöhetne létre a médiának a terrorizmusban játszott különleges szerepe nélkül. Az új típusú, nemzetközi terrorizmus megjelenése és megjelölése széles körben elfogadottá vált mind a szakirodalomban, mind a hétköznapi életben egyaránt. Az új típusú terrorizmus alapvető jellemzőinek tartják, hogy:⁸

- hálózatba szervezett, de nagyfokú önállósággal működő laza csoportok rugalmas rendszere;
- globális célok érdekében globális fronton harcol;
- önálló, aktív, korszerű médiapolitikával rendelkezik;
- korábban döntően illegitim célpontokat vesz célba;
- módszerei a totális háború logikáját követik;
- nem szükségképpen, de alapvetően anyagi eszközeit és forrásait tekintve önállósodott.

A globalizált média, „breaking news” érdekeltisége és szerepe pedig olyan mértékben **meghatározó**, amely nélkül nem lehet beszélni ugyanarról a társadalmi jelenségről. A terrorizmusnak a társadalomra gyakorolt hatása rendkívül ambivalens. Nyilvánvaló, hogy azok, akik minél közvetlenebbül érintettek a merényletekben annál nagyobb traumát élnek meg. Bizonyos vizsgálatok kollektív traumát nem mutattak ki a nagyobb merényletekhez kapcsolódóan. Az állami intézményrendszerbe vetett hit megingása vagy a demokratikus berendezkedésből való kiábrándulás sem kimutatható, inkább az figyelhető meg, hogy nő a kormányzati támogatottsága ezekben az esetekben. Tehát a társadalmat nem érintik ezek a merényletek olyan mértékben, ahogyan azt a terroristák el akarják érni, valamint nem okoznak olyan változásokat, amelyeket elvárnának. Úgy vélem, hogy a fenti megállapítás lehet, hogy a pszichikus traumákat tekintve részben igaz lehet, de a társadalmi hatásait tekintve mindenképpen további vizsgálatot igényel. Ezt támasztja alá, hogy a 2001. szeptember 11-ei terrorista támadássorozat milyen politikai, társadalmi, jogi, katonai, gazdasági és egyéb következményeket okozott az Amerikai Egyesült Államokban és a világon egyaránt. Más nagyobb merényleteknél is megfigyelhetőek voltak hasonló következmények (Pl.: 2005. július 7-ei londoni terrortámadások). Ide sorolható a 2011. július 22-ei oslói mészárlás és robbantás, amely Norvégiában hatalmas társadalmi pszichikus traumát váltott ki. Ezekben az esetekben megfigyelhető az erős társadalmi, politikai támogatás és a válsághelyzet egyszerre a kormányzat vonatkozásában. Tehát a merényletek valamilyen változást mindenképpen eredményeznek a társadalomban, csak egyvalamit nem érnek el soha, a társadalmi támogatottságot vagy a szimpátiát, hiszen ezek az „ügyek” a hagyományos érdekérvényesítő utakon elbuktak, és mert egyszerűen ezen cselekmények módszere oly mértékben sérti a morált és az erkölcsöt, hogy az társadalmilag

⁸ Korinek László: Kriminológia II. kötet 412. p., Magyar Közlöny Lap-és Könyvkiadó, 2010 Budapest.

elfogadhatatlan. Conor Gearty elhíresült mondatai szerint: „A terrorizmus központi paradoxona az, hogy a közvélemény értesül ugyan a terroristák céljairól, ám kérelhetetlenül elutasítja azt, amit képviselnek. Ha nem élnek a terror eszközeivel, ügyükre várhatóan senki sem figyelne fel. Ha meg élnek vele, nem maradnak észrevétlenek, de továbbra is semmibe veszik őket, ezúttal azért, mert módszereik miatt politikai leprásokká válnak.”⁹ Általában elmondható, hogy az elkövetők a feltételezhetően kívánt céljukkal ellentétes hatást érnek el. Akkor miért, mire jók ezek a merényletek?! Kétféleképpen közelíthetjük meg ezt a kérdést, az egyén pszichéjén keresztül, vagy a jelenséget kiváltó társadalmi okokon keresztül.

Az extrémizmus útja

Charles Townshend szerint maga „a terrorizmus (is) inkább egyfajta lelkiállapot, mint tevékenység”.¹⁰ Az kétségtelen tény, hogy a jelenséggel kapcsolatban az egyik leglényegesebb jellemző az a fanatizmus. Számos pszichológiai szempontú vizsgálat tárgya volt a terrorista személyisége, és ezen vizsgálatok során ki is mutattak bizonyos pszichiátriai kórképnek megfelelő jellemzőket terroristák példáján. Robins és Post a „Terror pszichológiája” című elemzésében kimutatta, hogy a terrorista lelki alkatának leginkább megfelelő pszichiátriai kórkép a paranoia.¹¹ (Ki is mutatják a paranoiához kapcsolódó alapvető tünet együttest a vizsgálat alá vont személyeken, mint az elhivatottságot; a gyűlöletet; a félelmet; a nagyzási hóbortot; a bizalmatlanságot; a projekciót és a kényszerképzeteket.) Komoly hiba lenne azonban a terrorizmust és a terrorista személyiségét patológizáló megközelítéssel elemezni, hiszen valóban vannak esetek, amelyeknél ez a jellemző játszik elsődleges szerepet. Így a társadalmi jelenséget sem lehet önmagával megmagyarázni ezekkel a jellemzőkkel. Inkább egyetértünk Korinek Lászlóval abban a jellemzésben, hogy „a terroristát lelki és társadalmi faktorok egyidejű hatásaként előálló sajátos személyiség szerkezetnek értelmezzük. Ennek a pszichikumnak alkalmasint domináló eleme az elhivatott idealizmus vagy már egyenesen a fanatizmus... Ha ezek a hajtóerők legális csatornákon nem tudnak érvényesülni, akkor jönnek létre a szepták vagy a politikai fanatizmus egyik szélsőséges válfaja a terrorizmus.”¹²

Visszatérve a terror paradoxonához és a terrorizmus lelkiállapotához, fontos hangsúlyozni, hogy a jelenségtől annak fokozott érzelmi, erkölcsi tartalma elválaszthatatlan. Elgondolkodtató, hogy milyen lelki, érzelmi, pszichés és egyéb állapot szükséges ahhoz, hogy – öngyilkossággal vagy anélkül – ártatlanokat, védteleneket, a konfliktusunkban nem érintetteket vagy gyerekeket öljenek meg véletlenszerűen, szimbolikusan, figyelemfelkeltés vagy akár szimpátia kiváltás céljával. Azt gondolom, hogy ebben mégiscsak komoly szerepet játszanak a szélsőséges érzelmi, pszichikus tartalmak. Később elemzés tárgya lehet, hogy az extrémizálódásnak milyen kiváltó okai lehetnek, de itt szeretném megemlíteni a „vesztesek bosszúja” kifejezést, mint egyfajta jellemzést, amely feloldhatja a terror

⁹ Conor Gearty: Terror Holnap Kiadó Budapest, 1994. Korinek László: Kriminológia II. kötet 412. p., Magyar Közlöny Lap-és Könyvkiadó, 2010 Budapest.

¹⁰ Charles Townshend: A terrorizmus 11. p., Magyar Világkiadó Budapest, 2003.

¹¹ Robert Robins-Jerrold Post: Die Psychologie des Terrors 23. p., Droemer München, 2002.

¹² Korinek László: Kriminológia II. kötet 416. p., Magyar Közlöny Lap-és Könyvkiadó, 2010 Budapest.

paradoxonát is. Bizonyos eseményeket látva azt gondolom, hogy azért terjedhetett el és lett divatos a terrorizmus az eredménytelensége vagy eredeti céljaival ellentétes hatásai ellenére, mert az általa kiváltott fenyegetés és félelem a pillanatnyi revans, elégtétel és győzelem érzését adja azoknak, akiknek erre semmilyen más típusú esélyük nincsen, és amely egyben szükségképpen torz módon lép át minden erkölcsi, emberi korlátot. Felmerül a kérdés, hogy egyáltalán miért népszerűek ezek a szélsőséges ideológiák, és az önmagában is szörnyű cselekmények?!

Az Amerikai Egyesült Államokbeli Maryland Egyetem az amerikai Belbiztonsági Minisztériummal¹³ közösen rendkívül széleskörű, részletes és mélyreható vizsgálatokat végzett a terrorizmussal kapcsolatos radikalizáció kialakulásának egyéni, társadalmi körülményeinek feltérképezésére. A kutatások számos, elsősorban iszlám államokat érintettek, reprezentatív kérdőíves és egyéb módszereket alkalmazó vizsgálatok voltak. Ezek eredményeképpen megfigyelt jelenségek és levont következtetések, sok más mellett, az alábbiak voltak:¹⁴

A hajlandóság az extrémizmusra, a radikalizációra egyenes arányban áll az elszenvedett sérelmek nagyságával mind egyénileg mind közösségileg.

Az amerikai külpolitikára vonatkozó előfeltevések, mint indikátorok – az extrémizmusra irányuló hajlandóságot – az alábbiak szerint mutatták: leginkább az volt hajlandó az extrémizmusra vagy az fogadta el azt, aki szerint az amerikai külpolitika célja gyengíteni az iszlámot és erőszakkal terjeszteni a kereszténységet. Ennél kisebb mértékben radikalizálódtak és kevésbé fogadták el azok, akik az amerikai külpolitika célját a közel-keleti dominancia megteremtésében látják, végül legkevésbé azok voltak radikálisok és elleneztek az extrémizmust, akik elfogadták az Amerikai Egyesült Államok külpolitikai céljának a terrorizmus elleni küzdelmet. A kutatások azt mutatták, hogy minél inkább becsatornázottak a közel-keleti etnikai, nemzeti, politikai szervezetek valamilyen politikai struktúrába, annál kevésbé hajlandóak a szélsőséges erőszak eszközével élni.

A radikalizálódás folyamatában megkülönböztettek egyéni, csoportos valamint tömeges radikalizációt, amelyek kiváltó okait külön vizsgálták.

Az egyéni radikalizálódás okai:

- az egyéni áldozat vagy veszteség;
- az egyéni sérelem;
- a radikális csoporthoz való csatlakozás és a csoport hatása;
- szerelem vagy egyéb romantikus, ideologikus elképzelés.

A csoportos extrémizmus okai voltak:

- a szélsőségesség a hasonló gondolatvilágú, gondolkodásmódú csoportokban,
- a külső izoláció vagy fenyegetés hatására extrém kohézió kialakulása,
- a csoportok közötti verseny a különböző támogatások megszerzéséért,

¹³ Department of Homeland Security

¹⁴ Forrás: <http://www.start.umd.edu/start/research/projects/#grp4> (letöltési idő: 2012.04.15.)

- a rivalizálás az államhatalommal,
- a csoporton belüli vetélkedés.

A tömeges szélsőségesedés okai voltak:

- a külső konfliktus,
- a külső ellenségkép vagy gyűlöletpolitika,
- a „mártír eset”, amikor nagy elismertségű és népszerűségű személy lesz áldozat.

A felmérések szerint azok a muzulmánok, akik a közösségi célokat tartják elsődlegesnek az életükben, azok inkább elfogadják a nyugatellenes terrorista akciókat, cselekményeket, mint akik az egyéni célokat tartják meghatározónak. A felmérések azt mutatták, hogy a vizsgált muzulmán társadalmakban az individualista személyek kevésbé, a nacionalista beállítottságúak inkább és a vallásosak leginkább hajlamosak a szélsőséges erőszakra vagy annak elfogadására.

A pénzügyi bűncselekmények és a politikai extrémizmus közötti kapcsolat vizsgálata során arra az eredményre jutottak, hogy az Amerikai Egyesült Államokban, 2011-ben nagyjából egyharmad-egyharmad arányban oszlik meg a pénzügyi bűncselekménnyel gyanúsítottak között az iszlám fundamentalizmus által inspirált, a szélsőjobboldali indokok által vezérelt és az ideológiamentes, hagyományos bűnelkövetők száma.

Az állami válasz a terrorizmusra

A hatalom válasza természetesen soha semmilyen körülmények között nem lehet megértő az ilyen cselekmények vonatkozásában, inkább megfigyelhető, hogy a hatalom és az azt fenyegető terror végtelen és egyre fokozódó kapcsolatban vannak egymással, amelynek vagy az egyik fél teljes megsemmisülése vagy a más érdekérvényesítő struktúrába történő átkonvertálása vethet véget. A fokozódó, öngerjesztő kapcsolatot jól mutatja az egyre nagyobb súlyú terrorcselekmények és az egyre nagyobb léptékű állami válaszreakciók bekövetkezése. Napjaink egyik legfontosabb kérdése ebben a témakörben, hogy az extrémizmus, a szélsőséges erőszak, az új típusú terrorizmus vajon mire hatalmazza fel az államhatalmat a társadalom védelme érdekében? Szükséges-e különleges hatalom és eszközrendszer a rendkívüli vagy annak deklarált körülmények kezelésére? Alapvetően két álláspont alakult ki ezekben a kérdésekben. Az egyik a meglévő struktúrák megfelelő működtetésében elegendőnek látja az állami szerepvállalást. A másik álláspont új struktúrák, szabályozók, eszközrendszerek, jogosítványok és felhatalmazások eszközrendszerének felállítását tartja szükségesnek. A gyakorlat azt mutatta, hogy a különleges operatív intézkedéscsomagok, a rendkívüli jogosítványok és felhatalmazások meghozták a kívánt eredményeket. A terrorcselekmények, azon belül kiemelten a nagyméretű támadások száma lényegesen csökkent, Nyugat-Európában és az Amerikai Egyesült Államokban visszaszorult. Norvégiában – ahol a 2011. július 22-i merényletsorozat nem, hogy nem sikerült megakadályozni, hanem a hatóságok látványosan képtelenek voltak szakszerűen és hatékonyan kezelni a válsághelyzetet – ilyen intézkedéscsomagok nem kerültek bevezetésre. Ugyanakkor a 2012. március 19-én szintén magányos terrorista által elkövetett

toulouse-i mézárást egy hatékonyabb állami önvédelmi rendszerrel és gyakorlattal rendelkező ország hatóságai sem tudtak megakadályozni. Megállapítható, hogy nem az ilyen államhatalomnak adott különleges jogosítványok és eszközrendszerek hatékonysága a kérdés, hanem annak társadalmi, politikai, jogi, gazdasági következménye, arányossága, hiszen ezek az állami jogosítványok nyilvánvalóan növelik a totális állami kontrollt a társadalom minden területén, szűkítik az emberi szabadságjogokat, önmagában mindenféle szabadságjogot. Az államhatalom a terrorizmus kezelésében egyfajta csapdahelyzetben van. Hiszen, ha nem reagál kellőképpen ezekre a cselekményekre, akkor a belé vetett bizalom elvesztésével, végső soron a hatalomgyakorlás alkalmatlanságával kell, hogy szembenézzen. Ha viszont kellő hatékonysággal kíván fellépni az állam, akkor szüksége van megfelelő eszközrendszerre, továbbá válaszlépései újabb támadásokat generálnak, és ezek az eszközrendszerek és válaszlépések pedig komoly ellenreakciókat, ellentétet okozhatnak a megvédeni kívánt társadalomban¹⁵. A gyakorlati tapasztalatok alapján elmondható, hogy ezekre a helyzetekre általában nincs jó megoldás. Azok az állami reakciók és intézkedések sikeresek, amelyek kellő erkölcsi felhatalmazással, társadalmi támogatottsággal, jogi megalapozottsággal rendelkeznek, indokoltak, arányosak, alkalmasak és eredményesek, továbbá bizonyos szempontból érvényesül az állam önkorlátozó szerepe a különböző visszaélések megnyíló lehetőségeinek területén.

Korábban jellemző volt a terrorszervezetekre, hogy merényleteiket előny/hátrány alapján ítélik meg, vagyis nem feltétlenül a legnagyobb pusztítás, hanem az eredménymaximalizálás volt a céljuk. Ez elvileg – a várható aránytalan megtorlás és társadalmi elutasítottság miatt – bizonyos fokú visszatartó erőt is jelenthetett a különlegesen kegyetlen merényletek tekintetében, ám ez a logika gyakran mégsem korlátozta a szervezetek tevékenységét. Ezen a gondolati irányvonalon sohasem volt igazán magyarázható a terrorizmus jelensége. Fontos kihangsúlyozni, hogy a „krónikus félelem” (amely nagyon találó kifejezés a terror jellemzésére) kiváltásának indoka, a szubjektív szélsőségesesség kritikus állapota többféleképpen alakulhat ki. Létrejöhét olyan társadalmi változások nyomán, ahol arányaiban nagyon nagy társadalmi, szociális, politikai feszültségek gyűlnek fel, és ezek levezetésére, feldolgozására csak nagyon csekély vagy semmilyen lehetőség nem nyílik. Megfigyelhető a radikalizáció útja az egyéni vagy közösségi érdeksérelmek nyomán, egyenes arányban az elszennvedett sérelmek nagyságával. Vannak olyan kultúrák, ahol a problémamegoldások módszerei között az erőszakos cselekmények elrettentő módszerei mély hagyományokban gyökereznek, ahol a társadalmi elfogadottságuk érthetővé teszi a cselekményeket. Tisztán észlelhető a terrorcselekmények elkövetésében gyakran az a motívum is (különösen az új technológiák biztosított mediatiszt világban), hogy az egyénileg és pszichésen kóros küldetés tudat vagy feltűnési vágy váltja ki a cselekedeteket. Van persze hagyományos politikai, vallási, ideológiai célok érvényesítése érdekében alkalmazott szélsőséges erőszak is.

¹⁵ Természetesen demokratikus politikai és jogi keretek között értelmezve a kérdést, nyilvánvalóan sokkal egyszerűbb és eredményesebb a terrorizmus elleni harc egy diktatórikus államberendezkedésben.

Érdekes azonban megkérdezni magukat a terroristákat arról, hogy vajon miért teszik, amit tesznek, és vajon miben látják a terrorcselekmények értelmét, lényegét. Áttanulmányozva számos kinyilatkoztatást, megnyilvánulást az az értékelés vonható le, hogy ugyan a konkrét indokok nagyon fontosak lehetnek az adott cselekményekben, mégis a legjellemzőbb a kritikus érzelmi, pszichés állapot. Ezért jellemző elsősorban a jelenségre a cselekmény módszere. Ez a mindenkire kiterjedő szubjektív veszélyeztetettségi állapot, amelyet ki kíván váltani, ez a módszer az, amely igazán jellemzi a terrort.

A terrorizmus elleni küzdelem első lépése a jelenség valódi megértése. Mivel a hagyományos bűnüldözési és büntetőjogi módszerek hatékony alkalmazásának előfeltétele egy nemzetközileg egységes és elfogadott terrorizmus definíció és tényállás lenne, amely jelenleg nem áll rendelkezésre, és prognosztizálhatóan a közeljövőben sem fog megszületni, ezért más megközelítési és megoldási utaknak is teret kell engednünk, amelyek segíthetnek a jelenség visszaszorításában. Ráadásul „A jog önmagában nem elég. A terroristák hajlamosak arra, hogy ne mélyedjenek el a nemzetközi szerződésekből és a belső jogi szabályokban, mielőtt végzetes lépésekre szánnák el magukat.”¹⁶

A sikeres terrorista támadások végrehajtása utáni társadalmi elvárás és közhangulat nagyban segíti az államhatalmat, hogy a terrorizmus elleni harcra hivatkozva olyan szabályrendszereket, jogszabályi szigorításokat vezessen be, amelyek eredeti céljuk mellett jelentősen támogatják a bűnözés (elsősorban a fehér galléros bűnözés, az erőszakos bűnelkövetők, valamint a szervezett bűnözés) elleni küzdelmet, de egyben korlátozza vagy korlátozhatja a demokratikus szabadságjogokat és az állampolgári jogokat is, és visszaélésekre is alkalmat adhat a kormányzat vagy a politikai elit számára.

A terrorszervezetek kizárólag erőszakos eszközökkel, egyetlen alkalommal sem voltak képesek elérni céljaikat. Jelentős társadalmi támogatottsággal bíró fegyveres szervezetek, terrortámadások elkövetésével (és egyéb kényszerítő eszközök alkalmazásával) képesek lehetnek kieroszakolni sikert, amennyiben nemzetközi támogatást kapnak, és amennyiben ellenfelüknek reális alternatíva lehet a konfliktus feladása. A (nemzetközi) elismerés feltétele, hogy az érintett szervezet ne kizárólag terrorista csoportként, hanem valós politikai szereplőként legyen képes megjelenni a társadalomban, ha a vesztes pozíciót sikerül átkonvertálni a hagyományos és elfogadott érdekérvényesítő utakra.

A terrorizmus és az „új háborúk”

A nyugati demokráciákban az „új típusú globális biztonsági fenyegetettség” más változásokat is eredményezett. A politika és a gazdaság megmutatta, hogy hogyan lehet a biztonsági kockázatot lehetőségéggé átalakítani, átváltoztatni. Megjelent a magán vagy privatizált biztonság jelensége.¹⁷

¹⁶ Paul Stephen Dempsey: Aviation Security: the Role of Law in the War Against Terrorism, 687. p. Columbia Journal of Transnational Law, 41, 2003, Vol. 2:427

¹⁷ Tim Newburn: Criminology 874-876. p., Willan Publishing, 2007 UK.

A bűnüldözés területén egyrészt ugrásszerű technológiai fejlődés történt, amelyet a bűnüldöző szervek a kellő felhatalmazások birtokában elkezdtek használni, igénybe venni, másrésztől megjelentek egyre nagyobb számban azok a tanácsadók, vállalkozások, amelyek a megnövekedett biztonsági igényeket mind a technikai mind a humán erőforrás tekintetében elkezdtek kielégíteni. Jól megfigyelhető, hogy a kezdetben elsősorban technológiai módszerekre támaszkodó bűnüldözési modernizáció, a gyakorlati tapasztalatok tükrében kezdett el fokozatosan a humán felderítés irányába elmozdulni kiegyensúlyozva és valóban hatékonyra téve az új erőforrásokat. A bűnüldözés és a rendvédelem egyfajta pluralizációja a magánszektor ugrásszerű növekedését eredményezte.¹⁸ Ezen felül mind a hatósági, mind a magán biztonsági szervezetek elkezdtek egyre inkább nemzetközileg határokon átnyúlva működni.

A hidegháború megszűntével a biztonságpolitika totális kontrollja is megszűnt. Számos állam leszerelte hadseregeit, felszabadított rengeteg katonai kapacitást, kiképzett humán erőforrást. Ezzel párhuzamosan a globalizáció, a gazdasági érdekek felerősödése, a lokális konfliktusok számának megugrása a magán katonai ipar gyors felemelkedéséhez vezetett. A második öböl-háború¹⁹ a katonai és biztonsági magáncégek legnagyobb bevetése volt a világtörténelemben.²⁰ (2005-re körülbelül 60 cég 20 000 alkalmazottja látott el biztonsági feladatokat Irakban. A brit külügyminisztérium tájékoztatása szerint 2004-ben csak Nagy-Britannia 30 millió fontot fizetett ki biztonsági cégeknek Irakban. Az amerikai Halliburton cég minimálisan hatmilliárd dollár értékű üzlet keretében nyújtott katonai logisztikai szolgáltatást a háborúban, vagy például az amerikai Blackwater 21 millió dollárért biztosította Paul Bremer-nek, a koalíciós átmeneti hatóság vezetőjének a személyi biztonságát.²¹) **A biztonság nem csak politikai, társadalmi, jogi kérdés lett, hanem nagyon komoly üzlet is.**

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Tim Newburn: Criminology, Willan Publishing, 2007 UK. ISBN 9781843922858
- Korinek László: Kriminológia, Magyar Közlöny Lap-és Könyvkiadó, 2010 Budapest. ISBN 9789639722842

¹⁸ Tim Newburn: Criminology 875. p. Willan Publishing, 2007 UK.

¹⁹ Irak elleni katonai invázió 2003 és 2011 között.

²⁰ Rajiv Chandrasekaran, a Washington Post bagdadi irodájának vezetője az iraki újjáépítésről: "Egy fallal körülkerített, úszómedencékkel és egyéb luxuscikkkel felszerelt zónában élve Paul Bremer és az irányítása alá tartozó Koalíciós Hatóság megpróbál egy új demokratikus Irakot felépíteni. A hatóság, amelynek tagjai olyan idealisták, akiket az abortuszról vagy a halálbüntetésről alkotott véleményük alapján választottak ki a munkára, a háború utáni döntő évben olyan célokat próbálnak megvalósítani, amelynek a háború súlytotta ország valódi szükségleteihez nem sok köze van. Egy a neokonzervatív álom temetőjében játszó fekete komédia." Zöld Zóna, Fejedelmi Élet a Smaragdvárosban, Vintage Books, New York, 2006, Könyvmolyképző Kiadó Szeged, 2010, ismertető.

²¹ Tim Newburn: Criminology 877. p. Willan Publishing, 2007 UK.

- Conor Gearty: Terror. Holnap Kiadó Budapest, 1994. ISBN 9633460549
- Charles Townshed: A terrorizmus, Magyar Világkiadó Budapest, 2003. ISBN 9639075230
- Robert Robins-Jerrold Post: Die Psychologie des Terrors, Droemer München, 2002. ISBN 3426272733 9783426272732
- Paul Stephen Dempsey: Aviation Security: the Role of Law in the War Against Terrorism, Columbia Journal of Transnational Law, 41, 2003. SSRN <http://ssrn.com/abstract=1799387>
- Rajiv Chandrasekaran: Zöld Zóna, Fejedelmi Élet a Smaragdvárosban, Vintage Books, New York, 2006, Könyvmolyképző Kiadó Szeged, 2010. ISBN 9789632451534

Internetes forrás

<http://www.start.umd.edu/start/research/projects/#grp4> (letöltés:2012.04.15.)

KARRIER I. A HÁTTER

Rezümé

A kutatásunkban feltételeztük, hogy a külföldi beiskolázások és a külföldi szolgálat nem járul hozzá az előmenetelhez és a tisztek (hadnagyok, főhadnagyok, századosok) karriercélja nem a legmagasabb rendfokozat elérése. **Célkitűzés:** A érdemeiben elismert és az érdemeiben el nem ismert tisztek közötti különbség vizsgálata a katonai karrier kezdetén. **Módszer:** kérdőív felvétel, 51 random kiválasztott, eltérő rendfokozatú tiszttel (20 hadnagy, 16 főhadnagy és 15 százados). **Eredmények:** Kérdőívek eredményei alapján a külföldi tanulmányok esetében összességében a tisztek 23%-a gondolja úgy, hogy az hozzájárul az előmenetelhez, viszont a századosok 86,7% az ellenkezőjét állítja. A külszolgálaton való magas részvétel ellenére a tiszteknek csak 19%-a véli úgy, hogy az elősegíti az előmenetelét. A viselt rendfokozattól függetlenül a tiszteknek csak 15,6% gondolja a legmagasabb katonai rendfokozat elérését céljának. **Következtetések:** a külföldi tanulmányutakon és a külföldi szolgálaton való részvétel minimális mértékben járul hozzá az előmenetelhez. A tisztek a ráfordítás-juttatás egyenlőtlenség érzése miatt alulmotiváltakká válhatnak, amelyre válaszul a szervezet pedig kényszerű intézkedéseket vezethet be az állománnyal szemben.

Kulcsszavak: karrier, tisz, előmenetel, értékorientáltság, karrier mátrix

Resume

Statement of the problem. In our research we have presumed that international studies and the participation in long term mission are not going to contribute to the promotion of the officers (second lieutenant, first lieutenant, captain) and the carrier goal of the officers is not to achieve of the highest rank. Hence we searched for the difference between the supported and the not supported officers. **Research Method.** Questionnaire with 51 random selected officers (20 second lieutenant, 16 first lieutenant, 15 captain). **Results.** Based on the results of the questionnaire 23% of the officers thought international studies contribute to promotion, but 86,7% of the captains stated the opposite. However there is high participation in mission abroad only 19% of the officers believe that it will contribute to their promotion. Independently of the rank, only 15,6% of the officers want to achieve the highest rank. **Conclusions.** The international studies and the missions minimally contribute to the promotion of the beginner officers. Because of the feeling of the inequality between the input and the allowances, the officers would become under motivated, which makes the organization implement forcing measurements.

Keywords: carrier, officer, promotion, value orientation, carrier matrix

Témafelvetés

Hazánk NATO tagországgá válásának egyenes következményeként jelentkezett a Szövetség országaiban való tanulmányok folytatásának,¹ továbbá a külföldi szolgálat vállalásának lehetősége, amely eshetőségeknek a vizsgálati csoport számára az adott életpálya szakaszban a Maslow-féle önmegvalósítást és elismerést kellett volna megteremtenie. Számos tiszt jelenleg már a harmadik vagy negyedik külföldi szolgálatát teljesíti és elvárja, hogy mindezen áldozatvállalása hozzájáruljon egy méltányos szakmai előmenetelhez. A karrierpályák alakulásában a felvázolt követelményeknek jelentős szerephez kellene jutniuk, hiszen a külföldi szolgálat és tanulmányok nagyobb szakmai tapasztalattal járnak, nemzetközi viszonylatban az azokat teljesítők nagyobb szakmai elismertségnek és elfogadottságnak örvendenek. A teljesített, de el nem ismert értékek, tévutakat teremtenek mind a tisztek mind a szervezet számára. A tisztek úgy érezhetik, hogy vezetőik nem méltányolják eredményeiket, a szándékolt szakmai fejlődés céltalan, ezért új célt keresve karrier utat módosítanak. A karrierút módosítása viszont csak abban az esetben hasznos a Magyar Honvédség (a továbbiakban: Honvédség, vagy MH) számára, ha a tiszt a képzettségének megfelelő, elégedettséget biztosító és eredmények elérésére motiváló beosztást kap.

A NATO-csatlakozás új kihívások elé állította a MH humánstratégiáit kidolgozó szakembereit is, hiszen a majd két évtizeden keresztül kialakult életpálya-modellt gyökereiben kellett megváltoztatni. A kidolgozott három Humánstratégia célja ezért összességében egy átfogó, a szervezet finanszírozhatóságát biztosító humán erőforrás-gazdálkodás kialakítása volt, amely megfelel mind a Honvédség, mind az állomány tagja által elvárt karrier követelményeknek.

Az életpálya, a motiváció és az elégedettség összefüggéseinek mélyebb megértéséhez szükségesnek tartottuk a karrierhez kapcsolódó szakirodalmat áttekinteni, amelyek a helyzetre vonatkozó, elméletekkel alátámasztott vélemény kialakításához szükségesek. A kapott eredmények hozzájárulhatnak a jelen helyzet pontosabb megértéséhez, ami a MH Humánstratégiáját megújító szakemberek számára nyújthat segítséget.

Kutatásunkban a Katonai Karrier Tesztet² használtuk, amely lehetőséget nyújt az életpálya, a motiváció, az elégedettség, az értékek és a nyitottság mélyebb vizsgálatához. A Katonai Karrier Teszt részletesen a további cikkekben kerül bemutatásra. A vizsgálataink ez esetben arra irányultak, hogy kimutassuk a hadnagyok, főhadnagyok és századosok álláspontját a külföldi tanulmányok és szolgálatok előmenetelhez való hozzájárulása tekintetében. A cikkben fel akarjuk tárni a tisztek tényleges karrier célkitűzéseit, ezzel választ kapva arra a kérdésre, hogy mindenki a legmagasabb rendfokozat elérésére törekedve szándékozik-e elérni

¹ A szerzők a külföldi tanulmányutak körébe sorolnak minden külföldön végzett tanfolyamot, gyakorlatot és elméleti kurzust, valamint a külföldi szolgálat alatt a műveleti területen végrehajtott missziót értik.

² A Teszt mintájául a Diák Karrier Teszt szolgált, amely Münnich Ákos: *A jövő vezetőinek jelene* című könyvében található eredeti formájában.

a Maslow-féle önmegvalósítást, vagy a karriercélok jelenleg csak rövidtávon értelmezhetők, a karrier-utak ismeretlensége miatt.

A kutatás két cikkre tagolódik. Az első cikkben a kutatás tárgyát megalapozó, karrier kutatások eredményeit mutatjuk be. Véleményünk szerint a karrier elméletek ismertetése lehetővé teszi a katonai karrier-utak és az életpálya-modellek jobb megértését. A második cikkben kitérünk a karrier és előmeneteli rend szabályozására a Magyar Honvédségben. A hipotézisek ismertetését követően részletesen írunk a kutatás anyagáról és módszeréről. Végül levonjuk a kutatás során kapott eredményekből a következtetéseket, és javaslatokat fogalmazunk meg.

Szakirodalom

A karrier fogalmának megközelítései

A karrier szó szorosan összefonódott a katonai előmenetel jelentésével, amely alatt általában a hierarchikus rendszer „lépcsőfokain” való tervezett, fokozatos előrehaladás értendő.

Általánosságban minden személy képes arra, hogy a karrier szót definiálja, ugyanakkor a szó eredeti megjelenésétől sok változáson esett át. Az értelmezések nagyban meghatározzák az adott fogalomhoz való viszonyunkat is. Jó példa erre egy diplomások körében végzett 2004-es kutatás, amely során a megkérdezettek egyharmada negatív emóciót kapcsolt a karrier fogalmához.

A francia eredetű szó életpályát jelentett, míg magyar értelmezés szerint pályafutás, előrehaladás főleg közéleti, tudományos és művészeti pályákon jelentéssel él. Az 1984-es kiadású Idegen szavak és kifejezések szótárában a fogalom gyors, sikeres előmenetelt, érvényesülést jelent. Érdekes a szó igei változata, amely *a sokra viszi, gyorsan magas polcra jut* kifejezésekkel definiálja azt. A példákban jól látszik, hogy a karrier szó milyen sokrétű, és sok esetben félreértésre adhat okot.

A fogalom mélyebb tartalmának megértése végett összegyűjtöttük Barsiné Pálmai Éva és Ponácz György Márk munkája alapján az ide vonatkozó jellemzőket:

- „Előtérbe került a munkatevékenység folyamán megszerezhető **tapasztalat**, avagy éppen ennek az eredményes végzéséhez szükséges hozzáértés, kompetencia elemeinek hangsúlyozása.
- A modern korban a karrier **az élet szociális tartalmának kifejezésére** szolgált a folyamatosság és következetesség értelmében, elsősorban a szellemi foglalkozású egyének esetében, a munka és foglalkoztatás összehangolása révén, kifejezve a személyesen értékes és a munkaszervezet számára társadalmilag hasznos mozzanatokat.
- A munkaszervezéssel való azonosítás mellett igen elterjedt a karrier **elit** értelmezése, amely arra utal, hogy egy adott szervezetben az emberek egy csoportja által végzett munka során korlátozzák a belépést, és szelektálják az előmenetelt.

- A mélyreható gazdasági-kulturális változásoknak köszönhetően az egyén életpályájának és társadalmi helyzetének individuális alakulását többé már nem a tulajdonlás mértéke, azaz a társadalom tulajdonviszonyai, hanem **az egyéb képzettsége, erőfeszítése, készségei és mobilitása** határozza meg.
- **A szigorú értelemben vett szociológiai megközelítés szerint a karrier az egyén életén végigvonuló társadalmi konstrukció, amely értelmet ad az életének.**³

Audrey Collin szerint a karrier egyike azoknak a forrásoknak, amelyet az emberek a XX. században arra használtak, hogy elhelyezzék magukat térben és időben, és felépítsék jövőjüket és identitásukat.⁴

A karrier, kiszámítható, alanyi jogon járó előrelépést jelent, változást, elmozdulást egy adott munkahelytől, adott munkától, címtől, rangtól, beosztástól. Elmozdulást térben és időben. A karrierpályára lépő hivatást, foglalkozást választ, aki nem: valamilyen munkakör betöltésére vállalkozik.⁵

Iellatchitch, Mayrhofer és Meyer szerint a karrier egyéni szinten a különböző munka-szerepek közötti átmenet sorozatot jelent. Szervezeti szinten a társadalmi újratermelődés folyamatát jelenti.⁶

Karrier típusok

A karrier fogalmának bemutatását követően részletesen kitérünk annak típusaira azért, hogy láthatóvá váljon a kutatásban vizsgált tisztek karrierszemponitú környezete.

Hall angol kutató⁷ szerint beszélhetünk tradicionális, korai felfutású, professzionális, helyét kereső, „akciós” vagy helyzetkarrierről, „amerikai álom”, lassan érő, multi, konzervatív, korai érésű és megállapodás karrier típusokról.⁸

³ Az idézet a szerzőpáros: *A globális tér alapján modulált posztmodern karrier kihívásai* című munkájából származik, mint a következőkben több helyen található megállapításaik, definícióik is.

⁴ A szerző és szerkesztőtársa a gondozásában megjelent *The future of career* című könyvük bevezetőjében a karrier jelenségét a 20. századi nyugati társadalmi kulcs fogalmaként aposztrofálják, a jelölt tétel ennek a 84-85. oldalain lelhető fel.

⁵ A definíció Lórinz Lajos professzor, a közigazgatást-tudomány jeles hazai kutatója tollából származik.

⁶ A forrás a MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézet munkatársai által Iellatchitch és társai kutatási eredményeit feldolgozó tanulmánya. Iellatchitch, Mayrhofer és Meyer elmélete a továbbiakban is említésre kerül.

⁷ Douglas T. Hall fogalmait az alábbi formában Bánhidyné Dr. Szlovák Évánál, a *Munkaerőpiaci értéknövelő ismeretek* című kiadvány 77-96. oldalain találtuk:

A **tradicionális karrieren** azt értjük, hogy az egyén iskolai tanulását követően választ egy foglalkozást. Ezen a területen elhelyezkedik, s évről évre halad előre a „ranglétrán”.

A **korai felfutású karrier** elnevezés elsősorúan az időbeliséget fejezi ki. Azt, hogy az adott személy állásba helyezkedése után rövid idő alatt jut magasra.

A **professzionális karrier** a szakmai hozzáértés alapján magyarázza a hirtelen felemelkedést. Ilyen lehet például egy marketingszakember pályája.

A **helyét kereső karrier** azt fejezi ki, hogy az aktív életpálya munkahelyi életpályák sorozatával írható le, amelyben sikeres és kevésbé sikeres, esetleg sikertelen vagy stagnáló szakaszok váltják egymást.

Iellatchitch, Mayrhofer és Meyer négy karriertípust különböztetnek meg úgymint:

- **Vállalati világ**, mely hagyományos, szervezeti karrier-típus. A vállalathoz történő belépés nagyon szabályozott, csak a hierarchia alján lehet bekerülni egyenesen az iskolából, az előrelépési szabályok és a karrier-fokok jól meghatározottak, legtöbbször szenioritás elven alapulnak. Magas az állásbiztonság, az alkalmazottak hosszabb időt töltenek a cégnél, lojálisak. A fő erőforrások a hierarchikus pozíciók.
- **Szabadúszó professzionalizmus**, szakértők karriertípusa. Laza kapcsolatok a megrendelőkkel, fogyasztókkal, alkalmazókkal, rövid távú elkötelezettség. A saját szakterületen belül működnek, melyet kiterjeszhetnek, bővíthetnek az egyes projekteken szerzett tudással, tapasztalattal. Fontos a függetlenség megtartása, növelése, a szakértőként történő elismertség révén. Fő erőforrás a tudás és reputáció.
- **Ön-foglalkoztatás** esetén az egyének szervezeten kívül dolgoznak, ön-alkalmazás vagy vállalkozás. Az autonómia és függetlenség magasra értékelt.
- **Krónikus rugalmasság**, melyet a szabadúszókhoz hasonlóan gyakori munkahelyváltás jellemez. Különbség, hogy itt eltűnnek a szakértői terület határai, ami azt jelenti, hogy egy állásváltás nemcsak a cég váltását, de szakterület váltását is jelentheti, egy szervezettől az önfoglalkoztatásba és vissza történő átmenetet. Jellemzője a nagymértékű sokszínűség és radikális szakmai váltások. Erőforrása egy új terület meghódításának képessége és gyorsasága.

Barsiné és Ponác⁹ szerint különbséget kell tenni a modern és a posztmodern karrier típusok között. A **klasszikus, modern karrier** típusát a stabilitás, a linearitás, a szakmaiság és az erős szervezeti lojalitás jellemzi, a **posztmodern karrier** típusait pedig a változásorientáltság, a modularitás, a

Az „akciós” vagy **helyzetkarrier** esetében a szervezet által kínált lehetőségek adnak néha előbbre jutási lehetőséget a személynek, aki ezt idejében ki is használja.

Az „amerikai álomról” akkor beszélünk, amikor valamilyen szerencse vagy véletlen folytán olyan helyzet adódik, hogy a személy rövid idő alatt aránytalanul magasra jut.

A **lassan épülő karrierre** éppen a fentebb leírtak fordítottja jellemző.

A **multikarrier** esetében egy adott területen elért magas pályáiv után általában egy hanyatló fázis következik be. Ez az újjáépülés időszaka, ami jóval kevésbé megerőltető munkát jelent, mint ami az előző munkakörben volt. Egy újabb kihívás megjelenése után a szakaszok megismétlődnek és ez így megy tovább.

A **konzervatív karrier** esetében egyenesen lassan jut ez egyén egyre feljebb a szakmai ranglétrán.

A **korai érés** és megállapodás karrierje esetében elég gyorsan jut el egy szintre az egyén, nem igyekszik feljebb jutni, hanem ezen a ponton tölt el hosszabb időt.

⁸ Arthur, M. B., Hall D. T., Lawrence, B.S.: Generating new directions in career theory: The case for a transdisciplinary approach. In: Arthur, M. B., Hall, D.T., Lawrence, B. S. (Eds): Handbook of career theory, Cambridge, 1989, Cambridge University Press. pp. 7-25.,

⁹ A szerzők *A globális tér alapján modulált posztmodern karrier kihívásai* című cikkükben a karrier fogalmát a XX. század egyik legkomplexebb és legvitatottabb fogalmának nevezik. A fogalom alakváltozását vizsgálják, továbbá annak modern és posztmodern formáját különböztetik meg.

szakmaiság és a félprofessziók egymás mellettsége, illetve az individuális karrier-célkitűzések előtérbe helyeződése.

Barsiné és Ponácz szintén különbséget tesz **a szervezeti karrier hierarchikus (bürokratikus), szakmai és moduláris típusvariánsai** között is.

A szervezeti karrier **hierarchikus (bürokratikus) típusa** a premodern korszak karrier-típusjegyeit hordozza magán, és fő jellemzője a hierarchikus szintek közötti lépcsőzetes, fokozatos, felfelé irányuló mozgás, ami a hivatali, katonai ranglétrán vagy a vállalati irányítási hierarchia-szinteken való emelkedést jelenti. A szervezeti karrier a mai napig fontos bizonyos állami hivatali- és erőszakszervezetek működésében, és a dolgozók életpályájának kialakításában.

A szervezeti karrier **szakmai típusa** a szakmai, professzióbeli előrehaladást veszi figyelembe. Számukra a szakmai ismeretek körének bővítése, komplexitásának a növekedése fontosabb, mint az ezzel járó hierarchiabeli előrejutás, különösen, ha tekintetbe vesszük, hogy a munkájuk jellege ezáltal csak kismértékben változik, csak a társadalmi és szakmai presztízsük és a jövedelmük emelkedik markánsabban.

A **moduláris típusvariáns** részben szervezeti, részben szervezetközi, részben pedig szervezeten kívüli tevékenységek karrier dimenziójaként értelmezhető. Ezen típus moduláris jellegét az adja, hogy az egyén mintegy **építőkövekből állítja össze a karrier-célkitűzésének megfelelő tudás és kompetencia elemeket.**

Kleisz Teréz tanulmányában a **professziók által kialakított karrier-típusok** jellemzőit fejt ki. Három karrier-típust különböztet meg: a professzionalizmust, a menedzserializmust és az új középosztályi bricoleur típusát.

A **professzionalista típusa** sok tekintetben hasonlít az általánosabb értelemben használt szakmai karrier típusára, az eltérések főként abból adódnak, hogy a professzió által generált karrier esetében erősebb a szakma formalizált vonatkozásaihoz, úgymint az érdekképviselet, az exkluzív keretfeltételek és más életterületek alárendelése a szakmai elköteleződésnek.

A **menedzser típusában** megleljük az összes karrier típus célorientált-ságának jellemzőit, a feltörekvés, a kiválóság keresésének az igényét, sőt a törtetés negatív konnotációit is. A menedzserializmust aposztrofálhatnánk akár a menedzser szakma elvárt karrier útjaként is. A menedzser típus karrier-útja a szervezet különböző szintű vezető pozíciói között vezet felfelé.

Az új középosztályi **bricoleur típus** karrierjét a szervezetek helyett a projektek határozzák meg. A bricoleur építkezőt jelent, ezen típus karrierjére az építkezés a jellemző, aminek az elemei a tudás-, a tapasztalat- és a referencia-modulok. A bricoleur csak időlegesen kapcsolódik a szervezetekhez, egy vagy több projekt elvégzése idejére, amennyiben mégis tartósan foglalkoztatják, úgy a karrierje is más típusúvá, szervezeten belülivé válik. A bricoleur karrierjében a lépcsőfokokat a szervezetek egyre magasabb szintjén elvégzendő projektek jelentik, melyek során növeli tudását, tapasztalatát, szakismereteit és kapcsolatokra illetve referenciákra

tesz szert. A bricoleur a korábbi modulok eredményeire támaszkodva szerzi meg a következő, magasabb lépcsőfokot jelentő projekt-megbízásokat.¹⁰

A posztmodern professziók **határozott karrier-típusvariánsok** kialakulásához vezettek, melyeket korábban tárgyaltunk, úgymint a menedzserializmus, a professzionalizmus és a bricoleur-vállalkozó típusa.¹¹

A karrier céljaikat elérő személyek jellemzői

A karrier-utak elemzésénél elengedhetetlen azon személyekre vonatkozó kutatási eredményeket megemlíteni, amelyek rámutatnak az eredményes karriert befutó személyek jellemzőire. Ezeket figyelembe véve pontosabban lehet meghatározni a katonai életpályában rejlő lehetőségeket, és a meglévő problémákat. Az itt említett kutatásokat elsősorban amerikai, nagy karrierpályát befutott személyek¹² körében végezték el, amely során az alábbi közös jellemzőket tárták fel:

- **Normái:** Értékrendszere erős, határozottan kidolgozott, üzleti etikáját tisztesség jellemzi. Nem az érzései, hanem a tények alapján dönt, emócióit el tudja különíteni a valós tényektől.
- **Egyénisége:** Önbecsülése erős, nem szorul arra, hogy mások kárán jusson előre. Tisztában van azzal, hogy ő egy egyéniség. Bánásmódja egyéni mind a feletteseivel, mind a beosztottaival. Jó emberismerő.
- **A bürokráciához való viszonya:** Nem szereti a bürokráciát, a szoros hivatali rendet. Képes megosztani a hatalmat, ötleteit nem félti.
- **Karriercélja:** Karriercélja világosan megfogalmazott, nagy álmokra alapozott, de eredményközpontú. Erősen kötődik a közösséghez, képes a környezetében lévő emberek mozgósítására. Szaktudásával és lelkesedésével mintát mutat a többieknek. A szolgálat és a minőség iránt elkötelezett.¹³

Karrier szakaszok

A karrierút magyarázatakor több szerző a karrier-terület fogalmával közelíti meg azt, amely a szakmai munka változó területe. A karrier-terület az egyes pozíciók hálózata, olyan játéktér, amelyben az egyes szereplők individuális stratégiáikat megvalósítják, meghatározott játékszabályok alapján, ezáltal legitimálva és újratermelve azokat. A karrierút ennek megfelelően az adott karrierterületen belüli, vagy karrierterületek közötti mozgás.¹⁴

A karrierút általános elemzését Bánhidyné Dr. Szlovák Éva felosztása alapján mutatjuk be.

- I. Kezdeti karrier időszaka
- II. Megszilárdulás, előrejutás szakasza

¹⁰ A tanulmány szerző a professziók által meghatározott karrier típusokat írja le.

¹¹ Barsiné és Ponácz fentebb megjelölt munkájából.

¹² Az angol terminológia szerint: High Performance People (HPP).

¹³ A kiemelten jelzett definíciók Bánhidyné fenti munkájából kerültek átvételre.

¹⁴ Csata és Mandel munkája alapján.

- III. A rutin szakasza
- IV. A kifáradás időszaka

A kezdeti karrier

Az első néhány hónapban eldől, hogy a felvételtkor alkalmasnak talált munkatárs az adott munkakörben beválik-e. Ebben az időszakban az új munkatárs korábbi tanulmányaira és ismereteire alapozva elkezdni önálló munkaköri tevékenységét. Ekkor még sok a belső bizonytalansága, ami a személyközi kapcsolatok erősödésével fokozatosan megszűnik.

Megszilárdulás, előrejutás szakasza

Ennek kezdete személyenként különböző. Általános tendencia, hogy a mai fiatalok esetében korábban is beköszönthet ez a karrierszakasz, sőt a továbbiakat is a korábbi megjelenés jellemzi. Ekkor a dolgozók számára a foglalkozásukhoz kapcsolódó feladatok jelentős része már ismerős. El tudnak igazodni a vállalaton belüli és a vállalatok közti személyközi kapcsolatrendszerben. Az ismeretlen új feladatok kihívást jelentenek számukra, amelyekben kamatoztatni tudják képességeik legjavát.

A rutin szakasza

Ez az az időszak, amikor szakmai területen az ember igazán elismertté, sikeressé válik. Ekkor a munkatársaknak már nagy a tapasztalatuk, hely- és helyzetismeretük, az új feladatokat tipizálják, vagyis besorolják korábbi típusú munkáik közé és az ott szerzett tapasztalatokra alapozva oldják meg.

A kifáradás időszaka

A munkakörhöz kötődő feladatok ekkor általában már nem jelentenek kihívást. Ez a karrier azon szakasza, amikor az ember úgy érzi, elérte karrierjének csúcsát, ezért arra törekszik, hogy jelenlegi helyzetét stabilizálja a szervezetben. Automatikusan végzi munkáját, amiért gyakran már nem tud lelkesedni. Munkakörében gyakran nem lát önmaga számára perspektívát, előfordul, hogy tartós fáradtságérzéssel küzd, bár nagyon sokan még ekkor is tudnak innovatívak lenni.

Egy másik felosztás szerint a munkavállaló a karierválasztását követően elkezdni karrierpályáját, amely több állomásból tevődik össze. A munkavállaló először *felfedezi* választott szakmáját, ekkor még fiatal, tetterre kész, tudatosan törekszik készségeinek fejlesztésére. A próbaidőszak alatt megerősíti az addig elsajátított képességeit, tudását. A *megerősítés* időszak alatt a munkavállaló eltérő munkaköröket tölthet be, személyes kapcsolatait növeli. A *fenntartás* ideje alatt folytatódhat a megkezdett karrier megerősítése, viszont előfordulhat stagnálás vagy korai hanyatlás is. A hanyatlás időszaka kettős, a munkavállaló egyrészt új karrierbe kezdhetnek, míg mások a szinten tartásra törekednek.

Életpálya

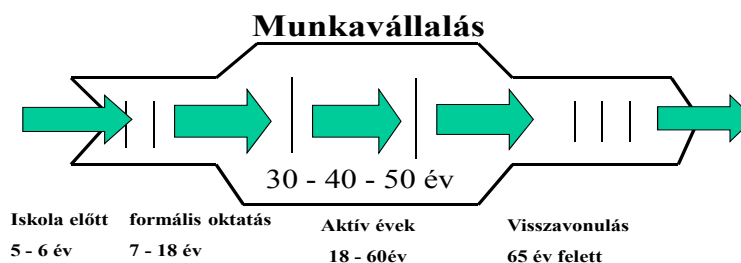
A karierválasztás és a karrierpálya minden esetben a munkavállaló pályautjának (életút) egy fontos részét képezi. Az életpálya elemzésével többek között Super foglalkozott, aki „életpálya-szivárvány modelljével” az egész életutat felölelő elméletet dolgozott ki. Super modelljében rámutatott a foglalkozási szereppel való azonosulás meghatározó szerepére a szakmai énkép alakulásában, és a szakmai fejlődést az egyén és a környezet folytonos kapcsolatba lépéseként értelmezte. Super két tézist fogalmazott meg az életpályára vonatkozóan: a **pályaalkalmasság multipotenciális, a szakmába való beilleszkedés folyamatosan végbemenő fejlődés.**¹⁵

A kutatásunkban vizsgált tisztek karrierpályáját figyelembe véve Super életpálya-modellje csak részben felhasználható. Hátránya az, hogy megtartja az előző kutatók besorolását a 25-65 éves korig (stabilizáció, konszolidáció, fenntartás stádiuma, hanyatlás) és nem számol a jelenkorra jellemzőbb folyamatos tanulás követelményével. Előnye, hogy felhívja a figyelmet a szakmai preferenciák kikristályosodásának időszakára (14-18 év), mert pedagógusokkal készített felmérés alapján kutatók arra az eredményre jutottak, hogy amíg 10 évvel ezelőtt a katonai főiskolát nagymértékben preferálták a pedagógusok, addig napjainkban a „semmiképpen sem javasolják” kategóriába sorolják.¹⁶

Az alábbi ábrákon a fentebb említett életpálya-elméletek alap gondolataira mutatunk példát, vagyis arra, hogy az életpálya elsősorban egyszeri vagy többszöri választást jelent-e.

1. ábra

Életpálya/Karrier szakaszok a múltban XIX. - XX. sz.

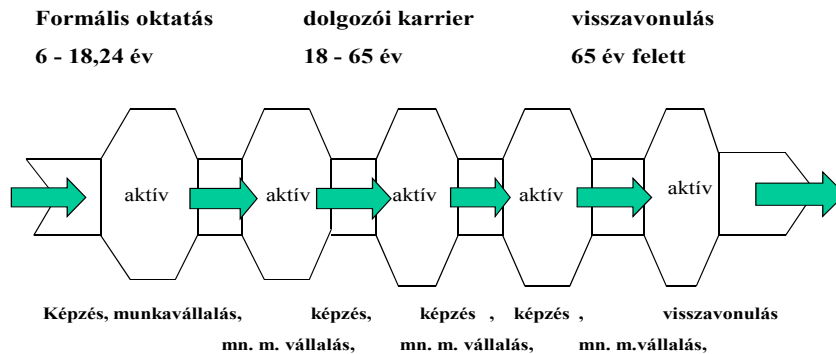

¹⁵ Az amerikai kutató Donald E. Super az igen plasztikus “szivárvány modellek” kidolgozója.

¹⁶ A megállapítás Gebauer Ferenc általános iskolásokat, szüleiket és pedagógusaikat érintő pályaválasztás kérdéseiről készült tanulmányából származik.

2. ábra

Életpálya/Karrier szakaszok a XXI. sz.-ban

Forrás: Hidvégi Péter (2006): Szociális kompetenciák és az életpálya építés kapcsolatai

Karriermenedzselés, karrier- és utánpótlás-tervezés

Greenhaus¹⁷ 1987-es modellje szerint a karriertervezés először a múltbéli pálya és a teljesítmény áttekintésével kezdődik. Majd ezután kitűzik az elérni kívánt életstílust és szakmai karriert, és végül a konkrét, időhatárokkal rendelkező tervek kidolgozása következik. Greenhaus úgy gondolja, hogy a karriermenedzsment olyan problémamegoldó és döntéshozó folyamat, amelynek célja, hogy az egyén szükségletei és értékei, illetve munkatapasztalatai között optimális egyensúlyt teremtsen.

Abban a pillanatban, amikor egy személy aláírja munkaszerződését, megkezdődik szervezeti karrierje. Közismert, hogy cégen belüli előrelépési lehetőségek biztosítása mind a szellemi, mind pedig a fizikai állományú munkavállalók számára hosszabb távon nagyobb megtartóerő, mint a rövidtávon alkalmazott jelentős készpénzostönzök. A cégek azonban gyakran összetévesztik az utódlás tervezését a formális, hierarchikus előléptetésekkel. Kevés vállalat teszi meg azt, hogy rendsze-

¹⁷ Greenhaus, J. H.: www.uni-miskolc.hu/~euint/human/karrier.doc Letöltés: 2011. febr. 08.

resen értékeli és felkészíti a jelölteket a nagyobb kihívások és felelősségek elfogadására.¹⁸

Csányi Zsuzsanna 2001-es megfogalmazásában „A karriermenedzselés a karriertervezés, a vezetői utánpótlás-tervezés és a karrierfejlesztés folyamatait tartalmazza. Célja a szervezet vezetői utánpótlásigényének kielégítése és a jelöltek számára a magasabb pozíció betöltéséhez szükséges fejlesztő tapasztalatok biztosítása”.¹⁹

Vámosi²⁰ (2004) értelmezésében a karrier a munka világáról – a választott tevékenységi területről, a munkahelyről, az elképzelt beosztásról stb. – alkotott, az egyén által elfogadott, sőt kívánt jövőkép, illetve annak tudatos megvalósítása. A karriertervezés elemei az életpálya-tervezés, a karrierfordulók, és a karriermenedzselés. A karriermenedzsment foglalkozik a foglalkozási-, szakképzettségi- és munkahelyi mobilitással és az inkongruenciával.

A karriertervezés lehetővé teszi a munkavállaló számára, hogy megtalálja a számára legkedvezőbb karriercélokat. A karriertervezés általában a karrier feltárását, ön-és környezettudatosságot, karriercélok kitűzését és stratégiák kidolgozását, az erre vonatkozó értékelést és visszajelzéseket foglalja magába

Nemeskéri szerint a karriertervezés feltételei:²¹

1. Mivel a karriertervezés alapvetően stratégiai kérdés, a szervezetnek el kell fogadnia, hogy az emberi tőkébe történő beruházás hosszú távon térül meg.
2. Legyen a szervezetnek kidolgozott stratégiája és humánstratégiája.
3. A stratégiában szerepeljen:
 - a szervezet jövőképe,
 - a szervezet üzletpolitikája,
 - az, hogy milyen módon próbálja elérni eredményeit,
 - a jövőbeli technológiai fejlesztések, szervezeti változások,
 - az emberierőforrás-igény.
4. A karriertervezés illeszkedjen a szervezet humánpolitikai és vezetési rendszeréhez.
5. A karrier tervezése kapjon hangsúlyos szerepet a vezetők feladatai között.
6. A szervezetnek ismernie kell munkatársai képességeit, azok múltbeli teljesítményeit, hogy kiindulási alapja legyen a karriertervezésnek.
7. Rendszeres munka- és magatartásértékelésre van szükség.

¹⁸ Poór József: *A tőkés vállalati tanácsadás fejlődésének egyes jellemzői*, In: Egyetemi Szemle, 1989, Budapest, 1. szám, pp. 137-146.

¹⁹ A karrier pszichológiai megközelítésével foglalkozó szerző.

²⁰ Vámosi Zoltán: *Humán erőforrás menedzsment*, Budapest, 2004, LSI Budapest.

²¹ A fenti szempontrendszer Nemeskéri Gyula, Fruttus István Levente: *Az emberi erőforrás fejlesztésének módszertana* című könyvéből került átvételre, amelyben a szerzők áttekintik a személyzeti munka területeit, elemzik az egyes rendszereket, módszertanukat. A munkakörelemzés, a kiválasztás, a teljesítményértékelés, a karriertervezés, a személyzetfejlesztés és a belső kommunikáció elméleti és gyakorlati példáival is szolgálnak.

8. A személyügyi szervezet tudjon segítséget adni a vezetőknek a mintaértékeléshez és magatartásértékeléshez.
9. A szervezeten belüli mobilitást meg kell teremteni.
10. A munkakörök belső követelményei legyenek ismertek és elérhetőek a szervezet dolgozói számára is.
11. A karrier támogatása egyénre szabott legyen.

Nemeskéri karriertervezési feltételeinek betartására a Magyar Honvédség is folyamatosan törekszik, amelyre jó példa a következő cikkben bemutatásra tervezett, folyamatosan fejlesztett Humánstratégia is. Nemeskéri állítja, a fentiekben felsoroltak alapfeltételek, így törekedni kell azok mielőbbi fejlesztésére, a hiányosságok hatékony és célszerű megszüntetésére.

Meg kell jegyezni, hogy a karriertervezésben nem csak a vállalatok vezetésének, hanem a munkavállalónak is fellelősége van. A munkavállalónak a megfelelő karriercélok kitűzéséhez tisztában kell lennie kompetenciáival és képességeivel. Ezek feltárására alkalmazható a stratégiai menedzsmentben alapvető módszernek számító SWOT-analízis.²² Az analízisből kapott eredmények alapján a munkavállaló nagyobb valószínűséggel lesz képes olyan munkakört választani, amely leginkább illeszkedik személyiségéhez.

Marosán úgy gondolja, hogy három csoportra oszthatók azoknak a tulajdonságoknak és képességeknek a halmazai, amelyeknek jelentősége van a munkahelyi megfelelés szempontjából:

- Az adott egyén személyiségéhez köthető tulajdonságok; személyiségvonások, amelyek nem kötődnek közvetlenül a munkavégzéshez.
- Munkahelyek széles körében alkalmazható tulajdonságok, ismeretek, készségek.
- Egy konkrét munkakör betöltéséhez szükséges ismeretek, jártasságok, készségek.

Annak érdekében, hogy segítsünk mindenki számára feltárni saját előnyös tulajdonságait, megadjuk az egyes tulajdonságcsoportok néhány elemét. Ennek alapján bárki képes lehet arra, hogy saját személyiségét elemezve feltárja és fejlessze adottságait és készségeit, megismerje ezáltal személyisége pályafutáshoz hasznosítható jellemzőit.²³

Pintér szerint, amikor azt döntjük el, hogy milyen a számunkra ideális munkakör, a munkafeladat iránti érdeklődést és a célok elérésével járó sikerélményt kell vizsgálnunk. Egy-egy sikeres karriercélnak három fő részterülete (munkatartalom, munkafeltétel, munkabér) van, amelyek mindegyikét részletesen meg kell

²² Az angol szavak rövidítéséből összeállított mozaikszó erősségeink (Strong Points) és gyenge pontjaink (Weak Points), valamint a külső környezetünk támasztotta lehetőségek (Opportunities) és veszélyek (Threats) elemzésére utal.

²³ Marosán György: *Álláskeresés – Hívás – Karrier* című könyvének ismertetője szerint azt mutatja be, hogyan kutatható fel és szerezhető meg a perspektívát adó (első) állás. Könyv az első munkahely megtalálásához.

ismernünk annak érdekében, hogy dönteni tudjunk egy-egy álláslehetőség megragadása vagy elutasítása mellett.²⁴

Bánhidyné ezen túlmenően hangsúlyozza a továbbképzés lehetőségét is, amely nélkülözése esetén az adott munkavállaló hátrányba kerül a képzetesebb munkavállalókkal szemben. A tanulási lehetőségek biztosítása ez esetben is kétoldalú, hiszen mind a szervezet mind a munkavállaló érdekelt a továbbtanulásban.²⁵

Makó és Szűcs kutatásaik alapján azt állítják, hogy a hazai munkapiaci környezet sajátossága, hogy a betölthető állások csak 10%-a jelenik meg nyílt pályázat formájában. Kiemelik, hogy a beosztások magasabb hányadát hálózat-építésen (networking) keresztül nyerik el a pályázók. Ez esetben a munkavállaló a meglévő kapcsolatait aktivizálja az állás elnyerése érdekében, és ezen túlmenően folyamatosan törekszik kapcsolati körének bővítésére.²⁶

Ahogy az a polgári szférában látszik, az állások 90%-a nem jelenik meg nyilvánosan, és a pályázatok elnyerése baráti kapcsolatokon alapul, így sokkal kevesebb esély van a „megfelelő embert a megfelelő helyre” elv kibontakoztatására. Kenderfi²⁷ „Az életen át tartó tanulás szemléletének megfelelő pályaaorientáció fogalom korszerű értelmezése” című előadásában rámutatott például a hazai közgazdász végzettséggel rendelkező munkavállalók valós bérezésére. A kutatásból kiderül, hogy a végzettek mintegy 87 %-a a főiskolai végzettségért járó minimális munkabért kapja, tehát nincs tényleges különbség az egyes főiskolai szakok értéke között, és az arányból nem feltételezhető egy érték-központú előmeneteli rendszer létezése.

A magyar köztisztviselők karrier tervezése (köztisztviselők)

A katonai előmeneteli rendszer pontosabb megértése miatt az alábbiakban idézzük a közigazgatás karrierhez köthető részeit.

A közigazgatásban a közszolgálati időben lezajló előmenetelnek azon folyamatát tekintjük karriernek, amikor a szolgálatban eltöltött idő múlása, tartalmának növekedése eredményezi a magasabb teljesítményt, a rangok, címek emelkedését, illetve a magasabb beosztást.

²⁴ Pintér Zsolt a médiából is ismert karrierszakértő „állásvadász” kézikönyve egyaránt nyújt gyakorlati segítséget a pályaválasztás, álláskeresés vagy állásváltoztatás előtt állóknak, továbbá karriertervezéssel, személyzet kiválasztással foglalkozó vezetőknek és személyügyi menedzsereknek. A könyv 180 oldalas melléklete iratmintákat, forráscímeket és jövedelemtanulmányt is tartalmaz.

²⁵ Lásd Bánhidyné korábban megjelölt munkája.

²⁶ Bánhidyné Dr. Szlovák Éva: *Munkaerőpiaci értéknövelő ismeretek*, Budapest, 2003, Apertus Közalapítvány

²⁷ Kenderfi Miklós: *Az életen át tartó tanulás szemléletének megfelelő pályaaorientáció fogalom korszerű értelmezése*, előadás, 6. Magyar Nemzeti és Nemzetközi Lifelong Learning Konferencia Pécsi Tudományegyetem, FEEK 2010. április.

Az előrelépés illetményben,²⁸ besorolásban (rangban) és beosztásban történhet. Az illetményben és a besorolásban történő előrelépést nevezzük horizontálisnak, a beosztásban történt vertikálisnak. A tervszerű, alanyi jogon járó előrelépés csak horizontálisan biztosított. A vertikális előmenetel nem automatikus, sokkal inkább lehetőség.

A karrier függ az államra, szervezetre jellemző személyzeti politikától is. A személyzeti politika általában zárt-hierarchikus csoportosítású, vagy nyitott-funkcionális csoportosítású. Európában elsősorban a *zárt rendszerű* személyzeti politikához hierarchikus csoportosítás érvényesül, amely a katonai példát követi. A hierarchia szerinti csoportosításban nem a munkakör, hanem a testületen belüli fokozat a klasszifikáció alapja, az illetmény a fokozathoz igazodik, nem a munkakörhöz. A hierarchikus csoportosítási rendszer előnye, hogy lehetővé teszi a tervszerű, kiszámítható előmenetelt, és az alkalmazott foglalkoztatása jobb határfokú lehet. Hátránya: sokkal nehezebben áttekinthető, mint a funkcionális, a különböző testületek illetménye közti egyensúly biztosítása igen költséges, egyetlen testület elmozdulása az összes többi hozzáigazítását vonja maga után.

A *nyitott funkcionális*²⁹ csoportosítási rendszer például az Amerikai Egyesült Államokra jellemző. A nyitott rendszerben konkrét feladat, munkakör ellátásához alkalmaznak személyzetet, amelyet addig végez, amíg szükséges, akár az igazgatási szerv, akár a személyzet részéről, szó sincs életre szóló elkötelezésről.³⁰

A magyar közszolgálat vegyes rendszerű.³¹

Közigazgatásban elterjedt karrierpályák

Lőrincz Lajos szerint háromféle karrierpálya alakult ki szerte a világon. Az **első közszolgálati pályáiv** ilyen, a magyar köztisztviselőké és a hivatásos tisztké is jelenleg, a szolgálatba lépéstől kezdődően a *szolgálat befejezéséig megállás nélküli emelkedő pálya* utat tervez meg. A kezdőpontban legalacsonyabb az illetmény, a rendfokozat, a pályaut végén a legmagasabb. A karrierpályának ez a fajtája a szolgálatban eltöltött időt, a szolgálati hűséget preferálja, arra ösztönöz, hogy a hivatásos tiszt aktív pályafutása végéig a Magyar Honvédségben maradjon. Sokak szerint ez a karrier pálya megtöri a teljesítmény és az értékelés közti viszony egyensúlyát, az állomány elkényelmesedéséhez, elöregedéséhez vezet.

²⁸ Az illetmény-növekedés nem csupán legtömegesebb formája az előrelépésnek, hanem minimuma is. A besorolásban való előrelépés lehet besorolási fokozatban való előmenetel (pl. hadnagyból főhadnagy) vagy – ugyanazon besorolási fokozaton belül – történhet a fizetési fokozatban való előmenetel révén. Az előrelépés leglátványosabb formája a magasabb beosztásban helyezés.

²⁹ A funkcionális csoportosítás egy csoportba, egy fizetési osztályba helyezi mindazokat, akik a csoportosítás szempontjai alapján azonos értékű munkát végeznek, megakadályozva szakterületük közötti egyenlőtlenségeket. Előnye továbbá, hogy a követelmények ismeretében mindenki kiszámíthatja, hogy a kedvezőbb osztályba lépésért milyen más jellegű munkát kellene végeznie, milyen tulajdonságait kellene fejlesztenie. Hátrányául róják fel viszont, hogy a specializálódás felé tolja el a szakmai összetételt.

³⁰ Ugyancsak a Lőrincz könyv szerint: Az először az Amerikai Egyesült Államokban 1883-ban Civil Service Act-tal bevezetett, 1923-ban a Classification Act-tal felváltott, majd 1949-ban véglegesített funkcionális csoportosítás három alapon nyugszik: a munkakörök leírásán, az azonos vagy hasonló munkakörök egy csoportba vonásán, a csoportok közti hierarchia kialakításán.

³¹ Lőrincz Lajos fenti könyvéből kutatási anyagunk elején is idéztünk már.

A **második pályáiv** tartalma szerint akkor kell a köztisztviselőt a karrier csúcsára eljuttatni, amikor *szellemi képességei a legjobbak, aktív, dinamikus, a szervezet a legtöbb hasznát látja*. Ez az időpont 40-50 év körüli. A karrier felgyorsított, s a teljesítmény és az elismerés összhangban áll. A gond abból adódik, hogy a karriercsúcs és a pálya befejezése közti 20-30 évben megszűnik a zárt rendszer előnye, a kiszámítható előmenetel, a perspektíva beszűkül. A pályáút tervezőinek ezért a karrier utáni pályát kell értelmessé alakítaniuk, például tapasztalatok továbbadására megfelelő munkakörök biztosításával.

A **harmadik pályáiv** elsősorban a versenyszférában került bevezetésre. Ezen elképzelés szerint azokat kell a lehető leggyorsabban, tehát már *30, maximum 35 éves korukra a pályacsúcsra juttatni, akik a legkorszerűbb ismeretekkel rendelkeznek*, felsőfokú tanulmányaikat éppen befejezték, az odaadó, korlátozás nélküli munkára nem pusztán fiatalságuk, fizikai kondíciójuk miatt, hanem az egzisztencia megteremtése (lakás, családalapítás, gépkocsi stb.) okából is készek.³²

A közigazgatás karrierpályái a fokozatosság,³³ a minimális idő³⁴ eltöltésének és a különleges méltánylás³⁵ elvek alapján rendeződnek.³⁶

Eu követelmények

Borbély Tibor Bors „A kompetencia fogalma a szakképzésben és a foglalkoztatáspolitikában” című helyzetértékelésében rámutat az EU jelenlegi helyzetére, és javaslatokat fogalmaz meg a piaci helyzet követelményeit figyelembe véve a munkaerő kompetencia alapú képzésére.

„Az EU által végzett, piaci kihívásokat elemző Fehér Könyvben³⁷ a kutatók arra a megállapításra jutottak, hogy a munka világában az alábbi területekre kell fókuszálni:

- élethosszig tartó tanulás, tréning (lifelong education and training; LLL)
- nagyobb rugalmasság (flexibility) belső /vállalati, ágazati értelemben/ (internally) és külső (externally) vonatkozásban is;
- decentralizáció, innováció,
- az alacsonyan képzett munkások számarányának csökkentése,
- foglalkoztatáspolitikák teljes és alapos felülvizsgálata.”

³² Lásd Lőrincz *Közigazgatási alapismeret, Közigazgatási jog és szervezés* című könyvét.

³³ A fokozatosság elve: a karrierpálya lépcsőfokaira szabályként egymást követően lehet rálépni, nem lehet lépcsőfokokat kihagyni.

³⁴ A minimális idő eltöltésének elve szorosan kapcsolódik a fokozatosság elvéhez. A minimális időt a jogszabályok írják elő annak a gyakorlatban szerzett tapasztalatnak felhasználásával, hogy egy szinten töltött túlságosan rövid időtartam értéktelenné teszi, vagy leértékeli annak a szintnek a súlyát, amelyet a köztisztviselő betölt.

³⁵ A különleges méltánylást érdemlő esetekben megengedhető a minimális idő rövidítése, azaz a karrier gyorsítása, ugyanilyen okokból el lehet tekinteni a fokozatosságtól, azaz kivételes esetekben mégis lehetséges egy-egy lépcsőfok kihagyása.

³⁶ Lásd Lőrincz.

³⁷ Az EU 1993-ban egy Fehér Könyvben foglalta össze a Közösség középtávú terveit. *Az angol törvény-előkészítési gyakorlatból átvett sajátos műfaj valamely nagy horderejű kérdés tervezett kezelési módjáról készült átfogó elemzés, amely iránymutatásul szolgál a későbbi jogszabályalkotás számára.*

A Fehér Könyv a tréninget, mint az aktív munkaerő-piaci politika eszközét határozza meg. A folyamatos jellegű tréninget, a „szendvics” (képzés-munka-képzés-munka) képzést kifejezetten kívánatosnak fogalmazza meg.

Poór a témával foglalkozó kutatók eredményeit felhasználva az alábbi jellemzőket emeli ki a kompetencia alapú személyügyi gazdálkodás³⁸ terén:

- jelezzük a munkavállalónak a folyamatos tanulás hasznát az egyéni karrierútjában és a cég sikerességében egyaránt,
- ösztönözzük a dolgozókat újabb kompetenciák megszerzésére,
- magyarázzuk és csökkentjük a képességek különbözősége miatt felmerülő vitákat.³⁹

Az Európai Képesítési Keretrendszer (EKKR) a kompetencia alapú képzésre⁴⁰ való áttérést szorgalmazza, mert az a képzési forma nagyobb mozgásteret és ugyanakkor koncentrációt biztosít a gazdaság valós és pillanatnyi igényeinek megfelelő foglalkozásokban, munkakörökben történő oktatási kibocsátásra

Az EKKR három fő építőeleme:

- közös referenciapontok kialakítása, három mező mentén: tudás; készség; személyes és szakmai kompetenciák, összesen nyolc szinten,
- a közös referenciapontok értelmezését segítő eszköztárak létrehozása és fenntartása,
- a működtetést a közös elvek és eljárások teszik biztonságossá.⁴¹

A fentebb idézett dokumentum a **kompetencia fogalmát** az alábbi, négytényezős, módon határozza meg:

- **kognitív kompetenciák**, amely két részre oszlik elméleti fogalmak és tapasztalati tudásra épülők,
- **funkcionális kompetenciák**, azaz *készségek*, know-how, amelyek munkahelyi- társadalmi gyakorlással fejlődnek ki,
- **személyes kompetenciák**, amely magában foglalja önmagunk viselkedésének megértését egy helyzetben,
- **etikai kompetenciák**: személyes és szakmai értékek.⁴²

Az andragógia modern irodalma a munkatapasztalatok mellett az életfolyamban szerzett kompetenciák „felhasználásához” az élethosszig tartó tanulás⁴³ fogalma mellett használja az életszéligen való tanulás⁴⁴ elgondolást is, amely

³⁸ A munkakör alapú rendszerekkel szemben a kompetencia alapú személyügyi rendszerekben a szükséges kompetenciaszinteket hasonlítjuk össze egymással.

³⁹ Poór József: *Menedzsment tanácsadási kézikönyv*, Budapest, 2000, KJK-KERSZÖV Jogi és Üzleti Kiadó Kft.

⁴⁰ A **kompetencia alapú képzés** definíciója alatt olyan képzéseket értünk, amelyeknek a tananyagát a hallgatók ismeret, készség, beállítódás együtteseinek kialakítása érdekében tervszerűen és rendszerelvéen építenek fel és viznek végbe. Benedek A., Csoma Gy., Harangi L.: *Felnőttoktatási-, és képzési lexikon* MPT- OKI- Szaktudás Kiadó Ház, Budapest, 2002.

⁴¹ Forrás: *Bizottsági konzultációs dokumentum: Javaslat az egész életen át tartó tanulást szolgáló Egységes Európai Képzési Keretrendszer kialakítására* (HU) 2005. aug. 7. SEC (2005)957 pp. 9.

⁴² Forrás: *Bizottsági konzultációs dokumentum: Javaslat az egész életen át tartó tanulást szolgáló Egységes Európai Képzési Keretrendszer kialakítására* (HU) 2005. aug. 7. SEC (2005)957 pp. 9.

⁴³ LLL – (Life Long Learning - élethosszig tartó tanulás)

értelmében az egyén életében szerzett minden tapasztalat, kellő gyakorlás mellett fejlődhet és képezheti kompetencia alapját. Ezen elméleti háttér alapján a munka világába visszaforgatva, a munkaerő kompetenciaszintje azonos az élethosszig való tanulás és az „életszélíig” tartó tanulás szorzatával.

LofC (kompetenciaszint) = LLL X LLV

KÖVETKEZTETÉS

A karrier-elméletek bemutatásából jól látszik, hogy a hierarchikus, klasszikus karrierpálya csak részben fedi le a jelen kor karrierútjainak tartalmát. A karrier-utak összetettebbekké, dinamikusabbakká váltak. Az egykori egy-pályás karrierrek modulárisává váltak. Az új karrier-szemlélet módosítja a '90-es években kialakított első közszolgálati pályáivet, amely arra ösztönöz, hogy a köztisztviselő aktív pályafutása végéig a közigazgatásban maradjon. A Magyar Honvédség, mint a társadalom része, szintén érintett e változásokban, így alkalmazkodni kell az új követelményekhez. A Honvédséghez jelentkezők már nem csak élethosszig tartó munkahely keresésében érdekeltek, hanem az ott megszerzett képesítések, képességek, készségek építő elemek lehetnek következő életcélútjukhoz.⁴⁵ Úgy gondoljuk, hogy a folyamat-szemléletű moduláris karrier-utak tervezésére egy karriermátrix létrehozása lenne megfelelő.

A katonai karrier-utak jelen helyzetének megítéléséhez és jövőbeli alakulásához elengedetlen az elméleti háttér széleskörű ismerete. Sajnos ez a háttér sok esetben nincs a szervezet (MH) belső PR-ban kellőképpen kihangsúlyozva. Ezt bizonyítja, hogy az állomány körében karriernek csak a vertikális előmenetel minősül. Az állomány sokszor nem fogadja el, vagy sértésnek tartja, ha a vezetője az éves teljesítményértékelés során nem javasolja előmenetelre, holott a beosztottnak még nincs meg a kellő tapasztalata az adott munkakör teljes körű ellátásához. A félreértések és a konfliktusok minimalizálása miatt ezért érdemes tájékoztatni az állományt arról, hogy kiszámítható, alanyi jogon járó előmenetel csak horizontálisan biztosítható.

Nemeskéri karriertervezési alapfeltételeinél meghatározta, hogy a szervezetnek megfelelő humánstratégiával kell rendelkeznie, a humán erőforrás kérdése stratégiai jelentőségű, és többek között kiemeli, fontos, hogy a munkakörök belső követelményei legyenek ismertek az állomány körében. Maslow szerint az önmegvalósításhoz elengedhetetlen a biztonság érzete, e szerint az állomány csak akkor képes fejlődni, ha ismeri a szervezet humánpolitikáját, látja és tervezni tudja saját jövőjét. Nem ismert és láthatatlan célok nem motiválnak, és az előbbieken ismertetett *networking* jelenség széleskörű elterjedése várható.

Több szerző is kiemelte a továbbképzések szükségességét. Ezt megerősítette az Európai Unió képzési elgondolása is, amely a modul-rendszerű, kompetencialapú képzésekre kívánja helyezni a hangsúlyt. A Magyar Honvédségben

⁴⁴ LWL – (Life Wide Learning – élethosszig való tanulás)

⁴⁵ Az Amerikai Egyesült Államokban végzett tanfolyamai során egyik szerző azt tapasztalta, hogy az amerikai tisztek ismerték az elkövetkező minimum 3 évre tervezett honi feladataikat, a teljesítendő tanfolyamokat és külszolgálatot. Ezen felül határozottan tudták, meddig akarnak a szervezetben maradni, és leszerelést követően mit akarnak kezdeni a katonai tapasztalatukkal a polgári életben.

ezen iránymutatások mentén haladva célszerű meghatározni és számon kérni az adott képzési – nem csak felsőfokú és OKJ képzési – követelményeket az adott munkakörökhöz. Ehhez nyújt segítséget a munkakörelemzés, amely segít feltérképezni az adott beosztás valós követelményeit.

A fentieket összefoglalva megállapítjuk, hogy a karrier-utak változásából fakadóan a Magyar Honvédségnek nagy hangsúlyt kell fektetnie a karriertervezésre, amelyet a szervezet többek között humánpolitikai célok ismertetésével a belső PR tevékenység erősítésével, megfelelő munkakörelemzéssel, a munkakörök tartalmának ismertetésével, a többlet ismeret és tapasztalat elismerésével érhet el. A munkakörök kompetencia igényeinek meghatározásával és a beosztásra jelöltek kompetenciáinak feltérképezésével, valamint azok tudatosításával egy korszerű értékalapú rendszer valósulhat meg.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- ARTHUR, M. B., HALL D. T., LAWRENCE, B.S. (1989): Generating new dimensions in career theory: The case for a transdisciplinary approach. In: Arthur, M. B., Hall, D.T., Lawrence, B. S. (eds): Handbook of career theory, Cambridge, Cambridge University Press, pp. 7-25.
- BARSINÉ Palmi Éva, PONÁ CZ György Márk: A globális tér alapján modulált posztmodern karrier kihívásai, 2004, Széchenyi István Egyetem/rs1.szif.hu/~pmark/publikacio/Netware/palmi_ponacz.doc, (letöltés ideje:2013. 01. 3.)
- BÁNHIDYNÉ Dr. SZLOVÁK Éva (szerk.): Munkaerőpiaci értéknövelő ismeretek, Budapest, 2003, APERTUS Közalapítvány, pp. 77-99.
- BENEDEK András, CSOMA Gyula, HARANGI László: Felnőttoktatási- és képzési lexikon, Budapest, 2002, MPT- OKI- Szaktudás Kiadó Ház
- BORBÉLY Tibor Bors: A kompetencia fogalma a szakképzésben és a foglalkoztatáspolitikában, Budapest, 2005, www.borbelytiborbors.extra.hu/EGYEB/PhD/Emokey_Iszem.doc (letöltés ideje: 2013. 01. 1.)
- COLLIN, A.: Dancing to the music of time. In: Collin, A., Young, R. A., (szerk.) The future of career, Cambridge, 2000, Cambridge pp. 84-85.
- CSATA Zs., MANDEL K.: Karrierutak vagy parkoló pályák? Friss diplomások karrierje, migrációja, felnőttoktatási igényei a Kárpát-medencében, Kutatási zárójelentés, 2007, MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézet, http://www.mtaki.hu/docs/mandel_kinga_all_in_one/mandel_kinga_karrierutak_vagy_parkolopalyak_zarajelentes.pdf, (letöltés ideje: 2011. 11. 23.)
- CSÁNYI Zsuzsanna: Karrier a szervezetben pszichológiai nézőpontból In:Humánfókusz 2001. július

- CSÁNYI Zsuzsanna: Karriermenedzselés, mint az egyéni és a szervezeti szükségletek találkozása In: SZATMÁRINÉ dr. Balogh Mária (szerk.): Személyügyi ABC, Budapest, 2002, Verlag Dashöfer
- CSÁNYI Zsuzsanna: A karrier pszichológiai és szervezeti megközelítései. In: Alkalmazott pszichológia, 2003, 5. évf. 3-4 sz.
- GEBAUER Ferenc: Pályaválasztási szándékok, In: Educatio, 1998/3.
- GREENHAUS, J. H.: www.uni-miskolc.hu/~euint/human/karrier.doc, (letöltés ideje: 2011. 02. 08.)
- IELLATCHITCH, A., MAYRHOFER, W., MEYER, M.: The field of carrier. Towards a New Theoretical Perspective. 2001., In: Csata Zs., Mandel K.: Karrierutak vagy parkolópályák? Friss diplomások karrierje, migrációja, felnőttoktatási igényei a Kárpát-medencében, Kutatási zárójelentés, 2007, MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézet
- KENDERFI Miklós: Az életen át tartó tanulás szemléletének megfelelő pályaaorientáció fogalom korszerű értelmezése, előadás, 6. Magyar Nemzeti és Nemzetközi Lifelong Learning Konferencia Pécsi Tudományegyetem, FEEK 2010. április
- KLEISZ Teréz: A professziódiskurzus. Tudásmenedzsmet. A Pécsi Tudományegyetem TTK, Felnőttképzési és Emberi Erőforrás Fejlesztési Intézet Periodikája, 2002, III. évf. 2. sz.
- LŐRINCZ László: Közigazgatási alapismeret, Közigazgatási jog és szervezés, Debrecen, 2007, Debreceni Egyetem Agrár- és Műszaki Tudományok Centruma
- MAROSÁN György: Álláskeresés – Hivatás – Karrier, Budapest, 1998, Szókratész Külgazdasági Akadémia,
- MÜNNICH Ákos: A jövő vezetőinek jelene, Budapest, 2002, ELTE Eötvös Kiadó NEMESKÉRI Gyula, FRUTTUS István Levente: Az emberi erőforrás fejlesztésének módszertana, Budapest, 2001, Ergofit Kft.
- PINTÉR Zsolt: Hogyan csináljunk karriert?, Budapest, 2001, Horton Books Kiadó
- POÓR József: A tőkésállalati tanácsadás fejlődésének egyes jellemzői, In: Egyetemi Szemle, 1989, Budapest, 1. szám, pp. 137-146.
- POÓR József: Menedzsmet tanácsadási kézikönyv, Budapest, 2000, KJK-KERSZÖV Jogi és Üzleti Kiadó Kft.
- POÓR József, KAROLINY M.: Személyzeti/emberi erőforrás menedzsmet kézikönyv, Budapest, 2002, KJK-KERSZÖV Jogi és Üzleti Kiadó Kft.

- SUPER, D. E.: Önmegvalósítás munkában és szabadidőben. In: Ritoók P., G. Tóth M. (szerk.): Pályalélektan. Szöveggyűjtemény. ELTE BTK egyetemi jegyzet, Budapest, 1989, Tankönyvkiadó, pp. 69-85.
- VÁMOSI Zoltán (2004): Humán erőforrás menedzsment, Budapest, 2004, LSI Budapest

**EURÓPAI HADERŐK A HANYATLÁS ÚTJÁN
A 2008-AS GAZDASÁGI VÁLSÁG HATÁSA
A VÉDELMI SZFÉRÁRA**

Rezümé

A 2008-ban kezdődő gazdasági válság a világ egészére kihatással volt és az euro-atlanti térségben még ma is központi kérdést jelent a krízis által előidézett problémák megoldása. Ebben a helyzetben a védelmi szféra különösképpen érintett, hiszen a biztonság katonai dimenziója és a haderő a fejlett nyugati társadalmakban sokat veszített jelentőségéből. Ez a változás költségvetési megvonások és létszámcsökkentések formájában testesül meg - Európában és az Egyesült Államokban szintén -, ami komolyan veszélyezteti a haderők területvédelmi, illetve azok expedíciós képességeit is. A Magyar Honvédség esetében már a válságot megelőzően is felmerültek problémák, amelyek gyökerei az 1990-es évekhez nyúlnak vissza, de a jelenlegi gazdasági helyzet egyelőre nem kedvez ezek megoldásának.

Kulcsszavak: gazdasági válság, védelmi szféra, Európa, védelmi együttműködés, Magyar Honvédség, védelmi költségvetés

Resume

The financial crisis which has started in 2008 affected the whole world and solving the problems which were caused by it is still one of the most important concerns of the north Atlantic area. In this situation the defence sector is particularly involved because the military dimension of security and the armed forces in the developed western societies have become less important. This change manifests in form of budget cuts and the reduction of manpower both in Europe and the United States, which seriously endangers territorial defence and expeditionary capabilities of the armed forces. In the case of the Hungarian Defence Forces there have been other problems as well, the roots of which reach back to the 1990's. Nevertheless the current financial situation probably will not facilitate their solution.

Keywords: financial crisis, defence sector, Europe, defence cooperation, Hungarian Defense Forces, defence expenditures

A 2008-as pénzügyi-gazdasági világválság több szempontból is súlyos terhet ró az államokra. Nő az adósságállomány, be kell foltozni a költségvetést, életben kell tartani a főbb ipari termelőket, meg kell állítani a munkanélküliségi ráta rohamos növekedését, mindezt olyan módon, hogy a lakosság minél kevesebbet

érzékeljen a kellemetlenségekből. Másik oldalról megvilágítva a kérdést: a politikusok pozitívan szeretnék megjelenni a választópolgárok előtt, így ott kell csökkenteni, ahol az a „legkevésbé fáj”.

A megszorítások potenciális célpontja a védelmi költségvetés. Ennek egyik oka az, hogy a nyugati társadalmak nem érzékelnek katonai fenyegetettséget; a határok stabilak, nem várható hagyományos támadás. Az átlagember ezzel befejezetteknek is tekinti a vitát, így a védelmi kiadások könnyedén válnak a megszorítások áldozatává.

Ez a gyakorlatban azt jelenti, hogy komoly összegeket vonnak meg a haderőktől, törölnek, csökkentenek, illetve átütemeznek egyes fejlesztési programokat és a kormányoknak újra át kell gondolniuk a védelmi prioritásokat. Magyarország esetében - amely egy kis/közepes ország, kis létszámú haderővel, de annál nagyobb gazdasági nehézségekkel – érthetőnek vélhetjük ezeket a problémákat, de még a nálunk sokkal jobb gazdasági helyzetben lévő nyugati államok is ebben a csónakban eveznek. Mégis elengedhetetlen, hogy legalább a védelem és a haderők eddig elért szintjét fenn tudjuk tartani. Nem szabad figyelmen kívül hagyni ugyanis, hogy egyes államok, az úgynevezett feltörekvő országok, gazdasági növekedése nem esett jelentősen vissza, s míg a nyugati országok megszorításokat vezetnek be, addig Afrika, Ázsia és a Közel-Kelet egyes államai képesek tovább növelni katonai kiadásait. A nyugat számára tehát nem marad más, minthogy a meglévő szűkös forrásokat hatékonyan használja fel a védelmi képességek fenntartása érdekében.¹

Védelmi költségvetés, védelmi kiadások

Mielőtt még részletekbe bocsátkoznék, szeretném tisztázni, hogy mi is pontosan a vizsgálat tárgya. Az ide vonatkozó nemzetközi szakirodalomban még az elnevezés sem egységes: egyszerre használatos például a védelmi kiadások (defence expenditures), katonai költségek (military spending), vagy védelmi teher (defence burden) megjelölés is. Ennek megfelelően a fogalom definiálása is különböző módon történhet. A szűkebb értelmezés szerint a védelmi költségvetés csak a védelmi minisztériumok kiadásait fedi le, amely a fegyveres erők szükségleteit elégíti ki. Tágabban értelmezve ide tartozik minden olyan egyéb kiadás is, ami valamilyen módon összefüggésbe hozható a védelemmel, mint például a polgári védelemhez és az ország-mozgósításhoz kapcsolódó költségvetési tételek.²

A fogalomhasználat országonként különbözhet, és még a témával foglalkozó kutatók és kutatóintézetek is gyakran eltérően határozzák meg az értelmezési kört. További nehézséget jelent az is, hogy bizonyos államok esetében az adatok részben vagy teljes egészében titkosak, vagy vélhetően nem valósak. Ezen kívül az is előfordulhat, hogy az átláthatóság akadályozása miatt a védelmi

¹ Selján Péter: A globális gazdasági válság hatásai a védelmi kiadásokra: globális körkép http://www.biztonsagpolitika.hu/index.php?id=16&aid=1042&title=A_glob%C3%A1lis_gazdas%C3%A1gi_v%C3%A1ls%C3%A1g_hat%C3%A1sai_a_v%C3%A9delmi_kiad%C3%A1sokra:_glob%C3%A1lis_k%C3%B6rk%C3%A9p [2012. november 5.]

² Balla Attila: A védelmi kiadásokat meghatározó tényezők PhD értekezés 2003. 19-27.o. http://193.224.76.2/downloads/konyvtar/digitgy/phd/2003/balla_attila.pdf [2012. december 6.]

szférához közvetlenül kapcsolódó kiadások nem a védelmi minisztériumok költségvetésében szerepelnek, hanem más tárcák alá vannak rendelve (például kutatási és iparfejlesztési kiadásként).³A harmadik tényező, amely megnehezíthet egy elemzést, nem más, mint hogy a költségvetési ráfordítás mértéke nem egyenlő annak hatékonyságával. Ez azt jelenti, hogy amennyiben egy állam többet költ a haderőre, abból nem következik automatikusan, hogy hadereje ezáltal fejlettebbé vagy modernebbé válik. Egy másik fontos szempont lehet, hogy a védelmi kiadásokat általában az adott állam gazdasági teljesítményéhez, vagyis a bruttó nemzeti termékhez (GDP) szokás viszonyítani. Azonban ez is téves képet adhat egy összehasonlítás során, hiszen ez egy piaci valutaárfolyamot vesz alapul. A vásárlóerő-paritáson⁴ számolt érték már közelebb hozhat minket a valós arányokhoz. *Egy ilyen vizsgálatban viszont célszerűbb lenne egy „katonai jószágkosár” alkalmazása, de a védelem nem olyan jószág, ami kereskedelmi forgalomban szerepelne.*⁵

Mindezek ellenére, vagy még ezekkel a nehézségekkel együtt is, a rendelkezésre álló adatok egy olyan szignifikáns tendenciát mutatnak, amely lehetőséget ad messzebb menő következtetések levonására.

A válság feketén-fehéren

Egy állam védelmi költségvetését több tényező is befolyásolhatja. Ezek közé tartozik, hogy az állam tagja-e katonai szövetségnek, milyenek a biztonsági percepciói, érzékel-e fenyegetettséget, mit tartalmaz a biztonsági, külkapcsolati és katonai stratégiája, illetve, hogy milyen a politikai berendezkedése, belpolitikai helyzete, választások előtt vizsgálódunk, vagy épp azt követően. *Jelenleg azonban a gazdasági dimenzió a legmeghatározóbb.* Itt többek között olyan kérdések merülnek fel, hogy mekkora az állam adósságállománya, éves költségvetési hiánya, összes gazdasági teljesítménye, illetve mik a költségvetési prioritásai.⁶

Györi Enikő metaforája⁷ találoan fejezi ki, hogy manapság igencsak viharos időket élünk és az európai államok mind ugyanabban a csónakban eveznek. Ahhoz azonban, hogy a csónak előre – a megfelelő irányba – haladjon, mindenkire szükség van; az együttműködés elengedhetetlen. A viharos időt a már említett gazdasági válság idézte elő, amely négy év távlatából nézve is befolyással van a jelen helyzet viszonyaira és döntéseire. Ezen kívül valós a kép arról is, hogy minden európai állam ugyanabban a csónakban ül, hiszen nemcsak a kis kelet-európai országok küzdenek nehézségekkel, hanem Nyugat-Európa nagy államai is. Igaz ez az általános gazdasági helyzetre ugyanúgy, mint a védelmi szférára. De ne álljunk meg

³ Eltérő trendek a védelmi kiadásokban
http://galamus.hu/index.php?option=com_content&view=article&id=136397:elter-trendek-a-vedelmi-kiadasokban&catid=77:kuelfoeldi-hirek&Itemid=114 [2012. november 10.]

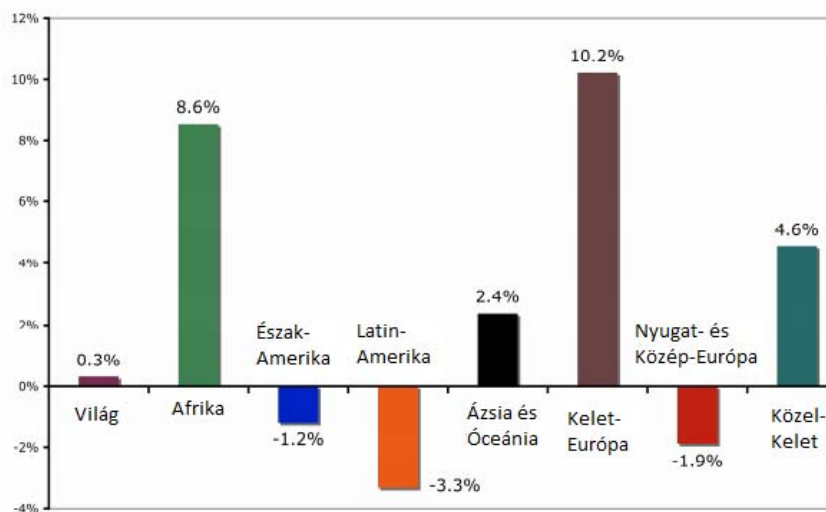
⁴ A vásárlóerő-paritás (purchasing power parity) az az árfolyam, amely egy termékkosár különböző országokban megfigyelt, nemzeti valutákban kifejezett árait egyenlővé teszi.

⁵ Ezen kívül az összehasonlítás egy másik érdekes dimenzióját adja a Big Mac-Index. A témáról lásd bővebben: Balla Attila: A védelmi kiadásokat meghatározó tényezők PhD értekezés 2003.

⁶ Balla Attila: (I.m. 45-96.o.)

⁷ Györi Enikő előadásában elhangzott a 2012. október 30-án megrendezett "Navigating uncharted territory - a compass for Europe" című konferencián, a Magyar Külügyi Intézetben.

Európánál, hiszen egy olyan katonai szuperhatalom, mint az Egyesült Államok is kénytelen volt csökkenteni a védelmi költségvetését. A számok magukért beszélnek.

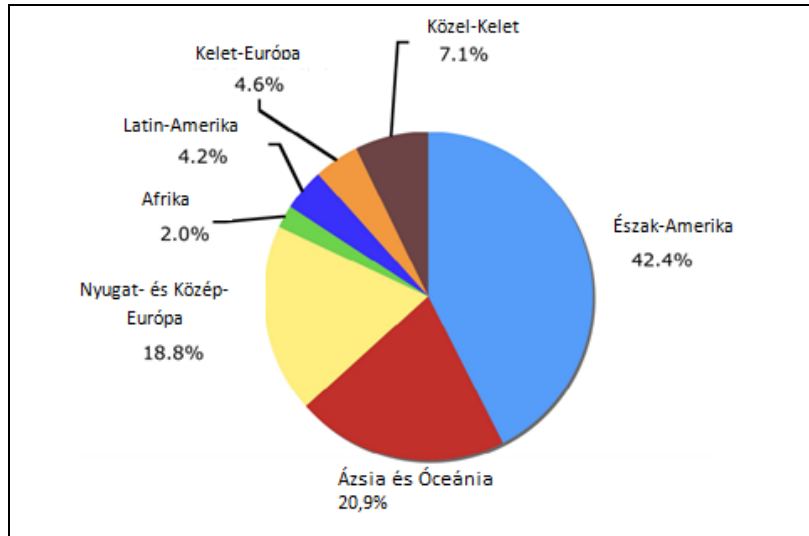

1. ábra A katonai kiadások változása az egyes régiókban (2011)⁸

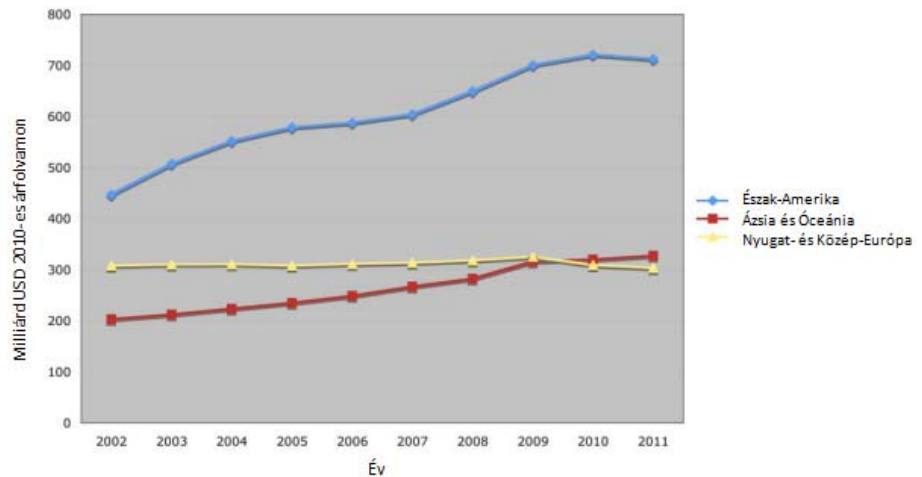
A konkrét adatokat vizsgálva a 2000-es évek során egyértelműen megfigyelhetjük azt a tendenciát, amit már az előzőekben is igyekeztem felvázolni. Európa védelmi kiadásai jelentősen csökkennek, míg Afrika és Kelet-Európa, valamint a Közel-Kelet és Ázsia kiadásai arányaiban nagyfokú növekedést mutatnak. Természetesen ez nem azt jelenti, hogy ezek a térségek átvonnák a vezető szerepet Európa és Észak-Amerika előtt, de a fenti diagram is jól szemlélteti a fejlődés irányát.

Az a tény továbbra sem változott tehát, hogy Észak-Amerika, illetve Nyugat- és Közép-Európa összesítve a világ katonai kiadásainak több mint felét (2. ábra) adják, azonban fontos megjegyeznünk Európa elkerülhetetlen súlyvesztését.(3. ábra)

⁸ Background paper on SIPRI military expenditure data <http://www.sipri.org/media/pressreleases/press-release-translations-2012/milexbgeng.pdf> [2012. november 5.]

2. ábra A világ katonai kiadásainak regionális megoszlása 2011-ben⁹

3. ábra A globális védelmi kiadásokban nagyobb súllyal megjelenő térségek: 2002-2011 (milliárd USD, 2010-es árfolyamon)¹⁰

Még ha a konkrét számadatok egyelőre nem is fejezik ki olyan szignifikánsan ezt a változást, átfogóan vizsgálva a jelenséget megállapíthatjuk,

⁹ Background paper on SIPRI military expenditure data <http://www.sipri.org/media/pressreleases/press-release-translations-2012/milexbgeng.pdf> [2012. november 6.]

¹⁰ Selján Péter: (I.m.)

hogy az Ázsia és Európa között fennálló különbség egyre nő. Ezt az is igazolja, hogy az ázsiai országok az elmúlt évtizedben összességében *másfélszeresére növelték katonai kiadásait*, mialatt Nyugat- és Közép-Európa államainak kiadásai csupán stagnáltak, majd a gazdasági válság begyűrűzése után fokozatosan csökkentek. Néhány példát megemlítve: Görögország 26, Spanyolország 18, Olaszország 16, Belgium 12 %-kal csökkentette védelmi költségvetését 2008 óta. A top 3 (Egyesült Királyság, Németország és Franciaország) eddig kevesebb, mint 5 %-kal kényszerült csökkenteni kiadásait, de 2015-ig még várhatók ilyen irányú intézkedések.¹¹ Összhangban vannak ezzel a folyamattal a kitűzött stratégiai célok is: Európa a saját és a szomszédos régiókban meglévő stabilitást és biztonságot akarja továbbra is fenntartani, míg többek között Kína és India is versenybe kíván szállni az Egyesült Államokkal a csendes-óceáni és indiai-óceáni térségben. Nem szabad megfeledkeznünk Kelet-Európáról, azon belül is Oroszországról sem, amely közel egymillió fős haderejével szintén jelentős szereplő a világ legnagyobb haderői között.¹² A különbség tehát egyre nő, az Egyesült Államok pedig ezzel párhuzamosan egyre inkább az ázsiai térségre koncentrálnak. Így felmerül a kérdés: Európa bajban van?

Európa védelem nélkül?

Már a válságot megelőzően is felmerült a kérdés, hogy Európa rendelkezik-e elegendő és megfelelő képességekkel, hogy megvédje magát és saját érdekeit akár határain kívül is anélkül, hogy nagymértékben hagyatkozna az Egyesült Államokra. A válasz erre a kérdésre 2008 előtt is negatív volt, a gazdasági válság pedig azóta csak felerősítette ezt a jelenséget. A probléma első látványos megnyilvánulása, amely egyértelműen bizonyította a megszorítások gyakorlati következményeit 2011 júliusában történt, amikor is Olaszország kénytelen volt a líbiai műveletből¹³ visszahívni repülőgép-hordozóját.¹⁴ Ez volt az első olyan alkalom, amikor nyíltan pénzügyi megfontolások miatt történt visszahívás egy művelet folyamán. De ez csak a kezdet volt. A megszorítások hosszú távra vonatkoznak, így azok a jövőbeni nemzetközi szerepvállalást is markánsan meghatározhatják. Csökkenhetnek az ambíciószintek, ezzel párhuzamosan pedig a felajánlások mértéke is. Mindez beláthatatlan következményekkel járhat, mivel a folyamatos megszorítások és megvonások eredménye a legnegatívabb forgatókönyvek szerint az is lehet, hogy

¹¹ Background paper on SIPRI military expenditure data <http://www.sipri.org/media/pressreleases/press-release-translations-2012/milexbgeng.pdf> [2012. november 6.]

¹² Csiki Tamás: A válság mérhető hatása: a globális és regionális védelmi kiadások trendjei 2011-ben. NKE SVKK Elemzések 2012/8 http://hkk.uni-nke.hu/downloads/kozpontok/svkk/Elemzesek/2012/SVKK_Elemzesek_2012_8.pdf [2012. november 6.]

¹³ Líbia esete ezen kívül más problémákra is rámutatott: többek között arra is, hogy Európa hihetetlen mértékben függ az Egyesült Államoktól. Figyelembe véve Európa súlyvesztését az Egyesült Államok politikájában, ez a jövőre nézve súlyos következményekkel járhat. Amennyiben ez a jelenség az USA NATO-ban való szerepvállalására is kihat majd, Európának meg kell tanulnia önállóan megvédeni saját területét és érdekeit a világban – mindezt a gazdasági válság okozta problémák kellős közepén. Bővebben: Claudia Major: Mehr Europa in der NATO http://www.swp-berlin.org/de/publikationen/swp-aktuell-de/swp-aktuell-detail/article/nato_mehr_europa.html

¹⁴ Haditechnikai Kerekasztal: A Garibaldi hazamegy <http://htka.hu/2011/07/08/a-garibaldi-hazamegy/> [2012. november 5.]

végül már feleslegessé válik a védelmi kooperáció Európában, mert nem lesz „mivel” együttműködni.

A legsötétebb jóslatok¹⁵ szerint a hanyatlás három lépcsőben fog bekövetkezni:

- Az első lépcsőben Európában „bonsai-haderők” jöhetnek létre úgy létszámot, mint haditechnikai eszközparkot tekintve. Bizonyos képességek kitöltetlenek maradnak, részben a koordinálatlan, tagállami érdekek által meghatározott specializáció miatt. A kisebb államok nem lesznek képesek modernizálni haderejüket, így nemzetközi felajánlásaik és részvételük is ellehetetlenül. Felmerül majd a kérdés, hogy a nagyobb haderővel rendelkező országok szolidaritása ilyen körülmények között meddig terjed majd, meddig finanszírozzák a „kollektív biztonság fogyasztóit”.¹⁶
- Második lépcsőben a védelmi ipar kerülhet nehéz helyzetbe. Ez nem tűnik szürreális jóslatnak, mivel Európában már jelenleg is lemondásra kerülnek egyes megrendelések és törlik vagy csökkentik a fejlesztési programokat. Ezzel szemben Oroszországban, Ázsiában és Dél-Amerikában a fegyverkezés folytatódik, a hadiipar nagy felvevőpiaccal rendelkezik. Így elkerülhetetlen lesz a tendencia, miszerint az európai védelmi-ipari cégek is ezekre a térségekre összpontosítanak és ezeken a piacokon igyekeznek részesedést szerezni.
- A harmadik lépcsőben – ezen analógia szerint – Európában technológiájukat tekintve másodosztályú haderők lesznek jelen, hiszen amikor nincs lehetőség és fedezet a modernizálásra és a beszerzésekre, akkor elsődlegesen a kutatás-fejlesztés (K+F) esik áldozatul. Míg a személyi állományt és a védelmi ipari projekteket illetően szerződéses kötelezettségek akadályozhatják az azonnali csökkentéseket, a K+F esetében a megvonások azonnali megtakarításként jelentkeznek.

Megoldáskeresés, de hogyan?

A fentiekben felvázolt forgatókönyv elkerülése mindenképpen közös érdek. Európa - mondhatni - már megtalálta a védelmi szféra válságából kivezető utat, de legalábbis egy irányt, amely megoldást jelenthet.

Mind a két nagy integráció, az Európai Unió és a NATO is hasonló következtetéseket vont le és ez alapján hasonlóan képzelik el a követendő utat, amely megakadályozhatja, hogy az európai haderők jelentős képességsökkenést vagy egyes képességek elvesztését szenvedjék el. Komoly aggodalomra ad ugyanis okot, hogy a nemzeti költségvetések megszorításai miatt olyan fontos képességek

¹⁵ Christian Mölling: Europa ohne Verteidigung http://www.swp-berlin.org/de/publikationen/swp-studien-de/swp-studien-detail/article/europa_ohne_verteidigung.html [2012. november 5.]

¹⁶ Balla Attila: (I.m. 109. o.)

tűnhetnek el, vagy csökkenhetnek drasztikusan, amelyek elengedhetetlenek lennének a feladatok teljesítéséhez.

Mindkét elképzelés nagyon hangzatos, sokat ígérő jelszavakban testesül meg:

- Az Európai Unió úgynevezett „Pooling and Sharing” (megosztás és összevonás) koncepciója annyit jelent, hogy a tagállamok a birtokukban lévő képességeket, haditechnikai eszközöket, felszereléseket megosztják, közösen alkalmazzák, vagy átvállalnak egymástól bizonyos feladatokat a közösség érdeke szerint. Ugyanakkor ide tartozik egy nemzetközi struktúra is, amely képes összefogni és koordinálni a tagállami felajánlásokat.¹⁷
- A NATO-ban a „Smart Defence”, vagyis az „okos védelem” megvalósítása élvez prioritást. Ez az okos megoldás annyit tesz, hogy törekednünk kell kevesebb pénzből elérni egy magasabb szintű biztonságot a tagállamok rugalmas együttműködésével.¹⁸ Az okos védelem koncepciója szintúgy lefedi a védelmi együttműködések különböző módjait, mint a közös fejlesztést vagy beszerzést, közös képességek kialakítását a spórolás jegyében.¹⁹

Nehézségek elméletben és a gyakorlatban

Szép jelszavakat, kitűnően megválasztott célokat láthatunk mindkét esetben, de ennek ellenére mégsem száz százalékosan működőképes a gondolat. Bár minden érintett államnak érdekében áll a fentiekben leírt út követése, a gyakorlati megvalósítást számos tényező akadályozza, függetlenül attól, melyik intézmény elképzeléséről legyen szó.

A politika – azon túl, hogy a lehető legkevesebb pénzből kívánja megoldani az országa védelmét – azzal a problémakörrel szembesül, hogy feláldozza-e szuverenitását a hatékonyság érdekében. Az államok mélyebb kooperációja ugyanis amellet, hogy katonai hatékonyságot és gazdasági eredményességet jelentene, magában hordozza azt is, hogy az állam feladja a haderő feletti kizárólagos döntés jogát. Ez a nagyfokú multilateralizmus komoly buktatókkal járhat. Egyik ország sem vállalná fel ugyanis annak a kockázatát, hogy egy megkezdett műveletben egyik pillanatról a másikra egyedül marad, mert a partnerek visszahívták csapataikat, vagy

¹⁷ Csiki Tamás, Németh Bence, Tóth Péter: A többnemzeti katonai képességfejlesztésről a Közép-európai Védelmi Együttműködési Kerekasztal kapcsán. NKE SVKK Elemzések 2012/14 http://hkk.uni-nke.hu/downloads/kozpontok/svkk/Elemzesek/2012/SVKK_Elemzesek_2012_14.pdf [2012. november 11.]

¹⁸ Smart Defence, Smart TADIC” http://www.ndr.de/info/programm/sendungen/streitkraefte_und_strategien/smartdefenceinitiative101.pdf [2012. november 5.]

¹⁹ Az Európai Unióval szemben jelentős előnyt jelent az, hogy a NATO megalakulásától kezdve politikai és katonai szervezet is, míg az Európai Unió ez irányú törekvései még gyerekcipőben járnak. A közös kül-, biztonság-, és védelempolitika ügye egyelőre inkább megosztja a tagállamokat, mintsem együttes fellépésre készítetné őket.

esetleg meg sem kezdődik a csapatok bevetése, mert az az ország, amely egyedülként rendelkezik egy létfontosságú képességgel, nem tud, vagy nem akar részt venni a műveletben. Nem is beszélve a „potyautas”- jelenségről, ami bizonyára elkerülhetetlen lesz, hiszen szinte biztos, hogy a közösség egy része nem fog tudni ugyanolyan arányban hozzájárulni a közös képességekhez. Így aztán abban sincs egyetértés a kormányok között, hogy mi is képezze az együttműködés tárgyát.

A politikai szempontok mellett elsődleges a katonai hatékonyság, hiszen ez lenne a kooperáció egyik alapgondolata. Az együttműködés akkor lesz hatékony, ha a képességeket tekintve egy irányított specializáció megy végbe. Ez azt jelentené, hogy míg egy állam lemond egy képességről, például a légierő fenntartásáról és a légtérvédelemről, továbbra is fenntart és fejleszt egy másik képességet, például a tűzszerész képességét tartja magas színvonalon azzal a feltétellel, hogy a közösség átveszi a légtérvédelem feladatait. A feladatmegosztás szakmailag nem jelenthet nagy kihívást, hiszen a különböző missziókban már eddig is zökkenőmentes volt a különböző országok csapatainak együttműködése. Ugyanakkor ez egy erős függőségi viszonyt is eredményezne, ami bizonytalanságot jelent és az államok – úgy tűnik – egyelőre még nem állnak készen arra, hogy ezt felvállalják.

A harmadik elem az egész folyamat elindítója, a gazdasági dimenzió. Természetesen a kooperáció, a közös képességek kialakítása és a specializáció is pénzbe kerülnek, de ez még mindig olcsóbb, mint amibe az együtt nem működés kerülhet. Rövidtávon extra befektetések szükségesek, de a hosszabb távú tervezésben ezek minden bizonnyal megtérülnek. A védelmi ipari képességeket is be kell vonni az együttműködésbe, hiszen a közös kutatás-fejlesztés és a beszerzés is nagy megtakarításokat eredményezhetnek. A közös finanszírozás egyszerű válasz lehetne ezekre a problémákra, de itt is szerepet játszik az államok közötti bizalom és szolidaritás kérdése.^{20 21}

A fenti kategóriákon kívül további faktorok is befolyással lehetnek ebben a folyamatban: Bár Európáról, mint egy közösségről vagy egy katonai szövetség tagjáról szokás beszélni, a tagállamok érdekei és céljai markáns eltérést mutatnak. Jelentős különbségek mutatkoznak az egyes államok és haderejük méretében, valamint abban is, hogy a haderők milyen hadi kultúra szerint szocializálódtak.²² Releváns tényező lehet még a védelmi ipar helyzete és versenyképessége, vagy az együttműködő felek regionális közelsége.²³

²⁰ Bár a három nagy európai állam – az Egyesült Királyság, Németország és Franciaország – várhatóan többet lesz kénytelen politikailag, katonailag és gazdaságilag befektetni ezekbe a projektekbe, de végső soron a profitnak is nagyobb része fog visszaáramlani hozzájuk, például a védelmi ipar tekintetében.

²¹ A bizalom és a szolidaritás mellett természetesen a pénzügyi háttér is nagy szerepet játszik a döntések meghozatalában rövid és hosszú távon is, így az EU-tagországok tevékenységét igencsak korlátozhatják az Unió gazdasági jellegű intézkedései is.

²² Az említetteken kívül nagy eltéréseket mutatnak az államok fenyegetettség-percepciói is. Egészen napjainkig képesek voltak az országok a konszenzusra, ki tudott alakulni egyfajta kölcsönös megértés egymás problémái iránt (például a NATO stratégiai koncepcióiban is), de kérdésessé válhat, hogy ezen túl is létre jön-e majd egy ilyen megegyezés.

²³ Christian Mölling: Pooling and Sharing in EU und NATO http://www.swp-erlin.org/de/publikationen/swp-aktuell-de/swp-aktuell-detail/article/europas_verteidigung_pooling_sharing.html [2012. 11. 05.]

A kezdeményezés mégis igen fontos, bármelyik megközelítést is vesszük alapul. Az elkövetkező évtizedekben minden bizonnyal ez lesz a fejlődés meghatározó iránya.

Jelenleg is mintegy 100 projekt van folyamatban, amelyek ezen elvek mentén jöttek létre, legalábbis rájuk fogható, hogy a motivációt ezek a gondolatok adták. Ezalatt azt kell érteni, hogy a 100 projekt kb. 20%-a csupán 2-2 állam közötti, bilaterális alapon, az aláíró államok saját érdekei szerint megkötött megállapodást jelent. Ezen kívül további 60% is legfeljebb öt állam együttműködését takarja.²⁴ Az egyik szervezet esetében 27, a másikéban 28 tagállam nagyságrendjét tekintve ez igencsak szűk körű együttműködést jelent, de remélhetőleg ezek megalapozzák további programok elindítását és a szélesebb körű kooperációt.

Együttműködések, kezdeményezések

A következőkben néhány példát szeretnék röviden bemutatni, amely bizonyítékkal szolgál arra, hogy a fentiekben felsorolt számos akadály ellenére a kétoldalú, illetve a multilaterális együttműködéseknek van jövője, csak megfelelő politikai elkötelezettség szükséges.

Az egyik legjobban működő kooperációnak tekinthető az **Északi Védelmi Együttműködés** (NORDEF - 2009) amelyben Dánia, Finnország, Izland, Norvégia és Svédország vesznek részt. Ugyanis ezen a fórumon nemcsak a politikai retorikában törekcsenek az együttműködésre, hanem a gyakorlatban is szoros kapcsolatok alakultak ki a védelmi szféra teljes spektrumában.²⁵

A második kiemelkedő példa a **Franciaország és az Egyesült Királyság** között 2010-ben létrejött megállapodás, amely igyekszik összehangolni a két állam teljes védelmi szektorát. Ezt a megállapodást a szakértők többsége az 1998-as St. Malo-i nyilatkozathoz²⁶ hasonlítja. Kétségtelen, hogy nem alaptalan ez a gondolat, hiszen valóban felfedezhetünk bizonyos szintű párhuzamot a két esemény között. Az 1998-as dokumentum is egy olyan utat nyitott meg Európa előtt, amely addig csak halvány lehetőségként keringett a döntéshozók körében, csakúgy, mint ez a 2010-es megállapodás. Nick Witney²⁷ szavaival élve a két ország átlépte a „képzeletbeli Rubicont” és ezzel élő példája lett annak, hogy a korábbi nézet- és felfogásbeli különbségek ellenére is lehetséges nemzetközi összefogást kialakítani. Természetesen ehhez a körülmények kényszere is szükséges volt, de vitathatatlan, hogy a kooperáció lehető legjobb mintáját adja.²⁸ Ezen kívül a megállapodás azt is jelzi, hogy már a nagy védelmi költségvetéssel rendelkező államok sem boldogulnak egyedül.

²⁴ Christian Mölling: Pooling and Sharing in EU und NATO http://www.swp-berlin.org/de/publikationen/swp-aktuell-de/swp-aktuell-detail/article/europas_verteidigung_pooling_sharing.html [2012. november 5.]

²⁵ Csiki Tamás, Németh Bence, Tóth Péter: (I.m. I.o.)

²⁶ A britek ebben a nyilatkozatban feladták korábbi álláspontjukat, amelyben elleneztek minden önálló európai védelmi kezdeményezés lehetőségét, mert ezek a NATO és az USA érdekeinek ellentmondának. 1998-ban azonban felismerték, hogy Európában szükségessé vált az önálló kül- és biztonságpolitika alapjainak megteremtése.

²⁷ Az Európai Védelmi Ügynökség akkori főigazgatója.

²⁸ Nagy Zsolt: A francia-brit védelmi együttműködésről. Nemzet és Biztonság. 2011. február 28-37. o.

Vannak olyan képességek, amelyek fenntartása meghaladja egyetlen állam kereteit, részben azért, mert ezek nagyon költségesek, részben pedig azért, mert felhasználásuk is sokkal hatékonyabb közösségi/szövetségi szinten. Erre a legjobb már létező példa a **Korai Előrejelző és Légtérellenőrző Képesség** (az AWACS-ek beszerzése és üzemeltetése), amely a NATO égisze alatt valósult meg, de szintén ilyen megfontolások vezérlik a NATO **Szövetségi Földfelszíni Felderítő Rendszerének** (AGS) kezdeményezését is. Ezekkel szemben az **európai rakétavédelmi rendszer** kiépítése – ami tulajdonképpen az amerikai globális rakétavédelmi rendszer harmadik eleme lenne – már sokkal problémásabb, hiszen Oroszország erős tiltakozását váltotta ki.²⁹ Itt említhetjük ugyanakkor a 12 állam által közösen fenntartott **Stratégiai Légi Szállítási Képességet** is, melyben Magyarország fontos szerepet játszik. A három C17-es nehéz légi szállító repülőgép ugyanis a pápai bázisrepülőtéren állomásozik.

Az előbbieken széleskörű együttműködésekre láthattunk példát, azonban a kisebb hatáskörű, egyes esetekben kevesebb eredménnyel rendelkező összefogások is jó kiindulópontnak tekinthetők. Ilyen például az **Európai Légi Szállítási Parancsnokság** (EATC), amelynek feladata, hogy koordinálja Belgium, Franciaország, Hollandia és Németország légi szállítási képességeit. A NATO tagállamai biztosítják emellett a **balti, a szlovén és az izlandi légtér** ellenőrzését, de ide sorolható a **belga-holland haditengerészeti együttműködés** is.

Saját térségünket, Közép-Európát megvizsgálva is több kooperációs fórumot és kezdeményezést találunk: az Ausztria, Csehország, Horvátország, Magyarország, Szlovákia és Szlovénia részvételével működő **Közép-Európai Védelmi Együttműködési Kerekasztal** elsősorban a kiképzés és képességfejlesztések, valamint a műveletekben történő szerepvállalás területén törekszik az együttműködésre. A **Visegrádi országok** (Csehország, Lengyelország, Magyarország, Szlovákia) pedig 2016-ra szándékoznak felállítani egy EU-harccsoportot.³⁰ A két fórum közötti legnagyobb eltérést az adja, hogy míg a V4 országai körében csak akkor indulhat el az együttműködés, ha mind a négy állam hozzájárul, addig a Kerekasztal sokkal rugalmasabban kezeli a kezdeményezéseket.

Magyarország is az európai „élvonalban”

A nemzetközi kitekintés után azt kell mondanunk, hogy Magyarország és a magyar haderő teljes mértékben követi az európai trendeket, bár ebben az esetben ez nem sok jót jelent. 2008. óta súlyos problémákkal kell szembe néznie az országnak és az európai minta nálunk is érvényesülni látszik.

Az előzőekben bemutatott számok egyértelműen rámutattak: az európai államok forrásokat vonnak meg a haderőktől, de kérdéses, hogy ez a kikényszerített „békeosztalék”³¹ eredményre vezet-e. Magyarország esetében csak a GDP néhány

²⁹ Tömösváry Zsigmond: Az európai rakétavédelmi rendszer - két nézőpontból http://mhtt.eu/hadtudomany/2012_e_Tomosvary_Zsigmond.pdf [2012.. november 16.]

³⁰ Csiki Tamás, Németh Bence, Tálas Péter: (I.m. 6.o.)

³¹ A békeosztalék (dividend of peace) eredetileg az 1990-es évek elejének kedvelt fordulata volt; a kifejezés a katonai-védelmi kiadások csökkentése révén a gazdaságba befektethető extra források

tized százaléknyi részéről beszélhetünk, ami ugyan a honvédség számára nagy jelentőséggel bír - biztosíthatja a további működést, fenntartást, lehetővé tehet beszerzéseket, javításokat, fejlesztéseket -, de az egész költségvetés arányait tekintve szinte elenyésző. A védelmi költségvetés mégis folyamatos megvonásoknak van kitéve, ami pontosan jelzi a védelmi szféra helyét és jelentőségét a politikában, illetve a közvélemény által felállított fontossági rangsorban.

A honvédség nehézségeit nem elsősorban a gazdasági krízis váltotta ki. *A válság a folyamatra csak katalizátorként hatott és felerősítette, illetve súlyosbította a korábban is fennálló problémákat, amelyek gyökerei egyes esetekben az 1990-es évekhez nyúlnak vissza.*

A Magyar Honvédség helyzetének vizsgálatában – akárcsak európai viszonylatokban – fontos szempontot jelent *biztonsági környezetünk változása és ennek leképeződése a politikában.* Mivel a politika dönt az állami források elosztásáról, így itt kell említenuk a gazdasági folyamatok hatását, vagyis a *védelmi költségvetés változását* is.

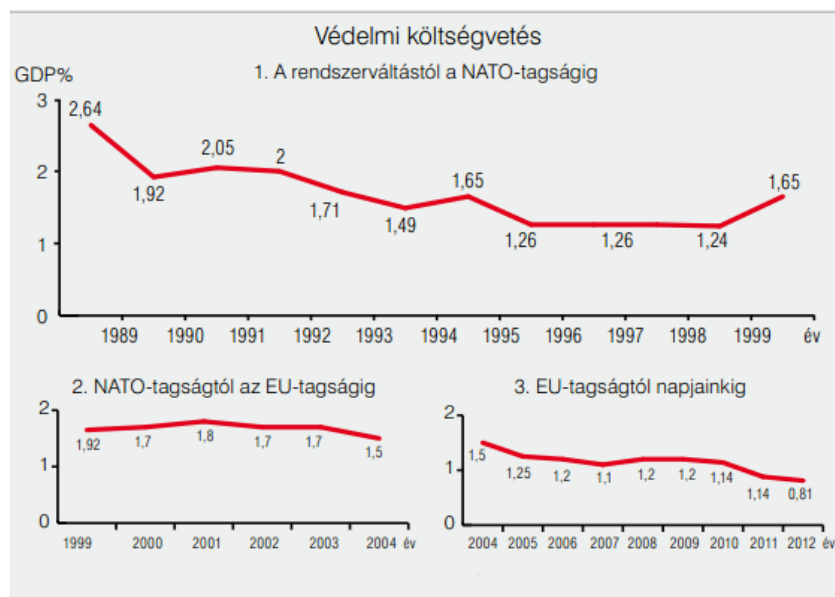
Az 1990-es évek elejére felbomlott a Szovjetunió, megszűnt a Varsói Szerződés és a keleti blokk szinte valamennyi állama igyekezett beilleszkedni az új rendszerbe, megfelelni a megváltozott körülményeknek. A korábbi ellenségkép eltűnt, közvetlen katonai fenyegetés nem állt fenn, a biztonság értelmezése teljesen más színezetet kapott, előtérbe kerültek a jogállamiság, a társadalmi és szociális kérdések és a gazdasági szempontok. Ezáltal a katonai biztonság, a fegyveres erők – csakúgy, mint Nyugat-Európában – eltűntek a politikai-gazdasági prioritások sorából. Az egyedüli szempont, ami némileg mégis a politika napirendjén tudta tartani a honvédség ügyét, a csökkentés, illetve a leszerelés kérdésköre volt. Ugyan részesei voltunk nemzetközi szerződésnek,³² amely fegyverzet-leszerelést irányoz elő, de az ekkor jellemző közgondolkodás ezen túl sem tartott igényt a honvédségre, nem látta szükségét az akkori létszám és struktúra fenntartásának. Ennek megfelelően folyt a haderő átalakítása különböző reformok, felülvizsgálatok és transzformációk formájában, a védelmi költségvetés pedig néhány kivételtől eltekintve évről évre csökkent.³³

hozamára utal. A fogalmat egy stockholmi konferencián (Common Responsibility in the 1990s. The Stockholm Initiative on Global Security and Governance, 1991. április 22.) találták ki, ahol a részt vevő vezető politikusok arra tettek javaslatot, hogy (1) a fejlett államok a hidegháború elmúltával megtakarított összeg egy részét nemzetközi együttműködésbe, globális problémák megoldásába fektessék, illetve (2) a fejlődő államok kormányai fegyveres erők létszámát és felszereltségét a szociális kiadások javára csökkentsék. (Paragi Beáta, Szent-Iványi Balázs, Vári Sára: Nemzetközi fejlesztési segélyezés

http://www.grotius.hu/doc/pub/uhqifb/paragi_szentivany_vari_nemzetkozi_fejlesztési_segelyezes.pdf)

³² Lásd bővebben: Gyarmati István: Szerződés az Európai Hagyományos Fegyveres Erőkről: Egy magyar értékelés <http://beszelo.c3.hu/cikkek/szerzodes-az-europai-hagyomanyos-fegyveres-erokrol-egy-magyar-ertekeles> [2012. december 3.]

³³ Szenes Zoltán: A Magyar Honvédség átalakítása (1989-2012). Honvédségi Szemle 140. évfolyam 2012/6. szám 5-10. o.

4. ábra A magyar védelmi költségvetés változása a GDP arányában³⁴

A rendszerváltás után néhány évvel – az euro-atlanti integráció jegyében – újra nagyobb szerepet kapott a haderő, hiszen a NATO-hoz történő csatlakozás a magyar külpolitika egyik kiemelt célkitűzése volt. 1999-ben tagjai lettünk ennek a kollektív védelmi szervezetnek, ami – ha kis mértékben is – a védelmi költségvetés GDP-arányos növekedését hozta magával.³⁵ A csatlakozás feltételeként azonban bizonyos átalakításokat kellett végrehajtani a honvédségen belül: be kellett illeszkednünk a NATO védelmi tervezési rendszerébe, parancsnoksági és csapatstruktúrájába, a vezetési és kiképzési rendszer átalakítása is bekövetkezett, előtérbe került az interoperabilitás és a modernizáció követelménye.³⁶ Az integráció folyamata általánosan pozitív politikai/társadalmi megítélés alá került Magyarországon, hiszen a NATO is eszköz volt arra, hogy az áhított nyugati országok sorába kerülhessünk. Ezt az is bizonyítja, hogy a szavazók több, mint 85 %-a igennel szavazott a csatlakozás ügyében.³⁷

³⁴ Forrás: Szenes Zoltán: A Magyar Honvédség átalakítása (1989-2012). Honvédségi Szemle 140. évfolyam 2012/6. szám 8. o.

³⁵ A GDP említésekor fontos lehet megjegyeznünk, hogy Magyarország GDP-je 1996-2006-ig évről évre (az előző év értékéhez képest) átlagosan megközelítőleg 3-5%-os növekedést mutatott, a 2007-es és 2008-as évben stagnált, 2009-re viszont 7 %-kal esett vissza. 2010-ben és 2011-ben valamivel több, mint 1 %-os emelkedést figyelhetünk meg. Lásd bővebben: A KSH adatbázisa http://www.ksh.hu/docs/hun/xstadat/xstadat_eves/i_qpt001.html

³⁶ Makk László: A haderő átalakítása a hidegháború utáni korszak biztonsági kihívásainak tükrében. PhD értekezés 2008.150-153. o http://193.224.76.2/downloads/konyvtar/digitgy/phd/2008/makk_laszlo.pdf [2012. december 5.]

³⁷ <http://www.valasztas.hu/nep97/index.htm> [2012. december 3.]

A költségvetési források azonban hamar elapadtak és tovább folytatódott a forrásközpontú, gazdaságossági szempontok mentén végrehajtott reformok sora. Ezek azonban az esetek többségében nem fejeződtek be, az egymást váltó kormányok pedig gyakran más-más prioritásokat és fejlesztési irányokat fogalmaztak meg. Csak egy dolog maradt változatlan: a forráshiány, ami egyfajta de facto demilitarizációt idézett elő. A NATO által elvárt 2 %-os GDP-részesedés továbbra is csak vágyálom maradt. A haderőt érintő változások a fentiekből adódóan teljes mértékben összekapcsolódtak a létszámcsökkenéssel és szervezet-leépítéssel. Ennek az eredménye az lett, hogy az 1990-ben 155 ezer főt számláló magyar haderő napjainkra már kisebbre zsugorodott, mint az rendszerváltás idején meglévő létszám 20 %-a.³⁸

Magyarországon, a honvédség esetében viszont nem az alulfinanszírozottság jelenti az egyetlen problémát, hanem ezeknek az összegeknek a hatékony, illetve inkább a kevésbé hatékony felhasználása. Ennek egyik kulcsfontosságú eleme a személyi kiadások, a működési költségek és a fejlesztési/beszerzési költségek aránya. Ideális esetben ezek 40-30-30 %-os arányban vannak jelen, azonban ez hazánkban jelentős mértékben torzul, legfőképpen a fejlesztési kiadások rovására.³⁹

A költségvetési csökkentések, a változó katonai stratégiai gondolkodás nagymértékben megnehezítik a hosszú távú tervezést, ami a haderő számára elengedhetetlen, hiszen egy-egy fejlesztési program, a nagyobb volumenű beszerzések kifizetési ideje sokkal hosszabb, mint egy kormányzati ciklus.⁴⁰ Bár a 2009-es Nemzeti Katonai Stratégia tett utalást (és várhatóan a jóváhagyás alatt álló új katonai stratégiai dokumentum is tenni fog) a következő néhány év védelmi költségvetésének nagyságát, illetve a tervezett növelés ütemét illetően,⁴¹ az elmúlt évek tapasztalatai mégis arra engednek következtetni, hogy a nemzetközi és hazai gazdasági folyamatok (vagy akár az Európai Unió által támasztott költségvetési követelmények) bármikor felülírhatják az ilyesfajta döntéseket. Az új katonai stratégiánk tervezetében ennek ellenére szintén szerepel egy számszerűsített célkitűzés, amely a kormány 1046/2012. számú határozatában jelent meg először, és ami megalapozhatja a védelmi szféra számára a hosszú távú tervezést és elősegítheti a honvédség feladatainak maradéktalan ellátását:

„...a Magyar Honvédség jogszabályi és nemzetközi kötelezettségeinek teljesítése érdekében a 2013–2022 közötti tervidőszakban a Honvédelmi Minisztérium költségvetése a 2013–2015 költségvetési évekre legalább a 2012. évi tervezett költségvetési támogatásának nominálértékén kerüljön biztosításra, majd a 2016-os költségvetési évtől kezdődően a GDP részarány évi legalább 0,1 százalékpontos növelésével a támogatási főösszeg 2022-re érje el a GDP 1,39 %-át....”

³⁸ Szenes Zoltán: Magyar haderő-átalakítás a NATO-tagság idején. Nemzet és biztonság. 2009. április 33-43. o.

³⁹ Szenes Zoltán: Védelmi költségvetés 2012. Nemzet és Biztonság. 2011. november 2. o.

⁴⁰ Lásd bővebben: Deák János: A nemzeti katonai gondolkodás fejlődése. Honvédségi Szemle 140. évfolyam 2012/6. szám 3-4. o.

⁴¹ 1009/2009 (I.30.) Korm. határozat a Magyar Köztársaság Nemzeti Katonai Stratégiájáról

A következő tényező, amit mindenképpen tárgyalni kell, a Magyar Honvédség *személyi állománya*. Fontos mérföldkő volt a haderő számára, amikor 2004 novemberében az utolsó sorkatona is leszerelt, ezt követően pedig csak szerződéses állomány szolgál a magyar haderőben. Ezzel azonban nemcsak a sorkatonaság intézménye szűnt meg, hanem a naprakész békeidőszaki nyilvántartás és az adatközlési kötelezettség is. Már ekkor felmerült az önkéntes tartalékos rendszer felállítása, a megvalósítás azonban finanszírozási gondok miatt 2011-ig várattott magára. A rendszer kiépítése 2011-ben megkezdődött, az engedélyezett összlétszám 8000 fő.⁴²

A fentiekben már említett költségvetés- és létszámcsökkentések azt eredményezték, hogy nem csak a honvédség összlétszáma csökkent, de bizonyos beosztások betöltése komoly problémát okoz, sőt, egyes területeken kritikus létszámhiány lépett fel.⁴³ Hasonló gondot jelent a nemzetközi kötelezettségvállalásaink teljesítéséhez szükséges személyi állomány biztosítása, különösen a speciális tudást, illetve speciális képességeket igénylő beosztások esetében.⁴⁴ A 2004-ben meghatározott ambíciószint azonban mégsem változott, továbbra is megmaradt az 1000 fős vállalat, vagyis a honvédség vezetése továbbra is ezer fő egyidejű missziós tevékenységben való részvételével számol, ennek megtartására törekszik. Ennek a relatív magas szintnek a fenntartása - amellyel Magyarország a NATO-ban elismerésre tarthat számot - más okból kifolyólag is egyre nehezebb s nehezebb lesz. Nem minden alegység és nem minden katonánk vesz részt ugyanis missziókban, ami azt jelenti, hogy egy-egy fő akár négyszer-öttször is teljesíthet szolgálatot külföldi műveletekben. Mindez nem kis megterheléssel jár testileg és lelkiileg egyaránt, nemcsak a katona, de a családja számára is.⁴⁵ A kiképzés és felkészítés folyamatában viszont igencsak pozitívan jelennek meg a műveleti tapasztalatok, hiszen bármennyire is hasznosak és eredményesek a különböző szintű, hazai vagy nemzetközi, EU vagy NATO-keretben végzett gyakorlatok, a valóságos, műveleti területen szerzett tapasztalatokkal nem érnek fel. A műveletekben való helytállás képessé teszi katonáinkat, hogy az országvédelmi feladataikat is maradéktalanul ellássák.⁴⁶

A személyi állomány feladatainak végrehajtását nagymértékben befolyásolja, hogy milyen *felszereléssel* rendelkeznek, valamint, hogy a hazai *védelmi ipar* képes-e biztosítani az ehhez szükséges *haditechnikai eszközöket*. A Magyar Honvédség esetében sajnos mindkét területen komoly problémákat találunk.

⁴² Benkő Tibor: A Magyar Honvédség felkészítése az országvédelmi feladatokra. Honvédségi Szemle 140. évfolyam 2012/6. szám 12-16. o.

⁴³ Ilyen beosztások az gépjárművezetői és harcjármű-vezetői helyek, de hasonló problémák jelentkeznek az orvostisztai helyek feltöltésének esetében is.

⁴⁴ Ebben az is közre játszhat, hogy a Magyar Honvédség az utóbbi időben csak olyan hagyományos katonai szakmák képzéséhez nyújt támogatást, amelyek a civil életben nem jelennek meg. Azonban figyelembe kell vennünk azt a tényt is, hogy a honvédség a gazdasági válságot megelőzően sem tudott olyan béreket biztosítani, amivel versenybe szállhatott volna a versenyszféra munkáltatóival szemben. Kérdéses tehát, hogyan lesz képes a honvédség rekrutálni a jól képzett mérnököket, orvosokat, informatikusokat, stb., akiket belföldön és külföldön is tárt karokkal várnak a gyümölcsöző karrierrel kecsegtető cégek.

⁴⁵ Benkő Tibor: (I.m. 14. o.)

⁴⁶ Hautzinger Gyula: A magyar katonai missziók jelene és jövője <http://www.grotius.hu/publ/displ.asp?id=MISIZJ> [2012. december 5.]

Túlnyomó részben rendkívül elavult (orosz) haditechnikai eszközök állnak rendelkezésre, amelyek többsége 2014 és 2016 között érik el életciklusuk végét.⁴⁷ Ezek élettartama részben nagyobb ráfordításokkal még meghosszabbítható, de a legtöbb esetben új eszközök beszerzésére lenne szükség. Az új eszközök beszerzésénél pedig kiemelt szempont, hogy azokat jelenlegi szövetségeseinktől, vagyis a NATO tagállamaitól szerezzük be. Bár erre nem kötelezi országunkat nemzetközi szerződés, mégis ésszerű ezt a megoldást választani.⁴⁸ Ez részben azzal indokolható, hogy a Szövetség tagjaként más tagállamokkal közösen kell részt vennünk a Szövetség műveleteiben, így elengedhetetlen hogy eszközeink együttesen alkalmazhatóak, interoperábilisak legyenek. Másrészt pedig a jelenleg is rendelkezésre álló orosz technikához és annak fenntartásához javítások és alkatrészek szükségesek. Amennyiben a Szövetség akár közvetlen konfliktusba, akár csak feszült viszonyba kerülne Oroszországgal, megszakadhatnak a kapcsolatok, az orosz fél megtagadhatja a szállítást, így eszközeink nem lesznek többé hadrafoghatók.

Az elavult eszközök pótlására két lehetőség van: vagy saját eszköz fejlesztésével és gyártásával vagy pedig külföldi beszerzésből látjuk el a haderőt. Egy közös jellemzője van azonban mindkét megoldásnak, mégpedig az, hogy hatalmas anyagi ráfordításokat igényel.

Valamely opció választása márpedig elengedhetetlen, különben mélyreható következményekkel kell szembenéznünk, amit Benkő Tibor vezérezredes hivatkozott példája⁴⁹ remekül szemléltet: Az 1990-es évek közepén megvásárolt Mistral rakétakomplexum meghatározó eleme a magyar légvédelmi képességnek. Ez az eszköz teljes mértékben megfelel a NATO-kompatibilitás követelményének, de a rakéták kihordási ideje a közeljövőben lejár, azokat mindenképpen pótolni kell. Ha ez nem történik meg, akkor az eszközrendszer feleslegessé válik, nincs értelme fenntartani. Ebből az is következik, hogy a kezelő személyzetre sincs többé szükség, így az ilyen irányú szakismeretek oktatása szintén befejeződik. Egy bizonyos idő után pedig hiába különítenek el forrásokat a rakéták megvásárlására, ha senki sem rendelkezik majd azzal a szaktudással, amit a komplexum működtetése megkövetel. Ez minden haditechnikai eszköz esetében érvényes, az eszköz bármikor megvásárolható, de ha a szaktudás elvész, azt hosszú évekbe-évtizedekbe telik megszerezni.

A statisztikai adatok azt mutatják, hogy a magyar védelmi költségvetésben az ideálisnál sokkal kevesebb forrás jut beszerzésekre és fejlesztésekre. Éppen ezért az elmúlt években csekély mennyiségű eszközbeszerzés történt, azok is főleg a békeműveletekben szolgáló állományhoz kerültek, előidézve ezzel egy

⁴⁷ A Magyar Honvédség számára az eszközparkot illetően nemcsak az elavultság lép fel problémaként, hanem az is, hogy ezek a régi haditechnikai eszközök egy területvédelemre berendezkedett haderőt predestinálnak, a jelenlegi – és várhatóan a jövőbeni – nemzetközi szerepvállalásaink viszont expedíciós képességeket igényelnek.

⁴⁸ Ezáltal azonban a haderő ideiglenesen (amely állapot rendkívül sokáig is elhúzódhat) vegyes haditechnikával rendelkezik, hiszen egyszerre lesznek rendszerben a régi orosz és a lecserélt nyugati, szövetséges haditechnikai eszközök.

⁴⁹ Elhangzott a Magyar Tudományos Akadémia Hadtudományi Bizottságának Honvédelem, területvédelem, önkéntes tartalékos haderő című III. tudományos konferenciáján, 2012.05.16-án.

kétszázötven százalékos modernizációt.⁵⁰ A minisztérium az időnyerés érdekében a nagyobb programokat igyekszik átütemezni, a beszerzéseket pedig olyan eszközökre korlátozni, amelyek nem újonnan kerülnek a honvédséghez, így sokkal olcsóbban tud hozzájutni.⁵¹

A magyar védelmi ipar messze nincs olyan helyzetben, hogy ki tudná szolgálni a magyar haderő igényeit vagy exportálni lenne képes. Ugyan célként jelent meg a tervekben a hazai hadiipar újjáélesztése a Hadfelszerelési Iparkorszerűsítési Terv (Hadik-terv) keretében, ennek részletei még nem világosak, megvalósítása pedig szintúgy forrásigényes lenne.^{52,53}

Ezen a ponton utalnék vissza az EU és a NATO által is megfogalmazott törekvésekre, hiszen az itt leírt problémák közel sem egyedülállóak – sem közvetlen környezetünkben, sem Európa más államaiban. Példát kell vennünk azokról az együttműködésekéről, amelyek elősegítik a felmerülő nehézségek megoldását és mintaként szolgálnak a transz-atlanti térségben. Magyarország már részese ilyen jellegű kezdeményezéseknek és a továbbiakban is követnie kell ezt az utat, érdemes a jövőben is részt vennie minden olyan projektben, ami megkönnyítheti akár az ország védelmének, akár a nemzetközi kötelezettségek teljesítését.

Zárásként

Összegezve megállapíthatjuk, hogy a 2008-as gazdasági krízis igencsak nehéz helyzetbe hozta Európát és ebben a védelmi költségvetések válsága meglehetősen kis szerepet kap. A pénzügyminiszterek szinte átvették a védelmi tárcák irányítását, mintha egy csődbe ment vállalkozás lenne. Mindez talán nem is jelentene akkora problémát, ha a világ egésze ugyanígy érintett lenne, de ez messze nem így van. Az Egyesült Államokban is jelentkeztek hasonló nehézségek, ezzel szemben Oroszország, Ázsia egyes államainak gazdasági növekedése alig esett vissza. Ezek az országok töretlenül folytatják korábban megkezdett fegyverkezési programjaikat, illetve tovább fejlesztik haderejüket. Természetesen az Egyesült Államok politikájában is visszatükröződik ez a hangsúlyeltolódás, Európa egyre inkább veszít jelentőségéből. Így nem tehetnek mást az európai államok, minthogy mindent elkövetnek a felzárkózás érdekében, de legalábbis megakadályozzák, hogy a helyzet tovább romoljon. Nemcsak külső érdekek miatt válik ez szükségessé,

⁵⁰ Ebben az esetben kiemelten érvényesül az interoperabilitás követelménye, hiszen Magyarország nem komplett alegységeket küld ki a külföldi műveletekbe, hanem más nemzetek kontingenseibe beilleszkedve, velük szorosan együttműködve végzik feladataikat. A missziós modernizáció másik hajtóereje katonáink biztonságának garantálása, amelyhez az aszimmetrikus hadviselés követelményeinek megfelelő harci-technikai eszközökre, felszerelésekre van szükség.

⁵¹ Szenes Zoltán: A Magyar Honvédség átalakítása (1989-2012). Honvédségi Szemle 140. évfolyam 2012/6. szám 5-10. o.

⁵² Benkő Tibor: (l.m. 16. o.)

⁵³ Természetesen ez nem azt jelenti, hogy Magyarország és a magyar védelmi ipar egyes területeken ne rendelkezne a szükséges szakértelemmel és ötletekkel. Erre a legjobb példa a teljes mértékben magyar fejlesztésű Gepárd fegyvercsalád. (lásd bővebben: <http://www.szkosz.com/node/204>), vagy a Rába Jármű Kft védett zárt felépítmény (VZF) fejlesztése (Vö. Torma János: A Rába kapcsolódása vagy kapcsolódási lehetőségei a 10 éves haderő-fejlesztési programhoz. MHTT- NKE HHK és az MH ÖHP logisztikai konferenciája, Székesfehérvár, 2012. november 22.)

hanem figyelembe kell venniük a nemzeti költségvetési megvonások által előidézett képességcsökkenés következményeit is. A folyamat megállítása mind az Európai Uniónak, mind a NATO-nak kiemelt érdeke. Meg is találták a megoldást, ami nem más, mint a *szorosabb védelmi együttműködés*. Egyszerűnek tűnik, de mégsem az.

Magyar szempontból könnyű rávilágítani egy lehetséges okra, ami nem más, mint a finanszírozási kérdése. Hiszen minden összevonás, beolvasztás, együttműködés, ami hosszabb távon gazdaságosnak ígérkezik, rövid távon nagyobb ráfordítást igényel. Ha azonban a haderőnk önmaga számára sem képes biztosítani a működés és fenntartás költségeit, hogyan vállalhatná föl az együttműködést más államokkal. A kizárólagosan „potyautas” jellegű viselkedés ma már nem egy járható út. *A közös célok érdekében mindenkinek áldoznia kell.*

Mindemellett, mivel a politika dönt minderről, az államoknak le kell bontaniuk azt a falat is, amit saját maguk emeltek a szuverenitáshoz való ragaszkodás, bizalmatlanság és a függőség elkerülésének összességéből. Amennyiben sikerül ezen túllépni – nemcsak kétoldalú, regionális, hanem annál sokkal szélesebb viszonylatban – akkor számos lehetőség válik elérhetővé. Európa képes lesz képviselni önmagát, egységesen fellépni a nemzetközi közösségben, fokozottabban részt venni a NATO-ban és megvédeni saját érdekeit határain kívül is. *Egy erőteljesebb védelmi kooperáció hosszú távon talán még egy közös európai haderőt is megalapozhat.* A tétlenség, az együtt nem működés azonban komoly következményeket vonhat maga után a védelmi szektorra vonatkozóan: másodrendű, cselekvésképtelen haderőkhöz vezethet. A nemzetközi gazdasági helyzet a közeljövőben nagy valószínűséggel nem fog markánsan változni, így jól átgondolt döntésekre és tettekre egyaránt szükség lesz a védelmi szférában. Jól felfogott érdekünk, hogy így cselekedjünk.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Selján Péter: A globális gazdasági válság hatásai a védelmi kiadásokra: globális körkép
http://www.biztonsagpolitika.hu/index.php?id=16&aid=1042&title=A_glob%C3%A1lis_gazdas%C3%A1gi_v%C3%A1ls%C3%A1g_hat%C3%A1sai_a_v%C3%A9delmi_kiad%C3%A1sokra:_glob%C3%A1lis_k%C3%B6rk%C3%A9p
- Balla Attila: A védelmi kiadásokat meghatározó tényezők PhD értekezés 2003.
http://193.224.76.2/downloads/konyvtar/digitgy/phd/2003/balla_attila.pdf
- Eltérő trendek a védelmi kiadásokban
http://galamus.hu/index.php?option=com_content&view=article&id=136397:elter-trendek-a-vedelmi-kiadasokban&catid=77:kuelfoeldi-hirek&Itemid=114

- Background paper on SIPRI military expenditure data <http://www.sipri.org/media/pressreleases/press-release-translations-2012/milexbgeng.pdf>
- Csiki Tamás: A válság mérhető hatása: a globális és regionális védelmi kiadások trendjei 2011-ben. NKE SVKK Elemzések 2012/8 http://hhk.uni-nke.hu/downloads/kozpontok/svkk/Elemzesek/2012/SVKK_Elemzesek_2012_8.pdf
- Haditechnikai Kerekasztal: A Garibaldi hazamegy <http://htka.hu/2011/07/08/a-garibaldi-hazamegy/>
- Claudia Major: Mehr Europa in der NATO http://www.swp-berlin.org/de/publikationen/swp-aktuell-de/swp-aktuell-detail/article/nato_mehr_europa.html
- Christian Mölling: Europa ohne Verteidigung http://www.swp-berlin.org/de/publikationen/swp-studien-de/swp-studien-detail/article/europa_ohne_verteidigung.html
- Csiki Tamás, Németh Bence, Tóth Péter: A többnemzeti katonai képességfejlesztésről a Közép-európai Védelmi Együttműködési Kerekasztal kapcsán. NKE SVKK Elemzések 2012/14 http://hhk.uni-nke.hu/downloads/kozpontok/svkk/Elemzesek/2012/SVKK_Elemzesek_2012_14.pdf
- Smart Defence, Smart TADIC” http://www.ndr.de/info/programm/sendungen/streitkraefte_und_strategien/smartdefenceinitiative101.pdf
- Christian Mölling: Pooling and Sharing in EU und NATO http://www.swp-berlin.org/de/publikationen/swp-aktuell-de/swp-aktuell-detail/article/europas_verteidigung_pooling_sharing.html
- Nagy Zsolt: A francia-brit védelmi együttműködésről. Nemzet és Biztonság 2011. február
- Tömösváry Zsigmond: Az európai rakétavédelmi rendszer - két nézőpontból http://mhht.eu/hadtudomany/2012_e_Tomosvary_Zsigmond.pdf
- Szenes Zoltán: A Magyar Honvédség átalakítása (1989-2012). Honvédségi Szemle 140. évfolyam 2012/6. szám
- Makk László: A haderő átalakítása a hidegháború utáni korszak biztonsági kihívásainak tükrében. PhD értekezés 2008. http://193.224.76.2/downloads/konyvtar/digitgy/phd/2008/makk_laszlo.pdf
- <http://www.valasztas.hu/nep97/index.htm>
- Szenes Zoltán: Védelmi költségvetés 2012. Nemzet és Biztonság. 2011.11.
- Deák János: A nemzeti katonai gondolkodás fejlődése. Honvédségi Szemle 140. évfolyam 2012/6. szám

- 1009/2009 (I.30.) Korm. határozat a Magyar Köztársaság Nemzeti Katonai Stratégiájáról
- Benkő Tibor: A Magyar Honvédség felkészítése az országvédelmi feladatokra. Honvédségi Szemle 140. évfolyam 2012/6. szám
- Hautzinger Gyula: A magyar katonai missziók jelene és jövője
<http://www.grotius.hu/publ/displ.asp?id=MISIZJ>

DR. BESENYŐ JÁNOS ALEZREDES

**A NEMES PÉLDA A NEHÉZ TETTEKET IS
KÖNNYŰVÉ TESZI RECENZIO FÖLDESI FERENC -
KOVÁCS TIBOR „JUTASTÓL SZENTENDRÉIG -
ALTISZT ÉS TISZT-HELYETTES-KÉPZÉS A
MAGYAR HADERŐBEN” CÍMŰ KÖNYVÉRŐL**

Nemrégiben jelent meg Földesi Ferenc és Kovács Tibor által jegyzett „Jutastól Szentendrétől - Altiszt és tiszthelyettesképzés a magyar haderőben” című könyv, amelyet a Zrínyi Kiadó jelentetett meg, mintegy „kistestvérének”, de inkább folytatásának a korábban megjelent Ludovika Akadémiát bemutató könyvnek.¹ Mivel régóta nagy élvezettel olvasom Földesi Ferenc publikációit, kíváncsian vettem kezembe a könyvet. Megvallom, nem kellett csalódnom, hiszen a nyugállományú ezredes hosszú évek óta valamiféle megszállottsággal kutatja a jutasi altisztképzés iratait és sokat tett azért, hogy az átlagemberekben élő, sokszor féligazságokon, vagy éppen a tudatlanságon alapuló negatív vélekedések – *a jutasi altiszt vadállat, a katonai drill megtestesítője, stb.* - pozitív irányban változzanak. Ebben a könyvben is egyértelművé válik az olvasó számára, hogy a Jutason végzett altisztek nagyon képzett, ugyanakkor nagyon követelménytámasztó és kemény katonák voltak, akik képesek voltak visszamenni a sérült katonáikért a harctéren, a lövészárkokban. A követelménytámasztásuk – még ha az sokaknak nem is tetszett- a fronton életeket mentett. Nemhiába, volt a jelmondatuk az **„Erős akarat minden akadályt legyőz, erős akarat csak erős hitből fakad!”** Ezt bizonyítja, hogy az itt végzett altisztek hittek parancsnokaikban, a bajtársaikban, és saját magukban. E hit párosulva az akarattal, legyőzött minden akadályt. Az itt végzett altisztek ennek szellemében éltek. Az akkori iskola névadója Kinizsi Pál, akinek a jelenlegi, Szentendrén működő Altishti Akadémia altishti kiképzési osztálya viseli a nevét. A névválasztás nem volt véletlen. Ezzel is utalni akartak arra, hogy erős akarattal, erős hittel mindent el lehet érni, hiszen ha az egyszerű molnárlegény az ország első zászlósurává válhatott, úgy a Jutason végzett altiszt is elérhetett magasabb rendfokozatot, beosztást. Példa erre Várady vezérőrnagy, aki Jutason végzett 1943-ban, majd 1978-ban vezérőrnagyként ment nyugdíjba, mint az 5. önálló

¹ B. Kalavszky Györgyi - Siposné Dr. Kecskeméthy Klára: A Ludovika, ZRÍNYI KIADÓ, Budapest, 2011

harckocsiezred (ami „fedőneve” volt az MN egyetlen hadműveleti-harcászati rakétadandárnak)² parancsnoka.

A könyvből kiderül, hogy a Jutason tanulók igen sokoldalú képzést kaptak. 1936-ig a katonai tárgyakon kívül, általános oktatás is volt, az itt végzettek tanítói diplomát is kaptak. Ekkor azonban megváltozott a felvételi és az oktatási rend. Az altisztképzőbe csak a csapatoktól lehetett, az arra legalkalmasabbakat kiválogatni. A végzés után vissza kellett menni a küldő alakulathoz, ahol több évig csapatszolgálatot kellett teljesíteni. Érdekességként megemlíthető, hogy az oktatott tantárgyak között szerepelt illemtan, tánctanulás, viselkedés elsajátítása társaságban, stb. Egyszóval olyan ismeretek, amelyek bármilyen korban hasznosak lehetnek bármilyen oktatási intézményben tanuló számára is. Ennek tükrében érthető, hogy a Honvédség altisztjei által viselt barna kardbojt tekintélyt adott, amit azonban meg is kellett becsülni, szolgálni. A könyv egyszerre használja az altiszt, majd tiszthelyettes megnevezést, ami nem véletlen, ugyanis a két elnevezés egyazon kategóriát jelöl. Az altiszt kifejezést 1941-ig használták, azonban ekkorra már minden bankban, hivatalban, és még sok egyéb helyen a szakképzetlen munkát végzőket altiszteknek hívták, vagyis lealacsonyító volt az altiszt megnevezés. Ekkortól vezették be a tiszthelyettes megnevezést, ami jelentette egyúttal azt is, hogy ez az állománykategória a tisztek helyettesei. Vagyis minden helyzetben tudták helyettesíteni a tiszteket. Pld: Az altisztképzőben voltak olyan váratlanul elrendelt események, amikor a tiszteknek nem volt szabad bemenni az intézetbe. Ekkor a tiszthelyetteseknek át kellett venni a feladatok irányítását, az oktatás levezetését. Ha valaki hibázott, már ment is vissza az alakulatához. Vagy pld a Ludovika Akadémia végzős ifjú tisztjeinek mondták az akadémia tanárai: Ha valamit nem tudtuk, keressetek meg egy jutasi altisztet, ő majd minden kérdésekre választ ad.

A Jutasi Altisztképző 1924-1944-ig működött. Ez alatt a rövid – de annál fényesebb – időszak alatt nem csak országos, de európai hírnévre is szert tett, hiszen nem múlt el olyan hónap, hogy ne kereste volna fel valamelyik ország képviselője az iskolát. 1944. december 26-án hagyta el zárt rendben az országot az altisztképző teljes személyi állománya, több mint 3000 ember. Végig megtartották a rendet, folytatták – amikor lehetett – kiképzést. Ők akkor is és a hadifogságban is a katonai regulák szerint éltek. Ezért is sajnálatos, hogy a későbbi időszakban az iskola korábbi jó hírét szándékosan kisebbitették, sőt az iskolát elkönyvelték valami vörös posztós, vérforraló darázs-fészekként, holott emberfeletti követelményekkel párosítva katonai szaktudásban, jellemében, fellépésben, hazájához hű, feletteseinek feltételen engedelmeskedő, a parancsot végrehajtó, a „cél szerkezetű” tiszthelyetteseket formáltak ki, akik a munkahelyeken messze kimagaslottak a nem Jutason végzett tiszthelyettesektől. Ezért, az elmúlt évtizedekben „Jutas” és amit jelentett, mélyfagyasztott állapotban volt. Az ezredforduló után már több örömteli esemény is történt, ami a Jutasi Altisztképzőre irányította a figyelmet. Szentendrén – a jogutód tiszthelyettes képző iskolán – 2003 májusában az újjászervezett Tiszthelyettes Szakképző Iskola felvette a Kinizsi Pál nevet, egyben zászlószentelésre és

² M. Szabó Miklós: Szupertitkos alakulat, Az MN 1480 hadműveleti-harcászati rakétadandár története (1963-1991), ZRINYI KIADÓ, Budapest, 2010.

emléktábla avatásra is sor került. Persze, van még mit tenni az iskola és az ott végzetek „rehabilitálásával” kapcsolatosan, amiben ez a most megjelent könyv is jelentős szerepet vállalt.³

Bár a könyv további része korántsem olyan olvasmányos, mint a Jutasi Altisztképzőről írt fejezet, ennek ellenére a tiszthelyettes képzést 1947-től egészen napjainkig nyomon követi. Ami voltaképp természetes, hiszen Kovács Tibor nyugállományú ezredes több éven keresztül maga irányította a magyar katonai tiszthelyettesképzést. Láthatólag Ő is komoly kutatómunkát végzett, amelyet az általa felhasznált dokumentumok, képek is jelzenek. Írásában végigkövethető a tiszthelyettesképzésnek a II. Világháborút követő megindítása, majd fel és többszöri visszafejlesztése – külön érdekesség volt számomra a II. Rákóczi Ferenc Katonai Középiskola működéséről írt rész -, illetve a különböző időszakok és irányzatok változása. Az egyiknek jómagam is a részese voltam, hiszen 1987-ben a rendkívül kemény, de igen emberséges Széli Ferenc alezredes irányítása alatt álló Élelmezési Tiszthelyettesképző Szakközépiskolában kezdtem meg a katonai tanulmányaimat. Ebben az időszakban próbálta a Honvédség akkori vezetése megteremteni az új rendszerű tiszthelyettesképzést, amelynek a során a tiszthelyettesek a katonai végzettség mellett civil szakmát és érettségi bizonyítványt is szereztek. A mai napig is emlékszem az igen felkészült tanári és szakoktatói állományra – a teljesség igénye nélkül néhányan: Galántai Erzsébet, Bánsági László, Kopcsó Sándorné, Halbauer Judit, Dékány Lajosné, Bán László, Dömötör József, Szűcs Lajos, Szilágyi György – akiknek az ott végzetek a mai napig is igen sokat köszönhetnek. Az egyik képen ráadásul pont az én osztályom egyik konyhai gyakorlata látható.⁴ Habár ez a fajta képzés volt eddig a katonai tiszthelyettesképzés legracionálisabb modellje, a mai napig is érthetetlen okok miatt felszámolásra került. Figyelemre méltó az is, ahogy Kovács Tibor bemutatja a külföldről érkezett tiszthelyettesek képzését, amelyről akár külön könyvet is lehetne írni, de ezt eddig valamiért nem valósult meg. A könyv utolsó fejezetében megismerhetjük a mai Honvédségben folyó tiszthelyettesképzést, illetve az annak a megújítására tett kísérleteket.

A könyv erőssége a nagyarányú felhasznált irodalom és dokumentum, valamint a képek és az írott szöveg harmonikus aránya. A szerzők így jó képességgel elkerülték, hogy művük egyfajta „képes könyv” legyen, amit a beavatottakon kívül az emberek többsége nem ért, illetve nem is érdekli. A jó szerkesztésnek köszönhetően unalmas sem lett a könyv, amelynek olvasása így kellemes élményt biztosít mindenki számára.

³ Némiképpen árnyalja ezt a megállapítást az, hogy a Jutasi hagyományápolás némiképp háttérbe szorult a jelenlegi Altiszt Akadémián. Kinizsi Pál nevét egy osztály viseli, az Altiszt Akadémia címerében(???), nincs utalás a jogelődre – igaz a kiképzési osztály saját egységzászlót kapott, amin már látható a Kinizsi címer. Jutast csak egy vitrin mutatja be az iskola múzeumában, az alakulat internetes oldalán is csak egy sor utal a Jutasi Altisztképzőre. Véleményem szerint ennél többet érdemelne a valamikor altisztképző. Bár örvendetes, hogy a Magyar Honvédség vezénylő zászlósa szívvel-lélekkel munkálkodik a Jutasi Altisztképző ismertségének növelésén, annak hagyományainak ápolásán. Remekül illik ebbe a sorba a 2012-ben megrendezett I. Altiszt Gála is.

⁴ Sajnálatos módon, a fotón szereplők közül már senki sem szolgál a Honvédség állományában, illetve az 1991-ben végzett évfolyamból már csak hárman vagyunk katonák.

**FONTOS KÖNYV A TERRORIZMUSRÓL
RECENZIO PAUL SHEMELLA (SZERK.)"FIGHTING
BACK. WHAT GOVERNMENTS CAN DO ABOUT
TERRORISM." CÍMŰ KÖNYVÉBŐL**

Fontos, mert a terrorizmussal kapcsolatban nem lehet elég sokat tenni, beszélni és írni, a témát a világ különböző részein zajló események sajnos újra meg újra napirenden tartják.

A *Fighting Back* legfőbb értékét – alcímét igazolva – az adja, hogy a különböző terrorizmus-ellenes tevékenységeket az állam rendelkezésére álló eszköztanrendszer szempontjából vizsgálja, és nem utolsó sorban, nemzetközi tapasztalatokat és megoldási módokat is kínál.

A tanulmánykötet szerzői az amerikai biztonság- és védelempolitikai szféra egyik legismertebb kutatóintézetét, a Haditengerészeti Továbbképző Tanintézet (Naval Postgraduate School, Monterey, Kalifornia) ernyője alatt működő *Civil-katonai Kapcsolatok Központot* (Center for Civil-Military Relations – CCMR) képviselik. A szerkesztő személy szerint a központ *Terrorizmus-ellenes Társulási Programjának* (Combating Terrorism Fellowship Program) vezetője. A központ néhány évvel ezelőtt Magyarországon is tartott kurzust, hiszen a hazai képzés mellett, egyik fő profiljaként külföldi kormányok, hivatalok felkérésére kihelyezett képzéseket is tart. Különböző formákban évente legalább kétszáz, több mint 100 országra kiterjedő rendezvényt szervez, melyek során a megrendelő igénye szerint alkalmazza a modulszerűen variálható regionális és funkcionális programjait.²

¹ Stanford University Press, Stanford, Florida, 2011

² *Regionális programjai*: Afrika, Ázsia és a Csendes-óceáni térség, Európa, Latin-Amerika, a Közel-Kelet és Közép-Ázsia: Vezetőképzés és békekiképzés adott geopolitikai térségekről. *Funkcionális programjai*: Civil-katonai kapcsolatok, Terrorizmus-ellenes együttműködés, Globális békeműveletek, Nemzetközi védelmi beszerzés és forrásmenedzsment, Hírszerzés és demokrácia, Stabilizáció és újjáépítés, Többnemzeti gyakorlatok, Nemzetközi védelmi átalakítás.

A négyszáz oldalas könyv *első részének* írásai a terrorizmus értelmezésével, tartalmával, komplexitásával foglalkoznak. Az olvasó megismerheti többek között a terrorista hálózatok típusait, a különböző pénzügyi rendszereket és az utóbbi időszak egyik legfenyegetőbb jelenségét, a kibertérből érkező kockázatokat és a tömegpusztító fegyverek elterjedésében rejlő veszélyeket is. Utóbbi kapcsán érthetővé válik, hogy 9/11 óta a tömegpusztító fegyver fogalmának értelmezése folyamatos változáson ment, meggy keresztül, ugyanis már nem elsősorban a fegyver hatóanyagát (biológiai, vegyi stb.) kell alapul venni, hanem azt, hogy milyen mértékű, nagyságrendű kár okozására tervezték vagy alkalmazták. A témával foglalkozó írás hozzáteszi, hogy valójában kicsi az esélye annak, hogy terroristák megszerezzék és hatékonyan alkalmazzák az eredeti értelemben vett tömegpusztító fegyvereket. Következésképpen – az FBI definíciója alapján – hagyományos fegyvereket, robbanószerkeket is ebbe a csoportba sorolhatunk.³

A szerzők – szerencsére – a terrorizmus esetében nem kísérleteznek újabb definiálással, inkább az eltérő értelmezések hátterére, különbözőségének okaira mutatnak rá. Habár a stratégiaalkotók fejében a terrorizmus-ellenes tevékenység kialakítása és folytatása érdekében jogosan merül fel az igény egy jogilag is értelmezhető, alkalmazható definícióra, sok esetben még egy országon belül is eltérő megfogalmazásokban gondolkodnak. Minden bizonnyal egységes ENSZ definícióra sem érdemes várni, mert rendszerint az állami terrorizmus kérdésén, másrészt pedig azért hiúsul meg, mert nem sikerül túllépni a nézőponttól függő paradoxonon: *terrorista vagy szabadságharcos* („one man’s terrorist is another man’s freedom fighter”).⁴ Ha viszont mégis létrejönne, akkor meg – a szerzővel egyetértve – annyira általános érvényű lenne, hogy kevés hasznát lehetne venni.

A második rész foglalkozik a kormányzati szintű feladatokkal, tevékenységekkel, s ennek keretében számos területet ölel fel a kockázatelemzéstől kezdve, a döntéshozatali mechanizmuson át a hatékonyság méréséig. A felderítés (intelligence) a könyvben több helyütt is hangsúlyosan szerepel, de külön tanulmány is foglalkozik vele a következő bevezető szavakkal: „A kormány talán *legkritikusabb képessége* a terrorizmus-ellenes harcban *a felderítő kapacitás*. Szinte bizonyos, hogy *erős és akkurátus felderítő rendszer nélkül bármilyen terrorista-elhárító akció bukásra van ítélve*.”⁵ Szerzője lefelől is – amerikai tapasztalatok alapján – a nemzeti felderítő szervek jelentési gyakorlatára utal. Nehezményezi, bár a sürgős és fontos adatok jelentése esetén elfogadhatónak tartja, hogy a szolgálatok közti együttműködés alapelvét felülírja a versenyszellem, mindazonáltal arra mutat rá, hogy a szolgálatok nem merítik ki eléggé az együttműködésben, koordinációban rejlő lehetőségeket. Egy olyan együttműködési hálózatot képzel el, amelyben nemcsak a hazai nemzetbiztonsági szervezetek vesznek részt, hanem különböző

³ Edward E. Hoffer: Weapons of Mass Destruction. In: Paul Shemella (szerk.): *Fighting Back. What Governments Can Do About Terrorism*. Stanford University Press, Stanford, Florida, 2011. 100-101. o.

⁴ Mark Brugges: The UN and Terrorism: Defining the Indefinable? Center for Defense Information. 16 September 2005. (<http://www.cdi.org/friendlyversion/printversion.cfm?documentID=3140>), idézi: Thomas R. Mockaitis: Terrorism, Insurgency, and Organized Crime. In: *id.m.* 17. o.

⁵ Lawrence E. Cline: Intelligence and Combating Terrorism. In: *id.m.* 193. o. (T.S. kiemelései)

állami intézmények (pénzügy, vám stb.) vagy a témával foglalkozó tudós szakemberek is. Ez a közös munka lehetővé teszi azt is, hogy minden egyes résztvevő importálja a saját együttműködési rendszeréből származó adatokat, információkat.

Az eredményes felderítő munkát hátráltató tényezők közé sorolja az elemző/értékelő szekciók túlzott mértékű széttagoltságát, elkülönülését is. Persze elismeri, hogy e – sok esetben egy adott szolgálaton belül is észlelhető – jelenség mögött az adatok és az adatszerző módszerek rejtésének szükségessége áll, viszont arra kell törekedni, hogy ez a zárttság összességében minél kevésbé menjen a feladat végrehajtás rovására.

Szóba kerül az az általános gyakorlat is, miszerint még mindig éles, legtöbbször átjárhatatlan határok vannak az adatszerzők és az elemzők között, amit az eltérő előmeneteli (karrier) lehetőségek is nagymértékben erősítenek. A kettő közti váltás lényegében lehetetlen, és ha meg is történik, akkor meglehetősen kényelmetlen lehet az érintett egyén számára. Az elkülönülésnek bár sokszor kulturális gyökerei vannak, de vitathatatlan előnyeként említi, hogy az elemzők így személytelenebb módon, objektívabban tudják értékelni a beérkező adatokat. Összességében a két terület közti bürokratikus fal csökkentése mellett érvel. Az adatszerzők jobban meg tudnák érteni, hogy milyen adatokra van szükség, ahelyett, hogy csak formális információigényekre válaszolnának, következésképpen minden bizonnyal rövidebb időn belül, értékesebb jelentéseket tudnának készíteni. Az elemzők ugyanakkor valóság hűbb képet tudnának alkotni az adatszerzés körülményeiről és lehetőségeiről, így az igényeiket jobban fókuszálhatnák a gyakorlati megvalósíthatóság szempontjaihoz.

A jelentések elosztásával kapcsolatban a szerző hozzáteszi, hogy a terrorista-elhárítás kapcsán a felderítő jelentési rendszerben (elosztásban) a hagyományos felhasználókön kívül új, belügyi, katasztrófavédelmi, kormányzati stb. szervezetek jelenhetnek meg. Adatokkal történő kiszolgálásuk a legtöbb esetben azért okoz problémát, dilemmát, mert általában nem rendelkeznek a szükséges betekintési jogosultságokkal. Ha viszont a jelentés szanitizálásra kerül, akkor időt veszíthetünk és akár megfoszthatjuk a címzettet a számára lényeges adatoktól is.

A harmadik részben értékes esettanulmányok, elemzések vannak jelentősebb terrorista eseményekről és szervezetekről (Szomália, tokiói metrótámadás, madridi pályaudvar, Mumbai, (IRA,⁶ AQAP⁷), ezt követően pedig a szerkesztő-szerző összegzi a kormányok számára ajánlott fontosabb, stratégiai alapszabályokat:

1. Alapvető érdek a megfelelő *stratégiák kidolgozása*, a célok és eszközök pontos meghatározásával, az elért eredmények folyamatos mérésével, ennek függvényében pedig a stratégia szükség szerint finomhangolásával. Minden rendelkezésre álló eszközt fel kell használni, de az újszerű alkalmazási módokat alaposan át kell gondolni, legelőször is a felderítés tekintetében.

⁶ IRA- Irish Republican Army- Ír Köztársasági Hadsereg

⁷ AQAP- Al-Qaeda in the Arabian Peninsula – Al-Kaida az Arab-félszigeten

2. Az erőszak alkalmazását lehetőleg korlátozni kell, illetve a megfelelő mértékű szinten kell tartani, de felkészültnek kell lenni a terrorizmus-ellenes harcban *nélkülözhetetlen kényszerítő intézkedések* végrehajtására. Kinetikus műveletek megkezdését csak alapos, stratégiai szintű mérlegelés és döntés előzheti meg, ezeket mindaddig el kell kerülni, amíg más („soft”) eszközök hatékonyan működnek.

3. A koncepcióknak nemzeti konszenzuson kell nyugodnia, mert csak így biztosítható a kormányokon túlnyúló, egész társadalmat átfogó *egységes nemzeti fellépés*, ami a terrorista szervezetek legnagyobb félelme.

4. A *nemzeti morált* magas szinten kell tartani, mert a terrorizmus felett álló erkölcsi felsőbbrendűség nélkül az állam nem képes hosszútávon a terrorista ideológia elterjedésének megállítására.

5. Erősíteni kell a *társadalmi kohéziót*, a nemzeti identitást. Az összetartó társadalom elszigeteli az azt szétszakítani akaró egyéneket és védelmet nyújt a szélsőséges ideológiák ellen.

6. Korrupció- és diszfunkciómentes, elkötelezett és jól képzett állományból álló *intézményi hátteret* kell kiépíteni.

7. Növelni kell a *határok biztonságát*, mely során a szomszédok közti együttműködésnek is nagy jelentősége van.

8. A társadalom széleskörű *oktatására, felkészítésére* van szükség. Egyrészt, hogy minden ember ismerje a terrorizmus manipuláló, félelemgerjesztő természetét, másrészt, hogy tisztában legyenek kormányuk erőfeszítéseivel és azzal, amit annak támogatása érdekében tehetnek.

9. Az információ nemcsak eszköz, hanem fegyver is, ezért ellenőrzés alatt kell tartani a kommunikációt. A közzé tett *hírek, nyilatkozatok* egyaránt eljutnak a lakossághoz és a terroristákhoz. Mindenképpen el kell kerülni, hogy a kormány a terrorizmus szócsövévé váljon, világosan el kell magyarázni, hogy mit és miért tesz.

10. A *jó-kormányzás* a kulcsa a biztonság és a szabadság közti egyensúly fenntartásának, amit az adott ország jogszabályai és hagyományai határoznak meg. A gyenge, elnyomó és/vagy korrump kormányzás a terrorizmus egyik legjellemzőbb kiindulópontja.⁸

Paul Shemella könyve a KNBSZ szakmai könyvtárában megtalálható.

⁸ Paul Shemella: Conclusion. In: *id.m.* 371-373. o.

A KÖTET SZERZŐI

Dr. Habil Kis-Benedek József	nyá. Ezredes, Nemzeti Közszerológálati Egyetem, egyetemi docens
Dr. Resperger István	mk. ezredes, egyetemi docens, Nemzeti Közszerológálati Egyetem, Nemzetbiztonsági Intézet igazgató
Bali Tamás	alezredes, MH 86. Szolnok Helikopter Bázis, Repülő Felkészítési Főnök
Marsai Viktor	okl. történész
Torma Béla	nyá. mk. ezredes,
Balogh Péter	mk. ezredes, KNBSZ igazgató
Dr. Vida Csaba	mk. alezredes, KNBSZ osztályvezető
Kiss Petra	NKE doktorandusz
Varga Csilla	NKE doktorandusz
Négyesi József	nyá. dandártábornok, PTE. TTK. Földtudományok doktori iskola PhD hallgató
Szabó Ervin Antal	nyá. alezredes,
Dr. Dobák Imre	alezredes, egyetemi docens, Nemzeti Közszerológálati Egyetem
Dr. Erdödi Ákos	ELTE ÁJK PhD hallgató
Bálint Tamás	százados, KNBSZ
Dr. Zsifkó Mariann	főhadnagy, NKE doktorandusz
Kiss Petra	Nemzeti Közszerológálati Egyetem, PhD hallgató
Dr. Besenyő János	alezredes, MH GEOSZ osztályvezető
Dr. Tóth Sándor	mk. alezredes, KNBSZ

CONTENTS

SECURITY POLICY

COLONEL (HABIL) JÓZSEF KIS-BENEDEK, PhD

GLOBAL TRENDS 2012-2030

COLONEL ENG. ISTVÁN RESPENGER, PhD

GERMANY'S MILITARY TRANSFORMATION, FINETUNING IS NECESSARY

LIEUTENANT COLONEL TAMÁS BALI

BASIC SECURITY POLICY DOCUMENTS OF HUNGARY, EMPLOYMENT OF HELICOPTER FORCES

VIKTOR MARSAI

KENYAN DEFENCE FORCES, SOMALI FIGHTS IN 2011-2012

COLONEL BÉLA TORMA

THE IRAQ-IRAN WAR (1980-1988) PART. 2.

SADDAM HUSSEIN TURNS AGAINST THE UN (A TURNING POINT IN THE HISTORY OF THE SADDAM REGIME) (1991-1992)

INTELLIGENCE – RECONNAISSANCE

COLONEL ENG. PÉTER BALOGH

UPDATING THE SURVEILLANCE SYSTEM OF THE ALLIANCE, A FEW THOUGHTS ON SETTING UP THE ALLIANCE GROUND SURVEILLANCE SYSTEM OF NATO

LIEUTENANT COLONEL ENG. VIDA CSABA, PhD

ART OR SCIENCE, THOUGHTS ON INTELLIGENCE ANALYSIS AND ASSESSMENT

FACTS ABOUT COUNTRIES

MS. CSILLA VARGA, PHD ASPIRANT

**THE CIMIC INSTITUTIONS AND ACTIVITIES SUPPORTING
COMMON FOREIGN AND SECURITY POLICY AND DOCTRINES
IN THE STATES OF THE EUROPEAN UNION. PART 2.
BALTIC STATES**

BRIGADIER JÓZSEF NÉGYESI, PHD ASPIRANT

**BOSNIA AND HERCEGOVINA IN THE TIME OF THE
OTTOMAN EMPIRE**

HISTORY OF INTELLIGENCE & RECONNAISSANCE

LIEUTENANT COLONEL ERVIN ANTAL SZABÓ

**THE MILITARY INTELLIGENCE (RECONNAISSANCE) IN
RUSSIA UP TO 1917 SECOND PART**

LIEUTENANT COLONEL IMRE DOBÁK, PHD

**THE INITIAL PERIOD OF THE „OPERATIONAL –
TECHNICAL” COOPERATION BETWEEN THE HUNGARIAN
AND SOVIET STATE SECURITY AGENCIES**

FORUM

DR ÁKOS RRDÓDI, PHD ASPIRANT

THE CRIMINOLOGY OF TERRORISM

CAPTAIN TAMÁS BÁLINT – Lt. DR. MARIANN ZSIFKÓ

**THE CAREER OF MILITARY OFFICERS PART I.
THE BACKGROUND**

MS. PETRA KISS, PHD ASPIRANT

**THE EUROPEAN ARMED FORCES ON THE PATH OF DECLINE
THE IMPACT OF THE 2008 ECONOMICAL - FINANCIAL CRISIS
ON THE DEFENCE SECTOR**

FOR READERS

LIEUTENANT COLONEL JÁNOS BESENYŐ PHD

**RECENSION: FÖLDESI FERENC – KOVÁCS TIBOR
„FROM JUTAS TO SZENTENDRE – NCO TRAINING IN THE
HUNGARIAN DEFENCE FORCES**

LIEUTENANT COLONEL ENG. SÁNDOR TÓTH

**RECENSION: PAUL SHEMELLA “FIGHTING BACK. WHAT
GOVERNMENTS CAN DO ABOUT TERRORISM
OUR AUTHORS**

CONDITIONS OF PUBLICATION

Tisztelt Olvasó!

A FELDERÍTŐ SZEMLE a Katonai Nemzetbiztonsági Szolgálat által kiadott, negyedévenként megjelenő tudományos-szakmai folyóirat.

A Magyar Tudományos Akadémia IX. Osztálya keretében működő Hadtudományi Bizottság a kiadványt „*a hadtudomány egyes szakterületeire kiterjedő tartalmú hazai folyóiratok*” között tartja nyilván, és „*az MTA doktori eljárás során felhasználandó, mértékadó folyóiratok jegyzéké*”-ben szerepel.

A Felderítő Szemle kötelezpéldányai rendelkezésre állnak és tanulmányozhatók az Országos Széchényi Könyvtárban, a Nemzeti Közszerológati Egyetem Tudományos Könyvtárában, a HM Hadtörténeti Intézet és Múzeum Hadtudományi Könyvtárában. A periodika példányai megtalálhatók a Katonai Nemzetbiztonsági Szolgálat, valamint a polgári nemzetbiztonsági szolgálatok szakkönyvtáraiban, továbbá más, tudományos munkával foglalkozó szervezeteknél és egyesületeknel.

A FELDERÍTŐ SZEMLE belső terjesztésű kiadvány, kereskedelmi forgalomba nem kerül. A kiadványt névre szólóan küldjük meg, felhasználásáról a címzett gondoskodik.

Várjuk jelentkezését és írásait!

SZERKESZTŐBIZOTTSÁG

A FELDERÍTŐ SZEMLÉBEN ÉS A SZAKMAI SZEMLÉBEN TÖRTÉNŐ PUBLIKÁLÁS FELTÉTELEI

AZ ÍRÁSMŰVEKKEL SZEMBEN TÁMASZTOTT KÖVETELMÉNYEK

Etikai követelmények:

- az írásmű másol, ebben a formájában még nem jelent meg;
- a szerző(k) kizárólagos szellemi tulajdona, melyet szerzői nyilatkozat aláírásával igazol(nak);
- korrekt, visszakereshető hivatkozásokkal ellátott;
- bibliográfiával ellátott (amely tartalmazza a hivatkozott irodalom jegyzékét, az internetes anyagok jegyzékét a letöltés idejével együtt);
- a szerző(k) saját véleményét is tükrözheti, mely értelemszerűen nem mindig egyezik meg a Szolgálat álláspontjával.

Tartalmi követelmények:

- a folyóiratokban – jellegével összhangban – a honvédelemmel, azon belül **elsősorban a hadtudománnyal, nemzetbiztonsággal, hírszerzéssel, felderítéssel, katonai biztonsággal és a biztonságpolitikával kapcsolatos** tudományos igényű kérdéseket feldolgozó és elemző írásokat – tanulmányokat, cikkeket és **más tudományos területek** témáit, anyagait – jelentjük meg;
- az írásmű legyen logikus, áttekinthető, tartalmilag összefüggő és jól tagolt;
- a témával kapcsolatos saját koncepció megfogalmazása legyen érthető, a következtetések pedig megalapozottak, érvekkel, adatokkal alátámasztottak legyenek.

Formai követelmények (és a kapcsolódó információk):

- a szerzői kéziratok terjedelme lehetőleg ne haladja meg az egy szerzői ívet (40 ezer karakter, illetve 20-21 gépelt oldal); a kéziratot Times New Roman 12 pontos betűvel, másfeles sortávolsággal írva, a képeket és ábrákat feldolgozható (jpg vagy tif) formátumban, elektronikus adathordozón (CD-n), és lehetőség szerint egy kinyomtatott példányban is kérjük megküldeni;
- lehetőség van a **kézirat interneten történő megküldésére** is, a felderito.szemle@knbsz.gov.hu és a szakmai.szemle@knbsz.gov.hu e-mail címeken. A kézírathoz kérjük mellékelni a szerző vagy szerzők nevét, rendfokozatát, beosztását vagy munkakörét, állandó lakcímét, telefonon és interneten történő elérhetőségét;
- a közlésre elfogadott írásokért – megbízási szerződés alapján, a honvédelmi tárcánál érvényben lévő szabályzókkal összhangban, a rendelkezésre álló pénzkeret függvényében – szerzői honoráriumot fizetünk;
- a kéziratokat a Szerkesztőbizottság minden esetben lektoráltatja. A kiadványban megjelentetni kívánt írásokat a Szolgálat kompetens, tudományos fokozattal rendelkező munkatársai vagy más szakértők lektorálják;
- a Szerkesztőbizottság – a lektori vélemények figyelembevételével – fenntartja a jogot, hogy a megjelenésre alkalmatlannak ítélt kéziratokat – indoklás nélkül – nem közli. Az ilyen írásokat nem küldi vissza és nem őrzi meg;
- a kiadványban bárki publikálhat, akinek az írását a Szerkesztőbizottság az etikai, tartalmi és formai követelmények alapján, kiadványban történő megjelentetésre, valamint az interneten történő közzétételre alkalmasnak tartja. A közlésre nem került kéziratot csak az adott naptári év végéig őrizzük meg, de a szerző kérésére azt visszaadjuk;

- a közleményhez „**Rezümét**” **kell mellékelni**, maximum 10–12 sorban, magyar és angol nyelven;
- a közleményhez **3–5 kulcsszó megadása** szükséges, magyar és angol nyelven;
- az írás angol nyelvű címét is kérjük megküldeni.

TUDOMÁNYOS KÖZLEMÉNYEKEL SZEMBEN TÁMASZTOTT FORMAI KÖVETELMÉNYEK

A folyóirat kizárólag az MSZ ISO 960 szabvány alapján készített hivatkozásokkal ellátott tanulmányt, cikket jelentet meg.

A közleményhez szükséges megadni, mellékelni:

A SZERZŐ, SZERZŐK NEVE (rendfokozata)

AZ ÍRÁS CÍME (magyarul, angolul)

REZÜMÉ (magyarul, angolul)

KULCSSZAVAK (magyarul, angolul)

SZERZŐI NYILATKOZAT

BIBLIOGRÁFIAI HIVATKOZÁS

A társadalomtudományokban a megszokott számozott hivatkozást az **idézések jegyzetben**¹ módszerrel kérjük alkalmazni.

Abban az esetben, ha a szerző nem ezt a módszert alkalmazza, a kéziratot lektorálás nélkül visszaküldjük átdolgozásra!

Idézések jegyzetben:

A szövegen belüli idézést követően felső indexként megadott sorszámok jegyzetekre utalnak, melyeket a szövegbeli megjelenésük sorrendjében kell közölni. Ezek a jegyzetek tartalmazhatják az idézéseket.

Első idézés:

Ha az idézések jegyzetben vannak megadva, egy dokumentumra vonatkozó első idézésnek tartalmaznia kell az idézés és a bibliográfiai hivatkozások külön jegyzékében levő kapcsolódó tétel pontos megfeleltetéséhez szükséges adatokat. Az első idézésnek tartalmaznia kell: legalább a szerző(k) nevét és a teljes címet úgy, ahogy azok a bibliográfiai hivatkozásokban meg vannak adva, továbbá az idézett rész oldalszámát, ha az szükséges.

¹ Bibliográfiai hivatkozások. Magyar Szabvány, MSZ ISO 690. pp. 19-20.

Példák:

- (1) KOVÁCS Jenő: Az új magyar hadtudomány gyökerei, fejlődésének szemléleti problémái. p. 6.
- (2) ÁCS Tibor: A reformkor hadikultúrájáról. p. 34.
- (3) BEREK Lajos: A hadtudományi kutatómunka alapjai. p. 33.
- (4) [www. globalsecurity.org/army/iraq](http://www.globalsecurity.org/army/iraq) (letöltés ideje: 2012. 04. 19.)

Bibliográfiai hivatkozások jegyzéke:

A bibliográfiai hivatkozások jegyzékében a hivatkozásokat az első adatelem betűrendjében kérjük megadni.²

Példák:

- (1) ÁCS Tibor: A reformkor hadikultúrájáról. Budapest, 2005, Zrínyi Kiadó. ISBN 963 9276 45 6
- (2) BEREK Lajos: A hadtudományi kutatómunka alapjai. In: SZILÁGYI Tivadar (szerk.): Szemelvények. Budapest, 1994, Zrínyi Miklós Katonai Akadémia. pp. 31–50.
- (3) KOVÁCS Jenő: Az új magyar hadtudomány gyökerei, fejlődésének szemléleti problémái. In: Új Honvédségi Szemle, 1993. 47. évf. 6. sz. pp. 1–7. ISSN 1216-7436
- (4) [www. globalsecurity.org/army/iraq](http://www.globalsecurity.org/army/iraq) (letöltés ideje: 2012. 04. 19.)

Ábra, vázlat, térkép, diagram, egyéb melléklettel szembeni követelmények:

- az ábra, vázlat címe;
- az ábra, vázlat forrás (vagy: Szerkesztette: ...);
- az ábra, vázlat sorszáma (pl. 1. ábra.);
- idegen nyelvű ábra, vázlat esetén lehetőség szerint magyar nyelvű jelmagyarázat.

Rövidítések, idegen kifejezésekkel kapcsolatos követelmények:

- az idegen kifejezéseket, rövidítéseket magyarul és eredeti idegen nyelven kell az írásműben az első alkalommal feloldani lábjegyzetben;

Példa:

- WFP – (World Food Program – ENSZ Világélelmezési Programja).

SZERKESZTŐBIZOTTSÁG

² Bibliográfiai hivatkozások. Magyar Szabvány, MSZ ISO 690. p. 18.

Elérhetőségeink

Postacím: Katonai Nemzetbiztonsági Szolgálat Tudományos Tanácsa
1111 Budapest, Bartók Béla u. 24–26.

Katonai Nemzetbiztonsági Szolgálat Tudományos Tanácsa
1502 Budapest, Pf. 117

E-mail: felderito.szemle@knbsz.gov.hu
szakmai.szemle@knbsz.gov.hu

Dr. Kobilka István ezredes,
a Tudományos Tanács titkára
06(1) 386-9576, HM 61-300
e-mail: kobilka.istvan@knbsz.gov.hu,
kobilka.istvan@gmail.com

Dr. Resperger István mk. ezredes,
06(30) 99-65-064, HM 29-420
e-mail: resperger.istvan@uni-nke.hu,
drresi@gmail.com

Ledács Kiss Jenő nyá. ezredes,
06(1) 386-9344/1301,
telefax: 06(1) 372-1842, HM 61-842
e-mail: ledacsj@knbsz.gov.hu
ledacsj@mailbox.hu

SZERKESZTŐBIZOTTSÁG